With the support of the Erasmus+ Programme of the European Union

EUROPEAN INTEGRATION THROUGH THE STRENGTHENING OF EDUCATION, RESEARCH, INNOVATIONS IN EASTERN PARTNERSHIP COUNTRIES

Universitatea
de Stat din Moldova

With the support of the
Erasmus+ Programme
of the European Union

International Scientific Conference

EUROPEAN INTEGRATION THROUGH THE STRENGTHENING OF EDUCATION, RESEARCH, INNOVATIONS IN EASTERN PARTNERSHIP COUNTRIES

Conference Proceedings

16-17 May, 2022

Chisinau, 2022

International Conference* „European integration through the strengthening of education, research, innovations in Eastern Partnership Countries*", 16-17 May, 2022

SCIENTIFIC COMMITTEE

SIMCIUC Elena, PhD, Head of the Projects and Grants Office, Moldova State University
HACHATURYAN Robert, PhD, associate professor, Brusov State University, Armenia
HOVHANNISYAN Samvel, PhD, associate professor, Brusov State University, Armenia
HANGANU Aurelia, Vice Rector for Research and International Relations, Moldova State University
BULIMAGA Tatiana, Head of International Relations Department, Moldova State University
TODOROVA Ludmila, PhD, associate professor NGO „Creativity"
MANOLESCU Irina, PhD, associate professor, Al.I. Cuza University, Iasi, Romania
PRIȚCAN Valentina, Vice Rector for Research and International Relations, Aleco Russo Bălți State University

EDITORIAL BOARD

SIMCIUC Elena, PhD, Head of the Centre for European Studies "EUroSTUDIES"
BULIMAGA Tatiana, Head of International Relations Department, Moldova State University
GHEORGHIȚA Eugenia, Projects and Grants Office, Moldova State University
POZDNEACOVA Veronica, Projects and Grants Office, Moldova State University

DESCRIEREA CIP A CAMEREI NAȚIONALE A CĂRȚII DIN REPUBLICA MOLDOVA

"European Integration Through the Strengthening of Education, Research, Innovations in Eastern Partnership Countries, international scientific conference (1 ; 2022 ; Chişinău). International Scientific Conference "European Integration Through the Strengthening of Education, Research, Innovations in Eastern Partnership Countries", 1st edition, 16-17 May 2022 : Conference Proceedings / scientific committee: Simciuc Elena (Moldova), Hachaturyan Robert (Armenia) [et al.] ; editorial board: Simciuc Elena [et al.]. – Chişinău : S. n., 2022 (Print-Caro). – 199 p. : fig., tab.

Antetit.: Univ. de Stat din Moldova. – Texte, rez.: lb. rom., engl., rusă. – Referinţe bibliogr. la sfârşitul art. – With the support of the Erasmus+ Programme of the European Union. – 500 ex.

ISBN 978-9975-165-03-7.

082=135.1=111=161.1

E 90

"The European Commission support for this publication does not constitute an endorsement of the contents which reflects the view of the authors, and Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein"

The Publication is issued within the No. 610666-EPP-1-2019-1-MD-EPPJMO-PROJECT "EUSHARE: European economic integration of the Republic of Moldova through EU shared values: education-research- innovation" (https://eushare-project.eu)

Electronic edition
An electronic edition of the publication is available at https://eushare-project.eu/ro/blog/
Editorial correspondence

Copyright rules
All right reserved. No part of this publication may be reproduced, transmitted, or disaminated, in any form, without the permission of the authors.

Tipar executat la tipografia PRINT-CARO

ISBN 978-9975-165-03-7.

1.1. EASTERN PARTNERSHIP AS A SUCCESSFUL FORM OF THE EUROPEAN UNION'S COOPERATION WITH THIRD COUNTRIES

IMPLEMENTAREA ACORDULUI DE ASOCIERE REPUBLICA MOLDOVA – UNIUNEA EUROPEANĂ ÎN DOMENIUL ÎNVĂȚĂMÂNTULUI SUPERIOR

CZU: [327(478):061.1 EU]:378.4

Virginia ZAHARIA[1],
Universitatea Cooperatist-Comercială din Moldova
Veronica POZNEACOVA[2],
Universitatea de Stat din Moldova

ABSTRACT. *In 2014, it was signed the Association Agreement between the Republic of Moldova and the EU. It provided the set of the complex measures that should be implemented in the Higher Education field. These measures refer to the standards of education's evaluation, accreditation of educational programs, reform of the vocational and university education system, implementation of the lifelong learning concept, and implementation of international projects in education. Implementing the Association Agreement between the Republic of Moldova and the EU in education determined the adoption of several primary and secondary normative acts. We examined the National Action Plans for implementing the Association Agreement Moldova – EU in 2014-2016, 2017-2019, establishing the evolutions of the reforms in education. In this study, we aimed to determine the Association Agreement's provisions in high education, to analyze the positive obligations assumed by the Republic of Moldova, and to examine the normative provisions by which our state realized these obligations.*

Key-words: *EU, education system, the Association Agreement, university, reform, normative provisions.*

1. Introducere

La 27 iunie 2014 la Bruxelles a fost semnat Acordul de Asociere între Republica Moldova, pe de o parte, şi Uniunea Europeană şi Comunitatea Europeană a Energiei Atomice şi statele membre ale acestora (în continuare AA, 2014), pe de altă parte. Ratificarea acestui Acord de Parlamentul Republicii Moldova a fost procedată pe 02 iulie 2014, iar de Parlamentul European pe 13 noiembrie 2014. Acordul de Asociere a intrat în vigoare la 01 iulie 2016, cum a fost notificat de către Secretariatul General al Consiliului Uniunii Europene, care este depozitar al AA. Acest Acord stipulează un nou cadru normativ pentru avansarea relaţiilor dintre Republica Moldova şi Uniunea Europeană spre o treaptă calitativ superioară, cea a integrării economice cu Europa. În Acordul de Asociere sunt stabilite prevederile cu caracter obligatoriu, aranjamente de cooperare în toate sectoarele economice. (Lapiţkaia, L., & Leahovcenco, A., 2016, p. 167-172)

2. Revizuirea literaturii

În acest studiu am analizat prevederile Acordului de Asociere între Republica Moldova și Uniunea Europeană. Am examinat sub prisma critică cadrul normativ existent, adoptat în scopul implementării practice a AA (AA, 2014), în special Planul naţional de acţiuni pentru implementarea Acordului de Asociere Republica Moldova – Uniunea Europeană pentru anii 2014-2016 (în continuare Planul pentru implementarea AA 2014-2016), Planul naţional de acţiuni pentru

[1] Virginia ZAHARIA[1], dr., conf. univ., Universitatea Cooperatist-Comercială din Moldova virginica.zaharia@yahoo.com, +37379501270, https://orcid.org/0000-0002-4822-026X
[2] Veronica POZNEACOVA, studentă, Universitatea de Stat din Moldova, veronicapozneacova@gmail.com , +37367648753, https://orcid.org/0000-0003-0762-5049

implementarea Acordului de Asociere Republica Moldova – Uniunea Europeană în perioada 2017–2019 (în continuare Planul pentru implementarea AA 2017–2019). Am analizat principalele Hotărâri ale Guvernului, regulamente și ordine adoptate de către Ministerul Educației și Cercetării în domeniul învățământului, în general, și a învățământului superior, în particular, adoptate pentru implementarea AA și reformarea structurii învățământului conform standardelor europene.

3. Metodologie

În prezenta cercetare am recurs la metodele fundamentale de investigație juridică, printre care menționăm metoda logică, care se bazează în linii generale pe interpretarea logică a prevederilor Acordului de Asociere între Republica Moldova și Uniunea Europeană în domeniul învățământului. De asemenea, am utilizat metoda comparativă în examinarea implementării AA în perioada 2014-2016 și 2017-2019. Am apelat și la metoda analitică a cercetării cu ajutorul căreia am studiat și am analizat reglementările primare și secundare adoptate pentru realizarea prevederilor AA.

4. Rezultate și discuții

Domeniul învățământului, în general, și cel al învățământului superior, în particular, reprezintă unul dintre priorități-cheie în cadrul AA, fiind inclus în capitolul 23, care reglementează cooperarea în materie de învățământ, formare, multilingvism, tineret și sport (AA, 2014) în art. 122-123. Mecanismul național de implementare a AA a fost stipulat în Planul naţional de acţiuni pentru implementarea Acordului de Asociere Republica Moldova – Uniunea Europeană pentru anii 2014-2016 (în continuare Planul pentru implementarea AA 2014-2016), Planul naţional de acţiuni pentru implementarea Acordului de Asociere Republica Moldova –Uniunea Europeană în perioada 2017–2019 (în continuare Planul pentru implementare AA 2017–2019).

Conform art. 122 din AA “*Părțile cooperează pentru a promova învățarea pe tot parcursul vieții și pentru a încuraja cooperarea și transparența la toate nivelurile educației și formării, cu un accent deosebit pe învățământul superior*”. (AA, 2014) Această cooperare se concentrează, printre altele, asupra următoarelor domenii:

(a) Promovarea învățării pe tot parcursul vieții, care este esențială pentru creșterea economică și ocuparea forței de muncă, permițând cetățenilor să participe pe deplin la viața socială.(AA, 2014) În Planul pentru implementare AA 2014-2016 ca prioritate a fost punctată încurajarea abordării strategice față de politica cu privire la tineret și îmbunătățirea schimburilor și cooperării în domeniul educației neformale pentru tineret și muncitorii tineri, drept mijloc de promovare a dialogului intercultural, și susținerea societății civile, inter alia, prin intermediul programelor UE în domeniul tineretului, (Planul pentru implementarea AA 2014-2016) operaţionalizarea deplină a titlului VII din Codul educaţiei (Învăţarea pe tot parcursul vieţii), în cooperare cu Ministerul Muncii, intensificarea învăţării pe tot parcursul vieţii, realizarea instruirilor în cadrul instituţiilor de învățământ și organizaţiilor private sau organizaţiilor neguvernamentale (piaţa muncii) cu privire la învăţarea pe tot parcursul vieţii şi procesul de validare a cunoștinţelor și competenţelor în contexte nonformal și informal. (Planul pentru implementarea AA 2017–2019)

Ca măsuri pentru implementarea practică a acestor angajamente a fost preconizată aprobarea și implementarea Sistemului naţional de validare a învățării nonformale şi informale, elaborarea Strategiei privind învățarea pe tot parcursul vieții și instituirea centrelor de evaluare a învățării nonformale şi informale, (Planul pentru implementarea AA 2014-2016) certificarea evaluatorilor. (Planul pentru implementarea AA 2017–2019) În acest context, a fost adoptat Regulamentul privind validarea educației nonformale și informale, aprobat prin Ordinul MECC nr. 65 din 24.01.2019 (Regulamentul educație nonformală, 2019), care stabilește cadrul normativ privind funcționarea Sistemului național de validare a educației nonformale și informale, prin care se realizează procesul de identificare, documentare, evaluare și certificare a cunoștințelor și a competențelor dobândite în contexte de educație nonformală și informală, în concordanță cu recomandările europene privind învățarea pe tot parcursul vieții. Regulamentul stabilește structurile responsabile de organizarea procesului de validare, managementul și structura centrului de validare, organizarea și funcționarea

Comisiei de evaluare și certificare, desfășurarea procesului de validare a educației nonformale și informale, costuri și taxe. De asemenea, Ministerul Educației și Cercetării a aprobat un șir de acte normative, printre care: Regulamentul cu privire la certificarea cunoștințelor și competențelor dobândite în contexte de educație nonformală și informală (Regulament, MECC, 2016), Ghid practic de validare a competențelor în contexte de educație nonformală și informală, aprobat prin Ordinul MECC nr. 1096 din 07.10.2020, Ordinul MECC nr. 1437 din 07.11.2019 Cu privire la crearea Centrelor de Validare a educației nonformale și informale, Ordinul MECC nr. 309 din 25.03.2021 Cu privire la instituirea Centrelor de validare a educației nonformale și informale, Ordinul MECC nr. 310 din 25.03.2021 Cu privire la stabilirea unei noi perioade de pilotare a Regulamentului privind validarea educației nonformale și informale, aprobat prin Ordinul nr. 65/2019, Ordinul MECC nr. 85 din 14.02.2022 Cu privire la instituirea Centrului de validare a educației nonformale și informale în cadrul Centrului de Excelență în Energetică și Electronică în scopul realizării practice eficiente a învățământului nonformal și informal.

b) Modernizarea sistemelor de educație și de formare, îmbunătățirea calității, a relevanței și a accesului la acestea.(AA, 2014) Ca prioritate în cadrul realizării acestui angajament la nivel național a fost stipulată crearea Agenției Naționale pentru Asigurarea Calității, creșterea fluxurilor de mobilitate pentru studenți și cadrele universitare (Planul pentru implementarea AA 2014-2016), realizarea de evaluări externe și acreditarea tuturor programelor pentru toate cele trei cicluri (licenţă, masterat, doctorat) și a tuturor instituţiilor de învățământ superior, sporirea capacității administrative a Ministerului Educației și Cercetării și a organismelor subordonate acestuia, asigurarea participării constante la testările PISA, instituirea unui sistem de indicatori de realizare care să reflecte relevanţa rezultatelor obţinute de sistemul de învățământ.(Planul pentru implementare AA 2017-2019) În acest context, statul urma să implementeze următoarele măsuri: aprobarea Codului educației, elaborarea cadrului normativ pentru punerea în aplicare a Codului educației, aprobarea Strategiei sectoriale de dezvoltare pentru anii 2014-2020 „Educația 2020”, instituirea Inspectoratului Național Școlar pentru Învățământul General, crearea Agenției Naționale de Asigurare a Calității în Învățământul Profesional, acreditarea internațională a programelor de studii la drept, științe ale educației, inginerie, medicină, implementarea autonomiei universitare extinse, elaborarea și promovarea conceptului de e-admitere, elaborarea Regulamentului privind instruirea la distanţă în învățământul superior, implementarea Sistemului Informaţional de Management Universitar (SIMU) în cadrul Universității de Medicină și Farmacie „Nicolae Testemițanu”, (Planul pentru implementarea AA 2014-2016) evaluarea externă în scopul acreditării programelor de studii (licenţă, master) în instituţii de învățământ superior (științe ale educaţiei, economie, inginerie etc.), Consolidarea capacităţilor Agenţiei Naţionale de Asigurare a Calităţii în Învățământul Profesional (completarea staff-ului, a registrului de experţi etc.), înregistrarea Agenţiei Naţionale de Asigurare a Calităţii în Învățământul Profesional la EQAR, desfășurarea testării PISA 2018, înscrierea Republicii Moldova pentru participarea la testarea PISA 2021. (Planul pentru implementarea AA 2017-2019).

În cadrul realizării Planului pentru implementarea AA 2014-2016 a fost aprobat Codul Educaţiei al Republicii Moldova, (Codul Educației, 2014), Strategia de dezvoltare a educaţiei pentru anii 2014-2020 „Educaţia-2020”, (Strategie, 2014-2020) Regulamentul-cadrul privind organizarea și desfășurarea învățământul superior la distanţă. (Regulamentul studii la distanță, 2016). Au fost introduse structuri speciale pentru evaluarea calității învățământului, și anume: Inspectoratului Şcolar Naţional introdus prin Regulamentul privind organizarea şi funcţionarea Inspectoratului Şcolar Naţional (Regulamentul IȘN) și Agenția Națională de Asigurare a Calității introdusă prin Hotărâre Nr. 201 din 28-02-2018 cu privire la organizarea și funcționarea Agenției Naționale de Asigurare a Calității în Educație și Cercetare (Hotărâre ANACEC, 2018). Entitățile au fost create în scopul administrării, verificării și garantării activității eficiente a instituțiilor de învățământ și asigurării calității serviciilor în domeniul educației. De asemenea, a fost elaborat mecanismul de evaluare și acreditare internațională a programelor la trei

specialități la Ciclul I, licență din domeniile științe ale educației, inginerie și medicină. Evaluarea a fost efectuată de Agenția germană de acreditare AQAS. Specialitatea “Drept” a fost evaluată și acreditată de către Agenția Română de Asigurare a Calității în Învățământul Superior, iar programele la Medicină – de către Organizația Mondială a Învățământului Medical. (Acreditarea specialităților, 2014). A fost extinsă autonoma universitară și implementat conceptul de e-admitere. Menționăm că Senatul Universității de Stat de Medicină și Farmacie “Nicolae Testemițanu” a aprobat Regulamentul privind utilizarea serviciilor electronice în cadrul USMF (Regulamentul USMF, 2016).

În scopul realizării evaluării externe și acreditării tuturor programelor pentru toate cele trei cicluri (licenţă, masterat, doctorat) și a tuturor instituţiilor de învățământ superior a fost aprobat un șir de acte normative printre care Hotărârea de Guvern Nr. 616 din 18-05-2016 pentru aprobarea Metodologiei de evaluare externă a calităţii în vederea autorizării de funcţionare provizorie şi acreditării programelor de studii şi a instituţiilor de învățământ profesional tehnic, superior şi de formare continuă şi a Regulamentului de calcul al taxelor la serviciile prestate în cadrul evaluării externe a calităţii programelor de studii și a instituțiilor de învățământ profesional tehnic, superior și de formare continuă (Hotărârea Nr. 616, 2016), Ordinul Ministrului Culturii, Educației și Cercetării din nr. 120 din 10.02.2020 Cu privire la aprobarea Planului-cadru pentru studii superioare de licență (ciclul I), de master (ciclul II) și integrate (Ordin MECC, 2020), cât și Ghidul de evaluare externă a programelor de studii superioare de licență (ciclul I) (Ghid evaluare ciclul I, 2020) și studii superioare integrate și Ghidul de evaluare externă a programelor de studii superioare de master (ciclul II) (Ghid evaluare ciclul II, 2020) aprobat de către ANACEC.

În anul 2018 Republica Moldova a participat la desfășurarea testării PISA, ca urmare a căreia a fost întocmit Raportul național „Republica Moldova în Programul Internațional de Evaluare a Elevilor – PISA 2018” (Raportul PISA, 2018). Următoarea testare PISA, în conformitate cu datele Ministerului Educației și Cercetării și a Agenției Naționale pentru Curriculum și Evaluare, se desfășoară în perioada 14 martie – 15 mai 2022. La testare participă circa 6900 de elevi, din 270 de instituții de învățământ, din toate raioanele și municipiile republicii. Republica Moldova va desfășura testarea PISA la calculator pentru prima dată. Testarea PISA, organizată o dată la trei ani, este condusă de către Organizația pentru Cooperare și Dezvoltare Economică și evaluează competențele elevilor, cu vârsta cuprinsă între 15 și 16 ani, la trei domenii de bază: Citire/Lectură, Matematică, Științe și la domeniul opțional: Gândire Creativă. (Începe Testarea de Bază PISA, 2022).

În prezent, ANACEC implementează acțiuni în scopul devenirii agenției cu drepturi depline ale Asociației Europene pentru Asigurarea Calității în Învățământul Superior (ENQA) și înregistrării în Registrul European al Agențiilor de Asigurare a Calității în Învățământul Superior (EQAR), fapt stipulat și în Codul educației al Republicii Moldova (art. 115, p. (2), litera n)). Calitatea de membru deplin al ENQA și înregistrarea în EQAR se bazează pe conformitatea unei Agenții de asigurare a calității cu Standardele și liniile directoare pentru asigurarea calității în spațiul european al învățământului superior (ESG), prin care a fost stabilit un cadru comun pentru sistemele de asigurare a calității pentru învățare și predare la nivel european, național și instituțional. ANACEC este deja recunoscută în Republica Moldova drept un organ de competență și expertiză în domeniul asigurării externe a calității studiilor. Recunoașterea pe care ANACEC o va obține prin calitatea de membru ENQA și înregistrarea în EQAR ar consolida fiabilitatea și credibilitatea activităților de asigurare externă a calității desfășurate de ANACEC în domeniul învățământului superior, iar realizarea acestui plan de acțiuni ar spori considerabil șansele Agenției și a întregului sistem de învățământ superior din Republica Moldova de a îmbrățișa valorile europene în acest sens și de a se integra cu succes în Spațiul European al Educației. (Planul național, 2021)

Respectiv, putem concluziona că angajamentul de modernizare a sistemelor de educație și de formare, îmbunătățirea calității a fost realizat pe deplin de către Republica Moldova cu unele rezerve legate de acreditarea ANACEC în organizații internaționale.

(c) Promovarea convergenței în învățământul superior, care derivă din procesul de la Bologna și din agenda UE privind modernizarea învățământului superior (AA, 2014). În cadrul realizării acestui angajament au fost punctate următoarele priorități: cooperarea şi realizarea schimburilor în scopul promovării integrării în continuare a Republicii Moldova în spațiul european al învățământului superior, în contextul participării sale în calitate de membru în procesul de la Bologna, inclusiv prin reforma ciclului terțiar și crearea Agenției Naționale pentru Asigurarea Calității, precum și creșterea fluxurilor de mobilitate pentru studenți și cadrele universitare; (Planul pentru implementarea AA 2014-2016) promovarea cooperării sistemice între sistemul de învățământ și sectorul privat, pentru a stabili o corelaţie cu nevoile pieţei muncii; conectarea educaţiei cu cercetarea și inovarea, precum și cu mediul economic și social; realizarea de activităţi comune și de schimburi care să promoveze în continuare integrarea Republicii Moldova în Spaţiul european al învățământului superior, în contextul participării sale la procesul Bologna; depunerea de eforturi în direcţia modernizării instituţiilor de învățământ superior de stat, în special în vederea raţionalizării reţelei, pentru a le face mai atractive și mai competitive, inclusiv printr-o mai mare transparenţă în gestionarea recrutărilor de personal (Planul pentru implementarea AA 2017-2019).

În scopul realizării eficiente a acestor priorități statul urma să implementeze următoarele măsuri: elaborarea și aprobarea actelor normative ce țin de implementarea ciclului III, studii superioare de doctorat: a) Regulamentul privind organizarea și funcționarea programelor de doctorat; b) recomandări pentru elaborarea Planului-cadru pentru ciclul III; c) mecanisme de finanțare a ciclului III, studii superioare de doctorat; (Planul pentru implementarea AA 2014-2016) diversificarea ofertei de programe de studii corespunzător cerinţelor pieţei muncii; promovarea învăţării centrate pe student în raport cu finalităţile de studiu și asigurarea calităţii; elaborarea Recomandărilor-cadru privind remunerarea conducătorilor de doctorat și a comisiilor de îndrumare; proiectul hotărârii de Guvern privind aprobarea regulamentului de organizare a programelor de postdoctorat; implicarea angajatorilor în proiectarea și furnizarea programelor de studii, sprijinirea schimburilor de personal și includerea mai largă a experienţei practice în curriculum; consolidarea sistemului de consiliere și ghidare în carieră profesională a studenţilor prin înfiinţarea centrelor de consiliere și ghidare în carieră; proiectul ordinului Ministerului Educaţiei, Culturii şi Cercetării privind acordarea calificativelor tezelor de doctorat; proiectul hotărârii de Guvern privind conferirea titlurilor ştiinţifico-didactice (Planul pentru implementarea AA 2017-2019).

În acest context, au fost aprobate următoarele acte normative: Hotărârea de Guvern Nr.1007 din 10-12-2014 pentru aprobarea Regulamentului privind organizarea studiilor superioare de doctorat, ciclul III (Hotărârea Nr. 1007, 2014), Planul-cadru pentru studiile superioare de doctorat, ciclul III (Planul-cadru, 2020), Ordin MEC Nr. 1414 din 20.10.2021 Cu privire la repartizarea granturilor doctorale cu finanțare de la bugetul de stat pentru anul academic 2021-2022 în cadrul Universității de Stat din Moldova și Consorțiilor naționale în care Universitatea de Stat din Moldova deține calitatea de Partener administrator (Ordin MEC Nr. 1414, 2021), Hotărârea de Guvern Nr.499 din 29.05.2018 cu privire la aprobarea Regulamentului de organizare şi desfăşurare a programelor de postdoctorat (Hotărârea de Guvern Nr.499, 2018), Ordinul MECC Nr. 514 din 05.12.2017 privind acordarea calificativelor tezelor de doctorat (Ordinul MECC Nr. 514, 2017), Hotărârea de Guvern Nr. HG 209/2020 din 25.03.2020 cu privire la aprobarea Metodologiei de confirmare a titlurilor științifico-didactice în învățământul superior (Hotărârea de Guvern Nr.HG209/2020, 2020). Constatăm că a fost adoptat un cadrul normativ amplu pentru reglementarea, elaborarea metodologiilor pentru asigurarea calității, eficienței, bunei funcționări a învățământului superior, racordate la standardele sistemului de învățământ superior european.

(d) Consolidarea cooperării academice internaționale și participarea la programele de cooperare ale UE, sporind mobilitatea studenților și a cadrelor didactice (AA, 2014). În cadrul realizării acestui angajament, Guvernul a punctat următoarele priorități: promovarea cooperării academice, dezvoltarea

capacității și mobilității studenților și a cadrelor didactice prin programul Erasmus+ și acțiunile de mobilitate și instruire a cercetătorilor Marie Skłodowska-Curie. Ca măsuri pentru realizarea acestui scop a fost punctată valorificarea oportunităților oferite de programele „Erasmus+” și „Maria Sklodowska Curie” (Planul pentru implementarea AA 2014-2016), participarea instituţiilor de învățământ superior la Acţiunea II a Programului UE Erasmus+ Capacity Building, creșterea numărului de mobilităţi academice ale studenţilor şi a cadrelor didactice prin implicarea mai activă în Acţiunea I a Programului UE Erasmus+ (Planul pentru implementarea AA 2017-2019).

În anii 2015-2020, 2 569 studenți din Republica Moldova au participat în mobilitățile academice în cadrul programelor Erasmus, au trecut cursuri și au acumulat credite contabilizate în statele europene. 1 439 studenți europeni au trecut cursuri în Republica Moldova. De asemenea, în perioada 2015-2020 în Republica Moldova au fost implementate 600 de programe finanțate de către Erasmus (Erasmus+, 2020). Aceste date statistice prezintă eficiența implementării programelor de granturi pentru educație și cercetare oferite de către UE și interesul comunității academice față de participarea în cadrul programelor Erasmus+.

(e) Instituirea unui cadru național al calificărilor pentru a îmbunătăți transparența și recunoașterea calificărilor și a competențelor (AA, 2014). Principalele priorități determinate de Republica Moldova pentru instituirea cadrului național al calificărilor se rezumă la realizarea de activităţi comune și de schimburi care să promoveze în continuare integrarea Republicii Moldova în Spaţiul european al învățământului superior, în contextul participării sale la procesul Bologna; continuarea și finanţarea în mod adecvat a reformei VET, pentru a se alinia la obiectivele Strategiei de dezvoltare și ale Planului de acţiune privind VET (2013-2020) și pentru a satisface nevoile pieţei forţei de muncă; implementarea și susţinerea unei abordări strategice în ceea ce privește VET în vederea alinierii sistemului VET al Republicii Moldova la modernizarea structurilor VET ale UE, conform obiectivelor Procesului Copenhaga și instrumentelor acestuia (Planul pentru implementare AA 2017–2019).

În scopul realizării acestui angajament statul s-a obligat să întreprindă următoarele măsuri: dezvoltarea și implementarea Cadrului național al calificărilor în învățământul superior, implicarea mediului de afaceri, a partenerilor sociali; aprobarea Metodologiei Cadrului național al calificărilor în învățământul profesional tehnic; elaborarea Cadrului național al calificărilor pentru învățământul profesional tehnic; dezvoltarea Registrului național al calificărilor; (Planul pentru implementarea AA 2014-2016) proiectul Hotărârii de Guvern pentru aprobarea Cadrului Naţional al Calificărilor al Republicii Moldova (CNCRM), dezvoltarea și implementarea Cadrului Naţional al Calificărilor în învățământul profesional tehnic și superior, implicarea mediului de afaceri, a partenerilor sociali, proiectul hotărârii de Guvern privind crearea Registrului Naţional al Calificărilor (Planul pentru implementarea AA 2017–2019).

În acest context, statul a adoptat următoarele acte normative: Cadrul Naţional al Calificărilor din Republica Moldova (Hotărârea nr.1016, 2017), Metodologia de implementare a standardelor de calificare de către instituțiile de învățământ profesional tehnic și superior (Ordin MEC Nr.896, 2021), Hotărârea de Guvern Nr.HG1199/2018 din 05.12.2018 cu privire la Registrul național al calificărilor (Hotărârea Nr.HG1199/2018 din 2018). Realizarea Hotărârii Nr.97 din 01.02.2013 cu privire la aprobarea Strategiei de dezvoltare a învățământului vocaţional/tehnic pe anii 2013-2020 (VET) (Hotărârea Nr.97, 2013) a fost monitorizată, fiind întocmit un Raport de evaluare a activităților de implementare a Strategiei de dezvoltare a învățământului vocaţional/tehnic pe anii 2013-2020 (Raport, 2017).

Pornind de la cele expuse anterior, constatăm realizarea practică a prevederilor AA în domeniul instituirii unui cadru național al calificărilor în cadrul învățământului profesional tehnic și a învățământului superior.

(f) Promovarea obiectivelor stabilite în cadrul procesului de la Copenhaga privind consolidarea cooperării europene în materie de educație și de formare profesională (AA, 2014). În cadrul acestui angajament au fost stipulate următoarele priorități-cheie: implementarea și susținerea unei abordări strategice față de învățământ și instruirea vocațională (VET) în scopul de a aduce sistemul VET al

Republicii Moldova în conformitate cu modernizarea structurilor VET ale UE, conform celor urmărite în procesul de la Copenhaga și prin instrumentele sale (Planul pentru implementarea AA 2014-2016), promovarea cooperării sistemice între sistemul de învățământ și sectorul privat, pentru a stabili o corelaţie cu nevoile pieţei muncii, continuarea și finanţarea în mod adecvat a reformei VET, pentru a se alinia la obiectivele Strategiei de dezvoltare și ale Planului de acţiuni privind VET (2013-2020) și pentru a satisface nevoile pieţei forţei de muncă, implementarea și susţinerea unei abordări strategice în ceea ce privește VET în vederea alinierii sistemului VET al Republicii Moldova la modernizarea structurilor VET ale UE, conform obiectivelor Procesului Copenhaga și instrumentelor acestuia, continuarea consolidării sistemului VET prin implementarea deplină a Planului de acţiune al Strategiei de dezvoltare VET (2013-2020) (Planul pentru implementarea AA 2017-2019).

Pentru a realiza aceste obiective, erau necesare implementarea următoarelor măsuri: reconfigurarea reţelei de instituţii din învățământul profesional tehnic pentru corelarea ofertei educaţionale cu necesităţile pieţei muncii, elaborarea studiului pieței muncii pentru identificarea necesarului de competențe și stabilirea particularităților locale și regionale, implementarea sistemului de credite de studii transferabile: a) în învățământul profesional tehnic postsecundar; b) în învățământul profesional tehnic secundar, crearea a 10 centre de excelenţă (Planul pentru implementarea AA 2014-2016), proiectul Ordinului Ministrului Educaţiei şi Cercetării pentru aprobarea Regulamentului de organizare și desfășurare a programelor de formare profesională dual, proiectul Ordinului Ministrului Educaţiei și Cercetării pentru aprobarea Regulamentului de organizare și desfășurare a examenului de calificare, modernizarea infrastructurii a 9 Centre de excelenţă, instituirea în cadrul a 5 Centre de excelenţă a secţiilor de formare continuă (Planul pentru implementare AA 2017–2019).

În acest context, au fost adoptate următoarele acte normative: Ordinul nr.1331 din 10 septembrie 2018 Cu privire la aprobarea Planului-cadru pentru învățământul profesional tehnic, dual (Ordin nr.1331, 2018), Ordinul nr.1127 din 23.07.18 Cu privire la aprobarea Regulamentului de organizare și desfășurare a examenului de calificare (Ordinul nr.1127, 2018), Hotărârea Colegiului ME nr.3/3 din 08.07.2014 pus în aplicare prin ordinul ME nr.811 din 14.07.2014 de aprobare a Ghidului de implementare a Sistemului de Credite de Studii în învățământul mediu de specialitate din R. Moldova (Hotărârea nr. 3/3, 2014).

Concluzii

Semnarea AA a determinat efectuarea unei reforme complexe în domeniul învățământului, în general, și a învățământului superior, în particular. Republica Moldova a adoptat un șir de acte normative primare și secundare pentru implementarea și realizarea eficientă a prevederilor AA în domeniul educației. Schimbările majore au vizat atât organizarea sistemului învățământului superior, lărgirea autonomiei universitare, acreditarea învățământului la Ciclul I, II, III, evaluarea calității învățământului de către organele nou-create, cât și elaborarea unor Ghiduri și Metodologii de evaluare. Putem concluziona că Republica Moldova a realizat eficient angajamentele în domeniul învățământului asumate prin semnarea AA, ceea ce a determinat îmbunătățirea calității învățământului și racordarea acestuia la standardele internaționale.

Referințe:

1. Acord de Asociere între Uniunea Europeană și Comunitatea Europeană a Energiei Atomice și statele membre ale acestora, pe de o parte, și Republica Moldova, pe de altă parte L 260/4 Jurnalul Oficial al Uniunii Europene 30.8.2014. Online: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:22014A0830(01)&from=RO
2. Cod Nr. 152 din 17-07-2014 Codul Educaţiei al Republicii Moldova Publicat : 24-10-2014 în Monitorul Oficial Nr. 319-324 art. 634 *MODIFICAT LP36 din 17.02.22, MO72/16.03.22 art.105; în vigoare 16.09.22*. Online: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=130333&lang=ro#
3. Erasmus+ for higher education in Moldova 2020. Online: http://erasmusplus.md/sites/default/files/media_file/2021-01/moldova_erasmusplus_2020.pdf

4. Ghid de evaluare externă a programelor de studii superioare de licență Aprobat de Consiliul de conducere al ANACEC, proces-verbal nr. 27 din 25.09.2020. Online: https://www.anacec.md/-files/Ghid_licenta_studii%20integrate.pdf
5. Ghid de evaluare externă a programelor de studii superioare de master (ciclul II) Aprobat de Consiliul de conducere al ANACEC, decizia nr. 27 din 25.09.2020. Online: https://anacec.md/files/-Ghid%20_program%20de%20studii_master.pdf
6. Ghid practic de validare a competențelor în contexte de educație nonformală și informală, aprobat prin Ordinul MECC nr. 1096 din 07.10. 2020.
7. Hotărârea de Guvern Nr. 97 din 01.02.2013 cu privire la aprobarea Strategiei de dezvoltare a învățământului vocaţional/tehnic pe anii 2013-2020 Publicat : 15.02.2013 în Monitorul Oficial Nr. 31-35 art Nr : 149. Online: http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=346695
8. Hotărârea de Guvern Nr. HG1199/2018 din 05.12.2018 cu privire la Registrul național al calificărilor Publicat: 11.01.2019 în Monitorul Oficial Nr. 6-12 art. 03. Online: https://www.legis.md/cautare/downloadpdf/111365
9. Hotărârea de Guvern Nr. HG209/2020 din 25.03.2020 cu privire la aprobarea Metodologiei de confirmare a titlurilor științifico-didactice în învățământul superior. Online: https://www.legis.md/-cautare/downloadpdf/121058
10. Hotărârea de Guvern Nr. 1007 din 10-12-2014 pentru aprobarea Regulamentului privind organizarea studiilor superioare de doctorat, ciclul III Publicat : 26-12-2014 în Monitorul Oficial Nr. 386-396 art. 1101 *Modificat HG326 din 18.07.19, MO246-248/02.08.19 art.458; în vigoare 02.09.19.* Online: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=115655&lang=ro#
11. Hotărârea de Guvern Nr. 616 din 18-05-2016 pentru aprobarea Metodologiei de evaluare externă a calităţii în vederea autorizării de funcţionare provizorie şi acreditării programelor de studii şi a instituţiilor de învățământ profesional tehnic, superior și de formare continuă şi a Regulamentului de calcul al taxelor la serviciile prestate în cadrul evaluării externe a calităţii programelor de studii și a instituțiilor de învățământ profesional tehnic, superior și de formare continuă. Online: https://www.-legis.md/cautare/getResults?doc_id=130031&lang=ro#
12. Hotărârea de Guvern Nr. nr. 499 din 29.05.2018 cu privire la aprobarea Regulamentului de organizare şi desfăşurare a programelor de postdoctorat. Online: http://ancd.gov.md/sites/default/files/-document/attachments/Hot%20499.pdf
13. Hotărârea Nr. 201 din 28-02-2018 cu privire la organizarea și funcționarea Agenției Naționale de Asigurare a Calității în Educație și Cercetare Publicat : 02-03-2018 în Monitorul Oficial Nr. 68-76 art. 232. *Modificat HG147 din 25.08.21, MO206-208/01.09.21 art.345; în vigoare 01.09.21.* Online: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=127681&lang=ro#
14. Hotărârea Colegiului ME nr. 3/3 din 08.07.2014 pus în aplicare prin ordinul ME nr. 811 din 14.07.2014 de aprobare a Ghidului de implementare a Sistemului de Credite de Studii în învățământul mediu de specialitate din R. Moldova. Online: https://mecc.gov.md/sites/default/files/ghid_credite.pdf
15. Hotărârea Guvernului nr. 1016 din 23 noiembrie 2017 de aprobarea Cadrului Naţional al Calificărilor din Republica Moldova.
16. Hotărîrea Guvernului Nr. 944 din 14.11.2014 cu privire la aprobarea Strategiei de dezvoltare a educaţiei pentru anii 2014-2020 „Educaţia-2020” Publicat : 21.11.2014 în Monitorul Oficial Nr. 345-351 art Nr : 1014. Online: https://mecc.gov.md/sites/default/files/1_strategia_educatia-2020_3.pdf
17. Începe Testarea de Bază PISA 2022 14/03/2022. Online: https://mec.gov.md/ro/content/incepe-testarea-de-baza-pisa-2022
18. Lapiţkaia, L., Leahovcenco, A. (2016). Aspectele practice de implementare în Moldova a prevederilor Acordului de Asociere între Republica Moldova și Uniunea Europeană aferente aplicării directivei 2006/43/ce. In *Probleme moderne de dezvoltare ale Uniunii Europene şi relaţiile dintre Republica Moldova şi UE* (pp. 167-172).
19. Ordin MECC Nr. 1036 din 28.09.2020 Cu privire la aprobarea Planului-cadru pentru studiile superioare de doctorat, ciclul III. Online: https://mecc.gov.md/sites/default/files/plan_cadru_doctorat.pdf
20. Ordin MECC Nr. 1414 din 20.10.2021 Cu privire la repartizarea granturilor doctorale cu finanțare de la bugetul de stat pentru anul academic 2021-2022 în cadrul Universității de Stat din Moldova și Consorțiilor naționale în care Universitatea de Stat din Moldova deține calitatea de Partener administrator. Online: https://mecc.gov.md/sites/default/files/ordin_repartizare_doctorat_2021-2022-usm.pdf

21. Ordin MECC Nr. 896 din 14.07.2021 Cu privire la aprobarea Metodologiei de implementare a standardelor de calificare de către instituțiile de învățământ profesional tehnic și superior. Online: https://mecc.gov.md/sites/default/files/metodologia_de_implementare_a_standardelor_de_calificare_de_catre_institutiile_de_invatamant_profesional_tehnic_si_superior_0.pdf
22. Ordin nr. 1127 din 23.07.18 Cu privire la aprobarea Regulamentului de organizare și desfășurare a examenului de calificare. Online: https://mecc.gov.md/sites/default/files/ordin_ex_calificare.pdf
23. Ordinul MECC nr. 1437 din 07.11.2019 Cu privire la crearea Centrelor de Validare a educației nonformale și informale
24. Ordinul MECC nr. 309 din 25.03.2021 Cu privire la instituirea Centrelor de validare a educației nonformale și informale
25. Ordinul MECC nr. 310 din 25.03.2021 Cu privire la stabilirea unei noi perioade de pilotare a Regulamentului privind validarea educației nonformale și informale, aprobat prin Ordinul nr. 65/2019
26. Ordinul MECC nr. 85 din 14.02.2022 Cu privire la instituirea Centrului de validare a educației nonformale și informale în cadrul Centrului de Excelență în Energetică și Electronică cu scopul realizării practice eficiente a învățământului nonformal și informal
27. Ordinul Ministeului Culturii, Educației și Cercetării din nr. 120 din 10.02.2020 Cu privire la aprobarea Planului-cadru pentru studii superioare de licenld (ciclul I), de master (ciclul II) și integrate. Online: https://mecc.gov.md/sites/default/files/ordin_8.pdf
28. Ordinul nr. 1331 din 10 septembrie 2018, Cu privire la aprobarea Planului-cadru pentru învățământul profesional tehnic dual Online: https://mecc.gov.md/sites/default/files/plan_cadru_inv_dual.pdf
29. Ordinului MECC Nr. 514 din 05.12.2017 privind acordarea calificativelor tezelor de doctorat. Online: https://usm.md/wp-content/uploads/Regulamentul-de-atribuire-a-calificativelor-tezelor-de-doctorat.pdf
30. Plan național de acțiuni privind asigurarea calității învățământului superior din Republica Moldova pentru perioada 2021-2023 Aprobat de Consiliul de conducere al Agenției Naționale de Asigurare a Calității în Educație și Cercetare, Decizia nr. 53 din 25 iunie 2021. Online: https://anacec.md/files/SE-QA-ESG%20plan%20national%20de%20actiuni_RM_Final_ro.pdf
31. Planul naţional de acţiuni pentru implementarea Acordului de Asociere Republica Moldova – Uniunea Europeană pentru anii 2014-2016
32. Planului național de acțiuni pentru implementarea Acordului de Asociere Republica Moldova – Uniunea Europeană în perioada 2017–2019
33. Raport de evaluare a activităților de implementarea Strategiei de dezvoltare a învățământului vocațional/tehnic pe anii 2013-2020. Online: https://mecc.gov.md/sites/default/files/raport_evaluare_strategie.pdf
34. Raportul național „Republica Moldova în Programul Internațional de Evaluare a Elevilor - PISA 2018. Online: https://ance.gov.md/sites/default/files/raport_pisa2018.pdf
35. Regulament cu privire la certificarea cunoștințelor și competențelor dobîndite în contexte de educație non-formală și informală. Online: https://mecc.gov.md/sites/default/files/document/regulament_vinif_24102016.pdf
36. Regulamentul privind organizarea şi funcţionarea Inspectoratului Şcolar Naţional. Online: https://particip.gov.md/ro/download_attachment/3109
37. Regulamentul utilizarea serviciilor electronice în cadrul Universității de Stat de Medicină și Farmacie Nicolae Testemițanu. Online: https://ums.usmf.md/REGULAMENT.pdf
38. Regulamentul privind validarea educației nonformale și informale, aprobat prin Ordinul MECC nr. 65 din 24.01.2019. Online: https://mecc.gov.md/sites/default/files/regulamentul_privind_validarea_educatiei_nonformale_si_informale_aprobat_prin_ordinul_mecc_nr._65_din_24.01.2019.pdf
39. Regulamentul-cadrul privind organizarea și desfășurarea învățămîntul superior la distanţă. Online: https://mecc.gov.md/sites/default/files/ordin_474_sin_24.05.2016.pdf
40. Specialități din învățământul superior vor fi evaluate și acreditate de agenții internaționale 26/02/2014. Online: Https://Mecc.Gov.Md/Ro/Content/Specialitati-Din-Invatamintul-Superior-Vor-Fi-Evaluate-Si-Acreditate-De-Agentii

INNOVATION AND EDUCATION FOR THE DEVELOPMENT AND PILOTING OF SMART CARE AND HEALTHCARE MODELS IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA

CZU: [37-048.35 + 001.895]:616-006(478)

Vasile MUSTEATA[1],
State University of Medicine and Pharmacy “N. Testemitanu”,
Institute of Oncology
Veronica CIOBANU[2],
Institute of Oncology, Consulting-Diagnostic Center
Diana SIMASCO[3],
Institute of Oncology
Veronica FINCIUC[4],
Institute of Oncology
Cristina DUDNIC[5],
Institute of Oncology,
Olesea MUSTEATA[6],
State University of Medicine and Pharmacy “N. Testemitanu”

ABSTRACT

Aim of the project: Identification of the innovation and learning means and options for the development of smart care and healthcare in the field of oncology, based on a comprehensive literature review, projection of smart care services through the efficient innovation, collaborative and inclusive education under the D-CARE design within INTERREG Danube Transnational Programme. **Participants:** research and education staff, health and social care providers, informal caretakers, civil society, public administration, economic agents. **Targeted groups** for smart care in Danube region – Republic of Moldova: oncological patients, persons over 55 years of age. **Methods**: An efficient innovation is realized due to cooperative partnerships – triple- and quadruple-helix clusters, which stimulate innovative activity through the intensive interaction. The following potential means will be used within the innovation process: the infrastructure for enabling the development of innovation and knowledge transfer, the knowledge networks and collaboration platforms for supporting continuous improvement, continuous education and training programs for health professionals and other stakeholders working with age-friendly smart care and health care solutions. The development of the Innovative Learning Environments assumes digitization in the field of health – an informational system for monitoring patients in care. We performed also the narrative review of the updated bibliographic sources under the form of a synthesis of the primary studies, dedicated to the innovation and learning. **Results:** The digitization of medicine in the field of oncology allows: the prevention of post-chemotherapy complications and improvement of the complementarity of health services, support of research and development in the field of smart health in the Republic of Moldova; the prevention

[1] **Vasile MUSTEATA,** PhD, MPH, State University of Medicine and Pharmacy “N. Testemitanu”, Institute of Oncology, Department of Hematology, Chisinau, Republic of Moldova, e-mail: vmusteata@yahoo.co.uk
[2] **Veronica CIOBANU,** PhD, MPH, Institute of Oncology, Consulting-Diagnostic Center, Chisinau, Republic of Moldova, e-mail: chebanu_1971@mail.ru
[3] **Diana SIMASCO,** Specialist in Public Institutions, Institute of Oncology, Service of Institutional Coordination, Chisinau, Republic of Moldova, e-mail: diana.simasco@gmail.com
[4] **Veronica FINCIUC,** Institute of Oncology, Department of Hematology, Chisinau, Republic of Moldova
[5] **Cristina DUDNIC,** Institute of Oncology, Department of Hematology, Chisinau, Republic of Moldova
[6] **Olesea MUSTEATA,** State University of Medicine and Pharmacy “N. Testemitanu”, Department of Odontology, periodontics and oral pathology, Chisinau, Republic of Moldova, e-mail: olesea.musteata@usmf.md

of concomitant pathologies and the promotion of a healthy lifestyle, by improving the quality of life of citizens and preparing the ground for more efficient ways of organizing and providing healthcare services. The implementation of smart healthcare for elderly oncological patients in the Republic of Moldova is a radical change, which will be embodied in the following: shift of the medical model – from disease-centred care to patient-centred care; shift of the construction of informatization – from clinical informatization to regional medical informatization, which would involve all ecosystems; shift of the medical management – from general management to personalized management; shift of the concept of prevention and treatment of cancer patients – from the focus on the disease treatment to the focus on preventive care. **Conclusions:** Smart healthcare in oncology can facilitate better self-management of health, reduce costs of medical services and researches, ease staff pressure, achieve unified management of materials and information, reduces research time and improves the overall research efficiency.

***Keywords**: smart healthcare, oncological patients, innovation, education, triple- and quadruple-helix clusters, Innovative Learning Environments, digitization, management*

Introduction. The need of intelligent (smart) care and health care for oncohematological elderly patients is an eager and increasing public health issue. According to the SWOT analysis, the weaknesses of the care in the elderlies are the shortage of a complex approach and the lack of services that would involve various members of a multidisciplinary team managing addresses of patients in need for smart care and their families. Some of these elderly patients with incurable diseases live alone in their homes in the distant districts of the country, and medical care is provided by the local social workers who visit them 1-2 times a week, that does not ensure a convenient quality of life. The smart healthcare models may serve as an option for the improvement of medical care, especially in elderly patients, and are based on innovative activity and Innovative Learning Environments. Smart healthcare is not just a simple technological advancement, but also an all-round, multi-level changes (Tian S et al, 2019, Liu B.H. et al., 2018). These changes focus on meeting the individual needs of people while improving the efficiency of medical care, which greatly enhances the medical and health service experience, and represent the future development direction of modern medicine. The manuscript starts with the literature review, which describes the current trends of innovation and learning processes, and analyses the current concepts and models of intelligent care and smart healthcare. The Data and Methodology compartment indicates the methodological approaches to the subject under discussion and the methods of data selection and processing. The proposed subject has a practical significance for public health and oncology, because it identifies and summarizes the innovation and learning opportunities, which may be used for implementation of smart healthcare axed on oncological patients. The Model, Findings and Discussion section describes the innovative process and learning within the frame of smart healthcare, being conceptualized under INTERREG Danube Transnational Programme.

Aims of the manuscript: Identification of the innovation and learning means and options for the development of smart care and healthcare in the field of oncology, based on a comprehensive literature review, projection of smart care services through the efficient innovation, collaborative and inclusive education under the D-CARE design within INTERREG Danube Transnational Programme.

1. Literature review. Smart healthcare emerged from the concept of “Smart Planet” proposed by IBM (Armonk, NY, USA) in 2009. Smart Planet is an intelligent infrastructure that uses sensors to perceive information, transmits information through the internet of things, and processes the information using supercomputers and cloud computing (Tian S et al, 2019, Martin J.L. et al, 2010). It can coordinate social systems and integrate them to realize the dynamic and refined management of human society. Smart healthcare is a health service system that uses technology such as portable devices, internet of things, and mobile internet to dynamically access

information, connect different population categories, materials and institutions related to healthcare, and then actively manages and responds to medical ecosystem needs in an intelligent mode. Smart healthcare system can promote interaction between all participants of the healthcare domain, ensure that patients get the services they need, help the parties make informed decisions, and facilitate the rational allocation of resources. Smart healthcare consists of multiple participants, such as doctors and patients, hospitals, and research institutions. It is an organic complex that involves multiple dimensions, including disease prevention and monitoring, diagnosis and treatment, hospital management, health decision-making, and medical researches. The smart healthcare service may be divided into three categories: clinical/scientific research institutions (hospitals, comprehensive cancer centers), regional health decision-making institutions, and individual patient or family users (Tian S et al, 2019, Gagnon M.P. et al, 2016, Redfern J., 2017). In order to improve healthcare system and patients experience the culture should be created, where innovation process can progress, and where the medical staff and patients feel empowered to contribute to the innovation and help make change occur (Kelly C.J., Young A.J., 2017). Healthcare system and its academic institutions-partners commonly lead the world in inventing and testing potential innovations. Innovation can be defined as invention + adoption + diffusion. In healthcare, it may be a new idea, product, service or care pathway that contribute to clear benefits when compared to what is currently performed. Successful innovations often owns two key qualities: usefulness and desirability. For new innovations to progress at scale, access to adequate funding is crucial. There is an increasing number of both public and private funding sources in the European countries, especially in UK, although public funds remain limited (Kelly C.J., Young A.J., 2017). There are following key options that contribute to a culture supporting innovation in UK: best practice tariffs, Innovation Challenge Prizes, healthcare small business research initiatives, Clinical excellence awards, academic health science networks, National Institute for Health and Care Excellence, healthcare innovation portal, innovation scorecard, national innovation accelerator, health and social care innovation expo, healthy new towns programs, continuing clinical innovation points schemes, the innovation technology tariff, clinical entrepreneur programs. Innovations that specifically address one region's local needs are not necessarily a problem, but if they are not joined up across the system they can result in negative consequences. Focusing down too soon may prevent the necessary innovations from being developed. This is the innovation dilemma faced in healthcare system. Offering healthcare professionals high-quality continuous education means leveraging excellence in healthcare performance. Although the educated and adaptable workforce should be a government/business priority, there's a growing lack of experienced and well-trained staff in the healthcare environment in many regions around the globe. To counter this trend, there's a need to raise awareness that education doesn't come to an end once people are in the middle of their professional career. Because the healthcare industry is continuously evolving, technologies considered best practice today can change drastically in just the span of a decade. That's why care providers have to regularly keep up with new techniques and technologies. The innovation process is based on the continuous education and training programs for health professionals in order to insure the development of smart healthcare. The era of plain classical classroom trainings is over. Our time is the era of adaptable e-learning for continuous medical education, which allows the entire staff to gain the same level of knowledge directly at their place of work and enables every member to deliver the smart healthcare – the safe, effective and high-quality patient care. Continuous education with e-learning can help keep learners' interest and motivation up because the learning units can be enhanced with videos or interactive elements (https://healthmanagement.org). When it comes to learning and information needs, medical professionals will first turn to the online medical platforms – providing the content is valuable and up to date. Continuous education with e-learning can help keep learners' interest and motivation up because the learning units can be en-

hanced with videos or interactive elements. E-learning is more efficient in most cases because learners gain knowledge, skills, and attitudes faster than through traditional instructor-based methods – translating into improved motivation and performance. With reference to INTERREG Danube Transnational Programme, the aim was to obtain information about the learning resources available, to identify the needs and to match them with the resources (https://www.cep.si/d-care-labs, https://www.interreg-danube.eu). It realizes by defining the needs for tools and methods for the collaborative and inclusive learning process, attitudes towards e-learning and user acceptance criteria. An example of the individual learning process may be the training of older adults in the use of a fall detection device that sends alarms to the caregiver in the event of a fall. At the organizational level, an example is the training of caregivers in the care unit in the use of an intelligent paperless health management system.

2. Data and Methodology. According to the design of the project the following participants should be included: research and education staff, health and social care providers, informal caretakers, civil society, public administration, economic agents (https://www.interreg-danube.eu, https://www.cep.si/d-care-labs). Targeted groups for smart care in Danube region – Republic of Moldova: oncological patients, persons over 55 years of age. An efficient innovation is realized due to cooperative partnerships – triple- and quadruple-helix clusters, which stimulate innovative activity through the intensive interaction. The following potential means will be used within the innovation process: the infrastructure for enabling the development of innovation and knowledge transfer, the knowledge networks and collaboration platforms for supporting continuous improvement, continuous education and training programs for health professionals and other stakeholders working with age-friendly smart care and health care solutions. The development of the Innovative Learning Environments assumes digitization in the field of health – an informational system for monitoring patients in care. The learning content, tools, methodologies and programs are created on a basis of the survey spiral (market demand, trainee demand, etc.) and characteristics of the learner. We performed also the narrative review of the updated bibliographic sources under the form of a synthesis of the primary studies, dedicated to the innovation and learning. In order to realize the aim of the studies, the scientific medical publications were searched via GoogleSearch, PubMed, Z-library, NCIB, Medscape, Hinari database, by the keywords: “smart healthcare”, “oncological patients”, “innovation”, “education”, “triple- and quadruple-helix clusters”, “Innovative Learning Environments”, “digitization”, “management”. We used the following research methods and data collection tools: epidemiological, descriptive, observational, historical, comparative, secondary data analysis (Saha I., Paul B., (2020). Fifteen relevant primary sources were identified and selected, according to the impact score significance, with the scientific, reproducible and transparent approach to the subject under discussion, with the subsequent data extraction, evaluation and interpretation. Intending to minimize errors, a copy of the data extraction sheet was initially created, sharing all the items to be gained from the primary studies.

3. The Model, Findings and Discussion. With reference to INTERREG Danube Transnational Programme, the innovative learning environments are the systemic learning ecosystems built on the principle of open, agile, flexible and dynamic education and training. Innovative learning environments are designed and operated on the basis of the comprehensive involvement of learning actors (trainees, trainers, companies, educational institutions, employment agencies, etc.). Innovative learning environments include educational and management activities, and learning outcomes. While realizing the narrative review of reference sources (https://www.interreg-danube.eu, https://www.cep.si/d-care-labs), we pointed out the following channels, tools and approaches related to the learning process: books and articles, study reports, workshops, internet and social media, external expertise, international conferences, online courses and webinars, advanced training, in-house training, study visits to other regions (in your country),

study visits to other countries, study visits by other national delegations, study visits by international delegations, practice-based learning (action learning). The innovative networked learning environments are designed in such pathway that can be used to create learning tools, content, and training programs to enhance or develop the skills needed in project regions to provide new integrated care services. The innovative learning pilot programs assume: digital skills for smart care services; digital skills for older patients receiving smart care services; data analysis and monitoring processes for the development and provision of intelligent care services; smart care skills for the provision of social services / health services.

The following potential circumstances and means are identified and should be used for realization of the innovation process in healthcare, including oncology service:

1. Established infrastructure to enable the development of innovation and knowledge transfer, such as living and medical laboratories, demonstrators, test sites, exhibition halls, easily accessible research environments, clinical trials, open source facilities;
2. Established health knowledge networks, collaboration healthcare platforms to support continuous improvement;
3. Established public-private partnerships;
4. Support for bringing medical products and services to patients at home or to the medical supplies market;
5. Continuing education and training programs for health professionals and other stakeholders working with age-friendly smart health care solutions;
6. Procedural and administrative simplifications;
7. Programs for innovation cooperation partnerships;
8. Support for capitalizing on research results;
9. Support on legal issues, including intellectual property rights, procurement, regulations;
10. Support for the involvement of volunteers and volunteer centers.

The implementation of an informational system for monitoring patients in care alleviates and decreases the fear of the elderly cancer patients of loneliness, illness and death. Digital care technology can really help social workers and the families of the elderly patients by remote monitoring of their health through various smart devices, means and tools. The convergence of digital technologies with health, healthcare, the lives of oncological patients would increase the efficiency of healthcare delivery and make medicine more personalized and accurate for each of them.

Telemedicine could allow doctors to recommend treatment to patients in their homes, and the pandemic has shown us how important this is in a time of public health emergencies.

For oncohematological patients, periods of post-chemotherapy discontinuation often require special care to be discussed and monitored with a physician or at least a person with knowledge of oncology, and digitalization in medicine would be a way to ensure the universal right to care medical.

The digitization of medicine in the field of oncology allows: the prevention of post-chemotherapy complications and improvement of the complementarity of health services, support of research and development in the field of smart health in the Republic of Moldova; the prevention of concomitant pathologies and the promotion of a healthy lifestyle, by improving the quality of life of citizens and preparing the ground for more efficient ways of organizing and providing healthcare services. The implementation of smart healthcare for elderly oncological patients in the Republic of Moldova is a radical change, which may consist of the following: shift of the medical model – from disease-centred care to patient-centred care; shift of the construction of informatization – from clinical informatization to regional medical informatization, which would involve all ecosystems; shift of the medical management – from general management to personalized management; shift of the concept of prevention and treatment of cancer patients – from the focus on the disease treatment to the focus on preventive care (Tian S et al, 2019, Liu B.H. et al., 2018).

The traditional model of hospital-centred health management seems to be less capable to adequately cope with the growing number of patients and diseases. The new model of health management within the frame of smart healthcare pays more attention to the patient self-management. It emphasizes real-time self-monitoring of patients, immediate feedback of health data and timely intervention of medical staff. Smart care focuses on meeting the individual needs of cancer patients, while improving the efficiency of health care, which greatly enhances the experience of medical and health services, and is the direction of future development of modern medicine. The implementation and function of smart healthcare may be divided as follows, taken into consideration different needs: assisting diagnosis and treatment, health management, disease prevention and risk monitoring, virtual assistants, assisting drug research, smart hospitals (Tian S et al, 2019, Martin J.L. et al, 2010, Estrin D., Sim I., 2010, Gagnon M.P. et al, 2016, Redfern J., 2017).

Smart hospitals rely on information and communication technology-based environments, especially those based on internet of things optimization and automated processes, to improve existing patient care procedures and introduce new features (Zhang J.Z. et al., 2018). There are three main types of services for smart hospitals: services for medical staff, services for patients, and services for administrators. The demands of these service users must be considered in hospital management decisions. In hospital management, the information platform that integrates multiple digital systems based on internet of things connects digital devices, intelligent buildings, and personnel.

Informational technology and modern biotechnology are the cornerstones of smart healthcare. These technologies are widely used in all aspects of smart healthcare. With the application of technologies such as artificial intelligence, surgical robots, and mixed reality, the diagnosis and treatment of diseases has become more intelligent. Using artificial intelligence to built the clinical decision support system, it has achieved certain results, such as the diagnosis of lung cancer and skin cancer (Polat K., Gunes S., 2008, Esteva A. et al., 2017). The accuracy of artificial intelligence diagnosis results exceeds that of human doctors.6–8 Machine learning-based systems are quite often even more accurate than experienced physicians, especially in pathology and imaging. While performing the narrative review and analysis of the bibliographic sources, we have identified several groups of smart healthcare options, which may be efficiently used in oncology service from the Republic of Moldova. From patient's prospects, they can use portable devices to monitor their health at any time, require medical assistance through virtual nurses, and implement remote services. From a physician's prospects, a variety of intelligent clinical decision support systems are used to help and improve diagnosis. Physicians can manage medical information through an integrated information platform that includes Laboratory Information Management System, Picture Archiving and Communication Systems, and last but not least the Electronic Medical Records. From the prospects of scientific research institutions, it is possible to use techniques such as machine learning instead of manual drug screening and to find suitable subjects using big data (Tian S et al, 2019, Pan F., 2019). This would reduce the risks associated with, and caused by the disease, while facilitating medical institutions to monitor the prognosis of the disease.

By using technologies, smart healthcare can effectively reduce the costs and risks of medical procedures, improve the efficiency of medical resources usage, promote exchanges and cooperation in different regions, foster the development of telemedicine and self-care.

Conclusions. Smart healthcare system is an organic complex that involves multiple dimensions, including disease prevention and monitoring, diagnosis and treatment, intelligent hospital management and health decision-making, innovative learning and medical researches.

Smart healthcare in oncology can facilitate better self-management of health and reduce costs of medical services.

Smart healthcare may achieve unified management of medical materials and information.

Smart healthcare reduces research time, costs and improves the overall research efficiency.

References:

1. Tian, S., Yang, W., Le Grange, J.M. et al. (2019). Smart healthcare: making medical care more intelligent. *Global Health Journal*, 3 (3), 62-65.
2. Martin, J.L., Varilly, H., Cohn, J., Wightwick, G.R. (2010). Preface: technologies for a smarter planet. *IBM J Res Dev*, 2010,54 (4):1-2.
3. Gagnon, M.P., Ngangue, P., Payne-Gagnon J., Desmartis, M. (2016). m-Health adoption by healthcare professionals: a systematic review. *J Am Med Inform Assoc*, 23 (1): 212-220.
4. Redfern, J. (2017). Smart health and innovation: facilitating health-related behaviour change. *Proc Nutr Soc*, 76 (3): 328-332.
5. Kelly, C.J., Young, A.J. (2017). Promoting innovation in healthcare. *Future Healthcare Journal*, 4 (2), 121-125.
6. https://www.interreg-danube.eu. D-CARELABS. Developing Labs to Facilitate Home Care Innovation and Entrepreneurship in the Danube Region.
7. https://www.cep.si/d-care-labs. INTERREG Danube Transnational Programme. D-CARE LABS.
8. Saha, I., Paul, B. (2020). Essentials of biostatistics & research methodology - 3rd edition. Academic Publishers, Kolkata, 1-398.
9. Liu, BH, He, KL, Zhi, G. (2018). The impact of big data and artificial intelligence on the future medical model. *Med Philos*, 39 (22), 1-4.
10. Estrin, D, Sim, I. (2010). Open mHealth architecture: an engine for health care innovation. *Science*, 330 (6005): 759-760.
11. Zhang, J.Z., Li, Y.K., Cao, L.Y., Zhang, Y. (2018). Research on the construction of smart hspitals at home and abroad. *Chin Hos Manag*, 38 (12): 64-66.
12. Polat, K, Gunes, S. (2008). Principles component analysis, fuzzy weighting pre-processing and artificial immune recognition system based diagnostic system for diagnosis of lung cancer. *Expert Syst Appl*, 34(1), 214-21.
13. Esteva, A., Kuprel, B., Novo, A R.A., et al. (2017). Dermatologist-level classification of skin cancer with deep neural networks. *Nature*, 542 (7638): 115-118.
14. Pan, F. (2019). Health care is an area where information technology plays an important role: an interview with Wu He-Quan, member of the Chinese Academy of Engineering. *China Med Herald*, 16 (3): 1-3.
15. https://healthmanagement.org/pdf/article/the-importance-of-continuous-education-in-healthcare. HealthManagement.org Promoting Management and Leadership. Volume 17 - Issue 2, 2017 - Special Edition on e-Learning. The Importance of Continuous Education in Healthcare.

THE EUROPENIZATION OF THE EASTERN PARTNERSHIP COUNTRIES THROUGHT THE LOCAL AND NATIONAL INITIATIVES

CZU: 327(4-11:478):061.1 EU

Nicolae COȘLEȚ[1]**,**
Moldova State University
Dumitru STOICA[2]**,**
Moldova State University

ABSTRACT. The European Union considers human rights to be universal and indivisible. The EU actively promotes and defends them, both internally and in relations with countries outside its borders, including contributing to the development of the education system. The Eastern Partnership (EPA) is the European Union's initiative to develop and deepen relations with the states of the former Soviet Union, namely: Belarus, Ukraine, the Republic of Moldova, Georgia, Armenia and Azerbaijan. The idea of launching the program came from Poland and Sweden, which, based on their own experience of internal reform of the national economy and politics, defined the provisions of the partnership, pointing out the aims and objectives of this program. The purpose of this paper is to raise awareness of the importance of the Eastern Partnership in terms of initiatives implemented at local and national level that contribute to the Europeanization of the Republic of Moldova. Research methods used or based on the study of various projects implemented, scientific papers of local and foreign authors, observation, analysis of researched material and conclusion. Studying this subject is of great value to people, as lately Europeanization in the current context plays a very important role.

***Key-words**: EU, Eastern Partnership, human rights, education system, reform, regulations*

1. Introducere

Parteneriatul Estic (PaE) este inițiativa Uniunii Europene de dezvoltare și aprofundare a relațiilor cu statele din fosta Uniune Sovietică, și anume: Belarus, Ucraina, Republica Moldova, Georgia, Armenia și Azerbaidjan. Ideea lansării programului a venit din partea Poloniei și Suediei care, bazându-se pe propria experiență de reformare internă a economiei și politicii naționale, au definit prevederile parteneriatul, punctând scopurile și obiectivele acestui program, prezentate ulterior în fața Consiliului Afacerilor Externe a Uniunii Europene de către dl Radoslaw SIKORSKI, Ministru al Afacerilor Externe a Poloniei și dl Carl BILDT, Ministru al Afacerilor Externe al Suediei la 26 mai 2008 în Bruxelles, Belgia. Inițiativa prezentată (Council of the European Union 2008) s-a bucurat de o dezvoltare dinamică, fiind intens discutată și analizată ulterior de către comisiile de resort. În luna iunie a aceluiași an, Consiliul European a acceptat unanim propunerea Polono-Suedeză, delegând Comisia Europeanăsă conceptualizeze detaliile noului program. În decembrie 2008, Comisia Europeană a prezentat conceptul final al EaP, votat ulterior unanim de către Consiliul European în luna martie 2009 (Percinschi, N., & Rîciu, G. (2015, pp. 2).

Cu prilejul lansării PaE, Jose Manuel BARROSO, președintele Comisiei la acel moment, a declarat că obiectivele de asociere politică și integrare economică a statelor din parteneriatul estic nu pot fi realizate decât dacă ambele părți dau dovadă de o voință și un angajament politic ferm. „Trebuie să investim și mai mult în stabilitatea și prosperitatea reciprocă. Aceste eforturi vor fi

[1] **Nicolae COȘLEȚ,** magistru, asist. univ., Faculty of Law, International law, State University of Moldova, Republic of Moldova, coslet_nicolae@yahoo.com, +37369875232, https://orcid.org/0000-0002-5843-8545
[2] **Dumitru STOICA,** 3rd year student, Director AO CRISDD, Faculty of Law, Moldova State University, Republic of Moldova, dumitrustoica2@gmail.com, +37369408418, **https://orcid.org/0000-0002-2275-5960**

compensate rapid prin beneficii politice și economice importante și vor duce la o mai mare stabilitate și securitate atât pentru Uniunea Europeană, cât și pentru partenerii noștri răsăriteni”. În același context, Benita FERRERO-WALDNER, în calitate de comisar pentru relații externe și politica europeană de vecinătate, a menționat căpolitica Uniunii Europene față de aceste țări ar trebui să fie fermă, proactivăși neambiguă. (ONEA, V. (2018, pp 235.). Prima ședință a reprezentanților Uniunii Europene, a statelor membre UE și a celor șase state incluse în Parteneriatul Estic a avut loc peste o lună de la summit-ul de la Praga, iar prima ședință a ministrilor afacerilor externe s-a desfășurat în decembrie 2009. Aceste ședințe reprezintă inițierea implementării practice a noului concept al politicii de vecinătate a Uniunii Europene în relațiile cu cele șase state post sovietice (Eastern Partnership Summit. Facts and figures about the Eastern Partners of the European Union).

2. **Scopul lucrării:** conștientizarea importanței parteneriatului estic prin prisma inițiativelor implementate la nivel local și național ce contribuie la europenizarea Republicii Moldova.

3. **Metodele de cercetare utilizate:** studierea diverselor proiecte implementate, lucrări științifice a autorilor autohtoni și străini, observația, analiza materialului cercetat și concluzionarea.

Studierea subiectului dat poartă o valoare majoră pentru oameni, întrucât în ultima perioadă europenizarea în contextual actual joacă un rol de mare importanță.

4. **Rezultate și discuții**

Uniunea Europeană consideră drepturile omului că fiind universale şi indivizibile. UE le promovează şi le apără în mod activ, atât pe plan intern, cât şi în relaţiile cu ţările din afara sa. Drepturile omului, democrația și statul de drept sunt valori esenţiale ale Uniunii Europene. Înscrise în tratatul fondator al UE, acestea au căpătat o importanţă deosebită odată cu adoptarea Cartei drepturilor fundamentale (Carta Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europene (2012/C 326/02), în 2000, fiind consolidate şi mai mult atunci când Carta a dobândit forţă juridică obligatorie, odată cu intrarea în vigoare a Tratatului de la Lisabona, în 2009 (Versiune Consolidată A Tratatului privind Uniunea Europeană și a Tratatului privind funcționarea Uniunii Europene (2016/C 202/01)

Ţările care doresc să adere la UE trebuie să respecte drepturile omului. De asemenea, toate schimburile comerciale şi acordurile de cooperare cu ţări terţe conţin o clauză care prevede că drepturile omului reprezintă un element esenţial al relaţiilor dintre părţi. Politica Uniunii privind drepturile omului cuprinde aspecte de natură civilă, politică, economică, socială şi culturală (Patrașcu, D., & Patrașcu, I. (2015, pp 8-9).

Existenţa şi stabilitatea instituţiilor democratice ale statului de drept, asigurarea premiselor administrative necesare creării unei economii de piaţă funcţionale, competitive etc. constituie elemente definitorii ale tranziţiei; transformări induse de urmărirea acestor imperative ar fi existat și în absenţa aderării la UE, diferenţa constă în orizontul de timp alocat pentru realizarea lor. În ceea ce priveşte criteriul juridic, adoptarea acquis-ului comunitar, acesta are un impact direct şi evident deoarece impune priorităţile, obiectivele, conţinutul şi un cadru instituţional uniform de adoptare şi implementare a politicilor economice naţionale, interesul şi modelul comunitar prevalând în această ecuaţie. În acest context, este evident că respectarea criteriilor de aderare și, implicit, aderarea Republicii Moldova la Uniunea Europeană implică o serie de transformări la nivel economic şi politic (Preston, C., London: Routledge, 1997. - pp, 39.)

Parteneriatul estic este o dimensiune estică specifică a politicii europene de vecinătate (PEV). Prin intermediul PEV, UE colaborează cu vecinii săi de la sud și est pentru a ajunge la cea mai strânsă asociere politică și la cel mai înalt grad de integrare economică posibilă. Privit astfel, accesul în Uniunea Europeană e un proces formal legislativ în timp ce europenizarea este un proces de transformări politice, economice și sociale care se poate dezvolta în interiorul și în afara Uniunii Europene. Europenizarea este în egală măsură un proces, un cumul de schimbări structurale, ce afectează atât actorii de pe scena relațiilor internaționale cât și instituțiile. În științele sociale

termenul “europenizare” are corespondențe în mai multe domenii : în cultură, politică, societate și economie. Europenizarea implică în primul rând un răspuns la politicile adoptate de Uniunea Europeana (Belostecinic, G. (2009 pp. 14(3), 64-67).

Aspectele modernizării R. Moldova prin prisma acestui Parteneriat constau în asocierea politică între Moldova ca stat partener şi UE, înseamnă un dialog politic şi instituţional mult mai intens, o solidaritate mai mare decât până acum, o coordonare mult mai strânsă a poziţiilor de politică externă, atât pe plan regional, cât şi pe plan internaţional. Odată cu semnarea Acordului de Asociere cu UE va exista o coordonare mult mai strânsă a poziţiilor statului din Parteneriatul Estic semnatar asupra problemelor de politică externă cu statele membre ale UE (Acord de Parteneriat şi Cooperare dintre Comunitățile Europene şi statele lor membre, pe de o parte, şi Republica Moldova, pe de altă parte)

Este bine de menționat faptul că, atunci când a fost lansată inițiativa Parteneriatului Estic, se urmărea, practic, un singur scop - crearea unui cerc de state democratice şi stabile, care să reprezinte o zonă de stabilitate şi prosperitate la granițele Uniunii Europene. Şi în acest sens, Uniunea Europeană a propus forma de Acord de Asociere, care include în sine şi un Acord de Liber Schimb Aprofundat şi Cuprinzător (Prohnișchi V., Popa A. (2009, pp 28), este vorba de comerțul liber şi, prin circulația liberă, consolidarea relațiilor interumane. Astfel, în aceste condiții, rolul Parteneriatului Estic în calitate de politică prioritară a UE sporeşte tot mai mult. Subliniem faptul că Armenia, Georgia şi Republica Moldova au înregistrat progrese în dezvoltarea politicilor și instituțiilor care vizează în mod specific IMM-urile prin promovarea dialogului public-privat și coordonarea inter-guvernamentală (Lavric, A. (48(8), pp. 234-245 2011).

Politicile de reglementare vizate de Parteneriatul Estic, pentru Republica Moldova au demonstrat o îmbunătățire semnificativă în mai multe domenii, şi anume: domeniul E-guvernare (Saca V., Ceban V., (2006., pp. 160-169., pp.165). La fel, cadrul de reglementare a fost simplificat, cu mai multe etape de ghilotina legislativă pentru a asigura eliminarea legislației învechite sau inutile. S-a propus o nouă strategie de dezvoltare social economică a ţării pentru perioada 2012-2020, strategie care acum este în curs de finalizare.

Prin Parteneriatul Estic s-a încercat stimularea unei culturi antreprenoriale la scară largă prin educație eficientă și măsuri de instruire, cu scopul de a susține succesul politicilor de orice gen, în cooperarea pe termen lung și în curs de desfășurare dintre guvern, mediul academic și sectorul privat (Budurina-Goreacii, C., & Cujba, V. (2019 pp. 87(4), 21-29).

De asemenea, grație Parteneriatului Estic a fost ameliorată transparența și administrarea corporativelor din țara noastră, a concurenței, precum și majorarea gradului de digitalizare în practic toate sectoarele de dezvoltare, asigurând, în același timp, stabilitate şi transparenţă, pentru a facilita accesului durabil la finanțare, prin intermediul serviciilor de informare, cum ar fi: informații generale, contacte, link-uri și resurse promoționale. Tot datorită Parteneriatului Estic a fost precizată în mod explicit importanța cheie a democrației locale și a autonomiei locale, drept rezultat al modernizării statelor prin următorii factori :(Academia de Administrare Publică (2008 pp. 18-20).

a) Includerea autorităților locale și regionale în definirea și punerea în aplicare a politicilor și strategiilor cadrul ale Parteneriatului Estic;

b) Accesul direct la instrumente financiare corespunzătoare (europene și naționale), pentru orașele și regiunile țărilor partenere, împreună cu eliminarea barierelor existente în calea utilizării acestor fonduri (de exemplu, reguli incompatibile privind achizițiile publice).

c) Recunoaşterea cooperării teritoriale drept o prioritate a Parteneriatului Estic, iar Comisia Europeană fiind încurajată să sprijine în continuare eforturile în acest sens.

d) Fundamentarea cooperării cu împărtășirea experienței practice despre instrumentele, măsurile, și soluțiile regulatorii disponibile pentru implementarea politicilor prin seminare, vizite de studiu, instruiri, etc., fie pe dimensiunea bilaterală sau regională (Ciobanu, I. (2016 pp. 53-56).

Considerăm că un aport semnificativ în promovarea valorilor Parteneriatului Estic, îl pot aduce tinerii activi implicați la nivel local, național și internațional. UNICEF consideră participarea un drept fundamental al omului. De asemenea, acesta este unul din principiile directoare ale Convenției ONU cu privire la drepturile copilului (Convenţia Naţiunilor Unite cu privire la Drepturile Copilului). Prin participare activă, copiii și tinerii sunt împuterniciți să joace un rol vital în dezvoltarea lor proprie, dar și dezvoltarea comunităților lor. Aceasta îi va ajuta să își dezvolte abilitățile esențiale de viață, să acumuleze cunoștințe despre drepturile omului și cele cetățenești, precum și să promoveze acțiuni civice pozitive.

Participarea semnificativă a tinerilor înseamnă recunoașterea și cultivarea forţelor, intereselor, și abilităţile tinerilor, prin oferirea de oportunităţi reale pentru ca aceștia să se implice în deciziile care îi afectează la nivel individual și sistemic.

- Participarea contribuie la dezvoltarea personală: tinerii împuterniciţi pot deveni avocaţi activi și eficienţi pentru realizarea propriilor drepturi. Tinerii dobândesc abilităţi, cunoștinţe, competenţe și încredere prin participare.

- Participarea duce la o mai bună luare a deciziilor și la rezultate: Adulţii nu au întotdeauna o înţelegere suficientă asupra vieţii tinerilor, pentru a putea lua decizii informate și eficiente atunci când elaborează legislaţia, politicile și programele pentru tineri. Tinerii au un set unic de cunoștinţe despre viaţă, nevoile și preocupările lor, împreună cu ideile și punctele de vedere care derivă din experienţa lor directă. Deciziile care sunt pe deplin informate despre perspectivele tinerilor vor fi mai relevante, mai eficiente și mai durabile

- Participarea servește la protejarea tinerilor: tinerii care sunt tăcuţi și pasivi pot fi abuzaţi de adulţi printr-o impunitate relativă. Furnizarea de informaţii, încurajarea acestora de a-și exprima preocupările și de a introduce mecanisme sigure și accesibile pentru a contesta violenţa și abuzul reprezintă strategii-cheie pentru asigurarea unei protecţii eficiente. Oportunităţile de participare s-au dovedit a fi de o importanţă deosebită în situaţii de conflict și urgenţă.

Participarea contribuie la dezvoltarea societăţii civile, toleranţa și respectul faţă de ceilalţi: participarea promovează angajamentul civic și cetăţenia activă. Prin experienţa participării directe în problemele care le privesc, copiii dobândesc capacitatea de a contribui la crearea unor societăţi pașnice și democratice care respectă drepturile omului (Mureşan D. (2009, pp.145). Participarea întărește responsabilitatea autorităţilor: participarea este esenţială pentru un proces de consolidare a responsabilităţii și promovarea bunei guvernări. Este un mijloc prin care guvernele și alte autorităţi sunt responsabilizaţi în activitatea lor. Participarea este esenţială pentru un proces de Investiţii în construirea capacităţilor tinerilor pentru a-și realiza angajamentul de participare activă va contribuie la crearea unui guvern transparent și deschis.

Pentru a fi mai pertinent, infra voi prezenta câteva exemple de bune practici implementate de Asociația Obștească „Centrul Regional pentru Inițiative Sociale și Dezvoltare Durabilă”, Consiliul Național al Tineretului din Moldova cu susținerea Parteneriatului Estic și nemijlocit a Uniunii Europene. Menționez faptul că aceste inițiative sunt coordonate și implementate nemijlocit de tineri.

Școala de vară pentru evaluarea necesităților tinerilor în Parteneriatul Estic.

Proiectul a avut drept scop promovarea bunei guvernări în țările Parteneriatului Estic prin implicarea tinerilor în procesul de luare a deciziilor. Sa urmărit, de asemenea, creșterea angaja-mentului civic în rândul tinerilor. Acest lucru s-a realizat reunind tinerii selectați din Azerbaidjan, Georgia, Moldova și Ucraina împreună într-un mediu de tip școală de vară, pentru formare bazată pe rezultatele studiului de evaluare a nevoilor proiectului. De asemenea, participanții au învățat cum să devină activiști civici ca și individualități, dar și cum să mobilizeze alți tineri pentru a se implica în activități similare. Proiectul, cu aceeași denumire, este susținut prin grant de către Forumul Societății Civile din Parteneriatul Estic și este implementat de către Agenția pentru Democrație

Locală din Georgia în parteneriat cu Consiliul Național al Tineretului din Moldova și alte două organizații din Azerbaijan și Ucraina (Ghid participarea tinerilor, CNTM).

Un alt exemplu de succes ar fi, Proiectul **„Democrația la ea acasă”,** care a avut ca scop promovarea democrației participative și a bunei guvernări la nivel local prin formarea și consolidarea capacităților de gândire critică, educație civică a 150 tineri și cetățeni activi din orașul Florești. O problemă identificată a fost implicarea scăzută a populației raionului Florești în procesul de luare a deciziilor la nivel local. Pentru ca această problemă să fie soluționată a fost format un grup de 15 tineri care au promovat necesitatea implicării populației în luarea deciziilor și au promovat conceptul bunei guvernări la nivel local. Tinerii au organizat un sondaj prin intermediul căruia populația din orașul Florești au votat problemele prioritare cu care se confruntă și, respectiv, una din aceste probleme a fost soluționată cu suportul proiectului, dar și cu suportul Primăriei Florești. Drept urmare a implicării tinerilor, în orașul Florești a fost renovată Aleea „Bulevardul Victoriei”, au fost procurate 30 bănci, 30 urne, ulterior au fost organizate activități în aer liber. Acest proiect a fost implementat de AO ,,Centrul Regional pentru Inițiative Sociale și Dezvoltare Durabilă" în colaborare cu Primăria Florești, co-finanțat în cadrul proiectului "AGREED - Activarea reformei guvernării pentru îmbunătățirea dezvoltării", implementat de ALDA in cooperare cu Clinica Juridica Universitara si Agenția de Dezvoltare Locala Moldova si co-finanțat de Uniunea Europeană.

Altă inițiativă concludentă ar fi: Crearea Coaliției Locale la Florești, care este constituită de cetățeni activi, reprezentanți ai diverselor structuri. Obiectivul Coaliției este sporirea implicării societății civile la nivel local și creșterea transparenței, eficienței și eficacității proceselor de elaborare și executare a bugetelor locale. În cadrul coaliției au fost organizate atât instruiri, cât și ședințe comune cu membrii CL și administrația locală, ce au avut ca scop consolidarea capacităților în domeniul bunei guvernări, implicării publicului, în special în domeniul participării bugetare. Într-un final prin activități și implicare, în orașul Florești a inițiat procesul de bugetare participativă. Bugetul participativ a permis cetăţenilor să se implice în luarea deciziilor privind dezvoltarea localităţii. Primăria a alocat 100.000 lei din bugetul anual, după care locuitorii au venit cu propuneri cu privire la ceea ce ar trebui îmbunătăţit în anul viitor în localitate. În cadrul formulării acestor propuneri, cetăţenii, asistaţi de administraţia oraşului, s-au întâlnit la discuţii publice locale sau tematice şi cu vecinii, unde au discutat despre ceea ce vor să schimbe în localitatea lor şi în ce mod. Apoi au depus la Primărie propunerile comune pentru a fi verificată fezabilitatea lor. Astfel, cu suportul cetățenilor, tinerilor, societății civile în orașul Florești au fost renovate porțiuni de drum, au fost create spații de agrement, au fost procurate urne de gunoi, etc. Proiectul „Informează, Abilitează, Acționează” este implememtat de Centrul Analitic Independent „ExpertGrup”, în calitate de partener principal, în consorțiu cu Konrad Adenauer Stiftung e.V. (KAS, Germania), Centrul pentru Studii EstEuropene (CSEE, Lituania), Institutul pentru Politici și Reforme Europene (IPRE), Asociația Obștească “Caroma Nord” în calitate de partener în regiunea de nord a RM și Primăria orașului Florești și Asociația obștească ”Centrul Regional pentru Inițiative Sociale și Dezvoltare Durabilă”, în calitate de partener local.

Aceste exemple de bune practici, contribuie în mod direct la alfabetizarea juridică a populației și la sporirea gradului de implicare a socității în procesul de luare a deciziilor la nivel local ceea ce reprezintă o prioritate pentru ideologia țărilor care fac parte din Parteneriatul Estic.

Concluzii:

Parteneriatul Estic rămâne prioritar pe agenda Uniunii Europene. Printre cele mai mari realizări din ultimii 10 ani ai Parteneriatului Estic se numără trei acorduri de asociere, cu Republica Moldova, Georgia, Ucraina, crearea zonelor de liber schimb și instituirea regimului fără viză între UE și aceste trei țări. Comerțul țărilor respective cu UE a crescut semnificativ în ultimii ani. De exemplu, UE a luat cu fermitate locul principalului partener economic al Republicii Moldova și al Ucrainei. De asemenea, printre succese se numără mai multe oportunități comerciale și de investiții

între statele membre ale UE și cele șase țări partenere din est. În comerțul exterior Parteneriatul Estic ocupă locul al zecelea printre partenerii UE. Au fost create noi locuri de muncă, asigurată o mai bună legătură de transport și infrastructură în cadrul extinderii rețelei transeuropene de transport, a sporit eficiența energetică prin scăderea consumului de energie și a emisiilor de gaze cu efect de seră și prin creșterea ponderii energiei regenerabile etc.

În concluzie aș dori să menționez faptul că dinamizarea dialogului şi cooperării sectoriale ale Republicii Moldova cu UE, prin intermediul Parteneriatului Estic, au contribuit la o majorare considerabilă a suportului acordat de UE în vederea consolidării democraţiei, a statului de drept, respectarea drepturilor omului, precum şi promovarea reformelor economice şi îmbunătăţirea condiţiilor de trai a populaţiei. Consider că suportul Uniunii Europene, nemijlocit al Parteneriatului Estic joacă un rol deosebit în consolidarea și formarea gândirii critice, schimbărilor palpabile în societate. Impactul Parteneriatului Estic, în general contribuie la :

- stimularea și consolidarea, înțelegerea și conștientizarea publicului larg cu privire la calitatea educației;

- promovarea implicării publicului larg într-un dialog de politică publică privind parcursul european al RM;

- Informarea și conștientizarea reprezentanților lumii academice, tinerilor, cercetătorilor, tineri profesioniști, societatea civilă la nivel regional și local asupra importanței UE (inovare-cercetare-educare) pentru dezvoltarea ţării;

Noi, tinerii putem contribui la dezvoltarea țării noastre prin promovarea valorilor europene și prin acțiuni concrete menite să sporească calitatea de trai în Republicii Moldova.

Referințe:

1. Percinschi, N., & Rîciu, G. (2015). Retrospective asupra parteneriatului estic (pp. 2). Online: http://dspace.ince.md/jspui/bitstream/123456789/163/1/Retrospective%20asupra%20parteneriatului%20estic.pdf .
2. Eastern Partnership Summit. Facts and figures about the Eastern Partners of the European Union. Online: https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/6836772/6-20052015-BP-EN.pdf/1b8e0bd3-a47d-4ef4-bca6-9fbb7ef1c7f9 .
3. Council of the European Union Brussels, 1 September 2008 (01.09) (OR. fr) 12594/08 concl 3. Online: https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST%2012594%202008%20INIT/EN/pdf.
4. Versiune consolidată a Tratatului privind Uniunea Europeană și a Tratatului privind funcționarea Uniunii Europene (2016/C 202/01). Online: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/-HTML/?uri=CELEX:12016ME/TXT&from=RO .
5. Patrașcu, D., & Patrașcu, I. (2015). Aprecierea poziţiei Republicii Moldova în cadrul politicii europene de vecinătate şi parteneriatului estic (pp. 8-9). Online: http://irek.ase.md:8080/-xmlui/bitstream/handle/123456789/184/PatrascuD-PatrascuI_ec_2015_2.pdf?sequence=1 .
6. Carta Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europene (2012/C 326/02). Online: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012P/TXT&from=DE.
7. Belostecinic, G. (2009). Sugestii privind modernizarea economică şi europenizarea Republicii Moldova. Revista de Ştiinţă, Inovare, Cultură şi Artă „Akademos” (pp. 14(3), 64-67). Online: https://ibn.idsi.md/vizualizare_articol/1842.
8. Preston C., “Enlargement and Integration in the European Union”, London: Routledge, (pp.1997. p, 39).
9. Acord de Parteneriat şi Cooperare dintre Comunităţile Europene şi statele lor membre, pe de o parte, şi Republica Moldova, pe de altă parte. Online: http://infoeuropa.md/ .
10. Saca V., Ceban V. Republica Moldova şi Uniunea Europeană: de la parteneriat la politica de vecinătate. În: Studii Internaţionale. Viziuni din Moldova, USM. Chişinău, 2006., (pp. 160-169., pp.165).
11. Academia de Administrare Publică. 15 ani de modernizare a serviciului public. Chişinău 2008., (pp. 18-20).
12. Ciobanu, I. (2016). Parteneriatul Estic–factor modernizator al sistemului politic al Republicii Moldova. In Tendințe contemporane ale dezvoltării științei: viziuni ale tinerilor cercetători (pp. 53-56).

13. Budurina-Goreacii, C., & Cujba, V. (2019). 10 ani de «parteneriat estic»: cazul Georgiei, Armeniei și al Republicii Moldova. Moldoscopie, (pp. 87(4), 21-29).
14. Lavric, A. (2011). Republica Moldova în contextul politicii europene de vecinătate. Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale), (pp. 48(8), 234-245).
15. Patrașcu, D., & Patrașcu, I. (2015). Aprecierea poziţiei Republicii Moldova în cadrul politicii europene de vecinătate şi parteneriatului estic.
16. Convenţia Naţiunilor Unite cu privire la Drepturile Copilului. Online : https://www.unicef.org/romania/media/2271/file/Conven%C5%A3ia%20Na%C5%A3iunilor%20Unite%20cu%20privire%20la%20Drepturile%20Copilului.pdf
17. Ghid participarea tinerilor. Online: https://cntm.md/sites/default/files/Ghid%20participarea%20-tinerilor%20%5Bprint%5D.pdf
18. ONEA, V. Parteneriatul Estic. Realizări și provocări post Lisabona. Aspecte conexe ale politicii de vecinătate a Uniunii Europene în Est, (pp. 235).

ISTORIA CERCETĂRILOR PSIHOPEDAGOGICE DIN ROMÂNIA ÎN CONTEXTUL EUROPENIZĂRII

CZU: 37.015.3(498)(091)

Mirela PANDELICA[1],
Universitatea de Stat din Moldova

ABSTRACT. This article represents an incursion in the history of Romanian pedagogy and psycho-pedagogy and aims at aspects that have been highlighted and developed, and based on them, educational approaches have been drawn in order to facilitate access and development through education. It also emphasizes the influence of culture in education and draws our attention to the fact that, although with Europeanization there have been cultural influences, we must develop strategies through which to relate directly to our own culture because success is strictly related to individualization, and the satisfaction of our own needs developed in ontogenesis according to the sociocultural environment in which we operate.

Key words: *history, psychology, psycho-pedagogy, education, modern pedagogy*

Introducere. Psihopedagogia are un rol deosebit în perfecționarea și dezvoltarea învățământului. Timpul, istoria și progresul social au influențat dezvoltarea învățământului, profesorii devenind în felul acesta „creatori” de idei, rolul lor fiind acela de a spori teoria psihologică și pedagogică și să optimizând astfel practica educațională.

Din perspectiva creatorilor de idei, istoria poate fi scrisă cu personaje care nu sunt persoane, ci idei [5]. Multe idei aparținând unei epoci au contribuit la creionarea unui ideal pedagogic. Istoria pedagogiei a promovat un ansamblu de idei, norme și concepții despre educație apărute ca un rezultat al generalizării experienței educative din diferitele etape istorice a societății. Nicolae Iuga (2015) afirma că „o istorie a ideilor are avantajul de a putea fiselectivă în raport cu oamenii de știință din domeniul în cauză, de anu avea obligaţia să fie atotcuprinzătoare. Pentru a prezenta o idee nueste obligatoriu ca să fie prezentaţi toţi oamenii de ştiinţă care aucontribuit la inventarea, crearea, dezvoltarea şi impunerea acesteia, ciuneori este suficient să fie prezentaţi un număr mai restrâns deautori, cu titlu exemplificativ, o compendiere a domeniului. Omanieră selectivă, nu exhaustivă.” [5, p.8].

Noutatea temei este dată de faptul că psihopedagogia este punctul central al educației. Mai bine spus o revoluție în educație deoarece vizează atât aspectele pedagogice, strategii și tehnologii didactice cât și mecanismele psihice ale actorilor implicați în actul educațional. De asemenea este imperios necesar să se înțeleagă care a fost punctul de pornire, cum a evoluat această știință deoarece pe baza a și odată cu înțelegerea ei putem să dezvoltăm cercetări prin intermediul cărora să îmbunătățim sau chiar să schimbăm anumite aspecte care vizează dezvoltarea elevului cât și a cadrului didactic,

Colectarea de date a inclus metode precum: utilizarea bazei de date a motoarelor de căutare online pentru identificarea unor lucrări cunoscute în ceea ce privește psihopedagogia, analizarea referințelor citate în anumite publicații întâlnite în procesul de cercetare, precum și consultarea unor reviste de specialitate. O atenție deosebită în analiza materialelor obținute în urma colectării de date a fost acordată consultării unor studii de specialitate contemporane relevante în ceea ce privește aprofundarea principiilor care stau la baza istoriei pedagogiei și psihopedagogiei.

[1] **Mirela PANDELICA,** Doctorandă, Universitatea de Stat din Moldova

Creștinismul a jucat un rol important pe scena istoriei, răsturnând în plan spiritual lumea veche, substituind în loc o altă lume, întemeiată pe principiul interior, subiectiv care, prin identitatea esenţei naturii spirituale a omului cu esența naturii divine, a descoperit omului legea libertăţii, a moralităţii şi a perfectibilităţii. În acest sens, Evanghelia după Matei începe cu Fericirile o pericopă scurtă dar care conţine noua morală aproape în totalitate. Despre Fericiri, Mircea Eliade spune „textul evanghelic cel mai cunoscut în afara lumii creștine” [3, p.131]. Am adus în discuție textul biblic, deoarece, înainte de toate, în ele sunt cuprinse idei care privesc pedagogia socială. Planul etico-pedagogic al Creștinismului a soluționat problema „armonizării” libertăţii umane cu cea divină,precum si a liberului arbitru.

Educația din perspectiva idealului Kalokagathon

Kalokagathon, provenit din greaca veche, inclus și în domeniul pedagogiei, se compune din *kallos* (frumusețe), conjuncția *kai* (și) şi *agathon* (bunătate), reprezentând idealul educației din antichitatea greacă care redă ideea că omul trebuie să întrunească simultan două condiţii fundamentale, fizice şi morale, frumusețe și bunătate. Termenul înfățișează idealul armonizării frumuseții fizice cuvirtuțile morale, a sănătăţii şi forţei fizice cu tăria de caracter. Conceptualizarea lui Kalokagathoncu înţelesul de azi este operată pentru prima oară de către Aristotelîn Ethica Eudemia, cartea VIII, cap. 3, 1248b [apud 5, p. 8].

Conceptul Kalokagathon a fost preluat din civilizația greacă în cea romană, fiind exprimată în formula verbală, perifrastică *Mens sana incorpore sano*, expresie celebră care a străbătut secolele şi civilizaţiile până în prezent. Este vorba de un fragment dintr-un vers care îndeamnă la rugăciune: „Să ne rugăm zeilor ca să ne dea o minte sănătoasă într-un corp sănătos!”.Această expresie capătă sens gramatical clar și „faptul că este un îndemn la rugăciune subliniază o dată mai mult caracterul său deaspiraţie către o stare armonioasă şi deplină de dezvoltare simultană a sufletului şi a trupului, caracterul de ideal pedagogic.” [5, p.8].

Modernitatea aduce din nou termenul Kalokagathon, abordat de un gânditor român, Petru Comarnescu (1905-1970), în lucrarea *The Nature of Beauty and Its Relation to Goodness*, publicată în românește sub titlul *Kalokagathon* în trei ediţii [5].

Pedagogia românească

Oamenii de școală transilvăneni din cea de-a doua parte a secolului al XIX-lea şi începutul celui următor, precum Petru Șpan şi Ioan Slavici, au considerat că prin educaţie omul trebuie să asimileze valorile specifice naţiunii căreia îi aparţine. Totodată, considerau ei, prin educaţie naţiunile îşi dezvoltă însuşirile specifice. Raportată la popor, deci având caracter naţional, educaţia, aprecia IoanSlavici (într-o serie de scrieri apărute în 1909: *Educaţia raţională, Educaţia fizică, Educaţia morală*), nu se poate realiza cu valori de împrumut, sarcina şcolii este de a realiza o educaţie naţională, contribuind la întărirea unităţii culturale a poporului şi, prin aceasta, la unitatea lui politică.

Prin educaţie, arăta şi Petru Șpan în lucrările sale (Idei pregătitoare în pedagogie, 1902 şi Lecţii de pedagogie, 1908), trebuie să se asigure cunoașterea valorilor naţionale din literatură, artă, obiceiuri, tradiţii, pe baza unei astfel de cunoașteri urmând să se formeze caracterul naţional şi conştiinţa naţională a tinerei generaţii.

Ideea că educația primită în școală trebuie să se bazeze pe specificul celei primite în „vatra părintească” se găsește și la Onisifor Ghibu. În concepția sa, școala ar trebui să fie o„pepinieră de cultură naţională” [1, p.7]. Datorită eforturilordepuse pentru dezvoltarea învăţământului, a fost considerat ca fiind „poatecel mai tipic reprezentant al pedagogiei militante românești” [apud 1, p.8].El afirma necesitatea unei teorii a educaţiei, care să exprime spiritualitatea românească. Conceptul de „pedagogie românească” apare în chiar prelegerea de deschidere a cursului universitar din 1921-1922, intitulatProlegomena la o pedagogie românească [1].

Onisifor Ghibu considera că este necesară o nouă educație, date fiind condiţiile timpului, a cărei fundamentare teoretică impunea întemeierea unei pedagogii românești, a unei pedagogii naţionale, fără de care un popor nu poate avea școala care îi trebuie.

Ideea de pedagogie românească conturează caracterul naţional al educaţiei şi acceptarea ei presupune, pe de o parte, construirea unei teorii pedagogice româneşti întemeiată pe realităţi specifice, pe de altă parte, respingerea împrumutului abuziv de idei străine referitoare la educaţie. Caracterul naţional al educaţiei şi al pedagogiei poate fi întâlnită şi la mulţi alţiautori precum, Grigore Tabacaru, care vorbea despre o pedagogie naţională izvorâtă din însăşi viaţa celor ce alcătuiesc națiunea română sau Simion Mehedinți, cu a sa concepţie despre „școala muncii şi etnografiei” [1, p. 10].

Scopul pedagogiei româneşti este, din perspectiva lui Onisifor Ghibu, acela de a reface, păstra şicultiva calităţile specifice ale poporului român, pe fondul culturii general-umane în care se întâlneşte cu alte popoare, respectându-le şi lor individualitatea. Sarcina ei constă în elaborarea unui sistem de educaţie întemeiat pe cunoaşterea vieţii şi a necesităţilor poporului român, în scopul cultivării calităţilor sale specifice.

Onisifor Ghibu nu și-a fundamentat concepţia despre educaţie pe ideile pedagogieigenerale, deoarece acestea fiind considerate o serie de abstracțiuni apriorice, străine de viaţa poporului român. Nu a luat în calcul nici „pedagogia ştiinţifică”, deoarece aceasta nu izvorăște din ştiinţa şi viaţa românească, iar aplicarea ei la nevoileeducative ale poporului român nu a provocat decât haos și nici pe pedagogia experimentală, care, în România, nu a produs ceva apt să contribuie la consolidarea fiinţei naţionale, dimpotrivă, a contribuit la mecanizarea şi înstrăinarea învăţământului şi educaţiei. Pedagogia lui Onisifor Ghibu a pus în prim-plan istoria, căci „numai istoria ne arată ce este în sufletul unui popor şi ce au făcut din acesta vremurile trecute” [apud 1, p.11]. Practic, la acest moment, putem spune că asistăm la începutul creionării unui contur al psiho-pedagogiei deoarece concepția lui Ghibu nu se referă doar la metode și tehnici, ci se axează și pe „suflet”, deci ramură a psihologiei.

Aceeași perspectivă o are și Simion Mehedinți, care pledează pentru o pedagogie cu un câmp larg de acţiune, o pedagogie ce nu se rezumă la orientarea modestei activităţi de dascăl, ci izvorăște din grija educativă pentru neam. Spre deosebire de mulţi pedagogi români din acea vreme, Simion Mehedinți dezvoltă oconcepţie pedagogică bazată pe fapte concrete. Ideea centrală susţinută este aceea a „şcolii muncii”. Ridicându-se împotriva pedagogiei ce promovează în mod exagerat verbalismul, oferind un model alactivităţii instructiv-educative care presupune ascultarea şi memorarea unor abstracțiuni sterile decătre elevi, el declară munca drept prim principiu al educaţiei. Convingerea lui, fundamentată pedatele oferite de etnografie şi întărită de pedologie, este că „aşa cum muncești, așa gândești și tot așavorbești”, de unde urmează o întreagă concepţie asupra modului de a realiza instruirea, sintetizată astfel: „…singura cale pentru a dobândi învățătura temeinică şi caracterul sigur e munca efectivă (…). Cine își dă seama de felul cum lucrează creierul vede îndată că nimic nu poate pătrundeîn sufletul nostru, dacă n-a trecut mai întâi prin simțurile noastre şi îndeosebi prin mână, tovarășa oricărui simţ. Căci ea mânuiește lucrurile spre a fi văzute mai bine de ochi; ea le lovește spre a înștiința urechea despre sunetul lor; ea le duce la gură spre a fi gustate şi la nas ca să fie mirosite; tot ea le pipăie, le saltă şi le ridică spre a ne încredința de tăria ori moliciunea, căldura ori răceala,ușurătatea ori greutatea lor. De aceea, numai muncind (şi îndeosebi muncind cu brațele) poţi împuternici trupul şi creierul, lăcașul sufletului. Numai muncind în adevăr poţi cunoaşte deplin lumea dimprejur, poţi prețui valoarea lucrurilor sau a oamenilor şi poţi fi tu însuți gata a trece de la vorbă la faptă, adică poţi dobândi caracter” [apud 1, p.14]. În consecinţă, educaţia nu este o artă, ci o ştiinţă, iar filosofia ei se rezumă la a-l îndruma pe copil, potrivit cu nivelul lui de dezvoltare, către munci adevărate, pentru a-i dezvolta deprinderi, deci sfera pedagogiei se extinde considerabil.

Ulterior, o mare perioadă de timp, pedagogia românească a fost influenţată de herbartianism, având ca preocupare esenţială învăţământul şi propunându-şi ca scop educativ ultim formarea caracterului moral, prin intermediul tehnicii didactice a treptelor formale.

Acest model de pedagogie a fost apreciată drept individualistă, deoarece se preocupa în special de dezvoltarea individualităţii copilului. Cu toate acestea, au existat încercări de îmbinare a intelectualismului lui Herbart cu idei ale altor pedagogi clasici, precum Locke, Rousseau sau Pestalozzi, ca o sinteză între pedagogia individualistă şi cea socială. Idealul educativ proiectatse centra pecrearea omului care caută fericirea proprie şi binele colectivităţii. În acest sens, se solicita o educaţie care să însemne nu numai o dezvoltarea intelectuală a individului, ci şi cea morală, estetică şi religioasă.

În prima jumătate a secolului al XX-lea, deși se manifesta o puternică mișcare de contestare a școlii tradiționale și a vechilor teorii, mulți pedagogi au rămas credincioși marilor reprezentanți ai pedagogiei clasice, de la Comenius la Spencer, adoptând tezele fundamentale din sistemele acestora ca pe un principal criteriu în aprecierea ideilornoi. Nu era negată posibilitatea de dezvoltare a teoriei pedagogice, dar se aprecia că o astfel dedezvoltare nu poate constitui decât o continuare a principiilor pedagogiei clasice.

Adepţii acestui curent de gândire vedeau în filosofie temelia sigură aunei construcții pedagogice solide, astfel că tezele lor s-au întemeiat pe analiza unor concepte sau idei. Metodologia proprie construcțiilor filosofice apare și în încercarea de a găsi un principiu fundamental, din care să decurgă tezele sistemului pedagogic și care să-i asigure unitatea.

Influența filosofică în pedagogia românească s-a dezvoltatîn trei direcții formând trei școli diferite: Școala formativ-organicistă, reprezentată de G.G. Antonescu (1882-1955); Pedagogia culturii, reprezentată de Ștefan Bârsănescu;Pedagogia personalitară, reprezentată prin Constantin Narly (1896-1956).

G.G. Antonescu a constituit o teorie care își găsește izvorul în teoriile pedagogiei clasice elaborate de către Comenius, Spencer ș.a. Deși convins că și teoria pedagogică trebuie să se supună legilor progresului înnoirii, el aprecia că ideile marilor înaintași care s-au dovedit a fi valoroase trebuiau valorificare în continuare. Filosofia trebuia să fie, conform opiniei sale, temelia sigură a unui sistem pedagogic. Îndepărtarea pedagogiei experimentale de filosofie nu putea aduce foloase teoriei pedagogice, întrucât, fără filosofie, scopurile și mijloacele educației puteau fi cu greu definite.

Tot ceea ce se opunea concepției herbartiene era considerat de Antonescu ca fiind doar o modă trecătoare. De aceea, el s-a străduit să aducă o contribuție personală atât în pedagogia generală, cât și în didactică, din perspectiva ideilor lui Herbart. În opinia sa, acest lucru este posibil prinadăugarea unor idei inspirate de „școala activă” la teoria herbartiană constituind ceea ce avea să se numească „școala activă integrală” sau „școala formativ-organicistă”, care concepea educația ca pe o acțiune care urmărește nu atât informarea elevului, cât formarea spiritului acestuia. Această formare trebuia să țină însă seama de „condițiile organice ale sufletului individual al elevului” [2].

Concepția sa despre rolul educației în formarea spirituală a educatorului reiese și din definiția pe care o dă pedagogiei: „știința care, bazându-se pe cunoașterea naturii omenești și ținând seama de idealul către care trebuie să tindă omenirea, stabilește un sistem de principii după care se îndrumă influența intenționată a educatorului asupra celui educat” [2, p.42].Pentru a asigura formarea culturii integrale elevilor, el consideră că este necesară utilizarea unor metode capabile să stimuleze activitatea elevilor. Acestea erau, conform părerii sale, metoda socratică (euristică), metoda intuitivă și metoda practică (a lucrărilor practice).

În ceea ce privește concepția sa cu privire la educația morală, aceasta se întemeiază pe rigorismul kantian, pe liberul arbitru și a lui Dumnezeu.Din îmbinarea acestora ajunge la conceptul de „disciplinăliberă”. Considerând caracterul elevului ca fiind elementul esențial al personalității sale, pedagogul român insistă pe formarea personalității prin parcurgerea treptată a celor trei momente ale sale: autocunoașterea, autocritica și autocrația,practic autoformare.

Pe aceeași linie, a mers și C. Narly. El își întemeiază însă sistemul pedagogic pe conceptul de personalitate. Personalitatea presupune, după opinia sa, realizarea cât mai desăvârșită a

individualităţii dar şi un maxim de socializare. Ca rezultat al unei asemenea sinteze se dezvoltă „omul creator” [apud 2, p43]. El se opune acelor concepții unilaterale care realizează o ruptură între individual şi social în formarea personalității. Pedagogia personalitară este, dimpotrivă, cea care încearcă să refacă această unitate considerând că doar sinteza acestora conferă personalității nota sa esențială. Narly înțelege prin social îndeosebi profesiunea, modul în care, în procesul muncii, omul colaborează cu ceilalți indivizi. În legătură cu acest ultim aspect, Narly elaborează o interesantă teorie cu privire la vocație şi la tipurile vocaționale.Actul autentic al instruirii urmează o cale euristică ce se orientează după patru principii care devin momente ale desfăşurării actului didactic: cercetarea, intuiția, integrarea şi principiul social.Astfel, fiecare oră de curs constituie pentru elevi o nouă problemã ce trebuie soluționată sub îndrumarea atentă a profesorului (cercetarea); activitatea se poate desfăşura şi pe grupe, organizate după abilități sau interese de ordin cognitiv-aplicativ. Rezolvarea problemei presupune, ca prim moment, contactul cu obiectul (intuiția). Cunoştinţele dobândite prin observarea obiectului, prin străduința de a soluționa problema sunt apoi ordonate astfel încât toate să formeze o unitate (integrarea). Pentru a menține contactul cu mediul social, cu viața concretă, i se oferă în final copilului posibilitatea de manifestare în plan social; principala modalitate de înfăptuire a„principiului social” o constituie lucrul manual care îl pune pe elev în contact cu munca productivă a societății. Narly a introdus lucrul manual în liceu ca disciplină de învățământ obligatorie. Prin aceasta se putea „sonda” interesul profesional al elevului, dorința sa de a îmbrățișa o profesiune sau alta în viitor.

Ștefan Bârsănescu vede educaţia o necesitate socială, urmărind „transplantarea” culturii de la o generație la alta. Prin conceptul de „educaţie” se exprimă orealitate foarte complexă, ce rezidă într-un complex de acţiuni, care izvorăsc din iubirea pe care educatorul o simte pentru copil şi care se manifestă în trei direcţii fundamentale, prin trei forme de activitate: îngrijire, îndrumare şi cultivare[1].

Activitatea educativă îşi propune formarea omului ca personalitate, scopul ultim al educaţiei fiind, aşadar, formarea personalităţii, dar a unei personalităţi înzestrate cu atributul de „om de cultură”. Educaţia şcolară trebuie să urmărească o multiplicitate de scopuri: dezvoltarea predispoziţiilor fizice şi psihice ale elevului, înzestrarea acestuia cu cunoştinţe şicu o voinţă puternică, formarea unei concepţii proprii despre lume. Toate acestea se încorporează înpersonalitate, într-o personalitate armonios dezvoltată.

Odată cu dezvoltarea științelor pedagogiei și psihologiei a fost necesară o punere în acord a acestora luând naștere astfel psihopedagogia, știință de sine stătătoare aflată la granița dintre cele două domenii. Psihopedagogia are obiective psihologice, reprezentate de mecanismele psihice şi pedagogice, mai bine spus dezvoltarea de strategii și tehnologii care să ducă la rezolvarea anumitor probleme care apar în educație. Abordarea psihologică a educației, sau mai bine spus psihoedagogia este domeniul care susține dezvoltarea personalității pe tot parcursul vieții dar mai ales formarea de personalități și achizițiile necesare dezvoltării.

Pedagogia experimentală a fost influențată de gândirea pozitivistă dominantă la sfârşitul secolului al XIX-lea care a exercitat o influență asupra procesului de constituire a noi ştiinţe despre om şi societate. Psihologia şi sociologia erau din acest punct de vedere, puternic orientate spre gândirea unei metodologii adecvate obiectului lor de studiu, asemănătoare, pe cât posibil, cu cea existentă deja în științele naturii.

Începuturile experimentării în pedagogia românească pot fi identificate în aşa-numitele „şcoli primare model”, organizate de V.A. Urechia cu începere din anul şcolar 1860-1861 la Trei Ierarhi, înIaşi, iar din 1864 la şcoala de pe lângă Mitropolia din Bucureşti. Şcolile primare de „încercare”, erau destinate experimentării unor noi metode de predare şi învăţare la clasa I. Această iniţiativă marchează, în înţeles larg, „începutul şcolilor experimentale din România” [apud 1, p. 52].

La începutul secolului al XX-lea, Gr. Tăbăcaru se afirmă ca unul dintre cei mai precoci susținători ai pedagogiei experimentale: „Didactica experimentală are ca punct central activitatea școlarului, ea susţine că numai după ce aceasta este cercetată în raport cu materia fiecărui obiect se poate construi o metodă pentru profesor, adică se poate sistematiza activitate aprofesorului. Tema didacticei experimentale este prin urmare analiza tehnică şi economia activităţii şcolarilor” [apud 1, p. 59].

Pedagogia experimentală românească s-a bucurat de idei novatoare în ceea ce priveşte constituirea unei ştiinţe pedagogice deosebită de pedagogia filosofică tradiţională, sistematizarea acestei noi pedagogii, metodologia cercetării, precum şi în soluţionarea unor probleme şcolare curente datorită lui Emil Brandza, unul dintre cei mai productivi reprezentanți ai curentului [1].

Experimentarea și-a pus amprenta și în cadrul cercetărilor de pedagogie psihologică prin utilizarea acesteia de către psihologi ori pedagogi. *Vladimir Ghidionescu* a întreprins numeroase cercetări de pedagogie experimentală fiind șeful catedrei de pedagogie a universității Cluj și directorul laboratorului de pedologie și pedagogie experimentală al Universității, acestea fiind preluate de studenții săi și duce în direcția problemelor școlare în cercetări de Psihologie experimentală în cadrul școlii de Psihologie experimentală a lui Florin Ștefănescu Goangă.

Experimentul în psihologie a influențat și teoria pedagogică astfel că Florin Ștefănescu Goangă a început la Institutul de Psihologie Experimentală Comparată și Aplicată numeroase studii în ceea ce privește psihologia infantilă și psihologia selecției și orientării profesionale, acestea aflându-se în strânsă legătură cu educația sau organizarea socială. Acesta introduce o nouă orientare și anume orientarea profesională, care este legată după părerea sa cu probleme ale Educației sau ale organizării sociale. Acest fapt este legat de ideea de civilizație, considerând că întrebuințarea acesteia este o dovadă de civilizație, fiind cel mai eficace mijloc pe care țările civilizate îl întrebuințează cu deplin succes pentru distribuirea și utilizarea rațională a forței umane în toate ramurile de activitate. Este adus e asemenea în discuție coeficientul de inteligență și se respinge ideea de uniformizare, școala românească tinzând spre modernizare, acest fapt putând fi îndeplinit doar prin educație și instrucție. Era de asemenea solicitată orientarea tinerilor în funcție de aptitudini către anumite profesii propunându-se constituirea unei monografii profesionale.

Alexandru Roșca a realizat de asemenea cercetări reprezentative în pedagogie având ca punct de plecare tot Universitatea Cluj, susținând asistență psihopedagogică pentru copiii debili mintal, fiind conturat un anumit profil și al copiilor normali. În anul 1930 el susține ideea că potențialul trebuie valorificat la maxim astfel că oricărui copil trebuie să i se ofere de către mediu condiții în acest sens. În anul 1943, Alexandru Roșca realizează o lucrare Pedagogică extrem de valorizată și anume motivele acțiunilor umane în care trece în sfera psihologiei considerând că elevul este o realitate vie și nu trebuie privit ca un concept ci ca o opțiune și de aceea școala trebuie să îl privească în tot ansamblul său ca personalitate cu tot ceea ce implică ea și anume dorințe, emoții interese și atrage atenția asupra faptului că pedagogul poate limita dezvoltarea dacă nu ține cont de toate laturile personalității.

Școala clujeană dezvoltă o adevărată concepție asupra educației prin autori formați în cadrul acesteia cum ar fi *Gheorghe Comicescu* și *Dimitrie Todoran*, aceștia putând fi considerați reprezentanți al unui nou curent și anume pedagogie psihologică.

Gheorghe Comicescu, cercetător în domeniul psihopedagogiei pe bază de teste și a încercat să contrazică ideea de intuiție manifestată la momentul acela. A încercat reabilitarea abstracției privind o reformare a educației inspirat din Pedagogia modernă a lui Comenius sau Pestalozzi.

El a dezvoltat o concepție nouă în educație, aceea a depășirii concretului în ceea ce privește copilul, luptând împotriva asimilării cunoștințelor abstracte gata elaborate de alții, care deși este legitimă, limitează ca și intuiția dusă la extremă la nivelul procesului de învățământ.

În cartea sa „Elaborarea mintală”, din anul 1929, acesta abordează problema caracteristicilor cunoașterii concrete și abstracte la copii, natura abstracției pe anumite nivele de dezvoltare ale

copiilor, precum și deosebirile care apar în funcție de împrejurări și tipul de intelect, deosebiri între băieți și fete în ceea ce privește acest subiect precum și elaborarea mintală privită ca un sistem constituit din intuiție și abstracție aflate la poli opuși. Gheorghe Comicescu susține faptul că învățământul este responsabil pentru menținerea acestui proiect prin asigurarea intuiției în învățare fără a se abuza de aceasta, argumentând că poate să creeze inerție și să limiteze creativitatea.

El aduce în discuție procesarea informației atât în sens ascendent și descendent, adică de la intuitiv la abstract dar și de la abstract la intuitiv, susținând că plăsmuirile minții trebuie verificate în continuu raportându-se la lumea reală, cadrele didactice ar putea greși îndepărtând copiii de la viața reală prin ancorare total în abstract.

Prin activitatea de învățare procesarea informațiilor se produce atent, ascendent și descendent iar școala trebuie să asigure condiții și să se raporteze la nivelul de vârstă al elevului astfel încât în primii ani să primeze procesarea ascendentă adică intuitivul pentru ca elevul să poată lucra mai ușor cu datele iar trecerea la abstract să se realizeze treptat, astfel că elementele concrete au valoare, dar și cele abstracte au valoare însă importanța acestora este oferită în măsura în care ele reprezintă factori ai elaborării mintale, mai exact, o spiritualizare permanentă a datelor concret trecute prin filtrul planului mintal.

Raportul dintre pedagogie și psihologie este abordatde Comicescu, care susține că cele două științe nu au o valoare decât prin punere în acord, el clasifică programele școlare în funcție de modul în care s-a ținut cont în constituirea și aplicarea lor de factorii fundamentali care guvernează învățământul și anume copilul, care este studiat de către psihologie și materia de studiu care reprezintă obiectul de studiu al pedagogiei arătând că în timp lumea pedagogică și-a mutat interesul ori la copil ori la materie de studiu accentuând pe unul sau celălalt, Gheorghe Comicescu creionând două tipuri de programe și anume: orientate spre materia de învățământ și orientate spre sufletul copilului.

În timp ce orientarea spre materie poate fi privită din două perspective, pe de o parte acordând o valoare deosebită uneia dintre materii în raport cu vârsta copiilor sau cu celelalte cunoștințe predate în școală, aici raportându-se la Comenius și Herbert insă și o altă perspectivă care cuprinde blocuri întregi de cunoștințe. Sufletul copilului este abordat tot din două perspective: particularizând, adică scoaterea în evidență a unuia dintre aspectele sufletești intelectual-afective centrate pe interes, sau integralist, care se referă la formarea concepției despre lume și viață. Un exemplu ar putea fi Franța care propune ca în centrul disciplinelor de liceu să existe Filosofia, această propunere a fost făcută de Alfred Foile. Din perspectiva autorului concepția integralistă aduce o nouă perspectivă a învățământului, o lumină nouă prin raportul dintre cei doi factori care sunt puși sau, mai bine spus, priviți dintr-o altă perspectivă psihică adică copilul și materia de învățământ care ține de fondul cultural să întâlnesc în actul trăirii și creionează o soluție reprezentată de școala Armonismului Pedagogic, un acord ce trebuie stabilit între unitatea structurală a materiei din programul și unitatea structurală a sufletului iar acest acord este dat de Psihopedagogie, o știință de sine stătătoare, responsabilă de armonizarea procesului instructiv educativ.

Un alt nume reprezentativ în conturarea psihopedagogiei ca știință în România este discipolul lui Florin Ștefănescu Goangă, *Dimitrie Tudoran*, preocuparea lui profesională inițial fiind legată de psihologie pentru ca treptat să își îndrepte atenția spre psihologia educației și pedagogie. Cercetările experimentale proprii, deși erau în domeniul psihologiei, îl trimit în sfera pedagogiei, iar la baza acestui fapt a stat și faptul că deține o serie de date științifice în ceea ce privește educația. Psihologia temperamentului atrage atenția cu privire la faptul că individualizarea învățământului este benefică. Un alt aspect abordat de către Dimitrie Tudoran îl reprezintă caracterul, mai bine spus educarea acestuia, a conturării valorilor care se realizează prin determinare socială. Nemulțumirea autorului este legată de faptul că programele școlare se raportează doar la aspectul instructiv, lăsând educația pe seama altor medii, organizații, familie, timp liber și susține că școala trebuie să se

apropie mai mult de realitatea socială și de cultura română susținând că fiecare cultură își are propriile rădăcini etice și o dezvoltare armonioasă nu este posibilă decât prin integrare în cultură. Lucrările autorului deși se axează pe dimensiunile personalității, adică sunt pur psihologice, prezintă totuși interes pedagogic, de aceea autorul le plasează în domeniul psihologiei educației.

Dimitrie Tudoran abordează și teme ale pedagogiei generale, abordează educația în termen de integrare socială fără să abandoneze perspectiva individualistă, autorul consideră educația o experiență dobândită prin cultură intelectuală asigurată de către școală, care prin activitatea sa reușește să deblocheze la elevi disponibilitatea de căutare adevărului [6].

În context european a fost extinsă sfera spre multiculturalizare și în acest sens educația a fost revoluționată, fiind necesare schimbări de abordare la nivelul procesului instructiv-educativ. Acestea au vizat pe de o parte tehnologiile didactice iar pe de altă parte educabilul, mai bine spus nevoile acestuia de dezvoltare, „ educaţia poate fi privită în sensul cel mai larg – sociocultural – ca unitate a influenţelor formative ale instituţiilor sociale care asigură transmiterea din generaţie în generaţie a experienţelor socioculturale acumulate, a valorilor şi normelor morale.” [4 p. 37-38].

În România idealul educațional a luat forma culturii occidentale, fiind astăzi deschis la schimbare și evoluție permanentă conform nevoilor educabililor. În ceea ce privește învățarea și rolul ei în dezvoltare, în prezent, preocupările psihopedagogiei se îndreaptă tot mai mult spre conturarea de strategii menite să dezvolte motivația pentru învățare, incluziune, combaterea abandonului școlar, învățarea la distanță, însă bazele psihopedagogiei au fost conturate de contemporani și pe cercetările lor putem pune bazele unor noi cercetări[7].

Referințe:

1. Albulescu, I. (2005). Istoria pedagogiei româneşti. Syllabus – ID. Cluj-Napoca: Universitatea Babeș Bolyai.
2. David, E. (2006). Introducere în istoria pedagogiei române. Sibiu: Editura Psihomedia, ISBN 9737997840, 9789737997845
3. Eliade, M. (1986). Istoria credinţelor şi ideilor religioase, vol. II, ESE, Bucureşti, ISBN 9789734618866
4. Guțu, Vladimir, Vicol, Marta, „Tratat de Pedagogie între modernism și post-modernism”, Editura Performantica, Iași, 2014, ISBN 978-606-685-170-1
5. Iuga, N. (2015). Din istoria marilor ideietice şi pedagogice. Compendiu. Cluj-Napoca: Editura Grinta, ISBN 978-973-126-662-6
6. Bodrug- Lungu, Tolstaia, S., Cercetarea științifică din perspectiva de gen. Suport de curs, Chișinău:Stratum Plus, 2021,F.E.P. Tipografia centrală, 234p, ISBN 978-5-88554-043-8
7. https://www.ise.ro/wp-content/uploads/2015/08/Brosura-Motivatia-pentru-invatare.pdf, Institutul de Științe ale Educației. Laboratorul Teoria Educației, „*Motivația elevilor și învățarea*”, 2015

CONCEPT ȘI MODEL FUNCȚIONAL PENTRU SISTEM SUPORT DECIZII DESTINAT EXPORTULUI DE DATE DIN REGISTRUL DE STAT AL ACCIDENTELOR RUTIERE ÎN FORMATUL CADaS AL UNIUNII EUROPENE

CZU: 004.89:351.78:656.13.08(478)

Viorel BULIMAGA[1],
Universitatea de Stat din Moldova

CONCEPT AND FUNCTIONAL MODEL OF THE DECISION SUPPORT SYSTEM INTENDED FOR THE EXPORT OF DATA FROM THE STATE REGISTER OF ROAD ACCIDENTS IN THE EUROPEAN UNION'S CADaS FORMAT

ABSTRACT. According to previous studies, for certain data tables in the Automated Information System "State Register of Road Accidents" (AIS SRRA), was found the correspondence, partial or total, of the sets of variables and/or values, with those contained in the tables of the European Union'**s** CADaS standardized data set. In the case of these correspondences it is possible to develop algorithms, based on mathematical logic, for organizing the export of AIS SRRA - CADaS data (structured problems). In other cases, the classification of data sets in AIS SRRA tables does not find a clear correspondence with similar data sets in CADaS, the development of such algorithms for organizing data export being unfeasible (unstructured problems). In this context, the usefulness of applying a Decision Support System (SSD) for the adaptation and export of data from the national AIS SRRA in the European Union's CADaS format was found.

This paper presents the concept of such an SSD, which includes the objectives of the System, the requirements for the components of the System, as well as the general structure of the databases - source and databases - destination. As a result of the study, the functional model of an SSD was presented, intended for the export of data from the Automated Information System "State Register of Road Accidents" in the European Union's CADaS format.

The practical purpose of the built concept and functional model is to develop intelligent SSDs for computational support of decision-making processes in the fields of standardization and export of data from / in different formats (defined differently). The effectiveness of SSD application increases significantly, if its architecture is based on expertise and the use of an artificial neural network for the analysis of data from several previous cases.

Keywords: *intelligent decision support system; structured problems; unstructured problems; artificial neural network; State Register of Traffic Accidents; CADaS data set; export of data from/to different formats.*

Introducere. Pentru monitorizarea evoluţiei pe termen lung a sistemului de siguranţă rutieră şi a eficienţei măsurilor de reducere a accidentelor rutiere prin Decizia Consiliului UE, a fost creată Baza de Date Comunitară a Accidentelor Rutiere – CARE.

Seturile de date naţionale, ce urmează a fi integrate în baza de date CARE, conţin structurile şi definiţiile originale, astfel sistemele naţionale de colectare a datelor privind accidentele nu întotdeauna sunt compatibile şi comparabile de la stat la stat. În context, Comisia Europeană (CE) a prevăzut şi pus în aplicare un set de reguli de transformare a seturilor de date naţionale, asigurând ca sistemul CARE să dispună de date compatibile.

[1] **Viorel BULIMAGA,** Școala Doctorală de Științe Fizice, Matematice, ale Informației și Inginerești, Universitatea de Stat din Moldova, viorel.bulimaga@ani.md

Din această perspectivă la nivelului Uniunii Europene, a fost elaborată recomandarea pentru un Set comun de date privind accidentele – *Common Accident Data Set* (CADaS) [1], care constă într-un set minim de elemente de date standardizate, care să permită accesul la date comparabile privind accidentele rutiere în Europa. În acest mod, au fost adăugate mai multe variabile şi valori cu o definiţie comună la cele conţinute în modelele anterioare ale bazei de date CARE, maximizând astfel potenţialul bazei de date CARE şi permiţând analize mai detaliate şi mai fiabile la nivel european.

Sistemul informaţional automatizat „Registrul de stat al accidentelor rutiere” (în continuare – SIA RAR) gestionat de Ministerul Afacerilor Interne a fost realizat în baza Concepţiei Sistemului, aprobată prin Hotărîrea Guvernului nr.693/2007 ce defineşte destinaţia acestuia, descrierea obiectelor informaţionale şi a datelor acumulate. Setul detaliat de date colectate în SIA RAR este stabilit prin ordin comun al autorităţiilor abilitate [2].

Potrivit studiilor anterioare [3], pentru anumite tabele de date din SIA RAR, a fost constatată corespondenţa, parţială sau totală, a seturilor de variabile şi/sau valori, cu cele conţinute în tabelele de date CADaS, fiind posibilă elaborarea unor algoritmi, bazaţi pe logica matematică, pentru organizarea exportului de date SIA RAR – CADaS (probleme structurate). În alte cazuri, clasificarea seturilor de date din tabelele SIA RAR nu își regăsește o corespondență clară cu seturile similare de date din CADaS, elaborarea unor asemenea algoritmi pentru organizarea exportului de date fiind irealizabilă (probleme nestructurate).

În lucrarea anterioară [4], a fost examinată aplicabilitatea sistemelor suport pentru decizii (SSD) în domeniul managementului siguranței rutiere pentru a fundamenta deciziile manageriale, în vederea optimizării raportului cost-eficiență pe diverse segmente: (1) Identificarea și clasificarea sectoarelor periculoase pe arterele rutiere, determinând modul și termenele de intervenție în proiectarea infrastructurii rutiere pentru a reduce pericolul acestor sectoare; (2) Sprijinirea în timp real a deciziilor conducătorului de vehicul, în baza informațiilor interne (parametrii vehiculului) și externe (mesaje privind infrastructura rutieră) pentru a oferi avertismente sau recomandări utile cu privire la pericolele potențiale ale mediului de conducere; (3) Evaluarea amplorii și clasificarea situațiilor de urgență în transporturi, pentru implicarea forței de muncă și a resurselor serviciilor de salvare.

În consecință, a fost constatată utilitatea aplicării unui Sistem suport pentru decizii pentru adaptarea și exportul datelor din SIA RAR în formatul CADaS al Uniunii Europene. Eficacitatea aplicării SSD sporește semnificativ, dacă arhitectura şi funcţionalităţile lor sunt proiectate integrând metodele şi tehnicile inteliligenţei artificiale.

1. Obiectivele Sistemului informatic. Scopul SSD studiat este soluționarea problemei privind realizarea exportului de date din SIA RAR naţional, în formatul agreat de către baza de date comunitară CARE, precum şi identificarea automatizată în acest proces a corespunderilor structurilor şi semnificaţiilor seturilor de date naţionale cu structurile şi definiţiile modelului comunitar CADaS.

Obiectivul specific al SSD este organizarea exportului de date din/în tabele de date cu seturi de variabile şi valori de format diferit (definite diferit), precum şi uniformizarea automatizată a datelor exportate în acest proces.

Obiectivele principale ale SSD sunt:

1. Automatizarea procesului de export de date din tabelele de date ale SIA RAR naţional în cele ale modelului comunitar CADaS, prin identificarea corespundenţelor dintre seturile de variabile şi valori similare.

2. Elaborarea unui subsistem de suport în vederea identificării celei mai potrivite corespondenţe pentru valoarea (definiţia) unei variabile din tabelul de date al SIA RAR din setul de valori (definiţii) al variabilei similare a modelului comunitar CADaS.

3. Elaborarea unui subsistem de rapoarte statistice în baza tabelelor de date obţinute ca rezultat al exportului de date în modelul comunitar CADaS, în vederea verificării corectitudinii funcţionării procesului de export de date.

2. Exigenţe faţă de sistemul informatic. Un sistem de suport inteligent reprezintă un sistem deductiv, capabil să construiască automat, în baza cunoştinţelor încorporate sau furnizate din exterior, algoritmii de soluţionare a problemelor formulate de către utilizatorul final [5]. Un sistem inteligent este dotat cu: un motor inferenţial, o bază de cunoştinţe, o bază de date, o interfaţa inteligentă om-calculator, un modul explicativ ș.a.

De asemenea, sistemul va asigura principiile de adaptibilitate la evoluţia (completarea, detalierea) în timp a seturilor de variabile şi valori ale SIA RAR naţional şi celor ale modelului comunitar CADaS, de confidenţialitate a informaţiilor, de fiabilitrate şi securitate ale sistemului informatic şi a bazelor de date.

3. Baza centrală de date. Potrivit studiilor anterioare [3], SSD studiat operează cu trei tabele de date – sursă, furnizate de Registrul de stat al accidentelor rutiere (SIA RAR): Accidentul (AR.RAR), Vehiculul (Veh.RAR) și Persoana (Pers.RAR). Datele din cele trei tabele-sursă urmează a fi exportate în patru tabele de date ale modelului comunitar CADaS: Accidentul (A.CAD), Drumul (R.CAD), Unitatea de trafic (U.CAD) și Persoana (P.CAD).

Datele din fiecare tabel al SIA RAR îşi regăsesc datele corespondente în unul sau două tabele din Setul comun de date CADaS, conform următorului tabel:

Tabel

Corespondența seturilor de date ale tabelelor SIA RAR și CADaS

Tabelul-sursă din SIA RAR	**Tabelul-destinație CADaS**
Accidentul (AR.RAR)	Accidentul (A.CAD) Drumul (R.CAD)
Vehiculul (Veh.RAR)	Unitatea de trafic (U.CAD)
Persoana (Pers.RAR)	Unitatea de trafic (U.CAD) Persoana (P.CAD)

4. Modelul funcțional al sistemului informatic. Urmare ajustării corespunzătoare a modelului de luare a deciziilor propus pentru evaluarea amplorii și clasificarea situațiilor de urgență în transporturi [6], la condițiile cazului studiat, poate fi proiectat următorul model funcțional pentru un SSD destinat exportului de date din SIA RAR național în formatul CADaS al UE (Fig.).

5. Rezultatele scontate. Prezentul concept propune dezvoltarea metodologiilor şi thenologiilor generative de creare şi implementare a SSD inteligente, orientate pe familii de probleme decizionale. Cercetarea se bazează pe analiza problemelor slab structurate, SSD, performanţelor inteligenţei artificiale, metodelor de modelare matematică.

Au fost studiate și luate în considerare metodele de cercetare în care pentru evaluarea amplorii și clasificarea situațiilor de urgență în transporturi, este aplicat un SSD inteligent bazat pe cunoștințe de specialitate și utilizarea unei rețele neuronale artificiale pentru analiza datelor din mai multe cazuri precedente. Drept rezultat al studierii modelelor funcționale relevante ale SSD aplicabile în domeniul managementului situațiilor de urgență în transporturi, a fost identificat și construit modelul funcțional pentru un SSD destinat exportului de date din SIA RAR național în formatul CADaS al UE.

SSD proiectat reprezintă o tehnologie informațională inteligentă, destinată să asiste specialistul responsabil de evaluarea evenimentelor rutiere în funcție de factorii condiționali, pentru identificarea soluțiilor de prevenire a acestora și a resurselor necesar a fi alocate.

Scopul practic al conceptului și modelului funcțional construit constă în elaborarea de SSD inteligente pentru susținerea computațională a proceselor decizionale în domeniile de uniformizare și export de date din/în formate diferite (definite diferit).

Aplicaţiile SSD sunt preconizate să demonstreze productivitate de elaborare considerabil mai mare în raport cu cea a metodologiilor convenţionale, mod unificat de elaborare şi un grad înalt de reutilizare.

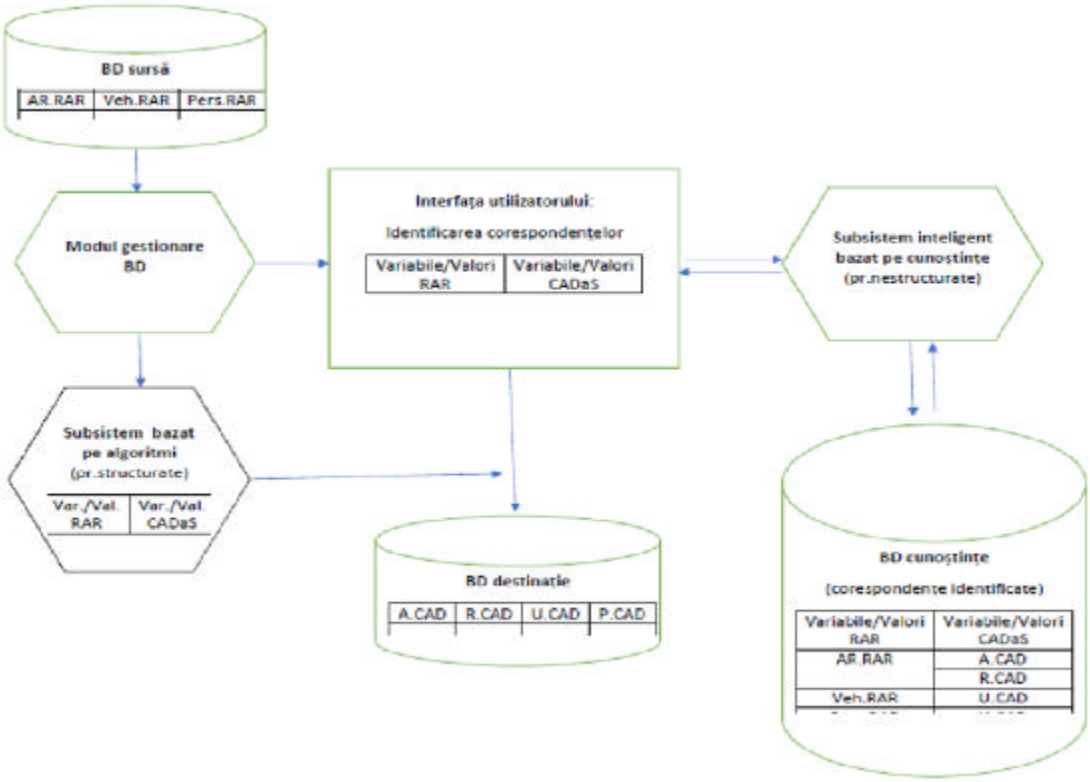

Fig. Model funcțional pentru un SSD destinat exportului de date din SIA RAR în formatul comunitar CADaS

Referințe:

1. SAURABH, Verma. *CARE DATABASE CADaS – Common Accident Data Set, Directorate-General for Mobility and Transport, European Commission*. (https://ec.europa.eu/ transport/road_safety/sites/roadsafety/files/cadas_glossary_v_3_6.pdf).
2. Ordinul comun al Ministerului Afacerilor Interne, Ministerului Transporturilor şi Infrastructurii Drumurilor, Ministerului Sănătăţii şi Biroului Naţional de Statistică nr.335/224/827/81 din 26 octombrie 2016 „Cu privire la evidenţa accidentelor rutiere”.
3. BULIMAGA, Viorel. Recomandări practice de armonizare a sistemului national de evidenţă a accidentelor rutiere cu modelul comunitar CADaS. În: *Conferința „Integrare prin cercetare şi inovare”. Ştiinţe ale naturii şi exacte*, 9-10 noiembrie 2018. Chișinău: CEP USM, 2018, pp. 255-259.
4. BULIMAGA, Viorel. Sisteme suport pentru decizii aplicate în gestionarea siguranței rutiere. În: *Studia Universitatis Moldaviae, Seria „Științe exacte și economice”*, Chișinău, CEP USM, 2021, nr.2 (142).
5. CIOBU, Victor, PALADI, Florentin, CĂPĂȚÂNĂ, Gheorghe. Sistem informatic adaptiv „Determinarea stărilor proprii ale moleculelor de Fullerene”. In: *Studia Universitatis Moldaviae, Seria “Ştiinţe exacte şi economice”*, 2015, nr.2(82), pp.10-15.
6. MATVEEV, A., et al. Intelligent decision support system for transportation emergency response. In: *Transportation Research Procedia*, no.50 (2020), pp. 444-450. (http://www.sciencedirect.com)

1.2. INTEGRATION OF EASTERN PARTNERSHIP IN EU THROUGH EDUCATION-RESEARCH-INNOVATION

DEVELOPING THE INTERCULTURAL COMMUNICATIVE COMPETENCE THROUGH TASK-BASED LEARNING: A CASE STUDY

CZU: [37.091.3:81`243]:303.425(478)

Viorica CONDRAT[1],
Alecu Russo Balti State University

ABSTRACT: Language educators are encouraged to create the optimal motivational environment for learning to take place. It appears that the student-centered classroom offers the ideal context to boost the learners' interaction and make the learning process more motivational. The learners' ability to appropriately use the language in various context is linked to the development of the intercultural communicative competence. The paper shows the results of a small-scale research conducted at Alecu Russo Balti State University, which aimed to determine whether or not task-based learning can help develop the learners' intercultural awareness and boost their intercultural communicative competence. The results seemed to indicate that task-based learning can be used among other student-centered methods when the language educator's focus is on the development of both fluency and intercultural awareness. When it comes to the development of the intercultural communicative competence, further research should be conducted in order to get valid results.

Keywords: *intercultural communicative competence, intercultural awareness, task-based learning, language education, student-centered classroom, fluency.*

Introduction. The English language classroom should offer the necessary context for learners to meaningfully use the language so that they can become confident and competent users of English. Thus, the main goal of the language educator becomes to scaffold the development of the necessary skills in learners. They should carefully design the whole language education process so that learners are enabled to successfully integrate into the 21st century context.

The traditional teacher-centered approaches have focused primarily on the development of accuracy, where the teacher is the center of the instruction, whereas the learners have the role of rather passive recipients of knowledge. This could work in the 19th century, where the teacher indeed appeared to be the unique source of information available at the time, and whose primary aim was to develop basic literacy in the learners (the society was predominantly illiterate at the time). However, this teaching paradigm does not meet the needs of today's learners, who should develop not only the four basic skills, but also the 21st century skills. Therefore, teachers should think of ways to offer learners the possibility to use the language meaningfully in the classroom so that both fluency and accuracy are equally developed. This implies that the primary task a language educator has is to develop the communicative competence in learners.

Similarly, researchers and language educators alike (Bennett, 2015; Byram, 1997; Cortazzi & Jin 1999; Mckay, 2003; Condrat, 2020, 2022) emphasize the fundamental necessity to develop the intercultural communicative competence (hereafter, ICC) in learners, which will enable them to detach themselves from their ethnocentric points of view and appropriately decode the messages of their interlocutors or texts they are exposed to in the process of the English language education.

[1] **Viorica CONDRAT**, PhD, Associate Professor, Faculty of Philology, Alecu Russo Balti State University, E-mail: viorica.condrat@usarb.md, https://orcid.org/0000-0002-7779-0587

The communicative approach has placed learners in the center of the instruction process. The primary goal was to help learners gain fluency in their use of the language. Undeniably, it has helped in creating the optimal contexts where language can be used meaningfully, substantially contributing to the enhancement of fluency in learners. As a result, several methods have been elaborated within the communicative approach, such as Content Based Instruction, Problem Based Learning, Project Based Learning, etc. All these methods share one major feature: while doing a communicative activity the learners of English have the possibility to communicate with each other (i.e. to use the language meaningfully), which enables them to meet the needs of communication in various contexts. It is also assumed that ICC can also be fostered while applying the communicative approach to the language education process.

Task Based Learning (hereafter, TBL) is said to have emerged from the strong form of the communicative approach (Thornbury, 2006), which implies that language is learned by using it and this process is not controlled by teachers at all. What is central in TBL is that it does not matter how it is said, but rather what it is said. Thus, the focus is on the meaning of the language used in the process of accomplishing a task, and not on the form and structure of the used language.

As seen, the notion of task is at the core of TBL. Task can be defined as: "a piece of classroom work which involves learners in comprehending, manipulating, producing or interacting in the target language while their attention is principally focused on meaning rather than form. The task should also have a sense of completeness, being able to stand alone as a communicative act in its own right" (Nunan, 1989: p.10). The learners are expected to communicate within small groups in order to complete the tasks and thus acquire the language in the process.

Undeniably, teachers asked learners to complete communicative tasks not necessarily using TBL in their language education process in the past, however, what TBL advocates for is "the dependence on tasks as the primary source of pedagogical input in teaching and the absence of systematic grammatical or any other type of syllabus" (Richards and Rogers, 2001: p. 241). The learners are to understand the form of the language in the authentic materials they can be exposed to before and while doing the task. Such a method is said to motivate learners as well as boost their creativity (Willis, 1990), however not sufficient research has been done to prove this, and there are scholars doubting whether or not it is possible to teach solely through tasks (Hall, 2011).

Seedhouse (1999) argues for an objective evaluation of the benefits of TBL. While analyzing some transcripts of the actual interaction happening between learners while accomplishing tasks, the scholar arrives at the conclusion that the results he got do not seem to support "the rosy theoretical claims" (Seedhouse, 1999: 155) of the TBL proponents. He acknowledges the benefits tasks can have in enabling learners to accomplish some tasks in the outside world, but he questions the advantages of task-based interaction. It is not clear whether or not TBL can contribute to the development of ICC.

Methods. The study aims at determining whether or not TBL can help foster the development of ICC in learners enrolled at the Faculty of Philology at Alecu Russo Balti State University (hereafter, USARB). It is a small-scale research based on the researcher's observations, on the one hand, and the questionnaire given to the students who participated in the course American and British Culture, on the other. The course was designed for first-, second-, and third- year students by Stephan Houghton, academic staff within the European Commission's Erasmus+ Program Key Action 1 – Learning Mobility of Individuals. The co-teachers of the course were two teachers for USARB Viorica Cebotaros and Viorica Condrat, and Emma Lane, the English Teaching Assistant at the Fullbright Program.

The training period lasted for three weeks starting from November 2, 2021 till November 18, 2021. The students majoring in English were invited to take part in the three-week course to increase their intercultural awareness. The course leader was Stephan Houghton, who invited three

teachers to co-teach the course. The learners had the possibility to work with two native speaker teachers and two local teachers.

18 students enrolled in the course, 4 students in their first year of study (one gave up after a week because of lack of time), 9 in their second year of study, and 5 in their third year of study. The students were divided in small groups of three/four and were asked to accomplish a task every week, reporting on their work at the end of the week (on Thursday in the first week, and on Friday - the second and the third weeks). Completing the tasks was supposed to help learners get a better understanding of the current Anglo-Saxon culture, which can help them enhance their intercultural awareness.

Over the three-week period, the students completed three tasks:

Week one - Posters: create and present a poster on a chosen aspect of American or British culture.

Week two - News Broadcasts: record a video news broadcast of stories currently in the American or British media.

Week three - Presentations: prepare and deliver a formal presentation on a chosen aspect of American or British culture.

Because of the COVID-19 restrictions the course was held online via Zoom. Every Tuesday, the students were assigned a new task. Before starting working on the task itself, the course leader briefly introduced the main features of the task to be accomplished (i.e. the features of a poster, news broadcast, and presentation). The first day was the preparation stage, in which learners were supposed to collaboratively decide on what they should include in their final product and gather the information, the second - the creation stage, in which students worked together to produce their product, and the third day - the presentation stage, in which the learners presented their product to the rest of the class. It should be mentioned that during the first week, learners worked on Tuesday and Wednesday, whereas Thursday was the presentation day; during the second and third weeks, they worked on Tuesday, Wednesday; Thursday was the day when the course leader suggested the so-called open-door session when students would discuss the preparation of their part with him; whereas Friday was the presentation day.

The learners were split into three groups of three and two groups of four. The members of the groups changed for each task. After the Pretask stage, the learners were sent to breakout rooms, whereas the teachers involved in the course were circulating providing assistance to the learners working on their task. Two teachers were responsible for American culture and two for British culture. The teachers' primary goal was to help learners develop intercultural awareness. They had the role of a resource the learners could go to in order to get a better understanding of a certain cultural specific feature.

In order to elicit the learners' attitude towards the course in general, as well as the perception they have regarding their own progress, a 10-question questionnaire was elaborated. 4 questions intended to understand the learners' attitude towards the accomplished tasks, 5 questions were Likert scales containing 5 response options, in which the responders were asked to specify their level of agreement to a statement or their level of satisfaction with their participation in the course.

Similarly, an observation sheet was created intended to observe the learners' interactive patterns within the group, on the one hand, and the way ICC was developed in them while accomplishing a given task.

Findings. 15 students out of 18 agreed to take the questionnaire: 2 first-year students; 8 second-year students, and 5 third-year students. The first question aimed to elicit the learners' perception of the tasks they have to do. Thus, 76.9% believed that making a poster was the easiest task. 15.4% believed that the presentation task was the easiest. However, there was one student (6.7%) claiming that making a news report was the easiest.

When corroborated with the data from the observation sheet, it appears that the students indeed found the poster making the easiest task. They did not need much technical assistance. The support they were offered dealt with what information they could include on their posters. As they were exposed to a variety of information online and in the course book *Your Key to American and British Culture* (Condrat, Cebotaros, 2021), they found it rather challenging to prioritize what should be included on the poster and what could be omitted as being less significant. It was quite interesting for them to realize the cultural differences in terms of sports, symbols, and values existing between US/UK and Moldova. On the whole, they had a positive attitude related to the first task.

The second question elicited what was perceived as the most difficult task. The great majority 92.3% agreed that making their news report was the most challenging task. Only one student thought that creating the poster was the most difficult for them. These results coincide with the researcher's observations. Indeed, students needed more assistance, including technical assistance. They were supposed to understand what taking on the role of reporter, presenter entails, which turned to be quite challenging. Similarly, it was also unsettling for them to choose the topics they reported on.

The third question showed the learners' perception on what task helped them understand the American/British culture better. 76.9% believed that they increased their ICC while making presentations, 15.4% while making the news report, and 7.7% while making the poster. This is rather surprising as from the observation the order appears to be reversed, i.e. the learners seemed to be more culturally aware when making the posters. They had to summarize their understanding of, for example, the symbols, and then speak on them. This was not the case with the news reports as they seemed to have focused more on the technical part. When it comes to the presentations, they gathered the information, yet they seemed to be simply retelling it. Their own perception of the phenomenon remained unclear or was incomplete (e.g. when speaking on the concept of American Dream, the learners missed the present controversy around this term existing in the US).

The fourth question elicited what task the learners liked doing the most. It was interesting to note that 53.8% liked making a news report most, 38.5% - the presentation, and 7.7.% - the poster. This was difficult to observe, as the learenrs worked independantly. It was vissible that they were more excited about this task, yet it was difficult to predict what they liked doing the most.

The fifth questions aimed to determine the learners' attitude related to the way of working in groups. In particular, it wanted to understand the way the learners perceived working in groups as helping them increasing their intercultural awareness. The assumption is that if the learners are aware of the similarities and differences between their own culture and another culture, it will be easier for them to function effectively across cultures (i.e. develop their ICC). 53.8% strongly agreed and 46.2 agreed with the statement that: "Working in groups has helped increase your intercultural awareness." The observation of the students work during the ZOOM session indicates that their group work contributed to the boost of the learners' intercultural awareness.

When it comes to the 6th question, the learners were asked to express their degree of satisfaction in working in groups. 46.2% felt very satisfied, 46.2% satisfied, and only 7.7% were neutral about this statement. Yet, none of the participants felt unsatisfied or very unsatisfied. The observation sheet showed that, overall, the learners seemed to be quite happy to work in groups. However, they were allowed to choose their own topic for the last task, and form the group accordingly to their interest. What was noticed was that they seemed to choose the topic according to who was in that group rather than the interest for the topic. Thus, students from the same academic group got together. They agreed to work together and then chose the topic.

The eighth question elicited how the team's performance made the learners feel. 61.5% felt very satisfied, 30.8% - satisfied, and 7.7% - neutral. It can be seen that the great majority was quite happy with the team's performance.

The ninth question determined how the learners viewed their progress. Thus, 53.8% were very satisfied with their own progress, and 46.2% felt satisfied. The observation showed that every student seemed to have enjoyed the course and were proud of their own performance. This information is corroborated with the results from the tenth question, where the learners expressed their impressions on the experience they had during the 3 weeks of the course. Upon analysis, the learners seemed to acknowledge that the course has contributed to the development of their intercultural awareness (53.33%). They also state they liked working in groups and interacting with native teachers (60%). One learner even admitted that the course made them get out of their comfort zone. The course challenged them to do something which they would not do it on their own. Although the learners were encouraged to make suggestions, none suggested anything.

Discussion. The results clearly indicate that the course was a success with the students. Taking into account that they voluntarily participated in it, and that only one learner withdrew because of lack of time, it can be assumed that it impacted the learners in a positive way. They seemed motivated to complete the tasks each week and they appreciated the presence of the two native speaker instructors who would offer them an inside perspective on some issues. This is an interesting phenomenon as the two local teachers offered similar perspectives, but they were still perceived by the learners as outsiders. It does not mean the learners did not trust their expertise, it simply shows their tendency to trust a native speaker more as they are part of the American or British socio-cultural environment. However, what seems to elude our learners is the diversity of the two cultures. The learners find it rather difficult to understand that the teachers involved in the course represented just one viewpoint and not necessarily the perception of the whole country (a task rather impossible to achieve).

It also appears that the primary goal of the course, i.e. to increase the learners' intercultural awareness, was achieved. The learners understood better some of the current issues related to the USA and UK. While working on their posters, news broadcasts, or presentations, the learners had the possibility to discover and better understand the otherness of the two countries. This enabled them to detach themselves from their ethnocentric viewpoints and see themselves as part of the worldwide cultural mosaic. It is rather difficult to state which task contributed to this most, as all the tasks involved the discovery of some specific cultural aspects; whereas sharing their products to the whole group helped them gain additional information to that their group had worked on.

The feedback the learners gave when answering the last question in the questionnaire shows that they were rather motivated to take part in the course. They connected to the Zoom meetings in time, and most of them attended all the meetings. There were very few cases when the learners could not attend the classes as they had other urgent engagements. Further research should be done in order to determine if their motivation was due to the task they were supposed to complete in groups or to the fact that having a native speaker teacher increased their responsibility.

It should be noted that, previously, the third-year students had to complete two tasks individually for their course in Stylistics of the English Language. When comparing the learners' performance from the course in Stylistics with what they did during this course, it can be concluded that TBL can boost their motivation. The other students similarly seemed to be motivated although they had not been previously exposed to TBL.

When it comes to collaboration, it is rather difficult to state to what degree this skill has been enhanced in the learners. Although the learners claimed they felt quite satisfied while working in teams, the concept of teamwork was rather misunderstood. They did not work as a team on a task but rather as individuals on different parts of the task which will be put together at the end. This seems to indicate that TBL contributes little to the development of collaboration, which is closely linked to ICC.

Although the intercultural awareness was definitely raised in the learners, it appears that the learners did not develop the ICC. The learners interacted little with the teachers before going to the breakout rooms. The non-native speaker teachers tried to set an example by engaging with the native speaker teachers, asking them questions, and being curious. Yet, the learners seemed rather shy. This might be due to lack of confidence when speaking in English. Even when learners went to breakout rooms to work on their tasks, they did not interact with the teachers circulating from one room to another. The idea was to use the teachers as a resource. However, it was the teacher initiating a conversation. In most of the cases when the teacher would enter a breakout room, the students would keep silent. They would claim they were looking for information; they were deciding what to write. Yet, they did not interact.

The learners seemed to be quite confident reporting on their findings, but they seemed rather reluctant to interact among themselves or with the teachers. This issue needs to be further researched as such a behavior may be due to the online environment. It can be interesting to find out if they will have a similar behavior when doing the tasks in-person.

TBL has helped prove that learners seem to like challenging tasks. The instructors predicted from the very start that doing a news broadcast will be the most challenging task. Indeed, 92,3% of the students confessed that this was the most challenging task. Yet, 53,8% claimed that they enjoyed completing namely this task. Thus, as scholars state (Ur, 2011; Harmer, 1991) the activities teachers design should be challenging enough for the learning process to happen. However, teachers should be attentive when designing the activity, if it is too difficult for them they get demotivated. Similarly, if the task is perceived by the learners as too easy they get bored and no learning takes place as a result.

It was namely this task that was supposed to help learners get a better feel for the cultural specific moments of the USA and UK. Yet, in the opinion of the majority of the learners (76,9%) while working on their final task, i.e. the presentation, they developed their intercultural competence most. This can be explained by the fact that doing a news broadcast was totally new for them and they concentrated more on the technical part of completing the task, and did not pay full attention to the stories they were reporting on. They imitated the news they searched on the internet trying to take on the role of the anchor or field reporter, but it appears that most of them did not internalize the news itself.

Another interesting detail that surfaced was that TBL does not seem to foster the development of accuracy. TBL can be used when the primary focus is on the development of the learners' fluency. This might be problematic particularly when some errors the students make become fossilized. The course leader thought of a possibility of focusing on the learners' accuracy as well. This is why, Wednesday became the open-session day for the last two tasks. Although the course leader tried to help learners improve the learners' accuracy, this seemed to have little effect on the final presentations. Thus, TBL cannot be considered to meet all learners' needs.

Conclusion.

TBL should be integrated in the process of language learning. Yet, it should not be viewed as the only method to be used by language educators. Although the results seem to indicate that learners have developed their intercultural awareness, they did not enhance their intercultural communicative competence. Thus, fluency was not fully developed while completing the tasks; whereas accuracy seemed to be totally overlooked. TBL can be used to bring more variety to the language education process. It can motivate the learners to complete challenging tasks and learn something in the process. It can also boost their collaboration. However, adopting TBL as the sole method of instruction might not help develop all the skills that need to be developed in learners at the lesson of English.

References:

1. Bennett, J. (2015). The SAGE Encyclopedia of Intercultural Competence, SAGE Publications.
2. Byram, M. (1997). *Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence*, Multilingual Matters.
3. Condrat, V. (2022). On the importance of developing the intercultural communicative competence in EFL learners. In *Materialele Colloquia Professorum din 8 octombrie 2021 Tradiție și inovare în cercetarea științifică, ediția a X-a, , Bălți: Universitatea de Stat „Alecu Russo”* din Bălți, 2022, pp. 72-76 – Bălți: Tipogr. Univ. de Stat „Alecu Russo din Bălți.
4. Condrat, V., Cebotaroș, V. (2021). *Your Key to American and British Culture*. Chișinău: ARC.
5. Condrat, V. (2020). On the importance of identifying oneself as a cultural being in the process of exploring culture in an EFL setting. In *Tradiţie şi inovare în cercetarea ştiinţifică, Ediţia a IX-a: Materialele Colloquia Professorum din 11 oct. 2019*, 2020, pp. 41- 44, – Bălţi: Tipogr. Univ. de Stat „Alecu Russo din Bălţi.
6. Cortazzi, M., Jin, L. (1999). Cultural mirrors: materials and methods in the EFL classroom. In E.Hinkel (ed.), *Culture in Second Language Teaching and Learning*, pp. 196—219, Cambridge: Cambridge University Press. Last access 06/12/2021: https://itdi.pro/itdihome/advanced_courses_readings/cortazzi.pdf
7. Harmer, J. (1991). *The Practice of English Language Teaching*. London and New York: Longman.
8. Hall, G. (2011). *Exploring English language teaching: language in action*. London and New York: Routledge.
9. Mckay, S. (2003). Toward an appropriate EIL pedagogy: Re-examining common ELT Assumptions. In *International Journal of Applied Linguistics, 2003, 13(1)* (pp. 1-22). Last access 06/12/2021: http://www.ugr.es/~isanz/archivos_m3thodology/articuloELIPEDAGOGY.pdf
10. Nunan, D. (1989). *Designing Tasks for the Communicative Classroom*. New York: Cambridge University Press.
11. Richards, J. and Rodgers, T. (2001). *Approaches and Methods in Language Teaching*. 2nd edition. Cambridge University Press.
12. Seedhouse, P. (1999). ‘Task-Based Interaction’. *ELT Journal, 53/3*: 149–56
13. Thornbury, S. (2006). *An A-Z of ELT*. Oxford: Macmillan.
14. Ur, P. (2012). *A Course in English Language Teaching*. Cambridge, New York: Cambridge University Press.
15. Willis, D. (1990). *The Lexical Syllabus: A New Approach to Language Teaching*. London: Collins.

THE USE OF MODERN TECHNOLOGIES IN HIGHER EDUCATION AS AN OPPORTUNITY TO INCREASE THE COMPETITIVENESS OF UNIVERSITIES IN THE EUROPEAN SPACE

CZU: 378.091.3:004.738.5(4-672)

Liudmila TODOROVA[1],
Association for supporting innovations and sustainable development "IMPULS"

ABSTRACT. In the modern world, the education process occurs not only through special social institutions, but also through self-education, i.e. acquisition of skills and knowledge in a certain field by independent forces. Education is considered to be a specific human activity, which is aimed at acquiring systematic views, skills and ideas in a particular area. The strategic mission of the modern education system is to promote ideas, projects and innovations that contribute to the effective modernization of the school. The reference point in this case will be the rich heritage of culture, which for centuries has been created by humanity and needs not only to be used, but most often to discover.

Science, new technologies and developments - everything that contributes to the development of processes in education must be introduced into school reality. This does not mean that continuous experimentation will replace established teaching methods. But excessive conservatism and preservation of the established tradition in teaching a new generation will not make the process perfect.

***Key words**: the education process, new technologies, teaching methods.*

Introduction. Socio-economic changes in the world dictate a different approach in the upbringing and education of a new generation. The processes are so fast that we have to catch up, and not get ahead of events, and it is the school that is an indicator of the development of our society: a new generation is born in it, and therefore processes of renewal should occur in the school, affecting all areas of the development of society. In this case, we mean not only secondary schools, but also colleges, as well as universities, whose information reaches foreign media faster than domestic ones.

In today's Digital Age, the use of Educational technology provides numerous advantages for a wide range of settings, namely primary and secondary education, higher education, STEM, corporates and for the general public. Examples are improved personalized learning, improved engagement in classes, cost savings and more. The rapid spread of COVID-19 around the world has caused increasing attention to Educational technology as a substitute for traditional, face-to-face classes. In spite of the emerging issues regarding Educational technology, such as transparency regarding data, its use must be promoted to obtain digital competencies, to tackle complex challenges and to enhance learning and performance.

Research Methodology. The current study is based on an analysis of existing rules, strategic documents and an analysis of the development of the education system educational system all over the world and especially in European countries. The study includes a survey of opinions, ratings and analyzes of representatives from various categories of organizations in expert and managerial positions.

To create this document, a lot of documentation was used, based on the main sources of information about the education and science system at the international level, representing in a

[1] **Liudmila TODOROVA,** Association for supporting innovations and sustainable development "IMPULS", liudmila.tod@gmail.com, +37367108004, https://orcid.org/my-orcid?orcid=0000-0002-1616-3723

logical and critical way the approaches of various authors in relation to: definition, role and importance, principles, determinants and achievements in the field of study.

Findings. Modern educational technology refers to the use of technology in order to facilitate learning and performance. Educational technology is a wide field in the sense that any kind of hardware or software that enhances learning or instruction is considered to be Educational technology. Apart from learning and performance, Educational technology facilitates communication as well as organizing and exchanging knowledge. Instruction with Educational technology can exceed traditional instruction without Educational technology by providing a wide range of capabilities that stimulate engaging, efficient and effective learning.

For teachers and instructors, Educational technology creates a wide opportunity to use different teaching methods that could not have been done before, which can enrich students and trainees. Examples of educational technologies are: *computer aided learning, cloud computing, audiovisual aids, mobile and smart technologies, virtual and augmented reality, immersive environments, gamification and artificial intelligence* (European Commission, 2019).

The use of Educational technologies in education or training has numerous advantages:

- **Learning becomes more personal and diverse**. Students are able to learn at their own pace.
- **It enables students to train in simulated environments close to reality**, which would be impossible or unsafe without the use of educational technologies.
- **It enables remote learning**, which makes the continuation of education possible during the current Covid-19 pandemic.
- **Students can access the online learning materials** at any time.
- **It saves costs** and improves the current setups of schools and training rooms.
- **It makes learning more dynamic**, engageable and exciting. It helps for students who don't raise their hand in class or are scared to ask questions.
- Because of the rapid technological advance in today's digital age, **it is crucial to obtain digital skills and competencies**.
- Thanks to educational technologies research, new insights, developments and **improvements can be made regarding to the desired outcomes** of educational technologies.

In spite of these advantages, some concerns arise considering Educational technologies:

- Students who learn solely online might suffer from their lack of socializing and developing social skills coming from interactions with others. In order to tackle this concern, a healthy combination of on-campus teaching and online learning should be adopted (blended learning). However, this remains a general issue during the Covid19 pandemic.
- By using Educational technologies, student data is collected to promote personalized learning and improvement. Trainers and Educational technologies providers have to be transparent in which data they collect and how data can be used. Many websites collect data without explicit user permission. Selling data without permission is unethical, but often remains a grey area.
- It is crucial to ensure that the used Educational technologies tools are qualitatively in line with the learning objectives. Educational institutions and companies must create a clear ICT vision and make informed decisions. Using Educational technologies should not be considered a goal itself, but rather an instrument to reach the learning objectives easier and faster.
- Lack of equal access to Educational technologies between developed and developing countries or between the well-to-do and the poor. In order for every person to benefit from Educational technologies, universal access and means is a necessity.
- In some cultures and generations, there are reluctant adopters of technology or have a different understanding of technology and its means during a lesson. Cultural differences may have a negative impact on student participation during online classes.

The Educational technologies sector is an expanding industry and is on the rise worldwide, as well as the demand for educational technologies. This is seen by the rapid growth of commercial Educational technologies companies as well as Educational technologies research all over the world. Educational technologies has become a major part of educational programs and trainings in institutions and companies worldwide (Magda A. J., et al, 2018).

There are two types of administration platforms in the higher education environment:

Fig. 1. Types of administration platforms in the higher education environment

The first type facilitates administration between students and their lectures. The second type facilitates administration only between students.

Examples of used platforms for centralization and structuring of information as well as digital evaluation and feedback are *Blackboard, Moodle, Canvas, Google Classroom, D2L's Brightspace and Chamilo*.

The second type facilitates collaboration and assignment or project performance between students. The functionalities of this category are centralization and structuring of information, digital communication and document sharing. Examples of these platforms are *Google Workspace, Dropbox, Miro, Microsoft Teams and Padlet*.

The huge demand for these apps and many other learning technologies revealed by the COVID-19 pandemic is forcing actors and startups to innovate, roll out and expand to supply their consumers who are bound to seek fast digital solutions. The pandemic has opened the eyes of the investor community to the education technology scene and its potential for significant growth in the coming years. VC investment in Educational technologies has increased tenfold since 2014, hitting a record level of 711 million USD. The European Educational technologies market has been becoming an increasingly attractive opportunity both for local and international investors over the past few years. This growth in funding originates from increased innovation and adoption as well as demand and supply:

Fig. 2. Educational technologies VC investments in Europe since 2014
(not including growth, private equity, grants and debt financing deals)
Source: Arno De Kepper, 2022

The investigation, regarding VC investments in the Educational technologies scene shows the

UK as the leader of the European Educational technologies sector and the potential of the other European countries, as seen in figure 2. For each year, the countries are ranked according to the number of total deals funded. The total value of all deals are provided per country as well. The UK maintains a dominant position in the European Educational technologies scene since 2016, apart from 2018. In 2020, the UK comprised ± 40% of the total deals funded and took ± 30% of the value of all deals. However, it registered a decline in absolute numbers in comparison to 2019.

Beyond Europe, the pandemic has resulted in disruption to learning on an unseen global scale, with the rapid uptake of Educational technologies upporting education continuity at all levels:

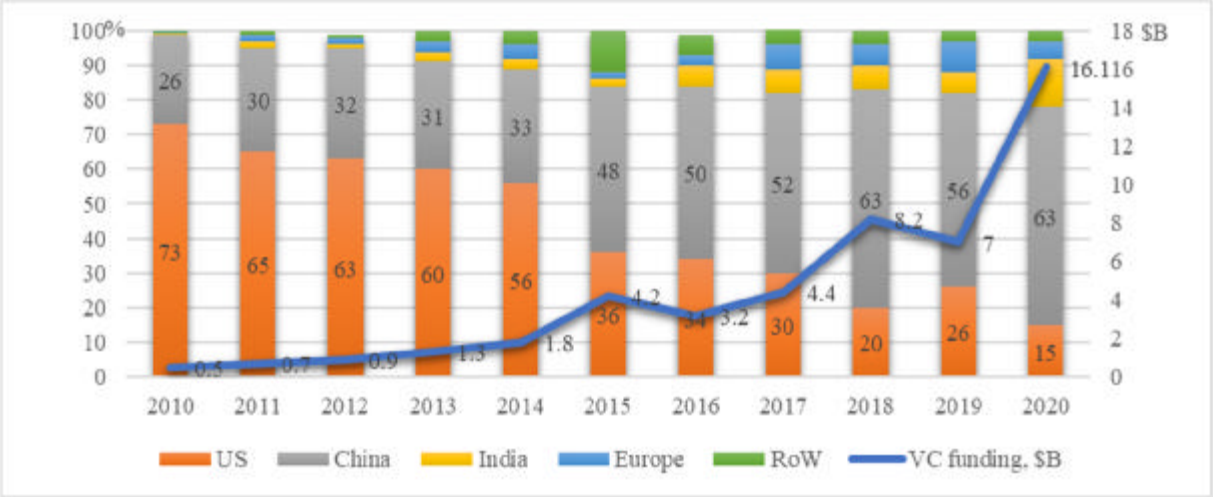

Fig. 3. Regional share of Global Educational technologies
Sourse: HolonIQ, 2021

VC investment in Educational technologies has witnessed a corresponding increase, with the market of China as the global leader, surpassing the share of VC investments in the American and European markets. Simultaneously, India has risen to become the third Educational technologies powerhouse, after China and the USA. Despite VC investments being a part of the total amount of investments, this research provides an overview of the Educational technologies powerhouses in Europe and the rest of the world.

The main tasks of education in the current period of development of the Moldovan state include improving the quality of education, creating social and pedagogical programs for youth development as a key condition for increasing social mobility of a person and changing the socio-psychological atmosphere in society. Inside the system of domestic education, at present, the prerequisites have formed for the transition to new models of educational policy.

An important role in this process is played by science as an innovative reserve for the development of the education system, including education management systems. Of particular importance is the organization and full funding of the scientific support of the state education development strategy.

Domestic science should solve the problems of implementing a program of retraining and advanced training of teachers, provide a real basis for the fundamentalization of teacher training, the development of motivation of teaching staff.

Sociological studies (Education-2020) have shown the importance of solving such problems as:

- providing material support to teachers,
- modernizing the material and technical base of an educational institution,
- raising the level of teachers' qualifications,
- improving the methodological support of the pedagogical process,

- developing scientific research,
- updating educational materials.

Important changes are currently taking place in the education system: the philosophy of open education is being phased in, which will largely be based on distance learning technologies, external studies, etc.

These technologies and types of training are characterized by reduced interactivity, low regulation of the student's actions and require additional efforts for persistent and systematic studies. The use of these technologies and types of training will be facilitated by creative, creative pedagogy. Unlike traditional, it relies on an independent search for ways to solve the problem. Creative pedagogy teaches students to learn creatively, to become creators of themselves and creators of their future. After all, the main capital of the present and future will not be technology, but intelligence and creative thinking.

Therefore, the main goal of the educational system of the country is formulated very specifically. This is providing opportunities for the formation of an individual educational route, unlocking the creative potential of a person with the goal of the most complete self-realization, achieving the highest quality of educational standards and the level of professional training.

In this case, the main role is given to educational institutions, for which it is important to realize the significance and advantages of a creative approach, when the development of the imagination, determination, individuality of students will motivate them to educational activities. It is interesting that at the same time creativity and learning outcomes are not opposed, but are considered as two sides of the same coin - creativity is perceived as a way to achieve the next level in the development of knowledge.

Conclusions

The competition of various educational systems has become a key element of global competition, requiring constant updating of technologies, accelerated development of innovations, quick adaptation to the demands and requirements of a dynamically changing world. At the same time, the possibility of obtaining a quality education continues to be one of the most important life values of citizens, a decisive factor in social justice and political stability.

Increasing the level of knowledge, competence and skills to generate the new depends directly on the lifelong education and training system, which directly supports the creation of a new profile of the individual engaged in the knowledge society, society characterized by lifelong learning. These challenges lead to major changes at the micro and macroeconomic level, ensuring the transition to the knowledge society in which added value and increased competitiveness are correlated with the degree of knowledge and the ability to generate the new.

The development of the education system should be based on such principles of project activity as openness of education to external needs, application of project methods, competitive identification and support of leaders who successfully implement new approaches in practice, targeting of resource support tools and the integrated nature of decisions made.

Updating organizational and economic mechanisms at all levels of the education system will ensure its compliance with promising trends in economic development and social needs, increase the practical orientation of the industry, its investment attractiveness.

The ability to innovate, as well as the willingness to cooperate, to interconnect efficient and competitive activities in the field of knowledge are skills that are acquired through education, resulting in creative people, able to formulate hypotheses, able to communicate and cooperate in the effort to achieve common goals.

References:

1. European Commission. The Structure of the European Education Systems 2019/20: Schematic Diagrams. Eurydice Facts and Figures. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2019, 40 p.

2. European Commission. Compulsory Education in Europe – 2019/20. Eurydice Facts and Figures. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2019, 14 p.
3. European Commission. Structural Indicators for Monitoring Education and Training Systems in Europe – 2019: Overview of major reforms since 2015. Eurydice Report. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2019, 42 p.
4. Government Decision no. 944 of 14 November 2014 “on the approval of Education Development Strategy for 2014-2020 ‘Education-2020”.
5. Arno De Kepper. The Educational technology sector in Flanders. Postgraduate Program in Innovation and Entrepreneurship in Engineering. KU Leuven, Belgium, 2022, 54 p.
6. HolonIQ. $16.1B of Global EdTech Venture Capital in 2020. January 5th 2021. https://www.holoniq.com/notes/16.1b-of-global-edtech-venturecapital-in-2020. Accesed on 04.05.2022.
7. Magda A.J., Buban J. The state of innovation in higher education: A survey of academic administrators. Louisville, KY: The Learning House, Inc., 2018, 44 p.

EUROPEAN INTEGRATION OF TECHNICAL UNIVERSITY OF MOLDOVA THROUGH THE STRAIGHTENING OF EDUCATION, RESEARCH AND INNOVATIONS

CZU: 378.014.25(478):061.1 EU

Larisa BUGAIAN[1],
Natalia VLADEI[2],
Cristina DIACONU[3],
University Center "Erasmus+", Technical University of Moldova

ABSTRACT. The mission of the European integration of TUM is clear: internationalization must become an integral part of the activities of the academic community and the university must create optimal conditions to allow all university members to have opportunities for international collaboration. In order to emphasize the current state of art of TUM's Internationalization, a SWOT analysis was realized. The tendency to increase the overall mobility of students and teachers involves a number of challenges and risks, but also opportunities for TUM. Internationalization within TUM allows students and staff to gain international experience. Mobility projects support educational and research projects with international partners, contribute to the promotion of best practices and the provision of global quality teaching and learning, develop and incorporate a consistent understanding and approach to new methods of learning and teaching. The fundamental objective of the Technical University of Moldova (TUM) is to maintain the high quality of education as well as research, where internationalization is a stepping-stone to achieve this end. This paper is elaborated within the project CONNECT "Connecting universities-industry through smart entrepreneurial cooperation and competitive intelligence of students in Moldova, Georgia and Armenia" (reference number: 617393-EPP-1-2020-1-MD-EPPKA2-CBHE-JP) financed by the Erasmus+ Programme.

***Key words**: Erasmus, higher education, internationalization, mobility, swot analysis*

Introduction

The vision of the Technical University of Moldova is to be a national leader in technical higher education, fundamental and applied scientific research and to be among the best universities not only at national level but also at international level.

The University assumes its own catalyst mission in developing the society of the Republic of Moldova by creating an innovative and participative scientific research, learning and creative environment transferring competences and knowledge to the community through the educational, research and consulting services offered to partners in the economic and social environment.

In the context of the integration into the European area of higher education and scientific research, the Technical University of Moldova (TUM) promotes international collaboration relations. The profile of the future engineer is determined by international competitiveness, the globalization process and the real needs of the permanent dynamic society.

The intensification of the internationalization process of TUM is an important objective, aimed at increasing the quality of technical higher education and national scientific research in the field of engineering sciences, as well as the external visibility of TUM. The achievement of this objective necessarily implies the correlation of the activity at the level of all departments involved.

[1] **Larisa BUGAIAN**, Prof. Dr. Sc., larisa.bugaian@adm.utm.md, ORCID: 0000-0002-4478-5124
[2] **Natalia VLADEI**, Assoc. Prof. PhD., ORCID: 0000-0003-1094-6812
[3] **Cristina DIACONU,** Univ. Lect., ORCID:0000-0002-0474-9719, University Center "Erasmus+", Technical University of Moldova, Republic of Moldova

Internationalization is a mandatory part of TUM's Strategic Development Plan, which assists in the realization of the university mission in a developing world society and the consolidation of TUM as a higher education and research institution. The strategy lays great emphasis on the international dimension of research and education, acknowledging that internationalization is no longer an option but a must for higher education institutions wishing to thrive and develop.

1. Current State of Internationalization at TUM

TUM's internationalization strategy focuses on internationalization of academic programs and curricula; internationalization of scientific research and high-quality development collaboration; developing academic collaboration with foreign partners; international mobility; international recruitment as laid down by the university's Internationalization Strategy.

To present the current state of art of TUM's Internationalization, a SWOT analysis was realized (Table 1).

Table 1.

SWOT analysis

Strengths	Weaknesses
- promoting internationalization in the University Charter, the strategic plan and the annual operational plans of TUM; - the recognition of the graduation diploma of TUM in foreign countries; - carrying out various cooperation and partnership activities with EU; - increases the interest of students and teaching staff in external mobility; - increasing the number of external mobility for students and teaching staff; - implementation of a first cycle study program taught in English (1) and in French (2); - creating a team responsible for internationalization at each faculty; - increasing the number of students with good knowledge of English and French; - offering joint degree studies with partner universities from Romania; - conducting optional English, German and Italian courses for students and teaching staff; - placement of international firms at the Tekwill Centre of Excellence.	- weak experience/tradition for applying to international research and education projects; - insufficient financial and human resources in promoting international relations and recruiting foreign students; - absence of the university in recognized international rankings of universities; - poor knowledge of international languages; - insufficient number of study programs with teaching in international languages; - study and accommodation infrastructure less developed compared to the conditions in the foreign universities; - passivity of a large number of students and teaching staff on internationalization.
Opportunities	**Threats**
- enhancement of topicality of national policies and procedures to promote innovation in the creation and delivery of international education; - national and institutional policies to encourage academic staff to incorporate the international dimensions into their study programs and course contents; - financial and technical support from international donors (Erasmus+, USAID, AUF, AIDS, etc.); - providing joint degree study programs in partnership with EU universities; - increasing interest in engineering studies internationally.	- lack motivation of students and academic staff to use / study in foreign languages; - frequent bureaucratic procedures for residence permits and visas for foreign students; - national legislation does not allow part-time work for international students; - low internationalization of public services; - low spirit regarding internationalization and poor attitude regarding intercultural experiences.

2. Erasmus+ Projects at TUM

Having around 9 000 students, TUM has been involved as a coordinator or partner in more than 38 international projects within the TEMPUS and Erasmus programmes. Among these, can be mentioned projects related to restructuring and modernization of the educational system: implementation of the Bologna system in Moldova; enhancing university autonomy in Moldova, implementing active methods of teaching and learning and other modern issues related to the modernization of the institutional management system.

Actually, TUM is partner in more than 44 Erasmus+ Projects for Key action 1, Credit Mobility Projects. The total number of students and academic staff that were in mobility in the last 5 years is near 300.

Internationalization within TUM allows students and staff to gain international experience. Mobility projects support educational and research projects with international partners, contribute to the promotion of best practices and the provision of global quality teaching and learning, develop and incorporate a consistent understanding and approach to new methods of learning and teaching.

By participating in mobility programs, students have definitely improved their employability, as shown by recent EU Commission surveys. At the same time, the presence of international students, researchers and lecturers in TUM's activity, gives a chance to the thousands of students who do not participate in outgoing mobility, to benefit from internationalization.

International mobility also enhances research activity by helping to establish and strengthen new scientific networks and collaborations, which directly contribute to the international visibility of the university.

Among the 11 Erasmus+ projects we would mention the latest Erasmus projects + Key Action 2, Capacity Building in Higher Education, TUM is the coordinator or partner https://proiecte.utm.md/:

1. **CONNECT** (15.01.2021– 14.01.2024) Connecting universities - industry through smart entrepreneurial cooperation and competitive intelligence of students in Moldova, Georgia and Armenia.

Main objective: Reinforcement of university-industry relationship based on smart (multidimensional) entrepreneurial approach in higher education institutions from Eastern Partnership countries and enhancement of students' and graduates' competitive intelligence (behaviours, skills, mindsets) and their ability to create jobs.

2. **COOPERA** (15.01.2021– 14.01.2024) Integrating Dual Higher Education in Moldova and Ukraine.

Main objective: Integrate dual higher education into partner countries and improve employability and individual development, increase compatibility and continuity between the needs of the professional environment and initial training of students, achieve greater economic efficiency and social integration.

3. **GEOBIZ** (15.10.2019 – 14.10.2022) Business driven problem-based learning for academic excellence in geoinformatics.

Main objective: Strengthening the capacity of academic institutions to better respond to the needs of the emerging geoinformatics industry in Albania, Bosnia and Herzegovina, Kosovo, Moldova and Montenegro.

4. **SPRING** (15.11.2019 – 14.11.2022) Setting peer review instruments and goals for medical (health) education.

Main objective: Increase the quality of medical education in partner countries in accordance with the main provisions of the Bologna Process and international requirements on the criteria for recognition and accreditation of medical schools established by the World Federation of Medical Education (WFME).

5. **MHELM** (15.11.2019 – 14.11.2022) Moldova Higher Education Leadership and Management.

Main objective: Strengthen the governance, strategic planning and management in Moldovan universities in order to support the sector reform through increases in leadership and management capacity and capability.

6. **PBLMD** (15.10.2015 – 14.10.2019) – Problem Based Learning in Moldova: Toward Enhancing Students' Competitiveness and Employability.

Main objective: Introducing problem-based learning in Moldova in order to increase the competitiveness of students and their employment opportunities.

7. **MINERVA** (1510.2018-15.10.2021) – Strengthening the Research Management and Open Science Capacities of HEIs in Moldova and Armenia.

Main objective: To develop conditions for the implementation of the core principles of Open Science at universities in Moldova and Armenia.

8. **ELEVATE** (15.10.2015 – 14.10.2019)- Elevating the Internationalization of Higher Education in Moldova.

Main objective: Develop and implement meaningful, transparent and comprehensive national and institutional strategies, policies and measures to ensure a systematic and strategic long-term approach to the internationalization of higher education and research, to facilitate international relations between Moldovan universities and to raise the quality and purpose of the international partnerships established under the EHEA and the ERA.

9. **LMPI** (16.10.2016 – 15.10.2019) – Licence, Master professionnels pour le développement, l'administration, la gestion, la protection des systèmes et réseaux informatiques dans les entreprises en Moldavie, au Kazakhstan, au Vietnam.

Main objective: Improvement of computer system and network security of companies in Kazakhstan, Moldova and Vietnam by offering academic and vocational programmes that develop the professional competencies and competencies needed by professionals in the field.

10. **TEACHME** (15.10.2015 – 14.10.2018) – Enhance digital and teaching abilities of university professors.

Main objective: Improvement of pedagogical and digital skills of teachers in Moldova.

11. **HEIFYE** (09.11.2017 – 10.04.2019) – Higher Education Institution for Youth Entrepreneurship.

Main objective: Intensification of youth entrepreneurship in the context of European integration, among and between the Eastern Partnership countries and the European Union, using the experience of creating successful business models in the Eastern Partnership countries.

Conclusions

The ambition of Technical University of Moldova as an international university is to nurture global citizenship, engage with the international research community, and attract talented students and staff around the world.

In the view of above, the international cooperation at TUM must become a catalyst for international review and planning activities that will contribute to institutional capacity building by strengthening human, technical and infrastructure components. The tendency to increase the overall mobility of students and teachers involves a number of challenges and risks, but also opportunities for TUM. At the same time, academic mobility under European mobility programs is an excellent opportunity for both students and teachers to improve, exchange experience and expand collaboration with colleagues in European countries.

The mission of the European integration of TUM is clear: internationalization must become an integral part of the activities of the academic community and the university must create optimal conditions to allow all university members to have opportunities for international collaboration.

Among the most important achievements as a result of international assistance, we could mention the following:

- Modernization of higher education in accordance with fundamental principles of the Bologna Process;
- Initiation of long-term collaborations with EU universities;
- Facilitation of inter-university cooperation at national and international levels;
- Development and implementation of internationalization strategies;
- Improvement of the management system within universities;
- Improvement of the autonomy regarding the main institutional dimensions: Administrative, Academic & Research, Human resources, Financial and Student's activities;
- Creation and implementation of the quality assurance system at the university and national system;
- Creation of the interuniversity network and dissemination of the best educational and research activities;
- Creation of new study programs for all cycles of studies;
- Improvement and harmonization of study curricula;
- Implementation of the MOODLE study digitization platform;
- Implementing active student-oriented teaching and learning methods;
- Development of programs to increase entrepreneurial skills among teachers and students.

1.3. KNOWLEDGE ECONOMY – UNIVERSAL LANGUAGE FOR THE EUROPEAN UNION AND EASTERN PARTNERSHIP COUNTRIES

ANALYSIS OF UNIVERSITY BUSINESS COOPERATION – GOOD PRACTICES THROUGH RESEARCH

CZU: [378.4(478):001.891/.895]:005.56

Maria MOGÎLDEA[1],
Universitatea de Stat din Moldova

ABSTRACT. The study aims to analyze good practices between academia and the private sector. The major problem that led to this study is the low employability of students, the low rate of high-skilled employees, the low rate of innovation and transfer of technology to the private sector. Our aim was to outline a potential strategic framework of opportunities for academic research, applicable to this type of ecosystem. Several reports have shown that the major cause of the academic studies depreciation in Republic of Moldova (R.M.) is the ineffective valorification of scientific research. In parallel, the synthesis of public policy directives on higher education in Europe shows that adapting specific activities to the given partnership could become reliable solutions for our country as well. Some initiatives are already beginning to be implemented: internships, smart specializations, hubs, hackathons, innovative incubators, start-ups, spin-offs, mentoring courses. The conclusion is that the benefits of university business partnerships in Europe allow the translation of inventions through new scientific and entrepreneurial approaches. A first product, which could be implemented in our country, would be the ,,workplace learning" - where students would gain a portfolio of experience on their specialization already on graduation. Another product that should be developed is related to the management of innovative contributions in the sense of: educational marketing, intellectual property, conditions of reproducibility of profitable inventions. So, the innovation chain is the bridge of university business cooperation, because it would drive the development of our society towards a higher level of regional and European integration.

***Keywords**: applied research, innovations and technology transfer, good research practices, university business cooperation.*

Introducere

Un obiectiv principal al Uniunii Europene (UE) este ,,avansarea științifică și tehnologică” (Brochure Eu-Share, 2020), deci, cercetarea și inovarea rămân a fi o țintă a politicilor europene. Cele 2 aspecte din urmă sunt complementare și țin de armonizarea teoriei cu practica, de reproductibilitatea rezultatelor investigațiilor, fiind satisfăcute în mare parte prin intermediul mediului academic în cooperare cu partenerii săi, inclusiv cu mediul privat- inițiativă sprijinită de către Comisia Europeană (ibidem). Programul educațional Erasmus+ facilitează alinierea și armonizarea politicilor europene și a celor de cooperare legate de Parteneriatul estic (PaE) prin: mobilități a tinerilor, a lucrătorilor tineri, prin proiecte de voluntariat, prin dialoguri cu decidenții politici, prin construirea capacităților ,,capacity Building (ex. Parteneriate pentru antreprenoriat) EU-Eastern Partnership cooperation through Erasmus+, 2019). Mai mult, una din acțiunile prioritare pe agenda de lucru a politicii europene în viitorul apropiat, privind PaE- este investiția în oameni și societatea cunoașterii, astfel, fiind deschise cca 70.000 oportunități de mobilități pentru cercetători, tineri, personal academic (https://euneighbourseast.eu/policy/).

[1] **Maria MOGÎLDEA,** Drd., Școala doctorală Științe Umanistice, Universitatea de Stat din Moldova, dontu.maria@yahoo.com, 068080722

Deși, sunt oferite mai multe oportunități pe domeniul cercetării, R.M. prezintă lacune mari cu privire la: indice inovațional global- locul 48 din 141 de țări în 2018 (Timuș), indicele cu privire la transferul inovațional dintre universitate și mediul privat de 13% în 2015 (PROGRAMUL național în domeniile cercetării și inovării pentru anii 2020-2023), nivelul de satisfacție a angajatorilor cu nivelul de pregătire a angajaților ce nu necesită recalificare sau calificări suplimentare este destul de scăzut doar 15% (RAPORT de evaluare intermediară a Strategiei naționale de dezvoltare „Moldova 2020). Sursa- *Evaluare inter pares a sistemului de Cercetare și inovare al Republicii Moldova Horizon 2020 Policy Support Facility*, prin grupul de experți recomandă să se ,,Revizuiască urgent condițiile-cadru pentru inovare, prin punerea în aplicare a unui set coerent de măsuri de politici publice", deoarece ,,capacitatea de inovare a întreprinderilor și, în special, participarea sectorului privat la activitățile de cercetare rămâne marginală". Cel din urmă obiectiv este puțin tangibil local fiindcă reformele din Proiectul de Îmbunătățire a Învățământului Superior (PÎÎS) sunt la început de cale, cum ar fi: specializarea inteligentă, dezvoltarea start-up-urilor începând cu mediul universitar. Un proiect inovativ în R. Moldova, tangențial strategiilor de învățare la locul de muncă, ține de introducerea tehnicilor noi de predare în programele de studii prin învățarea problematizată, învățarea interogativă, cu scopul accesului la bune practici și la creșterea competitivității studenților la nivel de master (Introducing Problem Based Learning in Moldova: Toward Enhancing Students' Competitiveness and Employability).

Scopul studiului dat este de a precăuta condiții de valorificare a potențialului tuturor studenților în domeniul în care excelează, ca ulterior să devină ușor angajabili, apoi și experți care se pot autoghida în educația lor continuă, or asta oferă valoare autentică studiilor superioare. Prin urmare, vom sintetiza circumstanțele care dezvoltă și pun în aplicare competența investigațională la studenți prin cercetările de care sunt cointeresate instituțiile gazdă. Ipoteza noastră a fost precum că bunele practici europene privind parteneriatele cooperare business universitate (CBU) (https://www.ub-cooperation.eu/) ar putea servi drept linii de ghidare pentru sporirea relevanței studiilor superioare anume prin exploatarea nișei inovaționale.

Sursele utilizate prezintă diferite studii de caz de succes a acestui tip de parteneriat, pe diferite arii de activitate, precum și pe diferite direcții de politici sustenabile. Semnificația studiului reiese din considerentele identificării unor soluții viabile de finanțare, motivare a cercetărilor și cercetătorilor academici, dar și a investitorilor.

Rezultatele analizei bunelor practici CBU relevă că gradul de complexitate a competențelor profesionale în context global, cât și în circumstanțele incerte de viitor este în creștere, iar pentru a face față cerințelor pieții muncii sunt necesare activități sinergice în mai multe sfere: educație, cercetare, valorizare, management. Soluțiile oferite de crearea unor ecosisteme cum ar fi CBU ar putea deveni funcționale în R.M. prin alăturare la inițiative similare locale, cât și implicare în proiecte ale PaE.

1. Sinteza literaturii. Studiile cu privire la schimbarea competențelor într-o lume schimbătoare (*European Training Foundation, 2021*) relevă următoarele tendințe globale cu privire la piața muncii: dispariția unor profesii ce vor fi fost supuse automatizării, modificarea conținuturilor sarcinilor unor ocupații existente (ex. fizic- dexteritate, intelectual- rezolvare de probleme, social- tipaj deservire), polarizarea job-urilor între puțin și înalt calificate, emergența noilor profesii (legate de robotică, inteligența artificială), segmentarea lucrului după tipajul cunoașterii- în sens de a gândi și a face (gândire conceptuală și funcțională, or una este a fi dezvoltator și alta demonstrator), șabloanele de angajare (temporar, prin cumul, contractanzi individuali, la cerere, crowdwork, freelancer), eroziunea beneficiilor de angajare standardizată (timp, spațiu, finanțe mai stabile). În același timp se solicită reformulări de competențe: cognitive (înțelegerea ideilor complexe), socio-emoționale (atitudini, trăsături), STEM (științe, tehnologie, inginerie, matematici), digitale, antreprenoriale, nou ,,mindset", de gestionare a carierei, ,,green"

(pentru sustenabilitate), de fuziune sau multidisciplinare, capabilitate (adaptabilitate la nevoi specifice) (Ummuhan Bardak, p. 3, ETF 2021). Neconcordanța competențelor poate fi abordată: pe verticală (mai sus/ mai jos de așteptări), pe orizontală (dintre muncă și studii), ca lacune (insuficiența calificării resurselor umane la serviciu), ca învechite (de ex. din cauza îmbătrânirii, a schimbărilor economice)(ibidem, Mircea Badescu and Cristina Mereuta, p.179). Practica cazurilor CBU indică încorporarea, accelerarea dezvoltării competențelor în continuă schimbare prin analiza și utilizarea acestora conform necesităților ecosistemice specifice.

Publicațiile cu privire la universitatea antreprenorială au început cu cca 30 de ani în urmă și s-au triplat în ultimii 10 ani. Datele oferite necesită sistematizare pentru a oferi decidenților politici o bază de referință luînd în considerare toate implicațiile organizaționale. Este considerat unanim de autori că inițiativele care trebuie întreprinse ar fi: a)prezența interconexiunilor cu guvernul, industriile și societatea, b)fluxul de venituri din diferite fonduri, c)implicarea reprezentanților academici în diferite activități industriale, transferuri tehnologice, d)crearea de spin-offs și de start-ups cu suportul strategiilor ad hoc, e)adaptarea structurii organizaționale la implementarea schimbărilor date. În 2008, după evoluția acestui concept în practică, Comisia Europeană a recunoscut că cele mai inovative idei vin din mediul academic și a creat în 2010 Institutul European de Inovare și Tehnologie, iar în 2012 s-a publicat un ghid cu referire la tranziția antreprenorială (Forliano, C., De Bernardi, P., & Yahiaoui, D., 2021).

Ecosistemele inovaționale prezentate de Asociația Universității Europene prin studiul a 166 de instituții din 28 de țări, indică strategia specializării inteligente ca proces cheie pe termen lung, care ar consolida toți factorii implicați (*European Innovation Ecosystems*). Strategia dată oferă posibilitatea unei productivități și a unui potențial inovativ mai înalt prin competențe înalte și la cerere, prin training și educație vocațională, inclusiv și în R.M. Cadrul specializării inteligente cuprinde mai multe faze: capacitate instituțională, diagnostic, dialog cu părțile interesate, capacitate instituțională de implementare, strategie finală (Pirita Vuorinen and Eva Jansova, p.229, In: Changing skills for a changind world, (2021), ETF). Alocarea fondurilor EU în direcția de a aduce împreună autoritățile publice, societatea civilă și business-ul în privința specializării și inovării au permis raportarea rezultatelor descoperirii antreprenoriale pe domeniile: energetică, tehnologia informației și telecomunicațiilor, agricultură și procesarea produselor agricole, biomedicină, biofarmaceutică și bioinformatică (Sprijin pentru realizarea procesului de descoperire antreprenoriala in RM). Un studiu ,,Reforma Universitară: între necesitate și riscuri” (Lipcean S., 2020) a identificat că pe lângă încercările numeroase de reformare, problema majoră a sistemului de învățământ superior de la noi din țară este potențialul slab de predare, cercetare și subfinanțarea, iar soluțiile ar fi cele de: raționalizare, restructurare, modernizare și finanțare a mediului academic. (Lipcean, 2020). În acest sens am ales drept alternativă de satisfacere a imperativelor locale de acțiune-propunerea unui model strategic local în baza bunelor practici ale parteneriatelor CPU.

Proiectul EUIMA (*Europe’s Universities Implementing their Modernisation Agenda*, *2014*), a fost o acțiune de suport și coordonare a Comisiei Europene pentru modernizarea universităților prin cercetare colaborativă și finanțată, prin motivații de felul: expertiză academică, exploatarea cercetărilor generate, implementarea printre acțiuni strategice organizaționale și naționale. Unele recomandări cheie CBU au fost:

1) construirea încrederii rămâne totuși, o condiție ,,sin qua non” a acestor inițiative prin exemple: contacte personale, rețea de contacte profesionale, noutăți în mass-media, congrese, întâlniri științifice, oficii de transfer tehnologic,

2) este foarte important ca cercetătorii să deprindă continuu din experiențele anterioare tehnicile de negociere (mai ales privind drepturile de proprietate intelectuală) printr-o rețea academică internă bine dezvoltată,

3) un imperativ colaborativ este asigurarea că interesele tuturor părților implicate să urmărească un scop bine definit, precum și să nu domine interesele individuale,

4) o activitate importantă ține de dezvoltarea continuă cercetătorilor prin: cursuri, traininguri, workshop-uri ș.a.

Instrumentarul de evaluare a proceselor de cercetări colaborative permite elucidarea factorilor, condițiilor funcționale CBU, iar reieșind din cunoașterea mecanismelor date- o universitate, și o organizație își poate optimiza strategia de lucru (Borrell-Damian, L., Morais, R., & Smith, J. H., 2014).

Un bun exemplu strategic CBU este programul de plasare în baza proiectelor industriale. Acesta oferă studenților și cercetătorilor posibilitate de colaborare direct în mediul de lucru, permițându-se astfel aplicarea practică a competențelor relevante, precum și generarea unor insight-uri în cercetări cu mai mare impact practic. Provocările cele mai mari în interacțiunea industrie universitate sunt cerințele către performanță înaltă: abilități fundamentale (mindset de rezolvare probleme), transformaționale (proactivitate în învățarea continuă), de rețea (comunicare) și integrative (gestionare). Bariere principale ar fi: nealinierea intereselor (pe de o parte returnarea investițiilor în scurt timp, pe de altă parte livrarea beneficiilor pe termen lung) și sistemul educațional (expertiza actanților universitari trebuie coordonată și valorificată bilateral) (Li, K. E., & Griffin, M., 2021).

Alte abordări reușite, promotoare a parteneriatelor CBU din diferite țări ar fi: SUA- cultura inovațională și învățare experiențială (oportunități de transfer a cunoașterii), Marea Britanie- tehnici de organizare a transferului tehnologic și managementul proprietății intelectuale, Chile și Columbia- generarea intenției antreprenoriale la studenți, Belgia- spin-offs și parcuri științifice din fonduri publice și firme de tip ,,venture capital", Italia- incubatoare academice cu roluri cheie în viabilitatea firmelor, Malaysia- crearea mediului și personalului antreprenorial, Suedia- integrarea și comercializarea cercetărilor, China- interacțiunea de tip Triplu Helix. Pilonii ecosistemului antreprenorial sunt: 1. accesibilitatea pieții (companii mari/ medii/ mici, agenți guvernamentali), 2. capitalul uman (managementul talentelor, talentul tehnic, valabilitatea surselor externe), 3. finanțe și fonduri (investiții, împrumuturi), 4. sisteme suport și de mentorat (consilieri, rețelele antreprenorilor), 5. cadru reglativ (taxe, politici, infrastructură), 6. training și educație, 7. universitățile ca catalizatori (absolvenți fondatori de noi companii), 8. suport cultural (toleranța la eșec, preferința către autoangajare, celebrarea inovațiilor). Prin urmare, se poate afirma că modelul universității antreprenoriale devine unul din fundamentele declanșatoare a celei de-a patra Revoluții Industriale (Dominici, G., & Gagnidze, I., 2021).

2. Metodologia. În studiul dat au fost utilizate metode teoretice: analiza și sinteza literaturii, abordarea sistemică cu privire la natura activităților, a contextului de dezvoltare a parteneriatelor business universitate. Sursele utilizate includ: documente de politici locale și naționale, rapoarte ale bunelor practici a diferitor țări, universități și ecosisteme CBU.

Au fost folosite metodele calitative a studiilor de caz a diferitor tipaje de interacțiuni CBU în complexitatea lor multidimensională: actori, tipaje de predare-învățare, contribuții sociale și culturale, practici comunicaționale, tipuri de intervenții și implicații a politicilor publice. Cazurile au fost selectate după criteriile principalelor tipuri de actitivități CBU: educație, cercetare, valorizare, management. Prezumția înaintată a fost aceea că existența unei note analitice și a unei terțe părți autorizate în expertiza acestor practici ar putea eficientiza crearea/ monitorizarea/ medierea unor astfel de parteneriate, deoarece inițiative locale tangențiale sunt, dar nu există un agent stimulator, consolidator al acestor parteneriate.

3. Rezultatele. Cadrul politicilor europene pentru educație antreprenorială și cooperare business universitate indică o serie de provocări, beneficii, precum și mijloace de angajare a diferitor industrii atât în cercetare, dar și în parteneriatele procesuale de predare-învățare, astfel încât să se ajungă și la un design al programelor academice care să favorizeze aceste interacțiuni.

Astfel am sintetizat mecanismele de suport CBU din mai multe perspective: politici, bune practici prin studii de caz, analiza condițiilor bariere și de facilitare care afectează acest context.

Activitățile principale ce implică bune practici UBC sunt: curriculum co-design (ex. angajatorii participă la design curricula alături de experți), curriculum co-livrare (ex. lecturi ale invitaților), mobilitatea studenților (plasamente, stagieri, programe educaționale duale (și în mediul practic, și academic), promovarea învățării de-a lungul vieții pentru oamenii din business (ex. traininguri profesionale), alăturare coparticipativă la R&D (,,*joint funded research*”), servicii de consultanță (ex. cercetări contractuale), mobilitatea personalului (ex. temporar schimb de experiențe personalul academic și oamenii de afaceri), comercializarea rezultatelor cercetării R&D (ex. drepturi de autor, patentare, licențiere), antreprenoriat academic (ex. spin offs, start-ups), guvernanță (ex. cu participarea personalului academic, dar de business), suport industrial (ex. sponsorizări, burse, dotări tehnologice) (The State of University-Busines Cooperation in Europe, 2018).

Ținând cont că Cadrul strategic european pentru educație prevede ca spre finele anului 2025 cel puțin 60% din absolvenții învățământului vocațional să beneficieze de învățare la locul de muncă, iar cel puțin 47% din adulții cu vârsta 25-64 ani că vor fi fost participat la învățare în ultimele 2 luni (EEA European Education Area strategic framework), putem concluziona că o bună planificare și coordonare a politicilor pe baza parteneriatelor CBU ar satisface aceste 2 obiective într-un mod armonios. În același timp modelul CBU trebuie să ia în considerare: gradul de conectivitate local, obiectivele și motivațiile creării unor ecosisteme CBU, cunoașterea partenerilor/ input-urilor și out-puturilor, tipajul activităților racordate la oferte și cerințe locale, provocările, măsurile de monitorizare,impactul acțiunilor întreprinse, măsurile de sustenabilitate și transferabilitate.

În continuare am prezentat un sumar al bunelor practici CBU după tipajul activităților principale și după politicile elaborate (Tabel 1).

Tabel 1

Sumar al acțiunilor sistemice CBU din diferite țări și după diferite cazuri

Domeniu activități/ Acțiuni specifice	**Acțiuni strategice de ecosistem CBU**	**Inițiative police sustenabile CBU**
Educație	1. Austria (*Danube University Krems*)- ***învățarea de-a lungul vieții,*** absolvenții care au mai mult de 10 ani de experiență beneficiază de reorientare profesională, cerințele de business sunt luate în considerare de curricula academică (https://ub-cooperation.eu/pdf/cases/W_Case_Study_Danube_Krems.pdf) 2. Slovenia (*Corporate University Gorenje at Gorenje Group*), grupul include 5 academii: Management, Business Internațional, Business Executiv, Business digital, Creare, care își ***educă și antrenează angajații***, iar academia,,Create” colaborează cu alte 3 universități pentru transfer tehnologic, obținând astfel avantaj competitiv (https://ub-cooperation.eu/pdf/cases/E_Case_Study_Gorenje.pdf). 3. Croația (*University of Zagreb, Faculty of Organisation and Integration*)- utilizează serviciile de branding a companiilor pentru absolvenții talentați, se practică ***integrarea modulară a problemelor industriale în curricula*** și ca tematici la tezele de master (https://ub-cooperation.eu/pdf/cases/S_Case_Study_CPSRK.pdf). 4. Marea Britanie (*Institute for Work Based Learning*)- reuniunea profesionalilor și a liderilor industriali la nivel internațional pentru explorarea mecanismelor de ***învățare la locul de muncă, prin „joint curriculum design and delivery”***. Instituția negociază programe individuale astfel ca învățarea să fie recunoscută ca educație profesională. (https://ub-cooperation.eu/pdf/cases/N_Case_Study_Middlesex_University.pdf).	Atenția decidenților politici asupra învățării de-a lungul vieții, mobilității studenților, dar mai puțin asupra ,,curriculum co-design and co-delivery”pentru CBU. 1. Norvegia - ***doctorat industrial:*** dezvoltarea relațiilor dintre institutele de cercetare și companii. 2. Estonia - ***Strategia pentru Învățare de-a lungul vieții*** 2020: un obiectiv principal de dezvoltare a țării. 3. Cehia - ***Planul strategic de dezvoltare a Învățământului Superior*** 2016-2020: suportul ,,joint curriculum design” (https://www.ub-cooperation.eu/pdf/final_report2017.pdf, p.54)

Management	1. Spania - „*University Carlos III Madrid (UC3M) and the Airbus Group*": funcția de ***împărtășire a resurselor educaționale, de cercetare și dezvoltare, transfer de cunoaștere și de inovație*** prin 38 grupuri de cercetări interdisciplinare (https://-ub-cooperation.eu/pdf/cases/S_Case_Study_Airbus.pdf). 2. Canada - „*Simon Fraser University (SFU)*" Universitate cu ***angajament prin dialogare și procese raționalizate*** si cu partenerii, comunitatea, dar și alte universități (https://ub-cooperation.eu/pdf/cases/I_Case_Study_SFU.pdf). 3. Italia - „*Telecom Italia, JOL WAVE University of Catania*", „*TIM Joint Open Lans*", ***laboratoarele de cercetare și inovare din centrele universitare sunt rezultatele parteneriatelor în domenii specifice***, care favorizează educația, investigațiile, transferul industrial al ariilor testate (https://ub-cooperation.eu/pdf/cases/S_Case_Study_Telecom.pdf). 4. Marea Britanie - „*Dairy Crest and Harper Adams University*"- ***colaborare agro-alimentară pe termen lung cu universitatea specializată*** la un nivel mai superior de comprehensiune curricula, cercetare și inovare (https://ub-cooperation.eu/pdf/cases/N_Case_Study_Harper.pdf).	Politici specifice cu referire la parteneriatele CBU nu au fost identificate.
Cercetare	1. Germania - ***mobilitate academică a reprezentanților pentru schimbarea perspectivei,*** între (*Walking in each other's shoes for a day*) și „*Chamber of Commerce and Industry (Industrie- und Handelskammer*) la „*Potsdam, Cottbus and East Brandenburg*". Încurajează transferul cunoașterii dintre industrii și universități prin lărgirea orizonturilor la reprezentanți, creșterea nivelul inovațional în întreprinderile mici și mijlocii. (https://ub-cooperation.eu/pdf/cases/W_Case_Study_Perspektiv-wechsel.pdf) 2. Latvia - ***facilitarea cercetării și dezvoltării în comun, în companiile medii***, „*Joint R&D*" între „*GroGlass, Solid State Physics Institute, University of Latvia*" (https://ub-cooperation.eu/pdf/cases/E_Case_Study_GroGlass.pdf). 3. Marea Britanie - ***împuternicirea întreprinderilor mici și mijlocii prin construirea capacităților și „știință de vârf"*** (Warwick Manufacturing Group), prin programe educaționale, consultanță, cele mai bune talente și cele mai noi tehnologii, consorții de testare a fezabilității, validității, scalabilității unor cercetări, dar și aplicații de finanțare colaborativă a cercetărilor (https://ub-cooperation.eu/pdf/cases/N_Case_Stu-dy_WMG.pdf). 4. Slovenia - „*Kolector Group*" (companie bazată pe cunoaștere și producție industrială) în colaborare cu „*University of Ljubljana and University of Maribo*r" au ***proiecte comune de cercetare în scopul soluțiilor industriale***, iar alte activități includ: ***educație, antreprenoriat, comercializarea rezultatelor științifi***ce (https://ub-cooperation.eu/pdf/cases/E_Case_Stu-dy_Slovenia.pdf	Măsuri politice pentru cercetare și dezvoltare sunt mai multe, decât pentru mobilitate, exprimate prin programe, strategii, instrumente: 1. Fondul Inovațional din Danemarca: programul de doctorat inclus în ***Programul Cercetătorului Industrial prin angajare și la întreprinderi private***. 2. Franța: programe de ***mobilitate a cercetătorilor, care se implică pe partea de administrare/ business*** cu o altă organizație de cercetare. 3. Marea Britanie: „*The Catapult Programme*" - a creat ***centre fizice, non-profit, unde reprezentanții de business pot contacta cu comunitățile academice***.
Valorizare (comercializare cercetare și antreprenoria)	1. Finlanda „Jyväskylä University of Applied Sciences" Tiimiakatemia (Team Academy)- ***obținerea unei licențe*** în administrarea business-ului prin ***învățarea în grup și prin începerea unui business***, aici sunt oficii deschise, profesori cu traineri de echipe, învățarea este una experiențială prin combinarea lumii de business și educație (https://ub-cooperation.eu/pdf/cases/N_Team_Academy.pdf). 2. Belgia- „*Ghent Entrepreneurship Ecosystem*" este o alianță dintre studenți, centre de cercetare și antreprenori din Ghent formează un ecosistem cu beneficii multilaterale, fiind o ***formă***	Politicile se bazează pe comercializare și antreprenoriat: 1. Latvia - „Financial Instruments-Start Programme" - ***suport financiar, consultații*** pentru progres antreprenorial. 2. Italia - „Doctor Startupper Programme" sprijină ***doctoranzii care vor să lanseze un start-up sau spin-off*** în domeniul specializărilor

	de angajament a tuturor partenerilor regionali (https://ub-cooperation.eu/pdf/cases/W_Case_Study_Ghent.pdf) 3. SUA- „*University City Science Center*” centru care oferă un ***model de incubare a business-ului*** pentru accelerarea dezvoltării economice regionale ***bazată pe tehnologie*** (https://ub-cooperation.eu/pdf/cases/I_Case_Study_Science_Center.pdf). 4.Italia - „*AREA Science Park*” ***dezvoltă sistemul economic al întreprinderilor prin inovație și cercetare*** tehnologică, permite fluxul rezultatelor științifice (https://ub-cooperation.eu/pdf/cases/S_Case_Study_Area.pdf).	locale. 3. Croația- Strategia pentru Educație, Știință și Tehnologie: ***implică rețele de mentori industriali în procese educaționale*** pentru dezvoltarea competențelor antreprenoriale.

Racordând situația locală și regională a necesității de intervenții strategice în aria cercetării și inovării la formatul CBU aducem următoarele argumente de reformare curricula academică prin studiul ofertei/ cererii pieții muncii din sectorul privat, deoarece:

1) Capitalul major al organizațiilor de viitor va fi bazat pe exploatarea potențialului intelectual uman, vizând prospectivele:

a. conținutului îngust de cunoștințe ca specialist în domeniu,

b. cuprinsului vast de competențe investigaționale pe domenii inovaționale hibride;

2) Feedback academic sinergic, la treapta timpurie de specializare, prin perspectivele:

a. de la profesor- la student, prin cunoaștere esențialului specialității, racordat la necesitățile pluridisciplinar congruente,

b. de la mentor-la tânăr cercetător, prin tehnici translative, creative și adaptabile la coerența teoriilor transdisciplinar valabile;

3) Tendințe globale ale competențelor se transformă în direcția explorativă continuă:

a. declanșatorii schimbărilor globale (longevitatea extremă, natura carierei și a învățământului, lumea computațională, transformarea sistemelor senzorial programabile, superstructurarea organizațională, tehnologiile de socializare) vor conduce la: noi forme de producere și de creare a valorilor, producția și creșterea competitivității privind mașinăriile inteligente, robotizarea și înlocuirea forței repetitive de muncă, noua ecologie de mediu, noi mijloace de comunicare (care cer noi metode de alfabetizare dincolo de text), lumea conectată global – interconectivitatea impune diversificarea și adaptabilitatea privitor la operațiile organizaționale,

b. sporirea complexității abilităților curente: însușirea semnificațiilor, inteligența socială, gândirea computațională, sarcina managementului cognitiv, gândirea adaptativă și inovațională, perspicacitate transdisciplinară, competența transculturală, colaborarea virtuală, autogestionarea capacităților mentale.

Politicile educaţionale locale au funcţia de a conduce cu schimbările din sistemul educaţional, acestea fiind reflectate în documente oficiale şi constituie una din premizele bazale ale evoluţiei întregii comunităţi (Paiu, M., 2017). Rezultatele activităților investigaționale a studenților rămân totuși modeste din perspectiva aplicativă, fiindcă instruirea academică rămâne pe dinafara cercetărilor aplicative din motive de: subfinațare, învechire echipamente, lipsa contextului stimulativ (Lipcean, S. 2020).

Cea mai mare problemă rămâne faptul că deși de partea de cercetare sunt cointeresați și mediul academic, și reprezentanții de business, educația rămâne mai mult pe contul managerilor universitari, iar valorizarea și valorificarea rămân încă deficitare pe ambele părți, ceeea ce sugerează că există loc de îmbunătățire la nivel de gestionare a acestor parteneriate. Soluția ar fi ca conducătorii universităților să poată cointeresa mai mult personalul academic, dar și pe partenerii de business. Există și bariera atitudinii către conceptul de a deservi sfera de business, astfel că un factor mediator ar fi inducerea tipului de cooperare externă și cu angajatorii prin acțiuni de tipul: materiale educaționale pentru public, discuții informal profesionale, învățarea comunitară, consiliere antreprenorială și legală, activități creative, colaborative și antreprenoriale, asistență

tehnică, facilitarea relațiilor cu diferite forme de guvernare și alți agenți comunitari. Un alt impediment este că fundamentul dezvoltării acestor parteneriate în baza unor conținuturi informaționale calitative furnizate prin curriculum co-design și curriculum co-livrare rămâne deficitar, fiindcă deseori este sesizată necesitate de training adițional.

Marile provocări în acest ecosistem sunt: încrederea comună, scop comun, existența finanțării pentru preluarea acestor parteneriate, luarea angajamentelor în egală măsură, interesele mutuale în accesul cunoașterii științifice pe de o parte, și relațiile anterioare cu partenerii de business pe de altă parte. Astfel la elaborarea acestor politici ar trebui să participe guvernele, instituțiile de învățământ superior, business-ul. Un mediu facilitator al inițierii acestor inițiative ar fi: finanțare în volume mici pentru crearea încrederii, crearea unor livrabile pentru ambii parteneri care să alinieze scopurile și așteptările, relaționarea cu absolvenți emeriți care deja se află în industriile de interes.

Identificarea unor măsuri a gradului de cooperare dintre mediul academic și business în R.M. prin analiza oportunităților locale indică prezența mai multor inițiative potențial susținătoare a unor activități CBU, de ex.:

a) Academia de Studii Economice din Moldova - https://www.facebook.com/zlab.md/ , platforma antreprenoriatului digital, https://ase.md/smart-caffe-asem/ SMART caffee,

b) Universitatea de Stat din Moldova: Incubator de inovare ,,Inventica-USM" (https://fse.usm.md/incubatorul-de-inovare-inventica-usm/daa/cecetare-daa/),

c) Universitatea de Stat de Medicină și Farmacie ,,Nicolae Testemițanu" : traininguri și cercetări prin proiecte: curs bioinformatică, stomatologie, farmaceutică (https://usmf.md/ro/-evenimente/lansarea-cursului-de-formare-avansata-domeniul-bioinformaticii-si-medicinei),

d) Universitatea de Stat "Bogdan Petriceicu Hasdeu" din Cahul: Startup City (https://start-upcitycahul.md/edtech-moldova-forum-inovatii-metodologii-de-predare-si-cum-utilizam-it-ul-pentru-transformarea-digitala-a-invatamantului/),

e)Universitatea Tehnică a Moldovei: FAB lab dezvoltarea programelor inginerești (https://fablab.md/home), Ziphouse fashion house (https://ziphouse.utm.md/), Tekwill - hub tehnologii informaționale (https://tekwill.md/).

Organisme potențial cooperative în ecosistemul CBU: Agenția de Stat pentru proprietate intelectuală, AGEPI (https://agepi.gov.md/), Agenția Națională pentru Cercetare ți dezvoltare ANCD (https://www.ancd.gov.md/), Ministerul Educației și Cercetării MEC (https://mec.gov.md/), Agenția Națională de Asigurare a Calității în Educație și Cercetare ANACEC (https://ana-cec.md/en/node/155).

Deschiderea către sectorul privat a universităților este mai reticentă din cauzele: necunoașterii avantajelor reciproce a acestor parteneriate, prejudecata că cercetarea trebuie să servească științei și nu business-ului, cu toate că aceste două filiere ar putea deveni complementare cum au demonstrat bunele practici de mai sus, lipsa unor legi sustenabile în această direcție din cauza temerilor de corupție din contul profitului din fondurile de stat alocate cercetării și inovării.

Concluzii și recomandări. Analiza politicilor europene, regionale privind oportunitățile și perspectivele de dezvoltare a parteneriatelor CBU pentru promovarea cercetării și inovării, a permis sinteza a careva directive de consolidare a eforturilor la nivel local:

a) diseminarea cunoștințelor cu privire la beneficiile de lungă și de scurtă durată pentru toți agenții implicați în acest tip de parteneriate: 1)pentru reprezentanții business- oportunități de inovare prin acces direct la informație specializată și cele mai recente descoperiri, acces la talente, angajați calificați, sporirea reputației, dezvoltarea responsabilității social organizaționale pentru diferite proiecte, iar 2)pentru mediul academic- recunoașterea studiilor calitative și aplicabile, angajabilitate înaltă a studenților la absolvire, impact al cercetărilor către societate și mediul privat prin aportul inovațional. Mijloace spre realizare ar fi- organizare workshop-uri, forumuri, articole, pagini web, broșuri,

b) implementarea diferitor metode de punere în practică a acordurilor de asociere:

1) programe de cercetare conform sectorului specific de business și finanțarea acestora,

2) oportunități de formare continuă a personalului prin cursuri, seminare, conferințe care ar reconsolida cunoștințele personalului, organizarea întâlnirilor prin prezența companiilor în activităților din universitate pentru o colaborare mai eficientă,

3) facilitarea colectării și distribuirii bunelor practici (presa locală, programe radio, Noaptea cercetătorilor, ziare instituționale, redactare unor ghiduri, materiale video și road-map care ar permite scalarea activităților cooperaționale),

4) crearea oportunităților de ,,masterat/ doctorat industrial” focusând joburi de viitor (AI, smart cities, schimbări climaterice),

5) încurajarea metodelor de recrutare și angajare a absolvenților prin: beneficii de scurtă durată cum ar fi scutirea temporară de taxe, captarea tinerelor talente, educarea angajatorilor cu privire la programe duale de studii pentru a răspunde la cerințelespecifice a industriei, alocarea unor bugete pentru finanțarea acestor parteneriate,

6) construirea unei structuri de doctorat antreprenorial și industrial, astfel ca rezultatele cercetărilor să fie într-adevăr comercializabile,

7) Proiecte inovaționale de predare antreprenorială, angajarea în start-upuri ca mentori sau facilitatori de ecosistem antreprenorial.

Pentru a funcționaliza aceste obiective sunt necesare studii cu privire la: cerințele și oferta academică (structură a studiilor, formele de acces, mobilitate a studenților, inserția pe piața muncii, gradul de satisfacție a studenților), dar și cerințele, oferta reprezentanților de business (proiecte pentru business, studii de caz, condițiile de învățare la locul stagierilor, cerințe tehnice pentru ghidarea pedagogică, relaționarea candidaților la doctorat cu conducătorii științifici, absolvenților cu coordonatorii deja angajați experți la locul de muncă, dar implicați și în activități de R&D a companiilor), adică implicarea activă în proiectarea și coordonarea activității de curricula academică.

Bibliografie:

1. Introducing Problem Based Learning in Moldova: Toward Enhancing Students' Competitiveness and Employability, https://erasmus-plus.ec.europa.eu/projects/search/details/561884-EPP-1-2015-1-DK-EPPKA2-CBHE-JP
2. ÎNVĂȚĂMÂNTUL SUPERIORDIN REPUBLICA MOLDOVA LA RĂSCRUCE SAU BANI ARUNCAȚI ÎN VÂNT?, Sergiu Lipcean, Romeo V. Țurcan, 2020, http://moldova.fes.de/fileadmin/user_upload/2020/Publications/Studiu_invatamant_Superior_final__RO.pdf
3. Li, K.E., & Griffin, M. (2021). Nurturing Collaboration? A Skill Set for University-Industry Collaboration Champions. In Academic and Practitioner Proceedings of the 2021 University-Industry Interaction Conference Series.
4. Paiu, M. (2017). Marketingul educațional universitar: o nouă provocare în contextul declinului demografic actual. In Integrare prin cercetare și inovare. (pp. 110-113).
5. PROGRAMUL național în domeniile cercetării și inovării pentru anii 2020-2023, https://ancd.gov.md/sites/default/files/document/attachments/Program%20national%20cercetare%20inovare.pdf
6. Proiectul de Îmbunătățire a Învățământului Superior, https://mecc.gov.md/sites/default/files/heipom_ro_p167790.pdf
7. RAPORT de evaluare intermediară a Strategiei naționale de dezvoltare „Moldova 2020” https://cancelaria.gov.md/sites/default/files/document/attachments/raport_evaluare_2020_rom.pdf
8. Sprijin pentru realizarea procesului de descoperire antreprenoriala in RM, https://idsi.md/proiect-EDP
9. The State of University-Busines Cooperation in Europe, final report, 2018, disponibil: http://publications.europa.eu/resource/cellar/1b03ee59-67a4-11e8-ab9c-01aa75ed71a1.0001.01/DOC_1
10. Timuș, A., Republica Moldova în clasamentul indicelui inovațional global: tendințe, progrese și constrângeri. Institutul Național de Cercetări Economice al Republicii Moldova. disponibil:

https://ince.md/uploads/files/1557996217_republica-moldova-n-clasamentul-indicelui-inovacional-global.pdf
11. https://agepi.gov.md/
12. https://anacec.md/en/node/155
13. https://fablab.md/home
14. https://mec.gov.md/
15. https://startupcitycahul.md/edtech-moldova-forum-inovatii-metodologii-de-predare-si-cum-utilizam-it-ul-pentru-transformarea-digitala-a-invatamantului/
16. https://tekwill.md/
17. https://usmf.md/ro/evenimente/lansarea-cursului-de-formare-avansata-domeniul-bioinformaticii-si-medicinei
18. https://www.ancd.gov.md/
19. https://www.facebook.com/zlab.md/, platforma antreprenoriatului digital, Academia de Studii Economice din Moldova https://ase.md/smart-caffe-asem/
20. https://ziphouse.utm.md/

FILIERA VITIVINICOLĂ A REPUBLICII MOLDOVA ÎN CONTEXTUL ALINIERII LA CERINȚELE UE

CZU: [634.8 + 663.2](478):061.1 EU

Liviu VACARCIUC[1],
State Agrarian University of Moldova,
The National Office of Vine and Wine (ONVV)
Elizaveta BREAHNA[2],
The National Office of Vine and Wine (ONVV)
Eugen BOGATÎI[3],
State Agrarian University of Moldova

Abstract. We find that in the last decades the pace of growth of economic indices of the wine chain, both worldwide and in the Republic of Moldova, are modest or even perplexing. Facing the stiff competition from new wine-growing countries, which have proven faster in occupying free niches on the market, Moldova continues to restructure the branch within the National Office of Vine and Wine, continues to modernize its equipment and adjust documentation to EU requirements, and continues to fight for improvement of production quality. This, the last desideratum, remains the main one in the hierarchy of problems that invaded the branch with the phenomenon of globalization. The manufacturer is no longer as protected as before, as multifactorial competition with electronic homo-presence has emerged. Internet support in promotion and trade is felt everywhere. The crisis is not so much in the volume of production, but in its presentation: the audio-visual impact, the cultural-tourist review comments, the editing of the info-generating materials of the image and the reputation of the producers in front of the consumers. In this context, many desperately needed investors are also attracted in Moldova. The globalization of wine does not scare us, but it requires us to react to those factors on which the economy and the market depend.

Key words: *factors, globalization, brand, quality, branch crisis, consequences, risks.*

Introducere

Abordarea şi analiza subiectului vitivinicol este argumentat prin legătura ramurii de istoria umanităţii, vinul având impact în economia multor ţări, devenit factor al vieţuirii și într-un fel - valoare a civilizaţiei, alături de pâine asociat ca ritual creştin. În spațiul Carpatic este printre tradiţiile păstrate milenii în şir (Pop, 1931, p.78), confirmată de arheologii din Moldova, descoperind liana din perioada paleogenului din terţiar (Borziac,1993, p. 6).

În evoluţia viţei de vie se atestă meritul geto-dacilor din regiunile danubiano-tiras-pontive, anterior mileniului I î.e.n. (Hâșdeu,1874, p.15) care au răspândit viticultura primitivă, au creat cultul zeilor: Ampelos – al viţei de vie şi Dionisos – al vinului (Billard, 1913) tradiţie păstrată din era anonimă, ajungând la noi prin mit, legende, artă, picturi și sculpturi. Pe fon istoric, tradițional, extins și recunoscut astăzi pe piața externă, cunoaștem ramura cu numeroase probleme.

Deşi viile ocupă astăzi numai 6 % din suprafaţa arabilă a R.Moldova, ramura contribuie cu cca. o pătrime la bugetul statului. După suprafaţa cultivată cu viţă-de-vie Moldova este situată în primele 20 printre cele 50 de ţări vitivinicole ale lumii, având un patrimoniu viticol de peste 130 mii ha şi producând anual între 17…30 mil.dal de vin brut (Breahna, 2022).

[1] **Liviu VACARCIUC,** State Agrarian University of Moldova, Faculty of Horticulture, Chisinau, Republic of Moldova, e-mail: vacarciucliviu@gmail.com
[2] **Elizaveta BREAHNA,** The National Office of Vine and Wine (ONVV), e-mail: info@wineofmoldova.com
[3] **Eugen BOGATÎI,** State Agrarian University of Moldova, Faculty of Horticulture, Chisinau, Republic of Moldova

Ramura e în tranziţie, a avut și are perioade de criză ca urmări: calamităţilor naturale și sociale, embargouri în comerţ, lipsa cadrului legislativ definitivat, campanie antialcoolică, criza financiară. Ca consecinţă, s-au redus suprafeţele de vii, s-a micşorat volumul exporturilor. Reducerea consumului de vin este generată de concurenţa din partea altor băuturi: berea şi cele tari (vodca, brandy, wischi) sau alte pricini, precum - interdicţia alcoolului pentru şoferii, fiscul care diversează costul producţiei finite (Prida, p.377).

Cu acest articol încercăm să analizăm tendinţele pe piaţa vitivinicolă, într-o ramură devenită tot mai tehnologizată, compiuterizată și cu nanotehnologii, ce relevă procesul integrativ al simbiozei ideii sociale şi tehnicii , având ca scop de a găsi calea corectă cu mai puține riscuri în producția inofensivă. Sinteza stării pieţei liberalizate de la noi, bazată și pe publcațiile anterioare (Vacarciuc, 2015, p.177), are obiectiv alinierea la tendinţele filierii vitivinicole europene cu experiență mai mare.

1. Revista literaturii: conjunctura vitivinicolă

Conform datelor Organizaţiei Internaţionale a Viei şi Vinului în prezent suprafaţa viilor în lume s-a stabilizat cu 7,6 mii ha şi 250 mil hl de vin, cu – 14,6% mai redus faţă a.2016, Avem trei lideri în consumul vinului: Franța, Italia, SUA. Deoarece aspiraţiile noastre sunt îndreptate spre Europa, să analizăm factorii dezvoltării şi crizei în unison cu evoluţia lumii vechi. Reglementările ramurii au parvenit odată cu intensificarea fraudelor ca rezultat al poverii impozitare. Primele legi în Franţa, privind producerea vinului, au fost în a.1861, odată cu reformele agrare.

Din a.1885 viticultorii regiunilor vestite preeau sarcina de combatere a fraudelei şi a stimula producţia veritabilă de origine. În ajutor vin sindicatele şi primele cooperative create cu obiectivul de a dirija protecţia chimică a viilor şi de a apăra juridic apelarea producţiei. Franţa a fost mereu în căutare, iar dezideratul francez -AOC s-a ivit mai mult în opunerea cu concurenţa tot mai avansată pe pieţele externe. Ei au înaintat cerinţe dure faţă de vinurile de masă şi au promovat vinul terroir (de plai), cu indicaţia geografică protejată (IGP), astfel au adresat mesaj clar consumatorului că se propun vinuri de elită, deci lupta între producători a devenit clară (Fevre, 2010, p.22).

Parcursul Decretelor OIV privind filiera V-V (a.a.1919, 1935, 2003) au marcat o eră nouă în dezvoltarea filierii UE, au constituit un element de echilibru în ramură, un demarş spre calitate, tipicitate garantată, reputaţie înaltă, spre o dinamică mondială pozitivă, cu vigilenţă continuu în comerţul cu vin. După Arangamentul de la Lisabona, cu 9 semnături, astăzi deja avem 28 de ţări aderente, printre care şi Moldova, producător de vin cu indicaţie geografică protejată (IGP).

Odată cu Independenţa în R.Moldova, ramura a funcţionat în Agenţia Viei şi Vinului, începe etapă nouă de privatizare și împărţire a cotelor părţi de pământ la ţărani, o parte din fabrici devin proprietăţi private, alte Societăţi pe Acţiuni, S.r.l. După a.2012 s-a elaborat Statutul nou creat Oficiul Naţional al Viei şi Vinului (ONVV, în cadrul Ministerului Agriculturii I.A. R.M.), cu brand unic „Vinul Moldovei – o legendă vie”. Schimbarea tinde spre o treaptă superioară de producţie cu indicaţie geografică protejată (IGP), au urmat acţiuni de sporire a calităţii şi formare a unei pieţe largi de desfacere a producţiei care, între timp, a cucerit mii de medalii. Asociaţiile regionale Codru, Ştefan Vodă, Valul lui Traian, Divin-IGP, alături de Asociaţia producătorilor de struguri, Asociaţia Exportatorilor decid independent strategia, ei au obiectivul de a conjuga potenţialul, soiul şi solul, clima, agrotehnica şi tradiţia într-un produs nou – vinul de calitate (Bogatîi, 2020, p.90).

Acum avem producători mici axaţi pe ramura vitivinicolă care, de facto, se confruntâ cu lipsă de finanțe și tehnică, povara fiscală, calamităţi, dar predomină la Vernisajele vinului (2015-2019 (ordine alfabetică): ATU, Agrici-Wine, Corten-Vin, Carpe-Diem, Et` Cetera, Etnovin, Echiunox Wines, Chateau Cristi, Datina, Căinari-Winery, Gogu Winery, Kara-Gani, Land of Basarabia, Me-zalimpe, Pelican Negru, Pomuşoară Dulcişoară, Novac, Vinăria Dealul Morilor, Vinăria Dac, Vinăria Nobilă, Ş.P.Nisporeni, Unicom Estate Winery, Vinum, tot ei având și exporturi. În Moldova se plantează podgorii noi cu soiuri indigene de struguri, de selecție nouă rezistente, din care sunt produse vinuri de calitate înaltă: *Alb de Oniţcani, Floricica, Legenda, Luminița, Riton, Viorica, Codrinskii* și altele.

De mare însemnătate a fost adoptarea Legii Viei şi Vinului în Moldova, unui şir de acte normative și regulamente conforme cu textele legislative ale UE. Gestionăm reglementările OIV privind dezvoltarea normală a filierei vitivinicole și stimularea producţiei regionale de calitate garantată conform siguranţei alimentelor. Graţie finanţărilor din partea Bruxel-ui au devenit posibile plantarea soiurilor nobile şi cele locale, punând miza pe producţia DOC de: Ciumai, Taraclia, Hânceşti, Rezeni, Romaneşti, Purcari, Cricova (a.1990…2005). S-a produs reanimarea, o revoluţie tehnică de reutilare, a fost diversificat sortimentul, totuși ramura se confruntă cu un șir de riscuri.

2. Baza de date și metodologie. S-a realizat investigația surselor teoretice și practice, a observațiilor proprii de decenii în ramura productivă de bază – filiera vitivinicolă. Din analiza legislației și actelor normative s-au evidențiat punctele forte, din datele statistice – punctele slabe și riscurile. Metoda de cercetare constă în analiza și sinteza datelor și rezultatelor de activitate cantitativ-calitativă a întreprinderilor, a metodei comparative cu țările europene dezvoltate. S-au luat în calcul rezultatele concursurilor internaționale a vinurilor și vernisajele lăuntrice, aportul companiilor la export, imaginea lor pe piață. Dat fiind faptul că există un șir de probleme cu care se confruntă întreprinderile, au fost propuse unele măsuri de ameliorare, s-au făcut concluzii și căi de analiză ce pot fi utilizate în deciziile de ordin strategic.

3. Rezultate și constatări. Actorii filierii vitivinicole sunt îndemnaţi să adere la Asociaţiile regionale: Codru, Ștefan-Vodă, Valul lui Traian sau Divin-IGP pentru a contribui în mod complex cu HACCP concretizat la marea operă – ameliorarea calităţii producţiei şi crearea propriului stil de plai cu imagine garantată de companie notorie în condiții de concurență. Protagoniștii vinului au creat conflict între numele *soi-plai*, în prim plan pe etichetă iese originea geografică –IGP, nu indicaţia soiului.

Dezbaterile continuă, nu toţi deţin acest statut de producător IGP, mulţi nu şi-au creat reputaţia de antreprenor mare şi puternic. Cu toate că tendința luase naștere în secolele trecute, când vinurile domneşti şi cele de la mănăstiri devenise renumite, iar din anii 1827-1855 în Basarabia începe studiul larg al soiurilor la: Călarași, Cazaiak, Ciumai, Cialîc, Cricova, Lăpușna, Leontea, Purcari, Raşcov, Romaneşti, Speia, Trușeni obţinând caracteristici distinctive de colectivităţi teritoriale cu reputaţie care merită conservate ca patrimoniu industrial-artizanal.

Vinul din aceste plaiuri face parte din segmentul „*vin-terroir*” cu impact regional de producător concret recunoscut şi datorită tehnologiei novatoare titularul de marcă beneficiază de protecţie a proprietăţii intelectuale. Imaginea terroir aduce întreprinderii divedente social-economice, turistice, marketing, impune respectarea purităţii soiului, podgoriei concrete, a metodelor tehnologice, care creează stilul şi tipicitatea în compoziţia chimică constantă (Breahna, 2019).

Gradul de acoperire redus a ariilor IGP este cauzat de factori obiectivi și subiectivi. Din cel obiectiv specificăm gradul sporit al dispersării suprafețelor cultivate cu viță de vie, iar proprietarii nu dispun de resurse suficiente pentru înființarea plantațiilor noi IGP. Acțiuni practice pentru întărirea și extinderea sistemului IGP sunt de a propaga larg asociațiile, precum: vernisaje, participarea activă în instruirea producătorilor, beneficierea de granturi, acțiuni practice de popularizare prin seminare, analiza datelor statistice, schimbul de experiență. Din factori subiectivi avem situația cu anumită neîncredere, dezinteres pentru produsele IGP, nu toți văd avantajul la nivel de brand, marcă comercială și reputație, dreptul de protecție la nivel local, mai mult – la nivel internațional, potențialul de creștere și respectarea caietului de sarcini de către membrii asociațiilor.

Factorul mediului natural contribuie esenţial la creşterea roadei de struguri, însă nu subînţelege numai amplasarea geografică, relieful altitudinea şi solul întreprinderilor amintite, se mai iau în calcul condiţiile climatice variabile și prin intermediul agrotehnicii rezonabile se atenuază schimbările climatice globale.

ONVV, împreună cu Agenția Națională de Siguranță a Alimentelor (ANSA) asigură controlul calităţii producţiei de origine, însă aici există potenţial de colaborare cu primăriile, sindicatele,

ONG-le şi Casele de Industrie şi Comerţ regionale pentru a ajunge la un numitor comun. De pildă, la ora actuală unele raioane au depus Declaraţiile Cadastrale, privind suprafeţele şi soiurile cultivate cu vii numai până la 40 %. Împreună s-ar putea înfrunta mai uşor crizele şi problemele ramurii.

Constatăm că lucrul inovativ a mişcat cu mult filiera din punct de vedere tehnic, ampelografic, legislativ şi organizatoric. Conform totalurilor la finele sezonului de procesare cu degustarea vinurilor tinere, pe regiuni: Codru 115 mostre de la 18 producători au avut nota peste 82 puncte (din 100), Ştefan-Vodă cu 79 probe de vin de la 11 producători au luat 83,4 puncte şi Valul lui Traian cu106 vinuri de la 17 producători au obţinut media 82,18.

Calitatea distinctivă la fabricarea vinurilor roze, ponderea cărora creşte în ultimii ani, e bazată pe folosirea criomacerării boştinii strugurilor roşii şi fermentarea mustului limpezit cu suşe speciale de levuri la temperaturi scăzute, cât şi tratarea moderată în scopul stabilizării lor. Vinurile cu particularităţi - diferite nuanţe ale culorii roze, aromă pronunţată, inclusiv de fructe sau exotică, cu gust proaspăt-plin, dar fără excesivitate domină pe piaţa mondială, fluxul lor domină cu îmbutelierea şi comercializarea în prima jumătate a anului, evidenţiem vinurile: Roze de Purcari, Cocori roze de Etulia, Roze Cheteau Wartely, Cricova Roze Cabernet, Roze F'autor.

Tendinţa către maceraţia carbonică şi a fermentării malo-lactice, efectuate în termeni restrânşi au dat posibilitate să realizăm direct după sezonul de vinificaţie sau în prima jumătate a anului *Merlot Primeur Cricova* (Moldova). Sunt aplicate și alte tehnologii inovatoare, după cum oglindește bibliografia. Se iau măsuri de sporire a indicatorilor ramurii de bază (Tabel 1), de exemplu, în următorii 5 ani se planifică schimbări esențiale - Intervenții strategice (Date de la Conferința anuala a filierii VV): plantare podgorii noi: soiuri / clone adaptate 14.000 ha în 5 ani / 350 mln $; Modernizare cu echipamente de procesare: 40 vinării și cooperative; investiții private 75 mln $; Marcheting și sporire vânzări 2,5 mln $ (ONVV) + 5 mln $ (sector privat).

Tabelul 1

Intervenții strategice pentru sporirea indicatorilor ramurii de bază

Indicatori pentru anul 2030	**2022**	**2030**
Suprafața plantațiilor de viță-de-vie cu soiuri pentru vin	67,8 mii ha	61,8 mii ha
Ponderea plantațiilor IGP și de calitate	17 %	50 %
Volumul vânzărilor	177 mln l	270 mln l
Cota vinurilor îmbuteliate în total	31 %	70 %
Cifra de afaceri , mln USD	206 mln $	619 mln $
Cota vinului îmbuteliat în total vânzări	81 %	88 %
Prețul mediu pe litru vin vrac	0,55 $	0,6 $
Prețul mediu pe litru vin îmbuteliat	2,19 $	2,89 $
Număr de întreprinderi	120	180
Angajați calificați	6 mii	8 mii
Forța de muncă sezonieră	150 mii	135 mii

Supliniem, nu tot e în culori roze, ramura reacţionează cu întârziere la întrebările legate de marketing, conjunctura pieţelor din ţările partenere, insuficient se lucrează asupra subiectelor de stil şi imagine a producţiei atractive pentru export, numai în ultima vreme s-a lărgit promovarea vinului. Marketing-ul recurge la efecte vizuale: forma, volumul, diversificarea buteliilor, la arta etichetelor și atributica contr-etichetei cu multă informaţie, ambalaje împletite, cutii colorate, antet propriu, semne de protecţie şi holograme adăugătoare, alături de bar-cod. Informaţia numerică în faza globalizării ajută practic identificării producătorului, depozitării şi distribuirii producţiei.

Mariajul *Vin-Net - C*onsumator deschid oportunităţi în realizarea vinului direct de la producător. Numeroasele situri Internet favorizează moda nouă de procurare a producţiei la nivel

global, cu adevărat – e o mutaţie în relaţia client – producător. Pentru a uşura detectarea mărcilor sau inventat diverse cotaţii, notificări şi aparate de casă, care accelerează operaţiunea comercială.

În cadrul campaniei ***„ReVin cu drag”***, ONVV promovează vinăriile din țară și vinul produs din soiuri autohtone, având partener media *Agrobiznes.* Marketingul inovaţional contribuie: la organizarea degustaţiilor tematice în vin-cafe, la vernisaje sezoniere, promoţii virtuale în reţeaua HoReCa, degustări *Vinul-gastronomia*. Promovăm virtutea biologică a vinului bun şi influenţa pozitivă asupra organismului uman, aidoma Franţei, discutăm aspectele şi tema ***vinul:*** şi cultura, - şi societatea, - şi sănătatea, - şi ştiinţa, - şi legislaţia, - şi patrimoniul, - şi peizajistica, discutăm în tangenţă despre potenţialul soiurilor și arome, factorul terroir și digital, rolul lemnului de stejar în filiera vitivinicolă.

Asemenea acţiuni contribuie la realizarea producţiei, promovarea și extinderea informaţiei, schimbul de păreri şi la formarea culturii consumului moderat. Vinul natural devine treptat produs cu statut social înalt, o băutură *„de gardă*” în raport cu cele tari. Cramele își cuceresc vizitatorii cu soiuri autohtone, în ultimii ani Moldova a plantat peste 1500 hectare cu soiuri: *Feteasca albă*, *Feteasca Regală*, *Feteasca Neagră* și *Rara Neagră* – varietăți de struguri cu aromă tipică florală cu nuanțe de fructe, cultivate încă din timpurile geto-dacilor.

La Concursurile Internaţionale anii 2020 / 2019 / 2018 au participat 70 / 59 / 19 companii şi au obţinut 1100 / 824 / 336 medalii. Calitatea vinurilor s-a majorat datorită și soiurilor autohtone de struguri care poartă amprenta „terroir”-ului local din care vinificatorii obțin vinuri savuroase, amplificând admirația consumatorilor de peste hotare. Experții străini sunt convinși că pentru a-și afirma autenticitatea pe plan mondial, Moldova trebuie să pună accent pe soiurile locale.

Conform statisticilor oficiale, exportului de băuturi alcoolice moldovenești este în creștere, cei mai importanți 10 importatori de vinuri și divin moldovenești sunt: România, Belarus, Republica Cehă, Polonia, Turcia, Pribaltica, China, Ucraina și Kazahstan.

Concluzii

Producătorii vitivinicoli depun efort complex pentru alinierea la cerințele UE de a avea vinuri la nivel mondial, strategia dezvoltării înaintată de ONVV e susținută prin diverse forme de colaborare, consolidarea eforturilor în promovarea și diversificarea exporturilor cu brand nou: *Vinul Moldovei – o legendă vie*;

Pe fonul social în tranziție, problemelor financiare sau încălzirii globale, ramura vitivinicolă î-și revendică strategiile și contractele de export, depășirea crizei prin management chibzuit și raţional, racordată cu capacităţile naturii, fără impact negativ;

Filiera vitivinicolă din R.Moldova, aflată într-o etapă de remaniere, şi-a pus în aplicare propriile resurse în atingerea obiectivelor primordiale: înobilarea plantaţiilor cu înregistrare cadastrală, alegerea soiurilor autohtone şi de selecţie nouă, reutilarea întreprinderilor;

Diversificarea sortimentului este benefică şi în dezvoltarea industriei turismului, factor primordial la promovarea plaiurilor noastre în anvergura internaţională. Caracterul diversificat al vinurilor exprimă universul licorii ca mesaj rural şi peizajistic al antreprenorilor privaţi, cu tradiţie mai bine conservată la noi, faţă de Occident.

Referințe:

1. Pop, Emil (1931). *Vitis Silvestris Gmel* în România. În: *Bull.Grădinii botanice Cluj*, t.XI, nr.3-4, p.78-93.
2. Borziyak, I (1993). Orientation of social activity of the population of last palaeolitic in the area Dnester river. În: *Rev. Arheologică AŞ R.M*., nr 1, p. 6.
3. Hâșdeu, B. (1874). Originile viticulturii la români. Columna lui Traian, nr 4, București.
4. Breahna, Elizaveta (2022). Raport la Conferința anuală ONVV. Chișinău, nr 1, p.5.
5. Prida, I., Vacarciuc, L. (2013). Sortiment nou perspectiv în vinificaţia practică din R.Moldova. În: *Lucr.șt. UASM*, vol.36 (1), p. 377. ISBN 978-9975-64-248-4.
6. Vacarciuc, L. (2015). Vinul: alte vremuri, alte dimensiuni. Chișinau: Tipografia Centrală, 2015, pp.177; 187. ISBN 978-9975-53-577-9.

7. Vacarciuc, L., Mogîldea, O., Angheluța, A. (2015). Exportul vinurilor din Moldova la o nouă fază a dezvoltării filierii vitivinicole. În: *Lucr.şt. UASM*, vol.42 (2), p. 270. ISBN 978-9975-64-269-9.
8. Vacarciuc, L., Mogîldea, O., Foiu, S. (2015). Chișinău Wines & Spirits Contest – la cea de-a XXIV ediție. În: *Rev. Pomic., Viticultura și Vinificația*, nr.4, p. 35. ISBN 1857-3142.
9. Fevre, Francois (2010). Vin et expresion du terroir. In: *Revue Fr d`enologie*, nr. 241, p. 22.
10. Bogatîi, E., Vacarciuc, L., Breahna, E. (2020). PGI Wine – algorithm for business throuch the affinity of the region of Moldova. In: *Intern. Sympotion of Horticulture and environment enginering*, 22-23 oct.,2020, Iași, România.
11. Breahna, Elizaveta, Vacarciuc, L., Bogatîi, E. (2022). Filiera vitivinicolă: o nouă formă de promovare a producției. În: *Simp. Șt. UASM (19.11.21)*, vol.56, Chișinău, Print Caro, p.170. ISBN 978-9975-64-271-2.

2.1. YOUTH AND EUROPENIZATION OF EASTERN PARTNERSHIP COUNTRIES THROUGH EDUCATION, RESEARCH, INNOVATION

THE IMPORTANCE OF COMMUNICATION IN MANAGERIAL LEADERSHIP

IMPORTANȚA COMUNICĂRII ÎN LEADERSHIP-UL MANAGERIAL

CZU: 005.7:316.77

Ala OBERȘT[1]**,**
Technical University of Moldova
Stela CUCOȘ[2]
Technical University of Moldova

ABSTRACT. Unul dintre cele mai importante aspecte în sistemul managerial al organizațiilor este conducerea lor eficientă. Aceasta implică leadership-ul managerial care se referă la organizație în ansamblul ei, și implică un comportament de leadership evident la toate nivelurile, în toate compartimentele structurale, precum și în toate procesele organizaționale. Liderii de la toate nivelele stabilesc unitatea dintre scop și orientare și creează condițiile necesare pentru implicarea în realizarea obiectivelor prestabilite. Pentru a atinge o performanță în acest sens este importantă comunicarea organizațională reflectată prin analiza stilului comportamental comunicativ și climatul general în care această se desfășoară. În articol este realizată o privire per ansamblu asupra modelului de leadership managerial și interferența acestuia cu stilurile de comunicare în vederea identificării modului de influențare a proceselor de conducere a organizațiilor contemporane. În felul acesta, apare necesitatea de a evidenția factorii, tehnicile și principiile care influențează procesul de formare a abilităților comunicative manageriale. Eficacitatea comunicării este un aspect fundamental al performanței manageriale.

***Keywords**: leadership, comunicare, management, stil de comunicare, climat comunicativ defensiv, deschis, performanța organizațională.*

Introducere. Una dintre problemele cu care se ciocnesc organizațiile în ziua de astăzi este insuficiența managerilor excelenți. Această viziune se datorează percepțiilor generale privind succesul sau eșecul unei activități economice care depinde în principal de tipul și performanța conducerii acesteia.

În secolul XXI, secolul tehnologiilor informaționale de comunicare beneficiem de multă literatură de specialitate dedicată leadership-ului și managementului, dar se observă o tendință preponderentă de accentuare a importanței liderilor decât a managerilor, de fapt, este mai multă nevoie ca liderii manageriali în acest secol să conducă organizațiile în condițiile globalizării economice puternice.

Leadership-ul managerial este un termen cel mai des folosit în anii 1970 ca parte a unor studii de cercetare, care încerca să înțeleagă modul în care un manager ar putea fi un lider fără a ocupa neapărat o poziție tradițională de conducere într-o structură organizațională. Adesea publicațiile tematice care accentuează leadership elimină semnificația conducerii manageriale.

[1] **Ala OBERȘT,** Associate Professor, PhD., Technical University of Moldova, Faculty of Economic Engineering and Business, Department of Economics and Management, Chisinau, Republic of Moldova, e-mail: ala.oberst@emin.utm.md
[2] **Stela CUCOȘ,** University lecturer, Technical University of Moldova, Faculty of Economic Engineering and Business, Department of Economics and Management, Chisinau, Republic of Moldova, e-mail: stela.cucos@emc.utm.md

Realitățile cotidiene indică că întreprinderile implicate în realizarea activității economice, atât pe piața locală cât și pe cea internațională zilnic sunt puse în fața multiplelor probleme, ceea ce îi obligă să practice un leadership managerial și profesionist. Leadership-ul devine extrem de important în acest context, deoarece succesul sau eșecul unei organizații depind de calitățile și profesionalismul celor care conduc firma prin multiple probleme, riscuri și oportunității specifice afacerilor. Cheia succesului pentru un leadership managerial performant a fost întotdeauna abilitatea de a comunica sau modul de a-i convinge pe ceilalți să le asculte. Comunicarea și leadership-ul managerial sunt strâns legate între ele. Liderii trebuie să fie buni comunicatori în toate relațiile pe care le au în interiorul organizației, indiferent de forma de comunicare, deoarece succesul lor e condiționat de abilitatea de a comunica pertinent şi eficace.

1. Esența leadership-ului managerial

Discuțiile academice din literatura de specialitate acordate leadership-ului managerial apar adesea din lucrările lui Yukl (1989), care a oferit perspective importante asupra problemelor majore în discuțiile despre leadership-ul managerial.

Considerăm oportună analiza noțiunilor de leadership managerial pentru a asigura o bună înțelegere a acestuia.

Potrivit lui Kwesi (2018) leadership-ul managerial reprezintă un tip de leadership care stabilește obiective organizaționale, analizează nevoile, stabilește priorități, inclusiv planificarea, bugetarea, implementarea și evaluarea performanței organizaționale.

Yukl (1989) în urma realizării unei analize ample a rezultatelor studiilor realizate pe tematica leadership a ajuns la concluzia că leadership este procesul de influențare a obiectivelor și strategiilor, de influențare a angajamentului și corectitudinii în realizarea sarcinilor, pentru a atinge aceste obiective, de influențare a menținerii și identificării grupului și de influențare a culturii unei organizații. Termenii manager și lider vor fi folosiți interschimbabil.

Aceiași percepere asupra asemănării dintre leadership și management au mai mulți practicieni care au legătura cu domeniul afacerilor, însă în viziunea unui grup de autori există mai multe diferențe reprezentate în tabelul 1, în special sub aspectul viziunii și al conținutului (Danciu, 2019, p.39-40).

Tabelul 1

Diferențe de comportament între lider și manager

Leader	***Manager***
▪ Inspiră oameni	▪ Conduce activități
▪ Inițiază și sprijină schimbări	▪ Stabilește obiective
▪ Creează o viziune	▪ Elaborează și execută planuri
▪ Vinde valori	▪ Definește proceduri
▪ Motivează	▪ Gestionează resurse
▪ Se implică	▪ Supraveghează rezultate
▪ Verifică	▪ Controlează
▪ Găsește oportunități pentru viitor	▪ Rezolvă probleme curente
▪ Întreabă „ce” și „de ce”	▪ Întreabă „când” și „cum”
▪ Își folosește mintea	▪ Își ascultă inima
▪ Face lucruri care trebuie făcute	▪ Face lucrurile în mod corect
▪ Recunoaște, atrage și dezvoltă talente	▪ Face pe alții sau cere altora să facă lucruri care trebuie făcute

Sursa: preluat de autori din Danciu V. și alții (2019)

Hanry Mintzberg susține „liderii nu pot delega, pur și simplu, funcția de manager; în loc să încercăm să deosebim managerii de lideri, ar trebui să privim managerii drept lideri și noțiunea de leadership drept management îndeplinit cu succes” (Mcgrath J., 2018, p. 148).

În loc să întocmească o listă de trăsături/ acțiuni potrivite pentru lideri, pe care să le așeze lângă cele opuse din management, Mintzberg vede fiecare trăsătură/ acțiune existentă ca pe un proces continuu. Aplicarea metodei de continuumului, în orice clipă, se va hotărî dacă poate fi atribuită calitatea de manager sau de lider (Mcgrath J., 2018).

Kotter consideră că „leadersip-ul și managementul sunt două sisteme de acțiune distincte și complementare. Fiecare cu propria funcție și activitățile caracteristice. Ambele sunt necesare pentru succes într-un mod din ce în ce mai complex și mai volatil mediu de afaceri” (Kotter, 1990).

Leadership-ul managerial s-a dezvoltat de-a lungul timpului ca o componentă principală a managementului și influențează puternic performanțele și rezultatele organizațiilor. Leadership-ul managerial presupune două dimensiuni fundamentale (Macari, 2007):

1. Dimensiunea informală, care provine din expertiza și abilitățile pe care liderul le posedă și care se construiește în timp prin recunoașterea celorlalți.

2. Dimensiunea formală, care provine din autoritatea sa formală, asociată cu o poziție managerială formală.

Potrivit lui Danciu V. (2019) caracteristicile de bază ale leadership-ului managerial pot fi enumerate după cum urmează:

- Este un avantaj competitiv sustenabil. Menținerea acestui avantaj competitiv presupune ca liderii să evolueze în același ritm cu al accelerării schimbărilor pe plan global. Performanțele organizației se raportează în mod direct la leadership-ul efectiv și cei mai eficienți leaderi sunt conștiincioși, eficienți și autentici.
- Leader-ii autentici creează cultura implicării. Acesta este tipul de cultură care îi face pe angajații întreprinderii să nu se limiteze la îndeplinirea birocratică a obligațiilor de serviciu, ci să contribuie cu idei și participare activă, pentru a îmbunătăți activitatea și rezultatele.
- Leadership-ul este un „joc” din interior spre exterior. Aceasta înseamnă că regulile jocului sunt stabilite de conducerea organizației care le respectă în toate deciziile pe care le ia.
- Cele mai bune echipe de conducere se raportează la rezultate și relații. Acestea dezvoltă capacități de afaceri extraordinare, se bazează pe cunoștințe personale și colective, caută să stabilească interdependențe și relații strategice.

În concluzie putem evidenția, în urma studiului literaturii de specialitate și aspectelor reflectate în articole examinate, leadership-ul și management nu sunt noțiuni sinonime sau substituibile, de fapt, după părea noastră, sunt noțiuni complementare. Anume leadership-ul asigură o perfecționare a managementului și generează un mediu pentru gestionarea întreprinderii pe baza unei viziuni și cu ajutorul unor metode care orientează afacerea și permite obținerea performanțelor excelente, în condițiile unor piețe și ale unui mediu al afacerilor tot mai complicate și imprevizibile.

2. Comunicarea ca factor de succes în leadership-ul managerial

Profilul leader-ului de succes implicat în schimbarea strategică este schițat de Korbi (Korbi, 2015, p. 12) și implică descrierea mai multor calități necesare unui leader de succes. Printre acestea se identifică rolul de „agent de comunicare”, care presupune că eforturile sale în domeniul comunicării trebuie să fie canalizate în mod corespunzător asupra valorilor și standardelor care sprijină viziunea strategică, dar și limitele vechii strategii de afaceri a întreprinderii, inclusiv și meritele noului scenariu strategic.

În multiple cercetări realizate pe subiectul de comunicare s-a constatat ca 80-90% din activitatea zilnică a unui manager o reprezintă comunicarea, iar din aceasta, aproape 50% le reprezintă discuțiile individuale cu subordonații (Pereteatcu M, 2019).

Comunicarea manageriala apare astfel ca o funcție de o importanță deosebita în procesul managerial, ca instrument de lucru în relațiile cu resursele umane, în îndeplinirea cu succes a obiectivelor organizației. Comunicarea impregnează viața organizației și este privită prin două ipostaze, prima – ca proces de transmitere a unor mesaje, prin care o persoană influențează starea

mentală sau conduitele altor persoane și a doua – ca producție și schimb de semnificații (Dumitrașcu V., 2018).

Prin urmare, de remarcat un manager comunică urmărind realizarea unor obiective concrete, ce derivă din rolurile pe care își asumă în cadrul organizației, printre care se regăsesc rolul interpersonal, informațional și decizional (Țurcan T., 2004).

Constatăm, comunicarea ocupa un loc central la nivelul procesului managerial, cunoscând o evoluție spectaculoasă, de la o comunicare autoritara, prescriptiva către o comunicare relațională, democratică (Borcoman R., 2009).

Rolul comunicării crește odată cu introducerea ca unitate de curs obligatorie în universitățile din Statele Unite ale Americii în educația oricărui manager american, impunându-se ceva mai târziu și în Europa.

La sfârșitul secolului XX, un grup de savanți americani (Luthans F., 2021) au efectuat mai multe studii experimentale extinse care vizau munca „reală" a managerilor de succes. Urmare a acestor studii s-a ajuns la concluzia că printre activitățile manageriale se regăsește comunicarea, ce constă în schimbul de informații de diferită natură pe cale orală și scrisă și aceasta constituie o treime din activitatea managerială. În viziunea lui Mintzberg (Dobrescu E., 2010) comunicarea poate însemna până la 80% din timpul de muncă a unui manager.

Factorii ce influențează o comunicare managerială de succes sunt prezentate în Figura 1 și includ cultura organizațională, aptitudinile și abilitățile comunicative ale managerului, stilul de leadership adoptat în raport cu echipa condusă și programele de dezvoltare profesională pe subiectele comunicării eficiente.

Fig. 1. Factorii de influență a comunicării

Sursa: elaborat de autori

În continuare vom prezenta o succintă caracteristică a factorilor enunțați.

Cultura organizațională care se referă la filozofia, valorile, misiunea, istoria, principiile și liniile directoare influențează direct cultura comunicațională, reflectată prin climatul comunicativ deschis și defensiv. Climatul comunicativ deschis presupune o comunicare suportivă, empatică și non-violetă. Climatul comunicativ defensiv se referă la mecanismul de auto apărare prin impunerea raționamentului personal fără a lua în considerare opiniile și convingerile interlocutorului.

Comunicarea suportivă accentuează aspectele de corelare dintre participanții în procesul de comunicare și se concentrează asupra asigurării suportului pentru relația interpersonală de comunicare. Managerii comunică suportiv pentru a crea și a dezvolta relații pozitive de comunicare cu subordonații, de care depind foarte mult atât eficacitatea comunicării, cât și productivitatea și calitatea muncii, preîntâmpinarea conflictelor și nivelul de motivare a angajaților. Managerii

comunică suportiv nu doar pentru a fi agreabili, simpatici, plăcuți sau pentru a obține acceptarea socială, ci și pentru a realiza eficace scopul și obiectivele comunicării (Stog L., 2022).

Comunicarea empatică are ca scop înțelegerea interlocutorului, adoptarea cadrului său de referință pentru a putea vedea lucrurile prin prisma lui. Cu referire la comunicarea managerială aceasta presupune ascultarea sublaternului și înțelegerea limbajului verbal și paraverbal, a sentimentelor, emoțiilor, atitudinilor, percepțiilor, motivațiilor, pentru a-l înțelege. Secretul succesului unui manager este capabilitatea lui de a se pune în locul altuia și de a considera lucrurile din punctul lui de vedere, tot atât cât și dintr-al nostru.

Comunicarea nonviolentă este o metodă de interacțiune care facilitează fluxul comunicării, necesar pentru a face schimb de informație și a rezolva diferențele pe cale amiabilă. Această comunicare se axează pe valorile și necesitățile umane împărtășite și încurajează utilizarea limbajului care amplifică bunăvoința, asumarea responsabilităților personale pentru alegerea făcută, precum și pe ameliorarea calității relațiilor (Rosenberrg M., 2002).

Aptitudinile comunicative sunt însușiri individual-psihologice ce reprezentă potențialul individului în procesul de comunicare, precum aptitudinea de a asculta, a înțelege, a conlucra și a compătimi. Acestea, prin urmare, influențează în mod direct eficacitatea comunicării. Sunt de regulă înnăscute în proporție de 50%, restul se formează și se dezvoltă pe parcursul întregii activități profesionale manageriale și se adaptează culturii organizaționale.

Abilitățile comunicative sunt determinate de rolurile și responsabilitățile manageriale, sunt formate și dezvoltate în funcție de aspirații și motivație. Printre aspectele relevante ale acesteia se regăsesc (Russu C., 2008): capacitatea de transmitere clară, concentrarea asupra esenței problemei, respectarea realității în conținutul mesajelor, utilizarea unui limbaj adecvat, capacitatea persuasivă de argumentare convingătoare a propriilor idei, capacitatea de ascultare a interlocutorilor și asigurarea caracterului finalizator al fiecărei comunicări.

Stilul de leadership implică comportamentul managerului cu impact asupra performanțelor obținute. Este forma de manifestare concretă a calităților, cunoștințelor și aptitudinilor managerilor în relație cu subordonații, colegii și reprezentanții părților interesate concretizată în eficacitatea și eficiența derulării proceselor și relațiilor de management. Stilul de leadership se cristalizează sub influența unor factori cum ar fi: personalitatea, cultura organizațională, experiența în ocuparea unei funcții de conducere (Nicolescu O., 2011). Stilul de management se clasifică în funcție de raportul exprimat între preocuparea pentru comunicare și preocuparea pentru conducere, reprezentată în tabelul 2.

Tabelul 2

Corelația dintre stilul de conducere și stilul de comunicare

Stiluri de conducere	***Stiluri de comunicare***	***Mod de conducere***
Stil participativ	Stil de parteneriat	▪ Solicitare pe relațiile suportive ▪ Manifestarea interesului și respectului față de subaltern ▪ Receptivitate față de ideile și sugestiile subalternilor ▪ Stabilirea, căutarea încontinuu a soluțiilor ▪ Adoptarea de către manager a unei poziții de egalitate ▪ Semnarea acordului în comun. Acceptarea opiniilor, sugestiilor subalternilor
Stil consultativ	Stil îndatoritor	▪ Implicarea atitudinii mai atente față de opiniile și ideile subalternilor în rezolvarea sarcinilor de munca ▪ Conlucrarea se bazează pe încredere și respect ▪ Manifestarea sociabilității ridicate ▪ Manifestarea unei dominanțe slabe

Stiluri de conducere	***Stiluri de comunicare***	***Mod de conducere***
		▪ Ascultarea atentă si înțelegătoare ▪ Manifestarea răbdării, sensibilității ▪ Deciziile se exprimă într-o manieră serioasă, oarecum impersonală ▪ Evită să-și folosească puterea, manifestă căldură în vorbire, ca și în scris ▪ Se bazează pe forța de convingere a prieteniei
Stil autoritar binevoitor	Stil nonviolent	▪ Comunică fără violență, fără constrângere ▪ Exprimă deschis, clar ceea ce observă, sentimentele, trebuințele ▪ Recepționează cu empatie mesajul partenerului ▪ Evită critica ▪ Partenerii se înțeleg și se influențează reciproc prin dăruire reciprocă ▪ Creează mai multe oportunități pentru conștientizarea părerilor subalternilor ▪ Unele decizii le iau la nivelurile inferiori
Stilul autoritar exploatator	Stil violent	▪ Comportament de impunere ▪ Lipsă de empatie ▪ Concentrarea puterii de control și decizie la vârful ierarhiei instituționale ▪ Sistemul de comunicare este foarte slab dezvoltat

Sursa: preluat de autori din Stog L. (2002)

Programe de dezvoltare care pun accentul pe dezvoltarea abilităților de comunicare ale managerilor și a întregului personal. Abilitățile dezvoltate de comunicare reprezintă un element important atât pentru dezvoltarea afacerii, cât și pentru funcționarea efectivă a organizației, fiind necesare unei bune dezvoltări a relațiilor atât în mediul organizațional intern cât și în relațiile cu partenerii. Programele de dezvoltare vor fi benefice pentru asigurarea perceperii corecte a stilurilor de leadership și influenței asupra modului de comunicare, relaționare, dezvoltarea abilităților de a asculta și de a fi ascultați, folosirea tehnicilor de comunicare eficientă în vederea asigurării unei comunicări clare, explicite, consecvente, discrete, lipsită de ambiguități și prompte.

Factorii prezentați influențează procesul de comunicare managerială eficientă și sunt importanți pentru orice organizație, indiferent de modul de manifestare a acestora afectând etapele unui proces de comunicare organizațională.

3. Etapele comunicării eficiente

Comunicarea este o activitate indispensabilă în leadership-ul managerial și presupune exprimarea ideilor, opiniilor, părerilor, emoțiilor, sentimentelor, atitudinilor, faptelor, energiilor, aspirațiilor, dorințelor și intereselor, cu scopul de a convinge, a influența sau de a motiva.

Ori de câte ori se recurge la comunicare managerul ține cont de realizarea următoarelor obiective: să fie recepționat, să fie înțeles, să fie acceptat și să provoace o reacție, în schimbarea comportamentului sau cel puțin a atitudinii. Uneori, nu se reușește atingerea nici unuia dintre obiectivele enumerate, caz în care este eșecul total în procesul de comunicare. Pentru a spori eficiența procesului de comunicare considerăm necesară respectarea algoritmului de comunicare, prezentat în Figura 2.

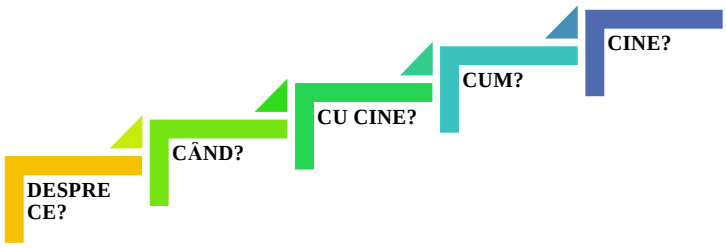

Fig. 2. Algoritmul procesului de comunicare managerială
Sursa: elaborat de autori în baza prevederii 7.4 a standardului ISO 9001:2015

Primul pas în algoritmul prezentat în Figura 2 (Despre ce?), presupune inițierea unei comunicări cu un scop și un conținut bine determinat, explicit și coerent.

La fel de important apare și momentul comunicării (Când?), care presupune o promptitudine în emiterea mesajului către interlocutor. În comunicarea organizațională adesea apar unele informații care trebuie comunicate cu o anumită periodicitate prestabilită, în caz contrar va fi afectată negativ eficacitatea unei activități sau a unui proces din structura organizațională. De exemplu, expirarea documentelor de autorizare a activității economice.

Totodată, trebuie luată în considerare, aria atribuțiilor interlocutorului, comunicatul să ajungă la destinatar (Cu cine?), care va utiliza acesta pentru realizarea sarcinilor la locul de muncă, influențând capabilitatea organizațională.

Succesul comunicării depinde de formele de realizare a acesteia (Cum?). Printre formele comunicării pot fi aplicate: verbală, non verbală și scrisă, inclusiv aplicând instrumente digitale. Trebuie de ținut cont, ca formele de comunicare să fie sincronizate și formalizate, pentru a spori nivelul de adecvare și pertinență.

Autoritatea emițătorului (Cine?) este la fel de semnificativă, pentru a genera efecte de asimilare, percepere și credibilitate a subiectului abordat.

Prin urmare, considerăm că procesele de comunicare stabilite de organizație trebuie să asigure colectarea, actualizarea și diseminarea informațiilor. Să genereze efecte furnizării informațiilor relevante, recepționării și bunei înțelegeri de tot personalul vizat și părțile interesate implicate.

Concluzii

În urma realizării cercetării în prezentul articol privind importanța comunicării în leadership-ul managerial concluzionăm:

- leadership-ul managerial este important pentru organizațiile care activează într-un mediu schimbător;
- leadership și management sunt noțiuni complementare, leadership-ul măsoară nivelul de succes al activității manageriale;
- comunicarea este indispensabilă a leadership-ului managerial și este influențată de un set de factori de ordin organizațional, personal și psiho-emoțional;
- comunicarea presupune exprimarea ideilor, părerilor, emoțiilor, atitudinilor, energiilor, aspirațiilor și intereselor, cu scopul de a convinge, a influența sau de a motiva;
- există o corelație strânsă dintre stilul de leadership și stilul de comunicare;
- respectarea algoritmului descris a procesului de comunicare va asigura un suport managerial în generarea rezultatelor performante.

Referințe:

1. Yukl G (1989) *Managerial leadership: a review of theory and research*. Journal of Management 15(2):251–289. https://www.researchgate.net/publication/237935280_Managerial_Leadership_A_Review_of_Theory_and_Research

2. Kwesi Armah Tandoh (Ball State University, USA) and Josephine Effibah Ebe-Arthur (Methodist University College, Ghana), *Effective Educational Leadership in the Digital Age: An Examination of Professional Qualities and Best Practices.* Handbook of Research on Digital Content, Mobile Learning, and Technology Integration Models in Teacher Education, 2018
3. Danciu V., Belu M., Paraschiv D. *Afaceri internaționale performante în secolul 21. Noi abordări și soluții*. Ed. ASE, București, 2019
4. McGrath J., *Ghidul managerilor înțelepți 90 de idei importante pentru afaceri profitabile*, Editura Niculescu, 2018.
5. Kotter John P., *What Leaders Really Do*, Harvard Business Review 68, no. 3 (May/June 1990):104.
6. MACARI Felicia Cornelia, *Managerial leadership – a theoretical approach*, January, 2007 *https://www.researchgate.net/publication/313113924_MANAGERIAL_LEADERSHIP_-_A_THEORETICAL_APPROACH*
7. Korbi K., *Leadership and strategic change*, The journal of organisational Management studies, Vol. 2015
8. Pereteatcu Maria, *Managementul comunicării, Suport de curs pentru studenţii ciclului II – studii superioare de master*, Bălți, 2019
9. Dumitrașcu V., *Bazele managementului: paradigma sistemică, abordare cognitivă, perspectivă comportamentală*, București, Ed. Universitară, 2018
10. Țurcan T. *Psihologie Managerială*. Chișinău, Ed. Epigraf, 2004.
11. Borcoman R., Rusu Dj. *Comunicarea persuasivă cu impact în activitatea managerială şi de afaceri*. Chișinău: ASEM, 2009.
12. Luthans Fred, Luthans Bretc, Luthans Kyle W., *Organizational Behavior an evidence-Based Aprooach*. Copyringht 2021 IAP.
13. Dobrescu E. *Comunicarea managerială. Metodologie şi eficienţă*. Bucureşti: WoltersKluwer, 2010.
14. Stog L., Caluschi M. *Psihologia Managerială*. Chișinău, Ed. Cartier, 2002.
15. Rosenberrg Marshall B. *Comunicarea nonviolentă*. Chișinău, Ed. Epigraf, 2005
16. Russu C. (coordonator), *Calitatea managementului firmei: evaluare și interpretare*, București, Ed. Economică, 2008
17. Nicolescu O., Verboncu I., Ionescu Gh., Russu C., Ioan M., Ilieș L. *Dicționar de management*, Ed. Pro Universitaria, București, 2011
18. Standardul *ISO 9001:2015 Sisteme de management. Cerințe*.

FORMAREA ECONOMIEI CUNOAŞTERII ÎN REPUBLICA MOLDOVA: PROBLEME ŞI SOLUŢII

CZU: 330.341:001(478)

Victoria POSTOLACHE[1]**,**
Balti State University “Alecu Russo”

ABSTRACT. Modern trends in the development of the world economy lead to the formation of a new concept of economic development. The new post-industrial stage of the company's development and the type of economy that corresponds to it is increasingly focused on information, advanced technologies, innovations and people with its knowledge and skills. Thus, this development direction will make it possible to move to a new quality management level, both at macro and micro level. In the context of globalization, improved communication systems and ways of generating new technologies, there is a growing need to review outdated management and organizational methods. These trends indicate the transition of countries' economies to the knowledge economy. Such a transition of the world economy to a new qualitative state is directly related to the growing role of fundamental theoretical knowledge, the development of high-tech industries, the growing share of the service sector, and the growing influence of information technology.

The 21st century for humanity is marked by the transition to a new technological order, in which the emphasis is on technology management, a non-productive field of activity (science, education, health, culture). For the Republic of Moldova, the study of the problems of formation and development of the knowledge-based economy is particularly relevant.

Keywords: *knowledge economy, innovation, knowledge, skills, abilities.*

Introducere. În secolul XXI, în stadiul formării economiei cunoaşterii, ştiinţa şi inovaţiile au o importanţă decisivă. Rolul cheie în economia cunoaşterii „... este jucat de cunoştinţe, activele necorporale şi în special de capitalul intelectual” (Godin, 2003, p. 20), angajaţii din domeniul ştiinţei devin principala forţă productivă a societăţii. Cunoaşterea, procesele de producere şi diseminare a acesteia sunt sursa directă a creşterii economiei bazate pe cunoaştere. În epoca postindustrială, economia mondială a trecut la o economie bazată pe cunoaştere, aducând cu ea cele mai bune practici ale fiecărei ţări dezvoltate. În plus, factorii bazaţi pe cunoaştere creează o economie globală modernă în care sursele de cunoaştere, cum ar fi experienţa umană şi inovaţia comercială, sunt principalele forţe motrice ale creşterii economice şi sunt considerate resurse economice importante.

Studiul economiei cunoaşterii din întreaga lume este asociat cu formarea teoriilor dezvoltării unei societăţi post-industriale. În acelaşi timp, economia cunoaşterii este axată pe importanţa semnificativă a capitalului uman.

În general, răspândirea rapidă a cunoştinţelor şi dependenţa tot mai mare de computerizare, digitalizare, analiză şi automatizare a datelor mari schimbă economia lumii dezvoltate într-una care este mai dependentă de capitalul intelectual şi mai puţin dependentă de procesul de producţie în sine.

În opinia noastră, pentru a intensifica dezvoltarea economiei cunoaşterii în ţara noastră, nu este suficient doar să implementăm digitalizarea şi informatizarea generală a economiei, este vitală crearea cererii de cunoştinţe noi şi reînnoirea tehnologică pe toate segmentele economice.

1. Revizuirea literaturii

Însuşi termenul de „economia cunoaşterii” a fost propus în 1962 de economistul austro-american Fritz Machlup, care a desemnat sectorul economiei axat pe producerea cunoaşterii. El a

[1] **Victoria POSTOLACHE,** PhD, Associate Professor, Affiliation Balti State University “Alecu Russo”, Faculty for Exact, Economic and Natural Science, Bălţi, Republica Moldova, email: vic.postolache@yahoo.com

vorbit pentru prima dată despre economia cunoaşterii. În producţia şi difuzarea cunoştinţelor din SUA, el a estimat că în 1958 sectorul economiei cunoaşterii a contribuit cu aproximativ 29% la PNB-ul SUA. În acest sector, Machlup a inclus numeroase tipuri de activitate umană, pe care le-a combinat în cinci grupuri:

1. Educaţie (44,1%);
2. Cercetare şi dezvoltare (8,1%);
3. Mass-media (radio, televiziune, telefon etc.) (28,1%);
4. Tehnologia informaţiei (6,5%);
5. Servicii de informare (13,2%).

F. Machlup îşi fundamentează opiniile teoretice cu privire la atribuirea anumitor industrii sectorului economiei cunoaşterii pe următoarele puncte:

1. Cunoaşterea este ceva cunoscut cuiva;
2. Producerea cunoaşterii este procesul prin care cineva învaţă ceva anterior necunoscut pentru el, chiar dacă este deja cunoscut de alţii.

În conformitate cu conceptul lui F. Machlup, medicul participă şi la „producerea şi diseminarea cunoştinţelor" atunci când scrie o reţetă şi un avocat când dă sfaturi etc. (Machlup, 1962, pp. 35-36)

Termenul „economia cunoaşterii" a fost popularizat în continuare de renumitul consultant de management al afacerilor Peter Drucker, mai întâi în cartea sa din 1966 „The Effective Executive" şi apoi în cartea sa din 1969 „The Age of decalaj". P. Drucker a fost cu mult înaintea timpului său, concentrându-se pe cunoştinţe, analiza datelor şi performanţa măsurabilă, precum şi pe managementul strategic prin obiective (MBO). Acum acest termen este folosit pe scară largă pentru a defini tipul de economie în care cunoaşterea joacă un rol decisiv, iar crearea şi utilizarea acestor cunoştinţe devine o sursă de creştere, factor care determină competitivitatea companiilor, regiunilor şi ţărilor (Drucker, 1969, p. 17).

În cartea sa The Age of Discontinuity, publicată în 1969, Drucker a prezis în mod convingător sfârşitul unei ere a producţiei de masă bazată pe folosirea muncii manuale şi apariţia unei ere bazate pe cunoaştere, „economia cunoaşterii". În acelaşi timp, el a introdus conceptele de „muncă pentru a crea cunoaştere" (munca prin cunoaştere) şi „lucrător al cunoaşterii". Cu toate acestea, termenul „lucrător al cunoaşterii" a fost menţionat de el în lucrarea sa anterioară „Repere pentru mâine" (1959). În cartea „Post Capitalistic Society", Drucker şi-a dezvoltat opiniile conform cărora intrăm într-o „societate a cunoaşterii" în care cunoaşterea, mai degrabă decât resursele naturale, capitalul sau munca, începe să joace un rol decisiv.

Drucker consideră că principala dilemă a oricărei organizaţii din societatea cunoaşterii este crearea unui model sistematic de gestionare a schimbării de sine. Subiectul managementului trebuie să fie pregătit să abandoneze cunoştinţele învechite şi să înveţe cum să creeze altele noi implementând următoarele mecanisme:

- îmbunătăţirea continuă a organizării activităţilor din punctul de vedere al abordării procesuale;
- căutarea unor noi modalităţi de aplicare a rezultatelor obţinute;
- inovarea continuă ca proces ordonat (Drucker, 1969, p. 18).

El a acordat o mare importanţă cunoştinţelor tacite, observând că o abilitate nu poate fi explicată în cuvinte nici oral, nici în scris. O abilitate poate fi doar demonstrată, iar singura modalitate de a învăţa o abilitate este să înveţi de la un maestru al acelei abilităţi.

Potrivit lui P. Drucker, cea mai mare provocare cu care se confruntă managerii ţărilor dezvoltate este nevoia de a spori productivitatea angajaţilor care generează cunoştinţe şi servicii. Dar, în acelaşi timp, el consideră că, utilizând metode cantitative ştiinţifice, se poate reduce

„experienţa dobândită accidental într-un sistem, cazurile individuale în informaţii şi abilităţile în ceva ce poate fi afirmat şi perceput” (Drucker, 1969, p. 21).

În general, conceptul de „economia cunoaşterii” este încă foarte vag şi ambiguu. Unii autori îl definesc prin caracteristici externe, alţii încearcă să-şi prezinte conţinutul de bază prin clarificarea semnificaţiilor cuvintelor incluse în definiţia acestui concept. Până în prezent, cel puţin treizeci de definiţii diferite pot fi găsite în literatura de specialitate, dar toate sunt fie în mod evident incomplete, fie utilizează termeni diferiţi, greu de interpretat (potenţial uman, capital uman, capital social, capital intelectual).

În literatura economică modernă, cel mai des este utilizată definiţia propusă de experţii Băncii Mondiale, conform căreia economia cunoaşterii este înţeleasă ca o economie care creează, distribuie şi utilizează cunoştinţele pentru a-şi accelera propria creştere şi a spori competitivitatea (Aubert, 2007, p. 27).

Banca Mondială defineşte economia cunoaşterii în patru domenii principale:

1. Structuri instituţionale care încurajează antreprenoriatul şi utilizarea cunoştinţelor;
2. Disponibilitatea unei forţe de muncă calificate şi a unui sistem educaţional bun.
3. Accesul la infrastructura tehnologiei informaţiei şi comunicaţiilor (TIC).
4. Un peisaj vibrant de inovare care include mediul academic, sectorul privat şi societatea civilă.

Interacţiunea dintre aceste domenii este caracterizată în figura 1.

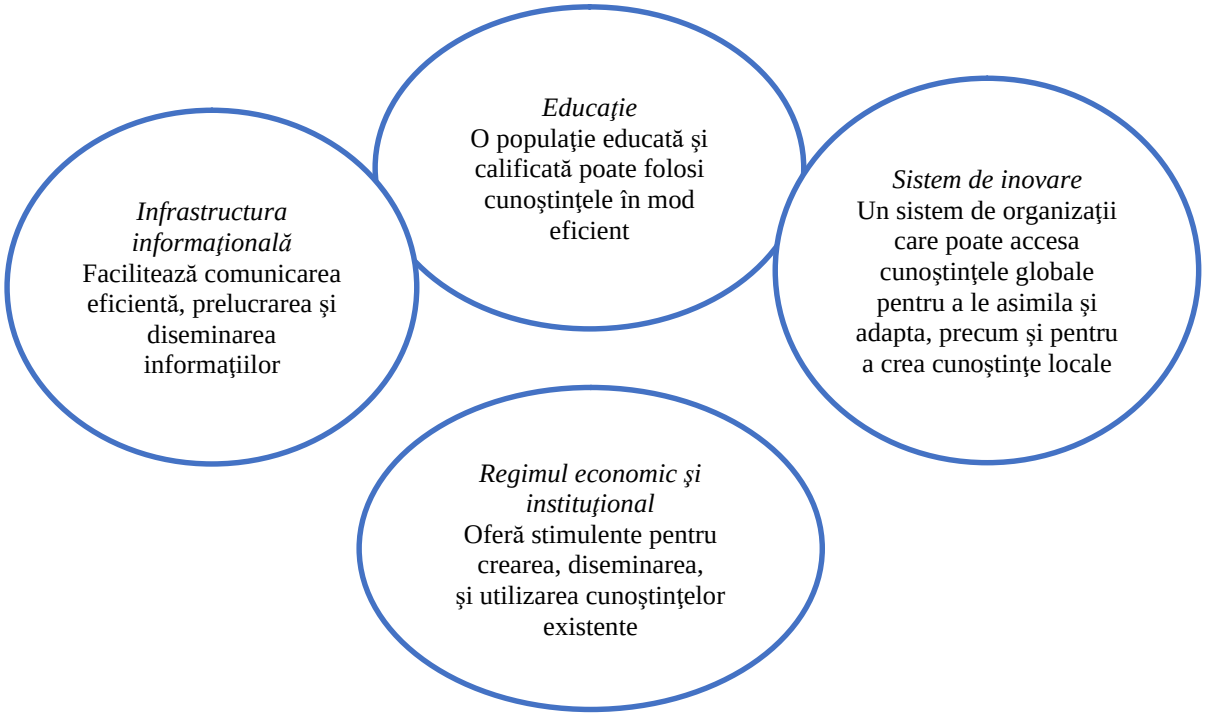

Fig. 1. Piloni interactivi ai economiei cunoaşterii
Sursa: adaptat de autor după Aubert, 2007, p. 28

În contextul celor indicate în figura 1, este necesar de a descrie esenţa componentelor:

1. Structura instituţională se bazează pe crearea unor stimulente de natură economică şi instituţională care sprijină diseminarea pe scară largă şi aplicarea eficientă a cunoştinţelor locale şi globale în toate domeniile vieţii economice a societăţii, promovează dezvoltarea antreprenoriatului şi sprijină transformările economice şi sociale generate de revoluţia cunoaşterii.

2. Sistemul inovaţional creează forme organizaţionale eficiente şi medii de afaceri care încurajează inovaţia şi antreprenoriatul, includ structuri comerciale, centre ştiinţifice şi de cercetare, universităţi şi alte instituţii care acţionează în interesul dezvoltării cunoştinţelor globale şi, în acelaşi timp, transformând în conformitate cu cerinţele locale, aplicarea cunoştinţelor pentru a produce produse, servicii şi moduri de a face afaceri inovatoare.

3. Educaţie şi formare, acest element este conceput pentru a forma o societate de oameni calificaţi, dinamici şi creativi, cu perspective de a obţine o educaţie decentă şi o învăţare pe tot parcursul vieţii pentru toţi membrii societăţii.

4. Infrastructura informaţională, procesul de creare a unei infrastructuri dinamice, precum şi a unui spaţiu economic competitiv, inovator, informaţional, oferă o varietate de servicii şi instrumente eficiente şi competitive destinate unei game largi de domenii ale societăţii. Acest proces este implementat nu numai în format de tehnologii înalte - cum ar fi internetul şi comunicaţiile mobile, ci şi radio, televiziune şi diverse medii, tehnologie informatică şi alte mijloace pentru stocarea, implementarea operaţiunilor şi utilizarea informaţiilor, inclusiv o gamă largă de comunicaţii sau servicii.

2. Date şi metodologie

Manuel Castells (unul dintre principalii sociologi ai timpului nostru, specializat în teoria societăţii informaţionale) identifică următoarele cinci trăsături distinctive ale noii economii:

1) productivitatea depinde din ce în ce mai mult de utilizarea ştiinţei şi tehnologiei, precum şi de calitatea informaţiei şi a managementului;

2) în ţările capitaliste dezvoltate, atenţia producătorilor şi consumatorilor se deplasează de la producţia materială către activităţile informaţionale;

3) are loc o transformare profundă a organizării procesului de producţie (de la o masă standardizată la producţie „personalizată” (adică reconfigurată flexibil în funcţie de cerinţele în schimbare ale consumatorului) şi de la o organizare integrată vertical către relaţii de reţea orizontale şi interconexiuni între departamente).

4) economia devine din ce în ce mai globală, în urma căreia capitalul, producţia, managementul, pieţele, forţa de muncă, informaţia şi tehnologia sunt organizate indiferent de graniţele naţionale;

5) schimbările tehnologice, care se bazează pe tehnologiile informaţionale care transformă baza materială a lumii moderne, devin din ce în ce mai revoluţionare (Maksakovskii, 2012, p. 51).

Trăsătura principală şi distinctivă a noii economii este dezvoltarea şi utilizarea accelerată a activelor necorporale şi mediul necorporal al activităţii economice. Producerea, distribuirea şi utilizarea cunoştinţelor formează baza „economiei cunoaşterii”, iar infrastructura acesteia este spaţiul virtual.

Metodologia de măsurare a „economiei cunoaşterii” este formulată de Banca Mondială, în cadrul programului Knowledge for Development (K4D), care permite evaluarea gradului de pregătire a unei ţări de a trece la un model de dezvoltare bazat pe cunoaştere. Metodologia cuprinde 109 indicatori, uniţi în 4 grupe şi care caracterizează parametrii cheie specificaţi în figura 2.

Metodologia presupune calcularea a doi indici compoziţi:

1. Indicele economiei cunoaşterii (KEI);
2. Indicele cunoştinţelor (KI).

Indicele cunoştinţelor este un indicator economic cuprinzător pentru evaluarea capacităţii unei ţări de a crea, accepta şi disemina cunoştinţe, adică un fel de indicator al potenţialului său general pentru dezvoltarea produselor intelectuale. Caracterizează potenţialul unei ţări sau al unei regiuni în raport cu economia cunoaşterii. Indicele de cunoştinţe este media aritmetică a scorurilor pe care le are un guvern la trei variabile în fiecare dintre cele trei dimensiuni: educaţie şi resurse umane, scara inovaţiei şi tehnologia informaţiei şi comunicaţiilor.

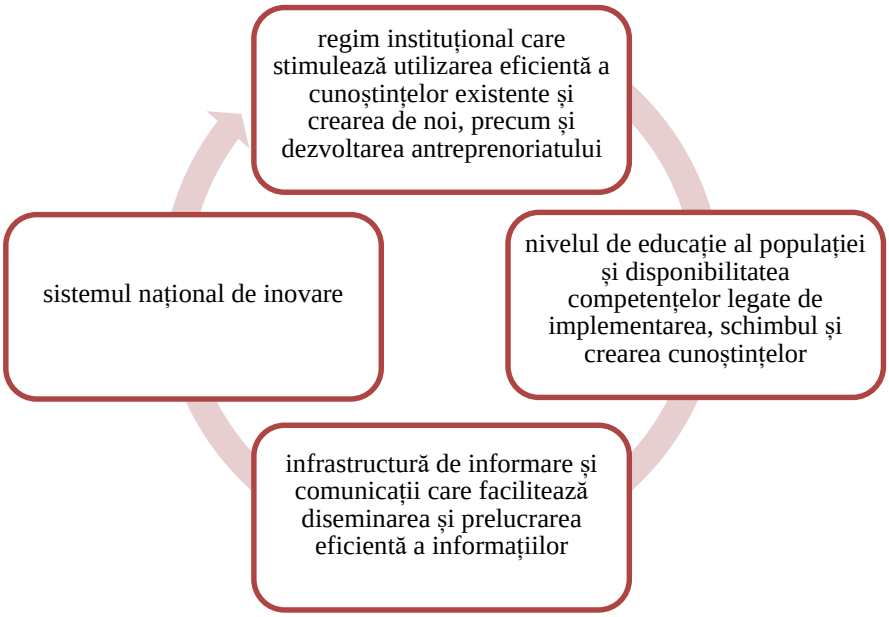

Fig. 2. Parametrii cheie ai metodologiei de măsurare a „economiei cunoașterii”
Sursa: adaptat de autor după Aubert, 2007, p. 31

Metodologia presupune calcularea a doi indici compoziţi:

3. Indicele economiei cunoaşterii (KEI);
4. Indicele cunoştinţelor (KI).

Indicele cunoştinţelor este un indicator economic cuprinzător pentru evaluarea capacităţii unei ţări de a crea, accepta şi disemina cunoştinţe, adică un fel de indicator al potenţialului său general pentru dezvoltarea produselor intelectuale. Caracterizează potenţialul unei ţări sau al unei regiuni în raport cu economia cunoaşterii. Indicele de cunoştinţe este media aritmetică a scorurilor pe care le are un guvern la trei variabile în fiecare dintre cele trei dimensiuni: educaţie şi resurse umane, scara inovaţiei şi tehnologia informaţiei şi comunicaţiilor.

Indicele economiei cunoaşterii este un indicator utilizat pentru evaluarea eficienţei utilizării cunoştinţelor de către o ţară în scopul dezvoltării sale economice şi sociale. El caracterizează nivelul de dezvoltare al unei ţări sau regiuni în raport cu economia cunoaşterii. Calculul indicelui economiei cunoaşterii se bazează pe metodologia de evaluare a cunoştinţelor (KAM) propusă de Banca Mondială, care stabileşte o relaţie directă între „inteligenţa” economiei şi creşterea economică stabilă pe termen lung, precum şi competitivitatea ţării.

Indicele economiei cunoaşterii, spre deosebire de indicele cunoştinţelor, evaluează nu potenţialul ţării, ci cât de mult contribuie mediul într-o anumită ţară la utilizarea eficientă a cunoştinţelor în dezvoltarea economică. Pentru a face acest lucru, pe lângă cele trei grupuri de factori de mai sus, se adaugă o a patra categorie - regimul instituţional.

Astfel, indicele economiei cunoaşterii este media aritmetică a patru sub-indici: regim instituţional, educaţie, infrastructură de informare şi comunicaţii, sistem de inovare. Fiecare sub-indice include trei indicatori care au aceeaşi pondere (Aubert, 2007, pp. 34-35).

În general, economia cunoaşterii se caracterizează prin următoarele caracteristici:

1) o pondere semnificativă a sectorului serviciilor în structura economiei;
2) costuri mari pentru domeniul educaţional şi cercetarea ştiinţifică;
3) dezvoltarea capitalului uman;
4) domeniul IT dezvoltat;
5) formarea unui sistem de inovare;

6) dezvoltarea educaţiei.

Pentru Moldova, studiul problemelor formării şi dezvoltării economiei cunoaşterii, precum şi experienţa altor ţări în depăşirea lor, este deosebit de relevantă. Condiţiile preliminare pentru formarea economiei cunoaşterii în ţara noastră sunt:

- poziţionarea cunoştinţelor ca resursă cea mai importantă alături de resursele naturale, resursele de muncă şi diversele forme de existenţă a capitalului;
- creşterea ponderii sectorului serviciilor intensive în informaţii pentru structurile de afaceri;
- importanţa sporită a capitalului uman şi a investiţiilor în educaţia şi formarea angajaţilor;
- dezvoltarea şi utilizarea pe scară largă a noilor forme de tehnologii ale informaţiei şi comunicaţiilor;
- transformarea rolului inovaţiilor într-o sursă primară de creştere economică şi competitivitate a firmelor, regiunilor şi economiilor naţionale.

Economia cunoaşterii se caracterizează prin prezenţa unui procent mai mare de angajaţi cu înaltă calificare a căror activitate necesită cunoştinţe sau abilităţi specializate. Spre deosebire de trecut, când economia era puternic dependentă de forţa de muncă necalificată şi consta în principal din producţia de bunuri fizice, economia actuală este formată mai mult din servicii şi locuri de muncă care necesită prelucrare şi analiză a datelor.

Concluzii

Cu toate acestea, necătând la perspectivele destul de strălucitoare ce rezultă din abordarea teoretică, există unele forţe motrice „blocante” care schimbă regulile de desfăşurare a afacerilor şi competitivitatea naţională, şi anume:

- când scopul proceselor de globalizare este atins atât în comunităţile socio-culturale, cât şi în economiile acestora, este posibilă intrarea pe pieţele globale în procesul de obţinere a produselor globale ale sistemelor economice;
- tehnologiile informaţionale, care includ „intensitatea informaţiei/cunoştinţelor”, „cele mai recente medii digitale” şi „reţele de calculatoare” conduc societatea noastră către aşa-numitul „sat global”;
- bunurile şi serviciile pot fi dezvoltate, cumpărate, vândute şi, în multe cazuri, chiar livrate prin „reţele electronice”.

În ceea ce priveşte aplicaţiile oricărei noi tehnologii, acestea depind de modul în care ea răspunde cererii economice, care poate rămâne „latentă” (inactivă) sau poate face o „descoperire comercială”, adică poate fi activă.

Referinţe:

1. Aubert, Jean-Eric (2007). Building Knowledge Economies. Advanced Strategies for Development. “World Bank Institute, Knowledge for Development Program.” 2007, 212 p. (p. 27)
2. Drucker, P. (1969). The Age of Discontinuity. Guidelines to our Changing Society. New York, Harper & Row, 1969. 413 p.
3. Godin, B. (2003). Knowledge-Based Economy: Conceptual Framework or Buzzword? // Project on the History and Sociology of S&T Statistics. In: Working Paper No. 24, 2003. p. 20.
5. Machlup, F. (1962). The Production and Distribution of Knowledge in the United States. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1962. p. 35
6. Maksakovskii, V. P. (2012). Economia cunoaşterii. Smolensk: Universum. 104 p.

ESSENTIAL TRENDS IN ACADEMIC MOBILITY (SAUM STUDY CASE)

CZU: 378.014.25(478):303.433.2

Svetlana PETRASCU[1],
State Agrarian University of Moldova

ABSTRACT. Academic mobility is a pivotal characteristic of the Higher Educational Institutions of the Republic of Moldova, offered by Erasmus+ programme, which the Covid-19 epidemic has lastingly disrupted.

Credit academic mobility has a significant importance in expanding cooperation between the European Union and the Eastern Partnership countries in the field of higher education and research.

Through the study of the major trends in academic mobility Erasmus+ programme provides an analytical tool to support higher education institutions that are led to redirect their international strategy by focusing their efforts on this region, its staff and its students.

Key words: *academic mobility, projects, globalization, strategy of internationalization.*

Introduction

Academic mobility is a necessity in the perspective of globalization, promoting coherence at European level and enriching the scientific horizon. This contributes to the development of the capacity to cope with a new environment learning and understanding other cultures. In the context of multiple problems with facing Eastern Partnership countries: poverty, corruption, lack of transparency, etc., the process of mobility of academic staff and students contributes to increasing the quality of studies by improving modern methods of teaching and learning, curricula adapted to the European context, and the content of the subject matter. This determines the rallying of education from Eastern Partnership countries to European quality standards in education.

Although the mobility process has many advantages, we still find that, currently, there are no integrated analytical reports and statistics that would show the evolution of the mobility process, the difficulties regarding student participation and the barriers faced by staff during the academic mobility period.

Also, the national statistics are fragmentary and do not identify the categories that could not be involved in the mobility process, as well as the share of these categories, disaggregated by sex, years of study, specialties, etc.

Today, the academic mobility of staff and students in higher education is known to have a great influence on the socio-economic success of the entire academic institution. The contribution and benefits of each country are known and explained.

Materials and methods

The reflected researches were achieved on informational materials of the European Education and Culture Executive Agency, Erasmus+ office of the Republic of Moldova, the data of the Ministry of Education of the Republic of Moldova, etc. There were used the following research methods: monographs, comparison, analysis, inference.

Results and discussions

Academic Mobility for staff and students are relevant for State Agrarian University of Moldova (SAUM) because it matches perfectly the main objectives of the institutional Internationalization Strategy (2021-2025) (approved by SAUM Senate on June 30, 2021):

[1] **Svetlana PETRASCU,** Academic mobility coordinator, Department of International Relations, State Agrarian University of Moldova, e-mail: s.sasu@uasm.md

– internationalization of the curriculum;
– professional and personal development of the staff;
– enhancing university visibility worldwide;
– high quality services offered by SAUM, obtained from learning of the best EU university experience;
– possibility to do joint research activities.

It is important to mention, that due to the opportunity for staff mobility, offered by the Erasmus + program, the following expected activities can be carried out: curriculum' harmonization based on the host country expertise; studying the teaching-learning-assessment technologies applied in the host country; establishing pillars for future cooperation in the following fields: common educational and scientific projects, common researches and publications, participation in scientific events, staff and student mobility, summer schools etc.; improving English language skills of SAUM staff.

Thus, an important aspect of internationalization and namely the internationalization of SAUM curriculum represents a quality requirement and, consequently, it is a criterion for the accreditation. In this context, the academic mobility for staff and students will help to fulfill SAUM strategic objective - to be recognized as an institution that delivers high quality services and to get the accreditation of its study programmes.

Selection process in SAUM is described on the university web page and it is organized according to the following documents:

• Regulations on academic mobility of the State Agrarian University of Moldova, approved by SAUM Senate on the 27th of June, 2014.

• Regulations on the recognition and equivalence of studies that were done within the academic mobility programme, approved by SAUM Administrative Board on July 19, 2016.

SAUM implements mobility within the European Higher Education Area, starting with 2015 (Erasmus + programme). Currently SAUM has signed inter-institutional agreements with 25 HEIs from 14 European Countries.

According to the information from the SAUM Department of International Relations in the period of 2015-2022, 76 staff have realized the academic mobility and 101 students have realized their studies during 1 semester in one of the EU HEI. (fig.1)

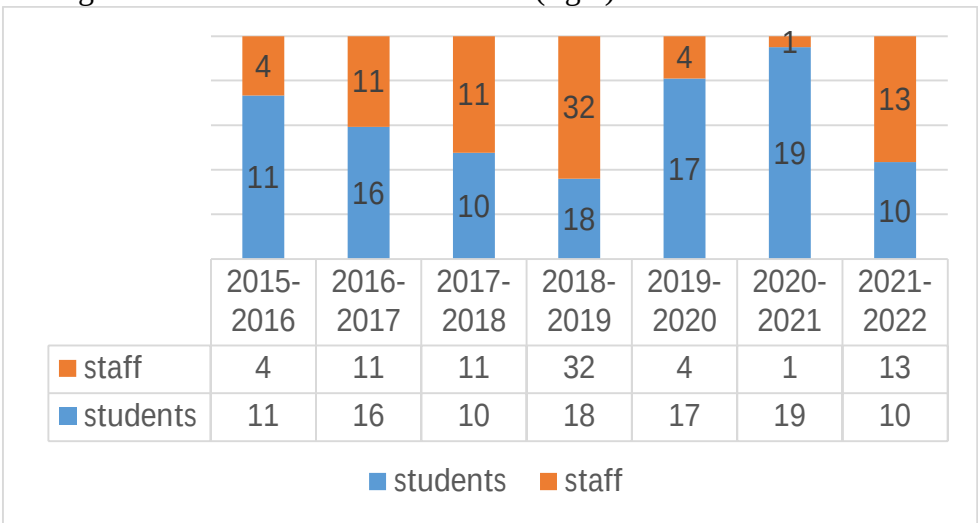

Fig.1. Number of STM, STA, STT- outgoing from SAUM

At the same time, academic mobility for staff is welcomed and totally recognized in SAUM:

– as part of the mandatory teachers training abroad;

– as an important component of passing the mandatory contest for vacant positions at university that is organized in accordance with institutional Regulations on the selection criteria for teaching and management positions, conferring scientific and didactic degrees, approved by SAUM Senate on the 4th of April, 2007);

– as part of the teacher's individual plan for professional development;

– teachers present a report about their academic mobility based on the following documents;

– documents received from the European university, on the implementation of the academic mobility programme;

– mandatory presentation at a meeting of the department or Faculty Council regarding the academic mobility carried out abroad;

– publication of information on the university website regarding the academic mobility in the EU Higher Education Institution.

It is very important to mention that, also, some international students and around 50 EU teachers have visited and they taught lectures at SAUM (fig.2).

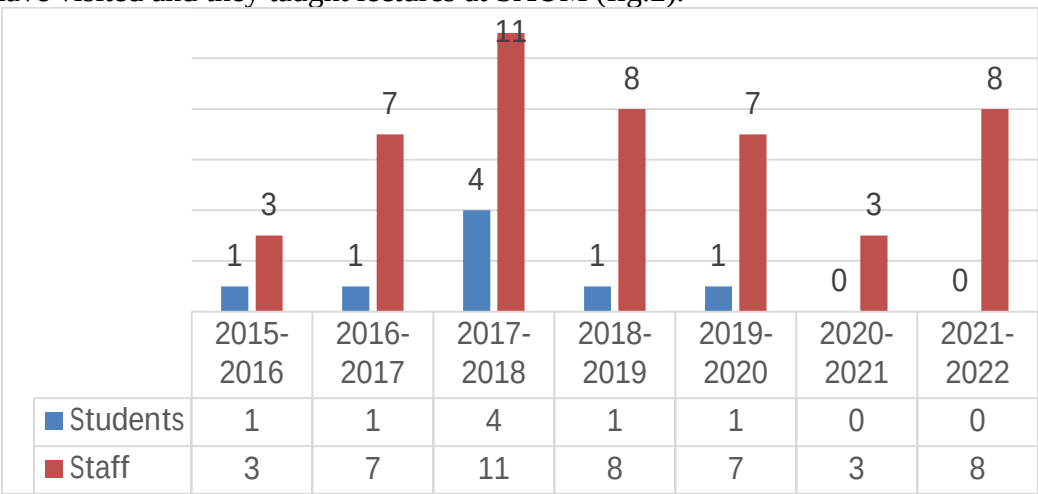

Fig. 2. Number of STM, STA, STT- incoming at SAUM

SAUM staff from Department of International Relations offered a lot of services to outgoing students and staff, among them the most important are: information, collaboration, guidance in the visa process and health insurance and English courses.

For incoming staff and students SAUM offer: visa/residence permit support for incoming student/staff, language courses, accommodation on campus, or support in finding accommodation, social and cultural activities for international students, mentor assignments.

In order to disseminate the results of the mobility project at the faculty and institutional levels, the following measures are implemented at SAUM:

– publishing information regarding to ICM projects on the SAUM official website, social media and mass media;

– dissemination of information through Leaflets and brochures, emails;

– announcements about ICM offered by SAUM in the EU HEI placed at Bulletin boards at every Faculty;

– information dissemination regarding ICM though SAUM administrative meetings and deans' announcements;

– information dissemination though Information Days for SAUM staff and students, held at every Faculty;

– dissemination of information through mass media, social media and participation in various national and international events.

Conclusion and recommendations

We consider the Erasmus + ICM Program to be very appropriate, as both students and teachers improve their language skills, increase the quality of their studies, improve teaching-learning and assessment methods, develop collaborative relationships and conclude interinstitutional agreements. ICM remains one of the indicators performed for the external evaluation of the Cycle 1 and 2 study programs in UASM.

The recommendations of the study include:

1. Increasing the capacity of EU higher education institutions to apply for the projects and to include HEIs from Moldova in their partner list.
2. HEIs from Moldova participation in the credit academic mobility programs by offering university courses in languages of international circulation, developing new curricula, harmonized with the needs of the European labor market, the international promotion of the image of the educational institution, the attraction of students and teachers from other countries.
3. Dissemination of examples of good practice; strengthening the mechanisms of informing students and teachers about the opportunities offered by higher education institutions in the field of academic credit mobility.
4. Diversification by the departments responsible for academic credit mobility of higher education institutions of information pathways target groups, attracting and encouraging students and teachers who have previously participated in academic mobility to provide support to candidates who do not have such experience.
5. Development of institutional policies to increase the degree of access to teachers who encounter difficulties in the mobility process: grants for those with families, keeping the job and the courses taught, offering intensive courses to study modern languages.
6. Ensuring the transparency of teacher selection processes and student who have applied to mobility programs. Publication of analyzes on the processes for submitting applications and the results of the selection of candidates.

References:

1. https://erasmus-plus.ec.europa.eu/ro/node/2700.
2. Studiu de politici educaţionale. Cunoştinţe, atitudini şi practici referitoare la mobilitatea academică creditară (Armenia, Moldova, Ucraina) https://ipp.md/wpcontent/uploads/2017/04/Studiu_Mobilitatea_creditara_ro.pdf
3. https://www.uasm.md/images/stories/acte_normative/reglementari/29%20Regulament%20MOBILITATEA%20UASM%202%20VER%20BALT.pdf
4. https://www.iesalc.unesco.org/en/internationalization-and-academic-mobility/

SUGGESTIONS FOR TEACHING AND LEARNING SEMANTIC AND TEXTUAL RELATIONS TO FOREIGN STUDENTS

CZU: 81`42:378.011.32(1-87)

Lidia STRAH[1],
Universitatea de Stat din Moldova

ABSTRACT. Linguistic principles of the text at different levels are very important when teaching foreign language and the typical aspects of the text are meant to form a communicative competency. The requirements for the explanation and summarizing texts deal with the development of communication skills and with an interpretation oriented to an accessible communication of the foreign student.

Keywords: *content elements, directing elements, surface structures*

Introduction

Today, when we live in a time of changes, when the human being is looking for new meanings for his life, understanding of the contemporary world is based on the communicative act – as a primary act. In this regard, the language acquisition (in our case the Romanian language) implies the activation of an action type scheme, which focuses on both general competences and specific competences of the student, formed and developed based on various formative elements. One of the elements is the instructive text as a determinative factor, since by its very essence as a communication phenomenon it implies the perception from the part of the student of the context he/she has to act in.

Therefore, text linguistics principles at different levels are of great importance in teaching a foreign language. One of these principles is the principle of phrasal presentation of the text reflected in the description of the linguistic means used for expressing the relation between the utterances.

Thus, the use of the definite article in German, English and French shall be explained in terms of defining or not defining the object and, consequently, it is common the use of terms that substitute certain words in a sentence, factor which is, as a rule, the object of grammatical and lexical explanation.

Hence, the indications regarding the distinctions of their application are realized in the process of education, being learned through exercises; let's compare, for example, the form and use of the possessive pronoun:

Table 1

Form and use of the possessive pronoun

German	Sein	Ihr	ihre		lui	Ei	lor
English	His	her	their	**Romanian**	său	Sa	
French	Son	sa	ses		său	Sa	la

Morphemes and the periphrastic constructions which express the time, mode, aspect of the action are learnt in the same way, even though when making the rules, the situation aspect or the relational aspect between the sentences is not correspondingly considered.

The languages examined have also certain basic elements of the sentence and, often, coincide as to function and structure; for example, intonation, stress, emphasis and contraposition,

[1] **Lidia STRAH,** Facultatea de Litere, Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău, Republica Moldova, strahlidia@gmail.com, +37369077943

consequence of the parts of the sentence, topic and comment relation. The workbooks pay special attention to the differences between them (compare the intonation in attributive and disjunctive-interrogative sentences in English), the use of periphrastic structures instead on emphasis in English and French: *It's he who…, C,est lui qui…*, in German*: Er ist…*, in Romanian: *El…*

In this context, it can be mentioned that the expressive means are also known in all the languages and often coincide. The affirmative answer to the question that consists of one sentence is generally a common phenomenon. The requirement to answer with a full sentence, often present when teaching a foreign language, can be justified and tolerated from the point of view of the language teaching theory, from the communicative perspective, but, such answers are not recommended. When teaching a foreign language it is necessary, first of all, to communicate the lexical means that correspond to the text, without giving any additional „textual grammar". This fact also corresponds to the principles referring to the semantic-textual relations and to the communicative-practical laws. Recovering of the key-words through the elements that replace them, such as synonyms, antonyms, explanations, is a common phenomenon in all the languages. However, the main aspect is the knowledge of the synonyms and possible explanations, and the factors of the speech situation become known to the student from the experience of different situation from his/her own culture.

Other aspects typical for the text, such as: thematic and logical separation, adjustment of communication based on the adequate character of the intentions and the situations of use are not destined to be communicated immediately to the foreign students who have already a speech competence.

The theoretical principles referring to the text shall determine, mostly, their setting up into the didactic materials (first of all in the workbooks) and into the teaching methods of the teacher. It is always necessary to direct the work of the foreign students, in order to obtain explicit communicative theoretical and textual knowledge, but, firstly, it is very important to form the verbal communication skils. The process of discovering the peculiarities of the text from the point of view of the method of teaching Romanian to foreign students includes the examination of the text as:

- basis for obtaining certain linguistic and encyclopedic knowledge;
- teaching means for different types of verbal/oral activity (listening, speaking, reading, writing);
- the appreciated and learned result of the teaching-learning process which implies learning and teaching.

For the process of teaching foreign students as basis serve the texts that:

- contain valuable information explaining the reasons;
- correspond to the interests and perception possibilities of the foreign students from a certain group, according to the age and teaching course;
- contain materials in Romanian which shall be used and which shall be learned by the foreign students in order to develop their communication skills;
- contain means used for the formation and development of communication intentions;
- contain logical-object and verbal-situation models.

Based on these findings, we can affirm that the didactic texts shall be structured in dependence of the goal and theme they have. When choosing the text it is necessary to consider the language, content and the methodical organization, and, thus, the texts can be classified as follows;

- monologue-text, dialogue-text or mixed texts depending on the number of students involved in the communication activity;
- informative, descriptive and narrative texts;
- communication texts of everyday/daily, publicist, science popular, literary and artistic character from the functional and stylistic perspective;

- texts containing new or partially reduced information;
- text containing a certain number of unknown or unsignaled lexical and grammatical phenomena from the perspective of the structure of the spoken language;
- texts destined for speaking, writing, listening and reading – after the speaking activity carried out together with the teaching-learning process of the Romanian as a foreign language;

All these types of texts are and shall obligatorily form the basis when planning the teaching process by the teacher. In certain conditions (linguistic and contextual coincidence of the possibilities of lerning the language) these types of texts can be, at the same time, the contents and means of the teaching and learning processes, especially when speaking about reading and listening. The basic text (from the workbook or the information from a newspaper) usually needs a methodical intervention in order to become an efficient source of knowledge and to develop the communication skills of the foreign students. Such a text, named text-reference, shall:

- capture the attention of the foreign students;
- describe actual, interesting, important facts and events from the pragmatic perspective;
- have an initiating structure which would allow students to learn the content and the significance of the unknown linguistic material through the socalled extra-linguistic means, particularly through mimics, gestures and other concrete or intuitive teching means.

The ***text-reference*** can be used in the form of communication from the part of the teacher, recorded communication, as a text for reading or conversation between the teacher and the student. Consequently, the text can be paraphrased or can appear spontaneously during the communication process between the teacher and the foreign student, pursuant to a goal-targeted planning.

The ***text-reference*** can be consolidated or supplemented depending on its content, linguistic and instructional educational orientation. In this regard, it is especially necessary:

- to form chains of reference words and write them on the blackboard or on a tape in order to explain the thematic relation, as well as the lexical and grammatical means of textual coherence;
- to break in the answer by an additional question in order to check out the level of understanding;
- to request the students to repeat certain sentences in order to strengthen the knowledge and form the habit of using them automatically.

The message of the text presupposes not the content as such, but the expressive unit together with its linguistic form and informational content, present in any communication act.

Thus, the so-called *summarizing explanation text,* as a rezult of the communication, shall demonstrate both the teacher and the foreign student:

- the level of substantiality and assimilation of linguistic means, used, requested and expected within the text and, thus, the level of correctness and conformity with the norm;
- the level of skills to do freely and in several ways the exercise given in accordance with the thematic orientation and content;
- the ability to correctly realize the communication concepts under the linguistic and situational perspective (inventions, appraisals).

Within the activities on a certain topic, the summarizing explanation texts can have a distinct level of speech and content variants, to wit a departure from the text-reference.

These can contain the materials from the summarizing applicative texts and can direct to the next text on the basis of a new orientation of the initial goal. In this regard, the texts shall be accompanied by the corresponding tasks and exercises.

The numerous requirements towards the summarizing explanation texts can be submitted by the teacher with the aim of differentiation or stimulation of the learning results of the Romanian by foreign students. When making the task and the requirements it should be considered the group atmosphere as it can generate, rarely, a careless communication environment. In an ” adequate”

environment, communication constitutes the result of the lack of information, of the need to exchange the views and existing divergences. A communication event serves, in each case, the satisfaction of certain personal or socially determined needs. In the process of teaching foreign students, the need of communicating and informing the students, presented in texts, shall be methodically directed. The task given by the teacher is determined by instructional and educational goals, by the development of speaking skills substantiated both theoretically and practically, as well as the necessary procedures for revision and consolidation of the material. When building summarizing explanation text a special attention is given to lexical and grammar means which the students can apply in practice to the extent they possess the language.

Table 2

Methods of presenting semantic and textual relations

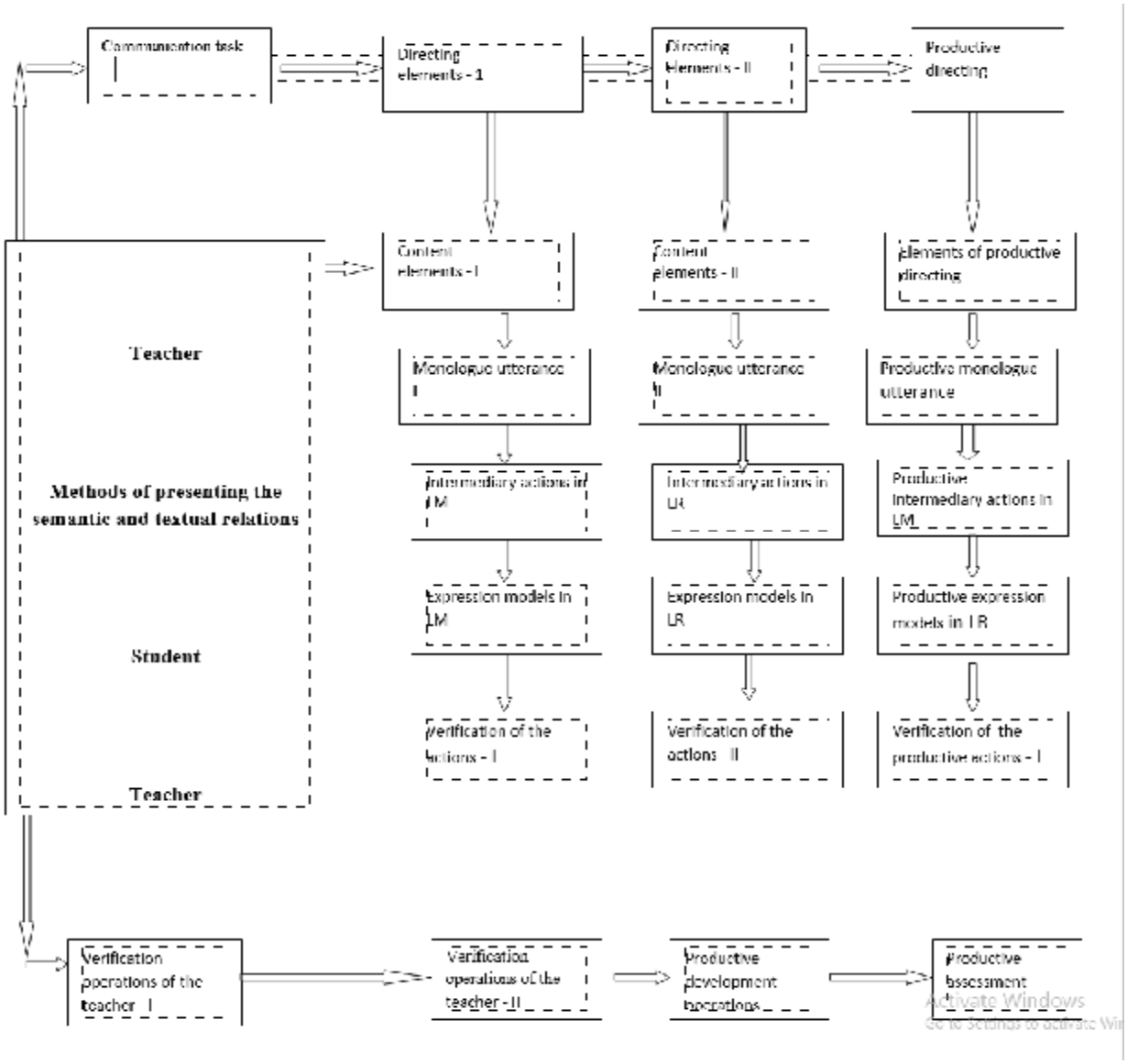

The development of a verbal strategy depends mostly on the manner the foreign students can present schematically the task they have to learn.

The summarizing explanation text aimed at contriving the level of speaking abilities shall be, as a rule, provided with auxiliary indices. These can be:

a) presentation of content references when wording the communication task (CT) within the limits of an oral answer in Romanian (” Speak about the home town, mentioning, at the same time, its geographical location, main companies and what they produce, as well as the town’s rarities and curiosities”);

b) if necessary, additional means;

c) demonstration of visual fine-art stimulants (pictures, drawings etc.)

The next step could facilitate the combination of various auxiliary references. When wording the text, the data can be repeated, reminded or supplemented.

In the suggested chart, it can be seen that the conditions for supplementing the text’s task (description, communication) are presented in a very simple manner.

For accessibility, the *directing elements* (DE), used by the teacher are noted down before the partial solution found by the student, resulted from the *content elements* (CE), regardless of the fact if the directing element has been presented before or during the activity of the student. The broken arrows indicate on the possible variants of transformation of the directing element, of the content element, expression element, units D1 or D2 or various correcting actions.

Through the teacher’s actions the foreign student receives an instruction which urges him to achieve, accordingly, a task of *productive communication* (PC) in Romanian. For this purpose the student shall be announced, through an acknowledgment, about the expected situational and communication result. The presentation of various detailed elements allows the student to clarify the teacher’s expectations and understand that these distinct results are essential for evaluation. In the actions of the foreign student the *directing elements* (DE) are being transformed into *content elements* (CE) according to individual premises and are formulated in the sentences (S) of interior monologue. In case of uncertainty concerning the knowledge of Romanian, these are also accompanied by the intermediary actions in the mother tongue, *surface structures* (D1E1). The surface structure of Romanian (D1E2) is, by including D1E1, a direct translation or the results of adaptation of the foreign students to the possibilities offered by the competence of knowledge of Romanian language as a foreign language for expression. *Verification* (V1) of the own results may influence the choice and order of the content elements following the planned expression, in this regard, or the realization of the further speech. The *teacher’s verification actions* (VD1) generate, in certain cases, the following directing actions and lead to the assessment of the foreign student’s level of learning.

Thereby the final result of development of the student’s communication skills (in the synthesis explanatory text) reflects, first of all, his capacity to correctly use, in accordance with the task given, the means of the Romanian language from the semantic, grammatical and practical point of view. The foreign student shows the level of learning of the functional elements and of the rules contained in the system of Romanian language and the manner he can use them to achieve the communication task as a given text.

Knowing the rules established by means of theoretical and linguistic researches of the text, pertaining to the thematic and content structure of various text categories, as well as to the conditions of their formation, adequate to the initial concept, are the essential premises for the fundamental scientific organization of the main and introductive texts, of wording the communication tasks. As a rule, the linguistic principles of the text do not consider the methodical and pedagogical conditions which imply an interpretation oriented to a well determined goal, in order to become important for pedagogical goals.

In the process of interpreting the text, the pragmatic composition of the student is very important; it includes the functional use of linguistic resources based on action schemes. Thus, rational and fundamental methodical application of the texts requires a methodically substantiated research. It shall learn the text depending on its philological and general education, and depending

on the formation and thoroughness of the elements in accordance with the foreign students' belief and concepts about the world.

Conclusions

At the same time, the researches shall aim at developing conditions that would correspond to the logics of the teaching process and, based on this, to conclude regarding the choice, organization and adaptation of the text, the system of exercises necessary for the consolidation of the knowledge of the language and the measures of conduct with the aim to interiorize the rules and lexical, grammatical, structural and content elements, as well as communicative elements. At the same time, the general communication skills of the foreign students shall be considered, including the skills of using the Romanian language.

But, not all the linguistic principles of the text are compulsory in the same manner for the methodical work. Thus, certain phenomena require a special attention due to a high risk of interference.

Based on the integration of different ideas, there has been made only certain general conclusions regarding the structures and functions of the text and preparation of the foreign students for the work on it.

References:

1. Ionescu-Ruxăndoiu, Liliana. *Conversația (structuri și strategii)*, Universitar, 1999, 159 p.
2. Dijk, Teun, Van. *Grammaires textuelles et structures narratives*. În: C.Chabrol(ed). S*émiotique narrative et textuelle*, Paris, Larousse, 1983, p.177-207.
3. Habermas, Jurgen. *Cunoaștere și comunicare*, București, 1983, p.91-117.
4. Гальперин И. Р. *Текст как объект лингвистического исследования*, М., 1987, 139 с.
5. Москальская О. И. *Грамматика текста*. М., 1983 с.
6. Pânzaru, Ioan. *Practici ale interpretării de text*, Polirom, 1999, 242 p.
7. Slama-Cazacu, Tatiana. *Psiholingvistica – o știință a comunicării*, București, 1999, p. 433-596; p.259-417.
8. Шамова А. Н. *Когнитивный подход к обучению лексике: моделирование и реаизации*. – Нижний Новгород, 2006, 137 с.

2.2. LEGAL ASPECTS OF THE EUROPEAN INTEGRATION PROCESS

IMPLEMENTAREA ACORDULUI DE ASOCIERE REPUBLICA MOLDOVA – UNIUNEA EUROPEANĂ ÎN DOMENIUL CERCETĂRII

CZU: [327(478):061.1 EU]:001.891

Svetlana SLUSARENCO[1],
Moldova State University
Veronica POZNEACOVA[2],
Moldova State University

ABSTRACT. *In 2014, it was signed the Association Agreement between the Republic of Moldova and the EU. It provided the set of the complex measures that should be implemented in the Higher Education field. These measures refer to the standards of education's evaluation, accreditation of educational programs, reform of the vocational and university education system, implementation of the lifelong learning concept, and implementation of international projects in education. Implementing the Association Agreement between the Republic of Moldova and the EU in education determined the adoption of several primary and secondary normative acts. We examined the National Action Plans for implementing the Association Agreement Moldova – EU in 2014-2016, 2017-2019, establishing the evolutions of the reforms in education. In this study, we aimed to determine the Association Agreement's provisions in high education, to analyze the positive obligations assumed by the Republic of Moldova, and to examine the normative provisions by which our state realized these obligations.*

Key-words: *EU, education system, the Association Agreement, university, reform, normative provisions.*

Introducere. Acordul de Asociere cu Uniunea Europeană (în continuare AA-UE) reprezintă un tratat dintre UE, pe de o parte, și o țară nemembră a UE, pe de altă parte. AA se încheie cu scopul de a stabili un cadru larg de cooperare între ambele părți. De obicei, domeniile incluse în AA se referă la relațiile politice, comerciale, sociale, culturale și de securitate. Încheierea Acordului de Asociere de către UE are la baza art. 217 al Tratatului privind Funcționarea Uniunii Europene (în continuare, TFUE), care prevede în mod expres: "Uniunea poate încheia cu una sau mai multe terțe țări sau organizații internaționale acorduri ce stabilesc o asociere, implicând drepturi și obligații reciproce, acțiuni comune și proceduri speciale". (TFUE, 2012) Acordurile de asociere uneori pot fi prezentate ca Acorduri Europene, acest tip de acord este cel mai complet dintre toate actele internaționale bilaterale încheiate de Comunitatea Europeană cu state terțe. (Bărbulescu I., 2001) (Dandara L., 2019) AA RM-UE a fost semnat la 27 iunie 2014 la Bruxelles, fiind ratificat de către Parlamentul Republicii Moldova la 2 iulie 2014 și de către Parlamentul European la 13 noiembrie 2014. Acordul de Asociere a intrat în vigoare la 1 iulie 2016. Acordul de Asociere reprezintă un program de aprofundare a relațiilor bilaterale dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană, precum și un traseu de parcurs pentru continuarea procesului de reformare atât politică, economică internă, cât și de drept. (Dandara L., 2019)

[1] **Svetlana SLUSARENCO**, dr., conf. univ., Faculty of Law, Moldova State University, Republic of Moldova
[2] **Veronica POZNEACOVA**, 4rd year student, Faculty of Law, Moldova State University, Republic of Moldova, veronicapozneacova@gmail.com, +37367648753, https://orcid.org/0000-0003-0762-5049

2. Revizuirea literaturii. În acest studiu am analizat prevederile Acordul de Asociere între Republica Moldova și UE. Am examinat critic cadrul normativ existent, adoptat cu scopul implementării practice a AA (AA, 2014), în special Planul naţional de acţiuni pentru implementarea Acordului de Asociere Republica Moldova – Uniunea Europeană pentru anii 2014-2016 (în continuare Planul pentru implementare AA 2014-2016), Planul naţional de acţiuni pentru implementarea Acordului de Asociere Republica Moldova – Uniunea Europeană în perioada 2017–2019 (în continuare Planul pentru implementare AA 2017–2019). Am analizat principalele Hotărâri ale Guvernului, regulamente și ordine adoptate de către Ministerul Educației, Culturii și Cercetării în domeniul activităților de cercetare, de dezvoltare tehnologică și demonstrative, adoptate pentru implementarea AA și reformarea structurii domeniului cercetării conform standardelor europene.

3. Metodologie. În cercetarea respectivă, am recurs la metodele fundamentale de investigație juridică, printre care metoda logică, care se bazează în linii generale pe interpretarea logică a prevederilor Acordului de Asociere între Republica Moldova şi Uniunea Europeană în domeniul activităților de cercetare, de dezvoltare tehnologică și demonstrative. Am utilizat metoda comparativă în examinarea implementării AA în perioada 2014-2016 și 2017-2019. Am apelat la metoda analitică a cercetării, cu ajutorul căreia am studiat reglementări primare și secundare, adoptate pentru realizarea prevederilor AA.

4. Rezultate și discuții. Domeniul cercetării este un domeniu, care urma să fie reformat în conformitate cu prevederile AA RM-EU, fiind inclus în capitolul XXIV, care reglementează cooperarea în domeniul activităților de cercetare, de dezvoltare tehnologică și demonstrative (AA RM-EU, 2014) în art. 127-129. Mecanismul național de implementare a AA a fost stipulat în Planul naţional de acţiuni pentru implementarea Acordului de Asociere Republica Moldova – Uniunea Europeană pentru anii 2014-2016 (în continuare Planul pentru implementare AA 2014-2016), Planului naţional de acţiuni pentru implementarea Acordului de Asociere Republica Moldova–Uniunea Europeană în perioada 2017–2019 (în continuare Planul pentru implementare AA 2017–2019).

În conformitate cu prevederile art. 127 „*Părțile promovează cooperarea în toate domeniile activităților de cercetare științifică civilă, de dezvoltare tehnologică și demonstrative (CDT), în baza interesului reciproc și cu condiția ca drepturile de proprietate intelectuală să fie protejate în mod adecvat și eficace*”.(AA RM-EU, 2014) Cu scopul realizării acestei reglementări statul urma să organizeze activitățile de informare a instituțiilor din sectorul cercetare și dezvoltare privind importanța reglementării protecției drepturilor de proprietate intelectuală în cadrul proiectelor comune de cercetare. (Planul AA 2014-2016)

Art. 128 reglementează aspectele specifice a colaborării Republicii Moldova cu EU în domeniul activităților de cercetare, de dezvoltare tehnologică și demonstrative, care se axează pe următoare sfere:

(a) Dialogul politic și schimbul de informații științifice și tehnologice.(AA RM-EU, 2014) Ca prioritate în realizarea acestei reglementări au fost stipulată facilitarea integrării Republicii Moldova în Spaţiul european de cercetare (SEC), realizarea de progrese în implementarea Strategiei de cercetare-dezvoltare până în 2020, a Planului de acţiune și Strategiei inovaţionale pentru perioada 2013-2020 („Inovaţii pentru competitivitate”), precum și a recomandărilor formulate în urma evaluării *inter pares* efectuate prin mecanismul de sprijin al politicilor din cadrul Programului Orizont 2020, adoptarea de noi modificări ale legislaţiei în domeniul cercetării, pe baza recentei evaluări a sistemului de cercetare din Republica Moldova, efectuate prin intermediul mecanismului de sprijin al politicilor și în concordanţă cu noul Cod al educaţiei, crearea de noi structuri care să îndeplinească rolul de coordonare a cercetării și inovării la nivel guvernamental, intensificarea participării Republicii Moldova la Programul Orizont 2020. (Planul AA 2017-2019)

În acest context, statul a implementat următoarele măsuri: informarea periodică a instituţiilor europene, precum și a statelor-membre ale UE despre ultimele evoluţii în sfera cercetare-dezvoltare din Republica Moldova, în vederea identificării noilor posibilităţi de consolidare/aprofundare a

cooperării în domeniul cercetării, dezvoltării tehnologice și activităților demonstrative (Planul AA 2014-2016), aprobarea Foii Naţionale de Parcurs pentru integrarea în Spaţiul European de Cercetare (ERA), adoptarea hotărîrii de Guvern pentru modificarea Hotărârii Guvernului nr. 920 din 7 noiembrie 2014 „Cu privire la aprobarea Strategiei de cercetare-dezvoltare a Republicii Moldova până în 2020” conform recomandărilor experţilor europeni prezentate în cadrul exerciţiului de evaluare PSF în H2020, adoptarea proiectului de lege privind modificarea Codului cu privire la ştiinţă şi inovare al Republicii Moldova nr. 259 din 15 iulie 2004 în conformitate cu recomandările experţilor europeni și racordarea cu Codul educaţiei al Republicii Moldova nr. 152 din 17 iulie 2014, crearea noilor structuri abilitate cu coordonarea și administrarea domeniului ştiinţei la nivel de Guvern, informarea periodică a instituţiilor europene, precum şi a statelor-membre ale UE despre ultimele evoluţii în sfera de cercetare-dezvoltare din Republica Moldova, prin participarea activă a reprezentanţilor oficiali şi experţilor naţionali în comitetele strategice, grupurile de lucru instituite la nivel paneuropean. (Planul AA 2017-2019)

În cadrul transpunerii în legislația națională a prevederilor AA RM-UE și realizării angajamentelor asumate, au fost adoptate următoarele acte normative: Strategie de cercetare-dezvoltare a Republicii Moldova pînă în 2020 (Strategie 2014), Programul național în domeniile cercetării și inovării pentru anii 2020-2023 și a Planul de acțiuni privind implementarea acestuia (Programul, 2019), Foaia Națională de Parcurs pentru integrarea Republicii Moldova în Spațiul european de cercetare pe anii 2019-2021 (Hotărâre Guvernului nr. 1081, 2018) În plus, au fost introduse modificări în Codul cu privire la ştiinţă şi inovare (2004) și Codul educației (2014) în conformitate cu recomandările experţilor europeni.

În cadrul reformării domeniului cercetării a fost creată Agenția Națională pentru Cercetare și Dezvoltare, care are ca misiune asigurarea excelenței și performanței în vederea realizării priorităților naționale în domeniile cercetării, inovării și dezvoltării. Atribuțiile agenției sunt centrate pe: implementarea politicii statului conform planurilor de acțiuni aprobate de Guvern în vederea realizării Programului naţional în domeniile cercetării, inovării și dezvoltării, precum și a strategiilor sectoriale; administrarea bugetului aprobat pentru finanțarea proiectelor, potrivit cadrului normativ; gestionarea fondurilor naționale în domeniul dezvoltării și fonduri din programe bilaterale şi multilaterale lansate în cadrul acordurilor de cooperare cu organizaţii şi fundaţii internaţionale, conform actelor normative ale Guvernului; organizarea și desfășurarea concursurilor de proiecte; selectarea pentru finanțare a proiectelor prezentate la concurs, în urma evaluării efectuate de cercetători locali și/sau străini, potrivit metodologiei de finanțare a proiectelor aprobate de Guvern; organizează și asigurarea contractării proiectelor declarate câștigătoare; monitorizarea implementării proiectelor; creare, menținere și acordare accesului la baze de date în domeniile cercetării, inovării și dezvoltării, inclusiv baze de date naționale ale cercetătorilor naționali și internaționali care participă la evaluarea proiectelor, baze de date naționale cu toate componentele materiale ale infrastructurii publice din domeniile cercetării, inovării și dezvoltării și echipamentul specializat aferent; promovarea intereselor statului asupra obiectelor proprietăţii intelectuale rezultate în cadrul proiectelor selectate pentru finanțare; organizarea de expoziții, seminare, workshopuri și mese rotunde în scopul promovării realizărilor din sfera cercetării, inovării și dezvoltării; oferirea asistenței comunității științifice, promovarea cooperării în domeniile cercetării, inovării și dezvoltării la nivel național și internațional și desfășoară activități aferente acestora. (Hotărâre 196, 2018)

(b) Facilitarea accesului corespunzător la programele respective ale părților. (AA RM-EU, 2014) Ca prioritate în realizarea acestui angajament au fost stipulată intensificarea participării Republicii Moldova la Programul Orizont 2020 (Planul AA 2017-2019). Statul urma să implementeze următoarele măsuri: consolidarea Comitetului Naţional „Orizont 2020” în vederea coordonării activităţilor autorităţilor publice centrale/membre ale Comitetului în procesul de integrare în Spaţiul de Cercetare European (ERA), implementarea prevederilor Acordului de Asociere a Republicii Moldova la Programul dintre Republica Moldova şi Uniunea Europeană cu

privire la participarea Republicii Moldova în cadrul programului-cadru al Uniunii Europene pentru cercetare şi dezvoltare (2014-2020) „Orizont 2020", instituirea Comitetului comun de cercetare şi inovare Republica Moldova – UE „Orizont 2020" pentru asigurarea revizuirii şi evaluării implementării Acordului de Asociere a Republicii Moldova la Programul dintre Republica Moldova şi Uniunea Europeană cu privire la participarea Republicii Moldova în cadrul programului-cadru al Uniunii Europene pentru cercetare şi dezvoltare (2014-2020) „Orizont 2020", implementarea Planului de acţiuni privind participarea Republicii Moldova la Programul „Orizont 2020" pentru stimularea implicării entităţilor naţionale. (Planul AA 2014-2016)

În anii 2014-2020 a fost cu succes implementat programul Orizont 2020**,** cel mai amplu program de Cercetare şi Inovare derulat vreodată de Uniunea Europeană. Programul a oferit o finanţare de 80 de miliarde de euro pe durata a 7 ani (2014-2020), pe lângă investiţiile private pe care această finanţare le-a atras, fiind efectuate mai multe inovaţii capitale, descoperiri şi premiere mondiale, aducând ideile măreţe din laboratoare pe piaţă. Orizont 2020 este instrumental financiar de implementare a iniţiativei emblematice Europa 2020 „O Uniune a Inovării", ce vizează asigurarea competitivităţii globale în Europa. Îmbinând cercetarea şi inovarea, Orizont 2020 a contribuit la stimularea creşterii economice şi crearea de locuri de muncă, punând accentul pe excelenţa ştiinţifică, pe poziţia de lider în sectorul industrial şi pe provocări societale, cu scopul de a asigura capacitatea Europei de a produce ştiinţă de clasă mondială, de a elimina barierele din calea inovării şi de a facilita colaborarea sectoarelor public şi privat pentru furnizarea de soluţii inovative. Începând cu anul 2014, Republica Moldova a devenit ţară asociată la program, beneficiind de aceleaşi drepturi de participare ca şi ţările din Uniunea Europeană. (Programul Orizont 2020)

Implementarea programului Orizont 2020 deschide oportunități pentru Moldova în colaborarea cu comunitatea științifică din statele Europene pentru dezvoltarea cercetării și inovării. Prin colaborarea în domeniul cercetării și inovării, Orizont 2020 ajută la atingerea acestui scop punând accent pe dezvoltarea științei la un înalt nivel, poziția de lider în sectorul industrial și abordarea provocărilor societale. Conform Acordului, dezvoltarea cercetării și inovația este susținută la nivel instituțional printr-un mecanism de sprijin axat pe gestionarea cercetării și inovație. Activitatea Agenției Naționale pentru Cercetare și Dezvoltare este axată pe promovare oportunitățile Orizont 2020 și creșterea participării comunității științifice la Programul Orizont 2020. (HORIZON 2020)

În perioada de 5 ani, 880 de cercetători au participat la programul Orizont 2020, au fost semnate 44 de granturi și au fost acordate 5.908, 23 mln EUR. Instituțiile moldovenești sunt mai active în *Acțiuni de coordonare și sprijin* (43,41%), *Acțiuni de Cercetare și Inovare efectuate de către grupul de experți în știință* (RISE) (24,2%) *Activități de cercetare și inovare* (19,7%). Susținerea UE a fost acordată organizațiilor de cercetare (38,6%), instituțiilor de învățământ (23,9), sectorului privat de profit (12,1%) și sectorul public (3%). (HORIZON 2020)

În cadrul programului a fost efectuată Evaluarea *inter pares* a sistemului de Cercetare și inovare al Republicii Moldova, în care sunt prezentate recomandări de ce urmează să fie implementate de către Republica Moldova în domeniul cercetării: încorporarea politica de cercetare și inovare (C&I) în strategia generală de politică economică a țării, îmbunătățirea guvernanței sistemului național de cercetare și inovare, prin consolidarea responsabilității politice pentru cercetare și inovare cu o responsabilitate ministerială dedicată, crearea agenției independente, transparente și responsabile pentru implementarea activităților de cercetare și inovare, asigurarea capacității publice de cercetare și inovare a Republicii Moldova, revizuirea condițiilor-cadru pentru inovare, prin punerea în aplicare a unui set coerent de măsuri de politici publice. (Evaluare, 2018)

(c) Creșterea capacității de cercetare și participarea entităților de cercetare ale Republicii Moldova la programele-cadru de cercetare ale UE. (AA RM-EU, 2014) Ca prioritate a fost stipulată sporirea participării Republicii Moldova la Programul „Orizont 2020" (Planul AA 2014-2016) prin asigurarea funcţionalităţii platformei instituţionale pentru valorificarea statutului de ţara asociată la

Programul „Orizont 2020” prin intermediul instrumentelor existente, şi anume: a) susţinerea reţelei punctelor naţionale, regionale şi locale de contact; b) asigurarea participării reprezentanţilor oficiali ai comunităţii ştiinţifice şi a experţilor naţionali la comitetele de Program „Orizont 2020”; c) susţinerea activităţii Oficiului Republicii Moldova pentru Ştiinţă şi Tehnologie pe lângă Uniunea Europeană (MOST); d) implementarea şi popularizarea Programului EURAXESS şi extinderea serviciilor sale în regiunile ţării; e) implementarea principiilor Cartei europene a cercetătorilor şi Codului de conduită pentru recrutarea cercetătorilor în instituţiile din domeniul cercetare-dezvoltare; organizarea evenimentelor de informare, instruire şi promovare a Programului-cadru al Uniunii Europene cercetare şi dezvoltare „Orizont 2020” (Planul AA 2014-2016).

În cadrul realizării angajamentelor asumate, a fost adoptat Regulamentul cu privire la activitatea entităților naționale în Programul cadru de Cercetare și Inovare al Uniunii Europene ”Orizont 2020” (Regulament entități naționale), care stabilește principiile generale de activitate ale Punctelor Naționale de Contact, Reprezentanților oficiali, Experților naționali în Comitetele de Program și a Coordonatorului Rețelei Punctelor Naționale de Contact din Programul cadru de Cercetare și Inovare al Uniunii Europene Orizont 2020, desfășurate în beneficiul Agenției Naționale pentru Cercetare și Dezvoltare. Au fost introduse mai multe entități, care fac parte din platformă instituțională de cercetare, și anume: *Punct Național de Contact* (în continuare - NCP) – unitate structurală din Agenție, ocupată de o persoană fizică, în bază de concurs cu semnarea unui Contract pentru prestarea serviciilor de cercetare-dezvoltare, sarcina căreia este furnizarea de servicii de asistență tematică comunității științifice privind participarea și promovarea acesteia în Programul Cadru pentru Cercetare și Inovare al Uniunii Europene – Orizont 2020, precum și comunicarea cu serviciile Comisiei Europene; *Rețeaua Punctelor Naționale de Contact* (în continuare - Rețeaua NCP) – principala structură specializată din Agenție, creată pentru coordonarea activităților NCP-lor, menținerea conexiunii dintre Comisia Europeană și NCP, inclusiv prin baze de date de acces, și oferirea operativă a informațiilor practice și asistenței oricărui subiect național interesat, cu privire la aspectele legate de participare la Programul Orizont 2020; *Reprezentant oficial (delegat) și Expert național în Comitete de Program* – persoană fizică desemnată în bază de concurs și contractată de Agenție pentru prestarea serviciilor de asistență și promovare a Programului Orizont 2020 cu privire la toate sectoarele și temele Programului. (Regulament entități naționale)

Unul dintre punctele cheie în implementarea AA RM-UE în domeniul cercetării este susţinerea activităţii Oficiului Republicii Moldova pentru Ştiinţă şi Tehnologie pe lângă Uniunea Europeană. MOST a fost creat în conformitate cu prevederile Hotărârii Guvernului Republicii Moldova nr.790 din 22 octombrie 2012 „Cu privire la instituirea Oficiului Republicii Moldova pentru Ştiinţă şi Tehnologie pe lângă Uniunea Europeană” în vederea asigurării implementării plenare a statutului Republicii Moldova în calitate de ţară asociată la PC7 (Memorandumului de Înţelegere între Uniunea Europeană şi Republica Moldova privind asocierea Republicii Moldova la Programul Cadru 7 al Comunităţii Europene pentru cercetare, dezvoltare tehnologică şi activităţi demonstrative (2007-2013). MOST îşi propune să acţioneze în calitate de interfaţă între comunitatea ştiinţifico-inovaţională din Republica Moldova actorii Spaţiului European de Cercetare prin promovarea participării cercetătorilor, organizaţiilor din sfera ştiinţei şi inovării, întreprinderilor mici şi mijlocii şi organizaţiilor din sectorul asociativ la programele de cercetare-inovare ale Uniunii Europene; creşterea vizibilităţii potenţialului ştiinţific şi tehnologic din Republica Moldova în spaţiul european de cercetare, inclusiv în relaţiile cu instituţiile europene; informarea permanentă, prin intermediul reţelei Punctelor Naţionale de Contact, a actorilor naţionali relevanţi, dar şi a factorilor decidenţi din Republica Moldova, privind oportunităţile de participare în cadrul programelor de cercetare - inovare ale Uniunii Europene, precum şi ultimele evoluţii înregistrate în politica UE privind spaţiul european de cercetare. (MOST) În acest context, remarcăm faptul că susținerea MOST este efectuată în special de către Agenția Națională pentru Cercetare și Dezvoltare

în special prin implementarea politicii naționale de cercetare, inovare și dezvoltare și coordonarea activității Agenției cu MOST.

Extinderea serviciilor Programului EURAXESS în toate regiunile țării s-a manifestat prin fondarea unei rețele cu centre științifice și oficii teritoriale. Centrele EURAXESS au fost amplasate în dependența de zone geografice, după cum urmează: a) Nord Centrul de servicii EURAXESS în Universitatea de Stat Alecu Russo Bălți; b) Centru Centrul de servicii EURAXESS în Academia de Științe a Moldovei; c) Sud Centrul de servicii EURAXESS în Universitatea de Stat din Comrat. (Welcome to EURAXESS in Moldova) În plus, a fost creată o rețea din 25 de puncte de contact locale amplasate în universități și centre de cercetare în toate regiunile țării.

(d) Promovarea proiectelor comune de cercetare în toate domeniile CDT (AA RM-UE 2014) prin diseminarea oportunităţilor de participare la apelurile de concurs pentru proiecte de cercetare prin intermediul paginii web: www.asm.md, www.cpi.asm.md, www.international.asm.md, www.h2020.md și altor surse de informare (zile de informare, seminare practice, consultaţii, materiale de promovare etc.) (Planul AA 2014-2016), participarea comunităţii ştiinţifice în proiectele bilaterale şi paneuropene, inclusiv din cadrul Iniţiativei Comune de Program, COFUND, ERANETS, INCONET, JRC etc. (Planul AA 2017-2019)

Proiectul COFUND oferă finanțare pentru programele regionale, naționale și internaționale axate pe formarea profesională și dezvoltarea carierei prin mecanisme de cofinanțare. Proiectul dezvoltă cele mai bune practici ale MSCA, promovând standarde înalte și condiții excelente de muncă. COFUND promovează învățământul durabil, mobilități internaționale, abordarea interdisciplinară și intersectorială. În cadrul proiectului pot participa persoane juridice dintr-un stat membru al UE sau într-o țară asociată Horizon Europe. COFUND colaborează cu următoarele organizații: structuri de stat, autoritățile regionale, agenții de finanțare, universități, organizații de cercetare, întreprinderi. Proiectul COFUND finanțează programe de doctorat, oferind doctoranzilor posibilitate să-și dezvolte și să-și extindă abilitățile și competențele și programe postdoctorale ca cursuri individuale de cercetare avansată, oferind burse de carieră pentru cercetătorii.(COFUND)

Un alt program finanțat de UE este programul ERA-NET destinat sprijinirii parteneriatelor public-public, a inițiativelor comune de programe între statele membre, în pregătirea acestor programe, crearea rețelelor, dezvoltarea, implementarea și coordonarea activităților comune, precum și completarea de către sindicate a unei licitații internaționale de propuneri. Astfel, ERA-NET se concentrează pe trecerea de la finanțarea rețelelor la finanțarea suplimentară a cererilor comune individuale în domeniul cercetării și inovării transnaționale de o importanța majoră europeană și relevanță pentru Orizont 2020. Aceasta vizează creșterea semnificativă a ponderii fondurilor pe care statele membre le alocă pentru domeniile cercetării și inovării axate pe soluționarea problemelor complexe. Participarea la ERA-NET permite unei țări/ regiuni să își conecteze programul de cercetare cu programele altor state și să participe la activități comune, în special prin finanțarea proiectelor de cercetare transnațională. Punerea în aplicare a programelor transnaționale de cercetare bazate pe un proces internațional de evaluare inter pares ar trebui să contribuie la îmbunătățirea calității cercetării, la creșterea nivelului de finanțare pentru atingerea obiectivelor pe care niciun stat membru nu le poate implementa singur.(ERA-NETs)

Remarcăm că promovarea proiectelor implementate de către UE în domeniul cercetării se axează în special pe antrenarea cercetătorilor din diferite state, în general, și din Republica Moldova, în particular, în proiecte de cercetare finanțate în cadrul proiectelor UE, care urmărește ca scop dezvoltarea multilaterală a științei și inovației.

(e) Desfășurarea unor activități de formare și a unor programe de mobilitate pentru oameni de știință, cercetători și pentru alte categorii de personal din domeniul cercetării implicat în activități CDT din cele două părți (AA RM-UE 2014) prin instruirea entităţilor naţionale privind oportunităţile oferite de programele Orizont 2020, TAIEX, Cooperarea europeană în domeniul

ştiinţei şi tehnologiei (COST) etc., prin organizarea zilelor de informare şi a seminarelor practice de elaborare a proiectelor la programele menţionate, precum şi plasarea pe paginile web a informaţiei corespunzătoare (Planul AA 2014-2016).

Referindu-ne la implementarea programei TAIEX, aceasta reprezintă un instrument de asistență tehnică și schimb de informații al Comisiei Europene. TAIEX oferă sprijinul administrațiilor publice în ceea ce privește apropierea, aplicarea și asigurarea respectării legislației UE, precum și facilitarea schimbului de bune practici ale UE. În mare parte programul este orientat spre oferirea expertizei individuale adecvate pentru a rezolva problemele existențe prin: organizarea de seminare în cadrul cărora experți din statele membre ale UE prezintă funcționarilor statali domenii specifice ale legislației UE; organizarea misiunilor de experți din statele membre ale UE, care oferă administrației consiliere detaliată cu privire la transferul, punerea în aplicare sau asigurarea respectării legislației UE; organizarea vizitelor de studiu în care participă un grup din trei practicieni din administrația statului, care vizitează un stat membru al UE. (What is TAIEX?)

(f) Facilitarea, în cadrul legislației aplicabile, a liberei circulații a lucrătorilor din domeniul cercetării care participă la activitățile reglementate de Acordul RM-UE, precum și facilitarea circulației transfrontaliere a mărfurilor destinate acestor activități. (AA RM-UE 2014) Ca prioritate a fost stipulată sporirea participării Republicii Moldova în acțiunile Programului „Marie Sklodowska-Curie” prin menţinerea platformei naţionale EURAXESS şi promovarea sistemului de cercetare-inovare din Republica Moldova în calitate de mediu de activitate pentru cercetătorii străini, implementarea principiilor Cartei europene a cercetătorilor şi Codului de conduită pentru recrutarea cercetătorilor pentru obţinerea recunoaşterii excelenţei în cercetare a instituţiilor din domeniul cercetării-dezvoltării din Republica Moldova la nivel european, promovarea oportunităţilor oferite de Programul „Marie Skladowska Curie”, de Consiliul European de Cercetare (ERC), implicarea diasporei ştiinţifice a Republicii Moldova în proiectele de cercetare-dezvoltare din ţara de origine prin susţinerea mobilităţii circulare (Planul AA 2014-2016), implementarea şi popularizarea Programului EURAXESS şi extinderea serviciilor sale în regiunile ţării, implementarea principiilor Cartei europene a cercetătorilor şi Codului de conduită pentru recrutarea cercetătorilor pentru obţinerea recunoaşterii excelenţei în cercetare a instituţiilor din domeniul cercetării-dezvoltării din Republica Moldova la nivel european, promovarea oportunităţilor oferite de Programul „Marie Skladowska Curie” și de Consiliul European de Cercetare (ERC), implicarea diasporei științifice a Republicii Moldova în proiectele și activitățile de cercetare-dezvoltare din ţara de origine prin susţinerea mobilităţii circulare. (Planul AA 2017-2019)

(g) Alte forme de cooperare în materie de CDT (inclusiv prin abordări și inițiative regionale), în baza acordului comun al părților (AA RM-UE 2014) prin promovarea participării comunităţii ştiinţifice din Republica Moldova la Programul Transnaţional al UE „Dunărea 2014-2020”; promovarea participării comunităţii ştiinţifice din Republica Moldova la programele bilaterale şi multilaterale de cooperare cu instituţiile similare din România, Ucraina, Rusia, Germania, Italia, Franţa, Belarus, Estonia etc. (Planul AA 2014-2016)

În conformitate cu prevederile pct. 129 din AA RM-UE 2014 “*În desfășurarea activităților de cooperare în materie de CDT, ar trebui căutate sinergii cu activitățile finanțate de către Centrul pentru Știință și Tehnologie (STCU) și cu alte activități desfășurate în cadrul cooperării financiare între UE și Republica Moldova”*. (AA RM-UE 2014) Guvernul a determinat ca prioritate în realizarea acestui angajament integrarea Agendei politicii privind ştiinţa deschisă (Planul AA 2017-2019). Ca măsuri pentru realizarea acestui angajament au fost stipulate: organizarea concursurilor comune de granturi în baza Acordului de colaborare dintre Academia de Ştiinţe a Moldovei şi Centrul Ştiinţifico-Tehnologic din Ucraina (Planul AA 2014-2016); organizarea concursurilor comune de granturi în baza Acordului de colaborare dintre Academia de Ştiinţe a Moldovei şi Centrul Ştiinţifico-Tehnologic din Ucraina, Proiectul hotărârii de Guvern pentru aprobarea

Strategiei Naţionale privind Ştiinţa Deschisă şi a planului de acţiuni aferent, Foaia de Parcurs privind Specializarea Inteligentă în Republica Moldova. (Planul AA 2017-2019)

Concluzii

În conformitate cu prevederile Acordului de Asociere Republica Moldova – Uniunea Europeană, statul nostru urma să implementeze mai multe măsuri pentru reformarea domeniului cercetării, inovației și tehnologiilor cu scopul racordării științei la nivelul UE. Republica Moldova a implementat mai multe măsuri legislative și administrative îndreptate spre transpunerea în practică a prevederilor AA RM-UE. În plus, Uniunea Europeană a implementat mai multe proiecte internaționale, în cadrul cărora au fost finanțate proiecte de cercetare din diferite domenii-cheie pentru UE, în general, și Republica Moldova, în particular. Cu ajutorul UE, mai mulți cercetători din Republica Moldova au primit realiza proiecte de cercetare finanțate de către UE. Pornind de la cele expuse mai sus, putem concluziona că Republica Moldova a implementat cu succes prevederile AA RM-UE în domeniul cercetării și inovării.

Bibliografie:

1. Acord de Asociere între Uniunea Europeană și Comunitatea Europeană a Energiei Atomice și statele membre ale acestora, pe de o parte, și Republica Moldova, pe de altă parte L 260/4 Jurnalul Oficial al Uniunii Europene 30.8.2014. Online: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:22014A0830(01)&from=RO
2. Bărbulescu I. De la Comunitățile Europene la Uniunea Europeană, București, Editura Arc, 2001, p. 75.
3. Cod Nr. 152 din 17-07-2014 Codul Educaţiei al Republicii Moldova Publicat : 24-10-2014 în Monitorul Oficial Nr. 319-324 art. 634 *Modificat LP46 din 10.03.22, MO80-87/25.03.22 art.130; în vigoare 25.04.22* Online: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=130514&lang=ro#
4. Cod Nr. 259 din 15-07-2004 Codul cu Privire la Ştiinţă şi Inovare al Republicii Moldova***** Publicat : 30-07-2004 în Monitorul Oficial Nr. 125-129 art. 663 *Modificat LP271 din 23.11.18, MO441-447/30.11.18 art.717; în vigoare 01.12.18* Online: https://www.legis.md/cautare/getResults?-doc_id=110232&lang=ro#
5. COFUND Marie Skłodowska-Curie Actions Developing talents, advancing research Online: https://marie-sklodowska-curie-actions.ec.europa.eu/actions/cofund
6. DANDARA, Liliana. Acordul de asociere Republica Moldova - Uniunea Europeană în şirul tratatelor şi acordurilor europene. In: *Perspectivele şi Problemele Integrării în Spaţiul European al Cercetării şi Educaţiei*. Vol.6, Partea 1, 6 iunie 2019, Cahul. Cahul, Republica Moldova: Universitatea de Stat „Bogdan Petriceicu Hasdeu‖ din Cahul, 2019, pp. 94-99. https://ibn.idsi.md/sites/default/-files/imag_file/94-99_8.pdf
7. ERA-NETs Online: https://ec.europa.eu/research/participants/docs/h2020-funding-guide/cross-cutting-issues/era-net_en.htm
8. HORIZON 2020 Success Stories of Moldova Online: https://ancd.gov.md/sites/default/files/-document/attachments/Istorii%20de%20succes%20in%20programul%20EU%20H2020%20(2014-2018)%20(1).pdf
9. Hotărâre Nr. 1081 din 08-11-2018 cu privire la aprobarea Foii naționale de parcurs pentru integrarea Republicii Moldova în Spațiul european de cercetare pe anii 2019-2021 și a Planului de acțiuni privind implementarea acesteia Publicat : 11-01-2019 în Monitorul Oficial Nr. 6-12 art. 02 Online: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=111352&lang=ro
10. Hotărâre Nr. 196 din 28-02-2018 cu privire la organizarea și funcționarea Agenției Naționale pentru Cercetare și Dezvoltare Publicat: 02-03-2018 în Monitorul Oficial Nr. 68-76 art. 227 *Modificat HG559 din 19.11.19, MO352-359/29.11.19 art.864; în vigoare 29.12.19* Online: https://www.-legis.md/cautare/getResults?doc_id=119172&lang=ro#
11. Hotărâre Nr. 381 din 01-08-2019 cu privire la aprobarea Programului național în domeniile cercetării și inovării pentru anii 2020-2023 și a Planului de acțiuni privind implementarea acestuia Publicat : 16-08-2019 în Monitorul Oficial Nr. 256-259 art. 506 *Modificat HG832 din 18.11.20,MO304-312/20.11.20 art.978; în vigoare 20.11.20* Online: https://www.-legis.md/cautare/getResults?doc_id=124073&lang=ro#

12. Hotărîre de Guvern Nr. 920 din 07.11.2014 cu privire la aprobarea Strategiei de cercetare-dezvoltare a Republicii Moldova pînă în 2020 Publicat : 26.12.2014 în Monitorul Oficial Nr. 386-396 art Nr : 1099 Online: https://ancd.gov.md/sites/default/files/document/attachments/strategie.rom_.pdf
13. MOST Online: https://www.h2020.md/ro/most-ro
14. Planul naţional de acţiuni pentru implementarea Acordului de Asociere Republica Moldova – Uniunea Europeană pentru anii 2014-2016
15. Planului naţional de acţiuni pentru implementarea Acordului de Asociere Republica Moldova – Uniunea Europeană în perioada 2017–2019
16. Programul Orizont 2020, 2016 Online: https://odimm.md/ro/femeiinafaceri/171-programul-orizont-2020.html
17. Regulament cu privire la activitatea entităților naționale în Programul cadru de Cercetare și Inovare al Uniunii Europene ”Orizont 2020” Online: https://ancd.gov.md/sites/default/files/document/attachments/Regulament%20NCP_RO_EN.pdf
18. Román ARJONA, Stéphane VANKALCK, Diana SENCZYSZYN, *Peer Review: Evaluare inter pares a sistemului de Cercetare și inovare al Republicii Moldova* 2018 ISBN 978-92-79-87970-8 Online: https://ec.europa.eu/research-and-innovation/sites/default/files/rio/report/PR%2520Moldova_Executive%2520Summary%2520MD.pdf
19. Welcome to EURAXESS in Moldova Online: https://www.euraxess-eu.md/
20. What is TAIEX? Online: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/funding-and-technical-assistance/taiex_en
21. Tratatul privind Funcționarea Uniunii Europene (Versiune Consolidată) Jurnalul Oficial al Uniunii Europene C 326/49 din 26.10.2012 Online: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:2bf140bf-a3f8-4ab2-b506-fd71826e6da6.0001.02/DOC_2&format=PDF

IMPORTANȚA ASIGURARII DREPTULUI LA EDUCAȚIE PENTRU PERSOANELE CU DIZABILITAȚI IN CONTEXTUL INTEGRARII EUROPENE

CZU: [342.733:364.26]:327:061.1 EU

Gheorghe BOSII[1],
Universitatea de Stat din Moldova

ABSTRACT: Dreptul .a educație reprezintă oportunitatea unei persoane de a acumula o totalitate de informații, de a deprinde anumite abilități, care facilitează realizarea tuturor drepturilor fundamentale. O persoană instruită și educată reprezintă garanția existenței statului de drept, posibilitatea existenței unei societăți pașnice, unde valorile și demnitatea umană sunt apreciate și apărate la justa valoare. Pentru persoanele cu dizabilități, educația reprezintă posibilitatea incluziunii, posibilitatea eliminării discriminării și posibilitatea dezvoltării potențialului propriu.

Cuvinte cheie: *dizabilitate, integrare, incluziunea, adaptare, drepturi*

SUMMARY. The right to education is the opportunity of a person to accumulate a totality of information, to learn certain skills, which facilitates the realization of all fundamental rights. An educated and educated person is the guarantee of the rule of law, the possibility of a peaceful society, where values and human dignity are valued and defended at fair value. For people with disabilities, education represents the possibility of inclusion, the possibility of eliminating discrimination and the possibility of developing one's own potential.

Key words: *disability, integration, inclusion, adaptation, rights*

Introducere. Dreptul la educație reprezintă un drept social, care este studiat din antichitate pînă în prezent. Educația unei persoane reprezintă acel fundament care determină o persoană ca purtător de valori și comportamente. Educația a început a fi apreciată în special odată cu dezvoltarea societății umane și i se acordă o importanță deosebită, reieșind din necesitățile societății. Astfel o educație calitativă contribuie la realizarea potențialului fiecărei persoane. Asigurarea unei educații calitative permite realizarea efectivă a dreptului la muncă, implicit la posibilitatea unei persoane de a avea o viață calitativă și de ce nu o viață lipsită de riscuri atât sociale, cât și profesionale. În fine o persoană bine educată reprezintă baza unei societăți pașnice și armonioase, în care democrația, pluralitatea de opinii și umanismul sunt temeliile de bază. Aceste obiective sunt prevăzute și în articolul 5 din Codul educației Republicii Moldova, care stabilește drept misiune a educației satisfacerea cerințelor educaționale ale indivizilor din societate, dezvoltarea potențialului uman, asigurarea bunăstării poporului, precum și promovarea dialogului intercultural, a nediscriminării și a incluziunii sociale. (Codul Educației Republicii Moldova, Legea nr. 152 din 17.07.2014)

1. **Importanța Dreptului la Educație pentru persoanele cu dizabilități.** Educația pentru persoanele cu dizabilități reprezintă una din condițiile incluziunii sociale. Accesul la educație, formele educației, modalitățile de accesare a educației, dar mai ales garanțiile asigurării educației reprezintă pentru persoanele cu dizabilități garanția realizării tuturor celorlalte drepturi. Fără acces la instituții educaționale sau la programe educaționale de diferit spectru, persoanele cu dizabilități se vor simți segregate și nu își vor putea realiza întregul potențial de care dispun sau care ar putea fi

[1] **Gheorghe BOSII,** Doctorand, Universitatea de Stat din Moldova, Facultatea de Drept, Chișinău, Republica Moldova, e-mail: gheorghe.bosii@gmail.com

dezvoltat. Pentru societatea contemporană este importantă oferirea posibilității realizării dreptului la educație persoanelor cu dizabilități din câteva motive:

a. În primul rând educația nu reprezintă un lux, un moft sau un privilegiu. În prezent toți membrii comunității sunt încadrați în procesul educațional, fără nici o discriminare. Persoanele cu dizabilități nu sunt o excepție de la această regulă, or dizabilitatea, potrivit reglementărilor oferite de Convenția privind drepturile persoanelor cu dizabilități, este un concept în evoluție și care reprezintă o interacțiune dintre persoanele cu deficiențe fizice, intelectuale permanente, care în interacțiune cu barierele care țin de atitudine sau din mediul înconjurător, împiedică participarea lor deplină și eficientă la viața socială în condiții de egalitate cu ceilalți. Din aceste considerente excluderea barierelor existente contribuie la incluziunea în mediul educațional al persoanelor cu dizabilități.

b. În al doilea rând, asigurarea egalității în drepturi a persoanelor cu dizabilități cu ceilalți membri ai societății, pornește de la premisa unui mediu educațional incluziv, oferirea programelor educaționale în comunitate. Acest fapt pe de o parte constituie fundamentul evitării segregării, iar pe de altă parte contribuie la educarea comunității în ceea ce privește respectarea demnității persoanelor cu dizabilități, combaterea stereotipurilor legate de persoanele cu dizabilități.

2. Conceptul de educație incluzivă.

Mediul educațional a evoluat împreună cu societatea umană. În antichitate beneficiari ai unui sistem educațional erau doar reprezentanții claselor conducătoare. Un mediu educațional care include toți membrii societății a apărut odată cu revoluțiile burgheze. Din acest moment tot mai multe persoane au început să fie cuprinși de sistemul educațional. Importanța acestei abordări pornea de la necesitatea dezvoltării economice și solicitarea unor persoane instruite în diverse domenii de dezvoltare economică. În țările române, la 05 decembrie 1864 Alexandru Ioan Cuza a introdus învățământul general și gratuit în România, fiind printre primele țări din Europa care a introdus acest avantaj. (Mihaela STOICA, Ziua în care A.I.Cuza a introdus învăţământul obligatoriu şi gratuit. Ce păţeau părinţii care nu se supuneau legii, 2021)

În ceea ce privește abordarea sistemului educațional pentru copiii cu dizabilități, în comunitatea internațională există trei tipuri de abordări – excluderea, segregarea și incluziunea (Тематическое исследование по вопросу о праве инвалидов на образование Доклад Управления Верховного комиссара Организации Объединенных Наций по правам человека, 18.12.2013).

1. Excluderea presupune interzicerea pentru persoanele cu dizabilități de a fi inclus în mediul educațional în baza faptului că persoana are o afecțiune medicală de lungă durată. În acest caz persoanele cu dizabilități sunt beneficiare ale sistemului de protecție socială sau medicală, fără a beneficia de programe educaționale.

2. Segregarea, presupune crearea de instituții educaționale specializate, în care persoane cu dizabilități de diferit spectru sunt incluse, în dependență de tipul afecțiunii medicale care o prezintă – locomotorii, senzoriale, intelectuale.

3. Incluziunea presupune încadrarea persoanelor cu dizabilități în școlile generale. În acest caz atît sistemul educațional, mediul înconjurător și programele educaționale sunt adaptate necesităților individuale a fiecărei persoane cu dizabilități.

4. Republica Moldova a ales calea mediului educațional incluziv. În anul 2011, Guvernul a ales calea edificării uni mediu educațional incluziv, care include copiii cu dizabilități în mediu educațional general. În această ordine de idei la data de 11.07.2011 a fost adoptat prin Hotărîrea de Guvern nr. 523 Programul de dezvoltare a educației incluzive pentru anii 2011-2020. (Hotărîrea Guvernului Nr. 523 din 11-07-2011 cu privire la aprobarea Programului de dezvoltare a educaţiei incluzive în Republica Moldova pentru anii 2011-2020).

Prin acest document de politici au fost trasate principalele provocări pe care o include educația incluzivă și principalele acțiuni menite de a implementa un mediu educațional incluziv, care ar include copiii cu dizabilități în mediu educațional general.

Beneficiile educației incluzive urmează a include încadrarea persoanelor cu dizabilități în mediu educațional general, pornind de la grădiniță, școală, învățământ liceal, finisînd cu învățământul profesional și cel superior.

Educația incluzivă presupune crearea unui mediu educațional incluziv ce presupune o infrastructură accesibilă, programe educaționale adaptate cerințelor individuale, oferirea cadrelor educaționale de sprijin și a suportului individual, menit de a facilita însușirea cunoștințelor și formarea unor personalități autonome. Pentru obținerea unor rezultate pozitive în acest domeniu urmează a fi întreprinși următorii pași:

1. Adaptarea infrastructurii publice, ținând cont de necesitățile individuale ale persoanelor cu dizabilități – căi pietonale, transport public și clădiri ale instituțiilor educaționale accesibile.
2. Adaptarea programelor educaționale conform particularităților individuale ale persoanelor cu dizabilități. Un rol important în acest proces revine evaluării psiho-pedagogice a copiilor cu dizabilități, fiind adaptat un program educațional individualizat.
3. În fine pentru incluziunea educațională eficientă este importantă oferirea suportului necesar, adaptat particularităților individuale – cadru didactic de sprijin, interpreți în limbajul semnelor pentru persoane cu dizabilitate auditivă, sau oferirea tehnologiilor digitale pentru persoanele cu dizabilitate de vedere.

Reieșind din aceste teze sunt relevante concluziile oferite de Comitetul ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități în Comentariul nr. 4 privind educația incluzivă (Замечание общего порядка № 4 Комитета ООН по правам инвалидов (2016)б от 25.11.2016 о праве на инклюзивное образование):

1. Educația incluzivă reprezintă un drept fundamental al persoanelor cu dizabilități. Dreptul la educație aparține copilului și nu părintelui, iar responsabilitățile părintelui se subordonează drepturilor copilului.
2. Educația incluzivă este un principiu, potrivit căruia este apreciată bunăstarea persoanelor integrate în mediu educațional, este respectată demnitatea și autonomia individuală și sunt respectate necesitățile individuale și aportul în societate.
3. Educația incluzivă reprezintă un mijloc de realizare a altor drepturi. În special cu ajutorul unei educații incluzive persoana cu dizabilități poate depăși sărăcia, își poate realiza potențialul și poate pe deplin fi inclus în viața comunității.

Principalele elemente ale educației incluzive, definite de experții ONU (Comentariul nr. 4 al CRPD, pag. 4) sunt:

a) Abordarea generalizată. Autoritățile publice urmează să asigure resurse suficiente pentru dezvoltarea educației incluzive și consolidarea acestor modificări în cultura instituțională, politică și practică;

b) Mediu educațional comun. Atitudinea autorităților instituțiilor educaționale au o importanță primordială pentru consolidarea educației incluzive. E importantă implementarea mediului educațional incluziv prin sporirea unor relații corecte în mediul educațional, instruirea cadrelor didactice, diverse activități cu părinții, și implicarea comunității în acest proces;

c) Abordare bazată pe particularitățile fiecărei persoane. Educația incluzivă presupune acordarea suportului necesar, asigurarea acomodării rezonabile, pentru ca persoanele cu dizabilități să-și poată realiza potențialul. În mediul incluziv, sistema educațională este centrată pe persoană și nu invers;

d) Suport pentru profesori, educatori. Formarea profesională a cadrelor didactice va contribui la crearea unui mediu educațional favorabil;

e) Mediu educațional accesibil. Instituții educaționale accesibile, atitudinea lipsită de prejudecăți a cadrelor didactice și a colegilor din instituțiile educaționale, constituie o premisă de asigurare a incluziunii și contribuie la sporirea încrederii copiilor cu dizabilități.

Educația incluzivă presupune combaterea discriminării persoanelor cu dizabilități și oferirea posibilităților egale. În acest sens, orice acțiune, practică sau normă care îngrădește accesul persoanelor cu dizabilități la procesele educaționale, urmează a fi combătute.

Dreptul la egalitate presupune eliminarea barierelor fizice, care împiedică în primul rând persoanele cu dizabilități să aibă acces în instituțiile educaționale.

Nediscriminarea presupune și adaptarea rezonabilă a mediului de învățământ la necesitățile particulare ale persoanei cu dizabilități.

De asemenea este importantă și eliminarea normelor discriminatorii, care împiedică copiii cu dizabilități să beneficieze de oportunități egale. Un rol important în Republica Moldova în eliminarea discriminării îl are Consiliul pentru Prevenirea și Eliminarea Discriminării și Asigurarea Egalității. În scurta perioadă de activitate a acestei instituții au fost emise decizii prin care s-a constatat discriminarea în domeniul accesului la educație a persoanelor cu dizabilități. Astfel într-o decizie din anul 2014(Decizia CPEDAE din 18 octombrie 2019 cauza nr. 147/19) Consiliul a decis că există discriminare indirectă pentru copiii cu dizabilitate de auz, care nu pot urma cursurile de limbă străină în școlile speciale, după clasa a v-a. În aceiași cauză, Consiliul de Egalitate, a decis că nu există reglementări ce ar permite copiilor cu dizabilitate de auz să le fie acomodat procesul de susținere a examenelor de bacalaureat. Pentru acești copii, susținerea altei discipline în locul limbii străine, nu este prevăzută.

Într-o altă cauză (Decizia CPEDAE din 03 iulie 2020 cauza nr. 68/20), Consiliul de Egalitate a analizat plîngerea unor asociații obștești, care militează pentru protecția drepturilor persoanelor cu diabet zaharat. Esența încălcării consta în practicile normative restrictive, care limitează posibilitatea copiilor cu dizabilități care susțin examenele de absolvire a școlii medii sau a examenului de Bacalaureat, de a avea aparate speciale necesare menținerii stării de sănătate sau evitării agravării acesteia. În speță, tinerii sau copiii cu diabet zaharat au solicitat permisiunea de a avea în clasa de examinare telefoanele sau dispozitivele electronice care sunt în conexiune cu dispozitivele de măsurare a nivelului de glicemie în sînge. Ministerului Educației i-a fost solicitată de către Consiliu, extinderea obiectelor care sunt permise de a fi prezente în cadrul examenelor de absolvire. În cazul dat, restricțiile impuse pot cauza agravarea stării de sănătate și nu permit adaptarea rezonabilă a situației la particularitățile stării de sănătate a persoanei cu dizabilități.

3. Integrarea Europeană și Importanța Educației incluzive. Integrarea europeană reprezintă o oportunitate pentru persoanele cu dizabilități de a beneficia de avantajele oferite de spațiul European comunitar. Valorile aprobate de Uniunea Europeană, respectarea statului de drept, respectarea drepturilor și libertăților omului urmează să fie implementate și de către Republica Moldova în cadrul procesului de integrare europeană. Astfel directivele UE, legislația și standardele europene urmează a fi integrate în legislația națională. Acest aspect va impulsiona viața întregii comunități, avînd un impact pozitiv și asupra persoanelor cu dizabilități.

Educația incluzivă urmează să devină piatra de temelie pentru asigurarea tuturor drepturilor persoanelor cu dizabilități. Piața comună, proiecte finanțate de UE în Republica Moldova sunt menite de a schimba atitudinea societății față de grupurile vulnerabile, de a contribui la incluziunea social și de a combate stereotipurile și practicile discriminatorii.

Proiectele implementate de UE, precum și companiile cu capital străin pun accent pe necesitatea asigurării unei educații incluzive și calitative pentru persoanele cu dizabilități. Aceste acțiuni vin să elimine barierele de atitudine a societății față de persoanele cu dizabilități, încurajează persoanele cu dizabilități să fie active, să-și realizeze drepturile și să devină parte integrantă cu drepturi depline a comunității.

4. **Concluzii.** Procesele de integrare europeană influențează benefic situația persoanelor cu dizabilități din Republica Moldova. Practicile pozitive, atitudinea bazată pe respectarea demnității persoanelor cu dizabilități, existente în spațiul european comunitar, vor contribui la eliminarea

stereotipurilor, vor contribui la consolidarea respectului față de specificul și demnitatea persoanelor cu dizabilități. În cadrul proceselor de integrare europeană este importantă preluarea practicilor pozitive, adaptarea și preluarea legislației naționale la standardele europene și asigurarea unui mediu favorabil respectării drepturilor persoanelor cu dizabilități. Sistemul educațional din Republica Moldova urmează a fi adaptat și dotat în asemenea mod în care persoanele cu dizabilități să simtă incluziunea educațională efectivă.

Referințe:

1. Codul educației Republicii Moldova, pentru mai multe detalii https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=110112&lang=ro, accesat pe 16 mai 2022
2. Decizia CPEDAE din 18 octombrie 2019 cauza nr. 147/19, pentru mai multe detalii pe https://egalitate.md/wp-content/uploads/2016/04/Decizie_constatare_147_2019.pdf, accesat pe data de 19.05.2022
3. Decizia CPEDAE din 03 iulie 2020 cauza nr. 68/20 pentru mai multe detalii pe https://egalitate.md/wp-content/uploads/2016/04/Decizie_constatare_68_2020.pdf, accesat pe data de 19.05.2022
4. Hotărîrea Guvernului Nr. 523 din 11-07-2011 cu privire la aprobarea Programului de dezvoltare a educaţiei incluzive în Republica Moldova pentru anii 2011-2020. Pentru mai multe detalii pe https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=103260&lang=ro, accesat pe data de 17.05.2022)
5. Тематическое исследование по вопросу о праве инвалидов на образование Доклад Управления Верховного комиссара Организации Объединенных Наций по правам человека, 18.12.2013, pag. 3, Pentru mai multe detalii pe https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G13/-190/26/PDF/G1319026.pdf?OpenElement , accesat pe data de 17.05.2022
6. Ziua în care A.I. Cuza a introdus învăţământul obligatoriu şi gratuit. Ce păţeau părinţii care nu se supuneau legii Mihaela STOICA Publicat: 05.12.2021, pentru mai multe detalii pe https://www.descopera.ro/cultura/14909257-ziua-in-care-aicuza-a-introdus-invatamantul-obligatoriu-si-gratuit-ce-pateau-parintii-care-nu-se-supuneau-legii)
7. Замечание общего порядка № 4 Комитета ООН по правам инвалидов (2016)б от 25.11.2016 о праве на инклюзивное образование. Pentru mai multe detalii pe https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G16/263/02/PDF/G1626302.pdf?OpenElement, accesat pe data de 17.05.2022.

PREVENIREA ȘI COMBATEREA CORUPȚIEI IN STATELE PARTENERIATULUI ESTIC PRIN ANALIZA DE DREPT COMPARAT A INFRACȚIUNII DE IMBOGAȚIRE ILICITA

CZU: 340.5:343.352(4-11)

Petru VIRLAN[1],
Agenția de Administrare a Instanțelor Judecătorești

ABSTRACT. The theoretical importance consists in the fact that the research was subjected to the main ideas within a vast theoretical and practical material regarding the complexity of the offenses stipulated in art. 230^2 CP RM, being addressed problematic aspects of qualification or identified shortcomings of criminal-law criminality. The applicative value of the thesis is evidenced by the fact that it can be qualified as a theoretical basis for future adjoining investigations in the field of criminal law, as well as in the process of legislation and application of the norms stipulated in art. 230^2 CP RM.

Keywords: *illicit enrichment; holding; illicitly obtained goods; substantial overtaking; acquired means; public person.*

Autorul care apropus pentru prima dată conceptul de îmbogățire ilicită a fost, Corominas Segura a prezentat un proiect de lege care stipula că guvernul ar fi penalizează "oficialii publici care dobândesc avere fără a putea să-și dovedească legitimitatea sursă [1]". Deși acest proiect de lege nu a devenit niciodată lege, proiecte similare au fost introduse succesiv până în 1964.

În India, îmbogățirea ilicită a fost inițial adoptată ca măsură probatorie, mai degrabă decât ca o infracțiune. Secțiunea 5 (3) din Legea privind prevenirea corupției prevede o regulă probatorie permițând urmăririi penale să demonstreze că a comis o faptă de corupție enumerată(luare de mită, trafic de influență, deturnarea proprietății publice și conduita criminală în executarea sarcinilor prevăzute la punctele 5.1.a-5.1.d), prin demonstrarea faptului că acuzatul

(a) avea bunuri disproporționate față de sau venitul care ar fi trebuit să le obțină

(b) nu a justificat proveniența acestor venituri.

Această este o regulă cu totul nouă a fost implementate cu controverse deoarece, așa cum a fost interpretat, procuratura nu avea nevoie să prezinte dovezi ale unui act corupt pentru a obține o condamnare. În același timp, secțiunea 5 (3) nu ar putea da motive pentru o condamnare în sine.

În 1964, ca urmare a modificărilor aduse legislației existente, Argentina și India au devenit primele țări să incrimineze îmbogățirea ilicită. În India, statutul definește drept îmbogățire ilicită ca posesie a resurselor[2] "pentru care funcționarul public nu poate răspunde în mod satisfăcător", în timp ce Argentina definește acest lucru drept "eșecul" de a justifica originea oricărei îmbogățire apreciabilă pentru sine sau pentru o terță parte. " În cei 20 de ani de la îmbogățirea ilicită a fost criminalizată în Argentina și India, au fost introduse dispoziții în Brunei Darussalam, Columbia, Ecuador, Republica Egipt, Republica Dominicană, Pakistan și Senegal. Până în 1990, ilicită îmbogățirea a fost criminalizată în cel puțin 10 țări, până în anul 2000 în mai mult de 20 de țări.

Iar până în 2010 în mai mult de 40 de state. La fel ca în India, unele dintre aceste țări pur și simplu au incriminat dispozițiile care existau deja în temeiul dreptului lor de probă.

Pentru alții, îmbogățirea ilicită a fost un concept nou și un instrument radical împotriva corupție. Incriminarea îmbogățirii ilicite în trei convenții internaționale anticorupție accelerează fără

[1] **Petru Vîrlan,** Director adjunct al Agenției de Administrare a Instanțelor Judecătorești**,** doctorand Școala Doctorală Științe Juridice a USM, lector universitar Departamentul Drept Penal, Facultatea Drept al USM

îndoială adoptarea de noi norme în acest sens. Îmbogățirea a fost prima dată inclusă în Convenția interamericană împotriva corupției (IACAC), adoptată de Organizația Statelor Americane în 1996, apoi în Convenția Uniunii Africane privind Prevenirea și combaterea corupției (AUCPCC), aprobată în 2003 și definitiv în 2004 UNCAC, aprobată și în 2003 și intrat în vigoare în 2005. La nivel regional, îmbogățirea ilicită a fost, de asemenea, inclusă în Comunitatea Economică din Africa de Vest (ECOWAS) privind lupta împotriva corupției, adoptată în decembrie 2001 dar care nu este încă în vigoare.[3]

IACAC este singura convenție în care îmbogățirea ilicită este cu titlu obligatoriu restul vin cu titlu de recomandare. Atunci când au ratificat IACAC, atât Canada, cât și Statele Unite au exprimat rezerve cu privire la incriminarea îmbogățirii ilicite, invocând incompatibilitatea cu principiile constituționale și ale drepturilor omului, în special prezumția de nevinovăție. A continuat controversa în timpul negocierilor UNCAC, unele autorități susținând că dispoziția privind îmbogățirea ilicită ar trebui să fi renunțat, iar altele sugerând că ar trebui să se treacă la capitolul prevenire și prevăd numai sancțiuni administrative.

În cele din urmă, UNCAC a adoptat o îmbogățire ilicită ca a infracțiune și să considere incriminarea îmbogățirii ilicite", sub rezerva cerințelor constituției lor și fundamentale principiile" sistemelor lor juridice.

AUCPCC a urmat o abordare similară. Astăzi, dispozițiile privind îmbogățirea ilicită pot fi găsite în majoritatea regiunilor din lume, cu excepții notabile din America de Nord și cea mai mare parte din Europa de Vest. Printre țări alegând să nu incrimineze îmbogățirea ilicită de către oficialii publici, mulți au adoptat mijloace alternative de combatere a acesteia, cum ar fi măsuri care să faciliteze fie urmărirea penală sau pentru a confunda veniturile ilicite. Astfel de dispoziții legale se bazează, de obicei, pe prevederile referitoare la criminalitatea organizată, care uneori pot inversa proba acuzării.

Iar la 23.12.2013, Parlamentul Republicii Moldova a adoptat Legea Republicii Moldova pentru modificarea și completarea unor acte legislative [4]. Printre altele, conform acestei legi, Codul penal a fost completat cu articolul 330^2.

Adoptarea art.330^2 CP RM își este în baza în art.20 al Convenției ONU împotriva corupției [5]. La 06.07.2007, Parlamentul Republicii Moldova a adoptat Legea Republicii Moldova pentru ratificarea Convenției ONU împotriva corupției. Potrivit art.20 al Convenției ONU împotriva corupției, „sub rezerva Constituției sale și a principiilor fundamentale ale sistemului său juridic, fiecare stat Parte are în vedere să adopte măsurile legislative și alte măsuri care se dovedesc a fi necesare pentru a atribui caracterul de infracțiune, în cazul în care actele au fost săvârșite cu intenție, îmbogățirii ilicite, adică o mărire substanțială a patrimoniu- lui unui agent public pe care acesta n-o poate justifica rezonabil în raport cu veniturile sale legitime[6]".

Nota informativă la proiectul care stă la baza adoptării la 23.12.2013 a Legii pentru modificarea și completarea unor acte legislative, aflăm: „Mai multe state au optat pentru includerea în legislația națională a componenței de îmbogățire ilicită. Printre acestea, amintim Argentina, Ecuador, El Salvador, Paraguay, Peru, Venezuela, Hong Kong etc. La nivel european, o asemenea componență de infracțiune se regăsește în legislația Ucrainei și Lituaniei.

În expertiza CoE (expert Tilman HOPE) pe marginea proiectului legii a fost menționat că „Proiectul de Lege pentru modificarea și completarea unor acte legislative prezintă o modalitate inovatoare în vederea evitării problemei drepturilor omului, de obicei asociată acestei infracțiuni (prezumția de nevinovăție și auto-incriminarea). Îmbogățirea ilicită, după cum este definită în proiectul de lege, ar lăsa sarcina probei pe deplin la discreția urmăririi penale. În timp ce peste 40 de țări din întreaga lume au introdus deja această infracțiune, Republica Moldova ar fi prima țară din Europa, în afară de Ucraina, care ar face acest lucru[7]. Odată ce această nouă infracțiune a trecut

testul practic, ea ar putea servi ca model și pentru alte țări din regiune, care deliberează cu privire la introducerea acestei infracțiuni.”

Din considerentele evocate supra, legiuitorul a incriminat faptele reunite sub denumirea marginală de îmbogățire ilicită. În art.330[2] CP RM, sub denumirea marginală de îmbogățire ilicită, sunt reunite două variante-tip de infracțiuni.

La 23.12.2013, Parlamentul Republicii Moldova a adoptat Legea Republicii Moldova pentru modificarea și completarea unor acte legislative [8]. Printre altele, conform acestei legi, Codul penal a fost completat cu articolul 330[2] .

Adoptarea art.330[2] CP RM își este în baza în art.20 al Convenției ONU împotriva corupției. La 06.07.2007, Parlamentul Republicii Moldova a adoptat Legea Republicii Moldova pentru ratificarea Convenției ONU împotriva corupției. Potrivit art.20 al Convenției ONU împotriva corupției, „sub rezerva Constituției sale și a principiilor fundamentale ale sistemului său juridic, fiecare stat Parte are în vedere să adopte măsurile legislative și alte măsuri care se dovedesc a fi necesare pentru a atribui caracterul de infracțiune, în cazul în care actele au fost săvârșite cu intenție, îmbogățirii ilicite, adică o mărire substanțială a patrimoniu- lui unui agent public pe care acesta n-o poate justifica rezonabil în raport cu veniturile sale legitime”.

Nota informativă la proiectul care stă la baza adoptării la 23.12.2013 a Legii pentru modificarea și completarea unor acte legislative, aflăm: „Mai multe state au optat pentru includerea în legislația națională a componenței de îmbogățire ilicită. Printre acestea, amintim Argentina, Ecuador, El Salvador, Paraguay, Peru, Venezuela, Hong Kong etc. La nivel european, o asemenea componență de infracțiune se regăsește în legislația Ucrainei și Lituaniei.

În expertiza CoE (expert Tilman HOPE) pe marginea proiectului legii a fost menționat că „Proiectul de Lege pentru modificarea și completarea unor acte legislative prezintă o modalitate inovatoare în vederea evitării problemei drepturilor omului, de obicei asociată acestei infracțiuni (prezumția de nevinovăție și auto-incriminarea). Îmbogățirea ilicită, după cum este definită în proiectul de lege, ar lăsa sarcina probei pe deplin la discreția urmăririi penale. În timp ce peste 40 de țări din întreaga lume au introdus deja această infracțiune, Republica Moldova ar fi prima țară din Europa, în afară de Ucraina, care ar face acest lucru. Odată ce această nouă infracțiune a trecut testul practic, ea ar putea servi ca model și pentru alte țări din regiune, care deliberează cu privire la introducerea acestei infracțiuni.”

Din considerentele evocate supra, legiuitorul a incriminat faptele reunite sub denumirea marginală de îmbogățire ilicită. În art.330[2] CP RM, sub denumirea marginală de îmbogățire ilicită, sunt reunite două variante-tip de infracțiuni.

Prima variantă-tip de infracțiune, specificată la alin.(1) art.330[2] CP RM, constă în deținerea de către o persoană cu funcție de răspundere sau de către o persoană publică, personal sau prin intermediul unor terți, a bunurilor în cazul în care valoarea acestora depășește substanțial mijloacele dobândite și s-a constatat, în baza probelor, că acestea nu aveau cum să fie obținute licit.

La rândul ei, cea de-a doua variantă-tip de Reglementarea răspunderii pentru infracțiunile prevăzute la art.330[2] „îmbogățirea ilicită” din codul penal: controverse, soluții, perspective infracțiune, prevăzută la alin.(2) art.330[2] CP RM, se exprimă în deținerea de către o persoană cu funcție de demnitate publică, personal sau prin intermediul unor terți, a bunurilor în cazul în care valoarea acestora depășește substanțial mijloacele dobândite și s-a constatat, în baza probelor, că acestea nu aveau cum să fie obținute licit.

În practică prezenta normă este foarte greu de aplicat de la introducerea în Codul Penal a unei noi pedepse pentru îmbogățirea ilicită, procurorii recunosc că au rezerve în privința pornirii dosarelor penale în baza acestui articol.

Un caz de îmbogățire ilicită este suspectat fostul președinte al Judecătoriei sectorului Râșcani, Oleg Melniciuc, de comiterea acestei infracțiuni. Experții au dubii că această cauză penală are sorți

de izbândă în judecată, din cauza unor formulări vagi din lege și a unei interpretări date de Curtea Constituțională.

Octavian Iachimovschi, procuror Anticorupție, a declarat că există două prezumpții prevăzute în Constituție care fac complicată sarcina de a demonstra cazurile de îmbogățire ilicită: prezumpția nevinovăției și cea de legalitate a proprietății. „Norma legală și interpretarea Curții Constituționale ne obligă pe noi să demonstrăm ilegalitatea proprietății și vinovăția persoanei. Am putea răsturna prezumpția de legalitate a proprietății, dar dacă o combinăm cu prezumpția de nevinovăție, ne creăm mari probleme în anchetă. Trebuie să demonstrăm nu doar că acea avere nu a fost obținută pe căi legale, dar și să o facem în condițiile unei prezumpții a nevinovăției persoanei. Dacă nu ar exista aceste prezumpții, ar fi mult mai simplu, aș aduna toate veniturile persoanei, aș face un calcul matematic al tuturor cheltuielilor și m-aș duce în fața instanței într-un proces civil. În cazul proceselor civile sarcina probațiunii se inversează și atunci să demonstreze persoana cum a obținut această avere. Dacă nu poate demonstra cum a obținut avere, aceasta este confiscată de stat”[9].

Fostul Vice directorul CNA Cristina Țărnă crede însă că aceste probleme pot fi soluționate. „În România, de asemenea există aceste prezumpții în Constituție, dar s-au făcut câteva modificări care să permită inversarea probei. La noi însă Curtea Constituțională a dat o interpretare diferită. Acum, fie Curtea își revizuiește această hotărâre, dând o nouă interpretare, ori se modifică Constituția ca să spună că această prezumție este pentru cetățeanul de rând, pentru a-l proteja, iar în cazul funcționarilor să poată fi aplicate anumite restricții”, a propus Țărnă.

Procurorul Iachimovschi dă asigurări că situația se va schimba în următoarea perioadă, ținând cont de faptul că a fost creată recent o instituție nouă – Agenția pentru Recuperarea Bunurilor Infracționale, care va investiga „anume proveniența proprietăților despre care mulți spun că le au, însă nu pot dovedi cum le-au obținut” [10].

Deocamdată nici un funcționar public din Republica Moldova din cei 14 pe numele cărora au fost pornite cauze penale în ultimii 3 ani pentru îmbogățire ilicită nu a ajuns să fie condamnat. În două cazuri, urmărirea penală a fost încetată, iar alte două cauze au fost expediate în instanța de judecată. În prezent, 10 angajați la stat sunt bănuiți de îmbogățire ilicită. Asta reiese din datele Procuraturii Anticorupție.

La 27.08.2016 Ministerul Justiției propune un proiect de modificare a Codului penal, prin care cuantifică proporția, care va fi calculată la momentul aprecierii infracțiunii de ”îmbogățire ilicită”, prevăzută de articolele 106, și $330^{,2}$ al Codului penal.

Astfel, infracțiunii de ”îmbogățire ilicită” va fi constatată atunci când valoarea bunurilor dobândite de o persoană cu funcție de răspundere sau de o persoană publică va depăși veniturile obținute de acestea cu suma de 10.000 lei.

Proiectul de lege precizează că bunurile pot fi deținute nemijlocit de către persoanele cu funcții de răspundere și persoanele publice sau prin intermediul unor terți.

Prin acest proiect de lege Ministerul Justiției vine să se conformeze opiniilor expuse de Curtea Constituțională, care a arătat că legiuitorul a utilizat la constatarea infracțiunii de ”îmbogățire ilicită” noțiunea vagă de valoare a bunurilor, care depășește ”substanțial” mijloacele dobândite, adică veniturile legale obținute de subiecții infracțiunii. Prin stabilirea, în mod simplu, a sumei de 10.000 lei vor înlăturate interpretările arbitrare, fapt ce este confirmat și în aplicarea legislației europene și internaționale. Dar din păcate această inițiativă nu a fost pusă pe ordinea de zi a parlamentului pentru a fi adoptată.

Bibliografie:

1. Joseph M. Pico and K.B.U., Cámara Nacional de Casación Penal (National Chamber of Crimina Appeals).
2. Washington, DC: World Bank, Stolen Asset Recovery Initiative. Henning, P. J. 2001. “Public Corruption: A Comparative Analysis of International Corruption Conventions and United States Law.” Arizona Journal of International and Comparative Law

3. Protocolul ECOWAS, articolul 6 alin(3) litera (a) https://documentation.ecowas.int/legal-documents/protocols/
4. Legea Republicii Moldova pentru modificarea şi completarea unor acte legislative nr.423 din 23.12.2013 Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2014, nr.47-48
5. Pereira, Julio. 2003. “O crime de riqueza injustifi cada e as garantias do processo penal.”Boletim do CCAC 7 (September): 1.
6. Jkuyucu-Ergün, Güne. 2007. “Anti-Corruption Legislation in Turkish Law.” German Law Journal 8 (9): 903–14.
7. United Nations Convention against Corruption. http://www.unodc.org/pdf/crime/convention_corruption/signing/Convention-e.pdf
8. Legea Republicii Moldova pentru modificarea şi completarea unor acte legislative nr.423 din 23.12.2013 Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2014, nr.47-48
9. https://anticoruptie.md/ro/stiri/video-imbogatirea-ilicita-da-batai-de-cap-procurorilor-parlamentul-a-blocat-aplicarea-acestui-articol-din-codul-penal
10. Vitalie Stati ” Reglementarea răspunderii pentru infracțiunile prevăzute la art.330[2] „îmbogățirea ilicită” din codul penal: controverse, soluții, Revista Națională de Drept Nr.9 p. 2 .” Chișinău, 2015

EROARE MEDICALĂ PE CALEA ÎMBUNĂTĂȚIRII SIGURANȚEI PACIENȚILOR: ABORDĂRI JURIDICE ȘI EDUCAȚIONALE EUROPENE PENTRU REZOLVAREA PROBLEMEI

CZU: [343.347:614.256]:364.444

Constantin PISARENCO[1],
Universitatea Libera Internațională din Moldova
Serghei PISARENCO[2],
IMSP Institutul de Ftiziopneumologie „Chiril Draganiuc”,
Structura de Management al Calității serviciilor medicale

ABSTRACT. The problem of medical errors is specific to the legal liability of medical workers, providers of medical and pharmaceutical services. There is no single view in the literature on the qualification of medical errors. From a legal point of view, it is necessary to distinguish between medical error and criminal error. The delimitation of these qualifications may facilitate the establishment and legal consolidation of the concept of medical error and malpractice in national law. Using new European legal and educational approaches to tackling medical malpractice will minimize the risk of citizens' rights being violated when providing healthcare, and will protect doctors against unfounded patient allegations.

Keywords: *medical error, malpractice, guilt, law, education, European standards.*

1. Introducere

Siguranța pacientului este un principiu fundamental al acordării asistenței medicale. Complexitatea tot mai mare a proceselor de furnizare a serviciilor de sănătate, este însoțit și de riscul crescut de a provoca anumite prejudicii pacienților din cadrul instituțiilor medicale, această situație creează premisă de a face concluzii din greșelile comise și continuu de a îmbunătăți procesul de acordarea asistenței medicale.

Erorile medicale au fost și vor fi, deoarece procesul de cunoaștere a corpului uman este infinit. Dumnezeu și natura nu ne-a dat posibilitatea de a cunoaște totul despre om. Fiecare generație de medici poate să cunoască și să-și aducă aportul în procesul general de cunoaștere (Ababii ș.a., 2015).

Infracțiunile medicale contra vieții şi sănătății pacienților prezintă un pericol major, deoarece în calitate de consecințe ar putea fi decesul pacientului sau vătămarea gravă a integrității corporale sau sănătății lui şi cauzarea suferințelor morale. Statistica medicală din țările occidentale demonstrează că anual din cauza greșelilor medicale, au de pătimit mi de oameni și despăgubirile materiale și morale în urma acestor greșeli sunt considerabile.

Este un pas foarte corect pentru ca legiuitorii, cu ajutorul experților, să ne ofere nouă, avocaților, conceptul de eroare medicală. Ce este, care este conținutul acestui concept, care sunt limitele acestuia. Unde este cu adevărat o greșeală, când medicul nu și-a dat seama de posibilele consecințe și unde este neglijența criminală.

Sarcina principală a autorităților de anchetă nu este doar de a stabili o relație de cauzalitate între organizarea procesului de tratament (acțiunile medicilor) și consecințele adverse care au avut loc asupra pacienților, ci și de a informa autoritățile sanitare despre cauzele și condițiile, pentru

[1] **Constantin PISARENCO,** Doctor în drept, conferențiar universitar, Universitatea Libera Internațională din Moldova, Facultatea de Drept, or. Chișinău, Republica Moldova, e-mail constantin.pisaremco@gmail.com
[2] **Serghei PISARENCO,** Doctor habilitat în științe medicale, IMSP Institutul de Ftiziopneumologie „Chiril Draganiuc”, Structura de Management al Calității serviciilor medicale, or. Chișinău, Republica Moldova, e-mail serghei.pisarenco@gmail.com

erori medicale pentru a lua masurile corespunzătoare si a preveni astfel de cazuri de acum înainte (Bastrîkin, 2017).

Datele din literatură și experiența personală sugerează, că utilizarea de noi abordări juridice și educaționale europene pentru a rezolva problema erorii medicale va minimiza riscul încălcării drepturilor cetățenilor atunci când le acordă îngrijiri medicale, precum și va proteja împotriva acuzațiilor nefondate ale pacienților, cu condiția ca lucrătorii medicali să își îndeplinească cu conștiință îndatoririle profesionale.

2. Materiale și metode

Au fost studiate articole, monografii, acte metodice etc despre erorile medicale selectate din baze de date bibliografice, precum și acte legislative și normative selectate din registrului de stat al actelor juridice.

3. Rezultate și discuții

Proporția erorilor medicale este destul de mare. Potrivit unui studiu realizat de Universitatea Johns Hopkins, peste 250000 de oameni din Statele Unite mor în fiecare an din cauza erorilor medicale. Este a treia cauză de deces după bolile de inimă și cancerul. Alte studii raportează cifre mult mai mari, susținând până la 440000 de astfel de decese (Sipherd, 2018).

Spre comparație, în Statele Unite proporția erorilor medicale este de 3-4%, în Marea Britanie – 5%, în Franța – 3% (Cernikov ș.a., 2009).

În țările cu venituri mici și medii în fiecare an există aproximativ 134 de milioane de erori medicale. Aproximativ 2,6 milioane de oameni mor din cauza neglijenței s lucrătorilor din domeniul sănătății (WHO, 2019).

Tema erorii medicale și responsabilității lucrătorilor medicali în exercitarea activităților lor profesionale devine din ce în ce mai relevantă, numărul cererilor în instanță de judecată și a plângerilor împotriva instituțiilor medicale și a lucrătorilor medicali este în creștere, în legătură cu neasigurarea sau furnizarea necorespunzătoare a îngrijirilor medicale.

Istoricii continuă să argumenteze până în ziua de azi cine deține sigla: „Errare humanum est” – „A greși este uman”. Unii cred că a fost rostit pentru prima dată în secolul al V-lea î.Hr. e. poetul grec antic Euripide. Alții susțin că Cicero, care a exclamat cândva: „Este natura umană să greșești, dar nu este firesc ca nimeni, decât un prost să stăruie în eroarea lui”. Unul dintre medicii antici spunea că medicina este istoria erorii umane.

Cu siguranța este dificil de a accepta și de recunoaște greșelile comise, în special cele medicale. Cu toate acestea, nu există un astfel de domeniu de activitate în care această problemă să fi fost studiată la fel de atent ca în medicină, ceea ce se datorează unor consecințe care pot să survină: incapacitate, invaliditate și chiar moarte (Abdrakhmanova, 2022).

Există mai multe definiții ale erorilor medicale în literatura medicală și juridică. Cu toate acestea până în prezent, definiția erorii medicale, formulată de academicianul Ippolit Davydovsky, este larg răspândită: „erorile medicale sunt rezultatul unei erori de conștiință a unui medic în îndeplinirea îndatoririlor sale profesionale” (Davydovsky, 1941). Principala diferență dintre o eroare și alte defecte în practica medicală, în opinia sa, este excluderea acțiunilor intenționate.

Richard Rigelman notează că o eroare medicală poate fi săvârșită doar prin neglijență. Neglijența, în opinia sa, este o consecință a lipsei cunoștințelor necesare (Riegelman, 1991).

Legea privind drepturile și responsabilitățile pacientului, Nr. 263 din 27 octombrie 2005 [art. 1, alin. (2)] conține definiția noțiunii de „eroare medicală”. Potrivit acestei norme legale, eroarea medicală reprezintă „activitatea sau inactivitatea conștientă a prestatorului de servicii de sănătate, soldată cu moartea sau dauna cauzată sănătății pacientului din imprudență, neglijență sau lipsă de profesionalism” (LP Nr. 263 din 27.10.2005).

Legiuitorul stabilește că un pacient are dreptul la o diagnoză corectă, descifrarea acestei diagnoze, cât și la cele mai bune remedii și practici aplicate în domeniul medicinei cu privire la

problemele de sănătate pe care le are. Orice drept al pacientului este o obligație a medicului sau a cadrului medical și invers – orice obligație a pacientului este corelată de un drept al medicului (Iachimciuc, 2019).

Eroare medicală este un subiect cu dezbatere importantă, deși acest termen nu este unul nou, avînd semnificația de „practică defectuoasă sau necorespunzătoare", în utilizare curentă, este asociat cu eroarea medicală. Deși acest termen este recunoscut în rândul practicienilor și se invocă faptul comiterii a erorilor medicale de către personalul medical, în pofida acestui fapt concluzionăm că la momentul actual nici termenul de malpraxis și nici termenul de eroare medicală nu au o definiție clară și unică. Definirea acestor termene ar facilita și ar asigura stabilirii acțiunilor și inacțiunilor personalului medical care ar putea duce la răspundere profesională, care urmărește protejarea intereselor și siguranța pacientului, și asigurarea comportamentul cu bună credința a personalului medical. Linia subțire dintre eroarea medicală și infracțiune face dificilă specificarea clară a acestui concept și excluderea posibilelor interpretări.

În mediul medical, se crede că eroarea medicală, indiferent de severitatea consecințelor, nu este pedepsită în mod legal; nu este o problemă de drept penal, ci una medicală (organizatorică și metodică). În acest context urmează să se facă distincție între actele săvârșite cu vinovăție ale lucrătorilor medicali și cazurile săvârșite fără vinovăție.

Cadrul legal național, care reflectă prevederile privind erorile medicale, include: Codul civil al Republicii Moldova; Codul de procedură civilă al Republicii Moldova; Codul penal al Republicii Moldova; Codul de procedură penală al Republicii Moldova; Codul contravențional al Republicii Moldova; Legea ocrotirii sănătății; Legea cu privire la drepturile și responsabilitățile pacientului; Legea cu privire la exercitarea profesiunii de medic; Legea cu privire la expertiza judiciară, constatările tehnico-științifice și medico-legale; Codul deontologic al lucrătorului medical și al farmacistului.

Cadrul legal stabilește standardul serviciilor medicale și consecințele încălcărilor acestor regulilor de acordare a serviciilor medicale. În această ordine de idei tratamentul, prevenire, și diagnosticare corectă este o problemă majora pentru orice sistem de sănătate, deși au apărut multe tehnici de cercetare pentru înțelegerea mai corectă a etiologiei și patogenezei bolilor, această întrebare rămâne fiind una din cele mai principale. Adevărul este că în zilele noastre medicina se confruntă cu problema de a stabili diagnoza corectă în timp restrâns. Orice afecțiune presupune în primul rând diagnosticare corectă și apoi prescrierea unui tratament adecvat. Stabilirea diagnosticului corect se face pe bază unor analize, tratamentul nu se prescrie fără ca medicul să fie convins de faptul ca tratamentul va duce la însănătoșire a pacientului, și nicidecum la agravarea stării de sănătate a acestuia. Însă din diferite motive, timp restrâns, analize incorecte, informații neveridice oferite de la pacient și mulți alți factori, diagnoza și tratamentul sunt unele incorecte. Ceea ce presupune comiterea erorilor medicale sau malpraxisului (termen provenit din latină: *malus* = „rău" și greacă: *praxis* = „practică") care în dependența de situație poate duce chiar la decesul persoanei.

Malpraxisul conform dicționarul explicativ al limbii române „este tratamentul incorect sau neglijent aplicat de un medic unui pacient, care îi produce acestuia prejudicii de orice natură, în relație cu gradul de afectare a capacității fizice și psihice (DEX, 2009).

Malpraxisul conform Legii Nr. 95 din 14 aprilie 2006 privind reforma în domeniul sănătății a României [art. 642, alin. (1b)] „este eroarea profesională săvârşită în exercitarea actului medical sau medico-farmaceutic, generatoare de prejudicii asupra pacientului, implicând răspunderea civilă a personalului medical şi a furnizorului de produse şi servicii medicale, sanitare şi farmaceutice." (LP Nr. 95 din 14.04.2006).

Aceeași lege [art. 642, alin. (2)] stabilește răspunderea personalului medical din punct de vedere civil „pentru prejudiciile produse din eroare, care includ şi neglijența, imprudența sau cunoștințe medicale insuficiente în exercitarea profesiunii, prin acte individuale în cadrul procedurilor de prevenție, diagnostic sau tratament.".

Pentru angajarea răspunderii juridice trebuie sa existe cumulativ o conduita ilicita, un prejudiciu, legătura de cauzalitate intre conduita culpabila si rezultatul vătămător, vinovăție din partea personalului medical si sa nu existe împrejurări sau cauze care înlătura răspunderea juridica. Cele mai multe cazuri de malpraxis sunt comise cu forma de vinovăției a culpei, asta nu exclude însă ca fapta ilicita sa poată fi comisa si cu forma de vinovăție a intenției.

În doctrina se face distincția între culpa comisiva: manifestata în cadrul unei acțiuni inadecvate prin imprudenta, nepricepere sau stângăcie, culpa omisiva manifestata în cadrul unei inacțiuni prin neexecutarea unei acțiuni necesare, culpa „în eligendo” constând în alegerea greșită a unor proceduri medicale ori în delegarea unei persoane necompetente și culpa „în vigilando” constând în nesolicitarea unui ajutor, prin neinformare etc.

Pentru o mai buna stabilire a formei de vinovăției este foarte important a se face distincția între fapta comisa prin eroare și fapta comisa din greșeală. Eroarea este determinata de situații ca evoluția complicata a unei boli ori simptomatologia atipica, situații în care orice medic ar fi procedat în aceeași maniera. Greșeala presupune nerespectarea unor norme de comportament profesional pe care un medic cu aceeași capacitate profesionala, în aceleași condiții, le-ar fi respectat. Spre deosebire de greșeala, eroarea apare în ciuda bunei-credințe și a conștiinciozității medicului.

Potrivit prevederilor Legii Nr. 95/2006, personalul medical răspunde civil pentru prejudiciile produse din eroare, care includ și neglijenta, imprudenta sau cunoștințe medicale insuficiente în exercitarea profesiunii, prin acte individuale în cadrul procedurilor de prevenție, diagnostic sau tratament (Beliș, 2010).

Potrivit unor autori (Astărăstoae, 2015), noțiunea de malpraxis trebuie înțeleasă dintr-o perspectivă triplă ca: un act medical prin prisma dreptului medical; ca o forță antisocială, ce lezează drepturile ocrotite de legea penală; ca fapte generatoare de prejudicii ce impun reparații.

Legislația Republicii Moldova la momentul actual nu definește noțiunea de malpraxis. Totodată, conform proiectul de lege, malpraxisul medical „reprezintă eroarea profesională săvârșită de prestatorul de servicii de sănătate prin acțiune sau inacțiune, din neglijență, imprudență sau ignoranță în exercitarea actului medical, soldată cu deces sau vătămare a integrității corporale sau a sănătății pacientului care putea fi evitată, și care implică angajarea răspunderii civile.” (Gaţcan, 2020).

Conceptul de ,,malpraxis medical”, în conformitate cu doctrina și practica internațională în domeniu (Pădure, 2011; Georgescu, Vintilă, 2012; Eţco, Mecineanu, 2013), întrunește câteva elemente indispensabile, după cum urmează: prezența unei îndatoriri profesionale medicale de îngrijire a pacientului; prezența erorii irelevante; fapta săvârșite cu vinovăție (Iftenie, 2007); prezența prejudiciului; legătura de cauzalitate dintre actul medical defectuos și consecințele nefaste survenite la pacient și manifestate în prejudicierea sănătății sau decesul acestuia (Pashinyan, Ivshin, 2006).

Un interes deosebit reprezintă malpraxisul medical comis la etapa de diagnosticare. (Gîrla, 2007). La această etapă, pot fi distinse următoarele forme de încălcări care cel mai des se întâlnesc în practica medicală: anamneza incompletă și evaluarea incorectă a datelor clinice; examinarea funcțională insuficientă; examenul instrumental întârziat; diagnosticul greșit, întârziat sau incomplet. Lista acestor încălcări nu are un caracter exhaustiv și poate fi extinsă (Gîrla, Suhorucov, 2017).

Legea ocrotirii sănătății, Nr. 411 din 28 martie 1995 [art. 14, alin. (3)] prevede: „Lucrătorii medico-sanitari şi farmaceutici poartă răspundere pentru incompetența profesională şi încălcare a obligațiunilor profesionale, conform legislației în vigoare” (LP Nr. 411 din 28.03.1995).

Latura negativă a absenței conceptului este în faptul că malpraxisul este mai greu de depistat și de calificat de către organele de drept. De asemenea, există o libertate de a defini conceptul, ceea ce înseamnă că fiecare definiție este una subiectivă și fiecare teoretician și practician ar putea considera că de exemplu, un caz ar putea intră sub incidența erorii medicale, însă în aceleași timp, un alt practician crede altfel. Dacă nu se aplică o definiție unică, atunci ea nu poate fi aplicată în

cadrul procesului penal și atunci făptuitorul rămâne nepedepsit, în timp ce partea vătămată suferă consecințele unei astfel de erori medicale.

Erorile medicale pot fi clasificate după diferite criterii, ca de exemplu în funcție și legătura lor cu procesul de diagnostic și tratament: erori de diagnostic, organizatorice, terapeutic-tactice, deontologice, tehnice etc.

Erori de diagnostic: de multe ori medicii sunt limitați în timp și nu au posibilitatea să stabilească un diagnostic corect. Motivele pot fi diferite, boala în anumite cazuri procedează diferit decât este descris de obicei în practica medicală și sunt necesare teste suplimentare. Se întâmplă că sunt anumite caracteristici fiziologice ale corpului pacientului, din acest motiv, un diagnostic corect nu este posibil de stabilit în timp restrîns. Când persoană suferă de multiple boli cronice, și acest lucru complică și diagnosticul corect și dezvoltarea unei căi de tratament.

Erori de organizatoric: acest tip de eroare are două principale motive. Prima este lipsa de experiență sau de calificare a medicului. A doua problemă este echiparea insuficientă a spitalelor și policlinici cu medicamentele necesare si echipamente medicale. De foarte multe ori, aceste dificultăți au un impact direct asupra stării de sănătate a pacienților.

Erori de terapeutic-tactic: în cazul în care s-a pus inițial un diagnostic în mod eronat, procesul de tratament se îngreunează și poate avea consecințe fatale. Deseori în situații complicate sunt întrunite consiliu medical. Aceasta presupune noi examinări, prescrieri de medicamente și proceduri. Ca urmare, durata internării în spital se mărește, viața personală pacientul în afara spitalului are de suferit, și nu este clară care va fi finalitatea procesului. Recomandările consiliul urmează a fi executate obligatoriu de către medicul curant, în asemenea situații apar anumite dificultăți în stabilirea cercului de subiecți care se fac vinovați pentru stabilirea diagnozei și tratamentului incorect.

Erori de deontologic: pentru procesul de recuperare, un rol foarte important joacă nivelul de înțelegere reciprocă și respect reciproc între medic și pacient și rudele pacientului. Lipsa de atenție, atitudine nepolitica sau simpla neglijenta. Toate acestea au un impact negativ asupra sănătății. Fără a lua în serios plângerile pacientului sau obiecțiile pacientului poate să provoace o evoluție mai severă a bolii sau efecte secundare nedorite.

Erori de tehnic: apar din cauza inexactităților asociate cu completarea documentației pacientului. Introducerea rezultatelor eronate ale testelor sau care se referă la alt pacient în fișa medicală a pacientului. În acest caz, cursul tratamentului se schimbă dramatic. Introducerea datelor eronate în certificatul de externarea a pacientului, descriere greșită a diagnosticului și măsurile ulterioare de reabilitare duc adesea la recidiva în sănătate.

Erori de farmaceutic: acest tip de eroare se caracterizează prin mai multe diverse manifestări. Prima este alegerea greșită a medicamentului sau doză greșită. În plus, efectele secundare ale medicamentelor prescrise nu sunt luate în considerare, și efectul acestora asupra organismului pacientului. Eroarea farmaceutică apare și atunci când, în loc de un medicamentul original, este prescris analogul său. Unele medicamente, datorită conținutului componentelor sale active ar putea să se excludă reciproc. Prin urmare, administrarea lor concomitentă poate prezenta un risc grav pentru sănătate, sau la apariția unor simptome sau efecte nedorite.

Divizarea erorilor medicale ar putea fi efectuată și după specializarea medicilor. Unele ramuri ale medicinei necesită cunoștințe suplimentare, prin urmare, în cazul unei dispute, corectitudinea acțiunilor sau inacțiunea medicului poate fi evaluată doar de către experți de specialitate.

Medicină stomatologică. Neglijarea testării reacției pacientului pentru sensibilitate la diferite medicamente sau soluții care sunt utilizate. Ca rezultat ar putea să survină moartea dintr-un atac acut de alergie sau de șoc dureros.

Obstetrică-ginecologie. Chiar și cea mai mică greșeală poate fi fatală pentru o femeie și copilul ei nenăscut. Este foarte complicat de demonstrat astfel de acțiuni, erorile medicale în timpul

sarcinii ar putea duce și la apariția tulburări de dezvoltare a nou născutului sau la malformații acestuia. Aplicându-i măsuri greșite de reabilitarea amenință ca copilul să se dezvolte cu handicap.

Chirurgie. Chiar și cea mai mică intervenție chirurgicală ar putea duce afectare sănătății pacientul. Sursa problemei poate fi o anestezie necorespunzătoare, în timpul operației au fost operate injecții suplimentare, care au fost alese eronat sau zona greșită a injecției lor. Diagnosticul inițial a fost stabilit greșit, documentația a fost îndeplinită eronat, sau nu s-a efectuat toate analizele sau testele inițiale. Toate acestea pot provoacă complicații după operație. Sau după intervenție chirurgicală în corpul pacientului rămâne „urme” suplimentare: instrumentar medical și consumabile igienice materiale. Detectarea lor devine posibilă numai după un alt examen cu raze X.

Medicină de urgență. Principala problemă este sosirea cu întârziere la bolnav. Deși există standarde stabilite, brigada ajunge la fața locului cu o întârziere serioasă, care este ar putea fi una fatală. Echipajul de ambulanță nu este echipat cu toate necesare, ca rezultat stabilirea diagnosticului eronat, sau neefectuarea unor proceduri obligatorii. Uneori, medicii refuză să spitalizeze pacientul sub diverse pretexte, lipsa de paturi în spital, vârsta pacientului, natura diagnosticului.

Este de remarcat faptul că fiecărei ramuri a medicinei îi este specific propriul procent de erori medicale. Potrivit unor rapoarte, chirurgia reprezintă până la 25%, stomatologie, ginecologie și obstetrică – 15%, terapie – 10% etc. (Krasnopeeva, 2017).

În ultima perioadă, Colegiul Medicilor din România înregistrează o creștere a cazurilor reclamate privind malpraxisul. Doar 8 la sută dintre acestea au fost calificate drept tratamente incorecte sau neglijente față de pacient, celelalte având alt interes, de obicei – unul financiar. Cele mai multe, și anume 80 la sută din cazurile de malpraxis, țin de obstetrică și ginecologie, chirurgie și cardiologie (Astărăstoae, 2015).

Exercitarea profesiei medicale se realizează pe baza angajamentului de a acorda îngrijiri atente și conștiincioase conform standardelor cunoștințelor medicale. Personalul medical are obligația de diligență, de a face tot ce este posibil prin utilizarea tuturor mijloacelor și metodelor în interesul pacientului, în strictă conformitate cu standarde de acordarea serviciilor medicale.

Încălcarea acestor standarde atrage responsabilitate a personalului medical, de la răspunderea disciplinară și pînă la răspunderea penală a subiectului care se face vinovat de consecințele produse. Atît răspunderea poate să survină și pentru instituția medicala în care s-a comis abaterea examinată. În esența, activitatea personalului medical, implică existența unei datorii profesionale, în vederea îndeplinirii profesionale și doar în interesul pacientului a acțiunilor sau inacțiunilor personalului medical, iar neîndeplinirea acestei datorii prin acțiune sau inacțiune care îmbracă forma unei vinovății, fie sine încrederea în sine sau neglijența, apariția unui prejudiciu material sau moral și existența legăturii de cauzalitate între fapta personalului medical și consecințele prejudiciabile produse, duce la apariție cele mai aspre forme de răspundere și anume a răspunderii penale.

În această ordine de idei tratamentul, prevenire și diagnosticare corectă este o problemă majora pentru orice sistem de sănătate, deși au apărut multe tehnici de cercetare pentru înțelegerea mai corectă a etiologiei și patogenezei bolilor, această întrebare rămâne fiind una din cele mai principale. Adevărul este că în zilele noastre medicina se confruntă cu problema de a stabili diagnoza corectă în timp restrâns. Orice afecțiune presupune în primul rând diagnosticare corectă și apoi prescrierea unui tratament adecvat. Stabilirea diagnosticului corect se face pe bază unor analize, tratamentul nu se prescrie fără ca medicul să fie convins de faptul ca tratamentul va duce la însănătoșire a pacientului, și nicidecum la agravarea stării de sănătate a acestuia.

În ceea ce privește malpraxisul medical, personalul medical poate fi tras la răspundere disciplinară de către comitetul de etică, administrativă, prin intermediul comisiei administrative sau agenția medicamentului și dispozitivelor medicale, civilă, prin intermediul unei acțiuni civile formulate în fața unei instanțe care este reglementată de Codul Civil al Republicii Moldova, penală, prin tragerea la răspundere pentru săvârșirea unei infracțiuni conform Codului Penal al Republicii Moldova.

Fiecare formă de răspundere are efectele sale. Răspundere disciplinară intervine în cazul în care salariatul încalcă în mod culpabil obligațiile sale de serviciu, însă această formă nu presupune acordarea unor despăgubiri persoanelor vătămate în urma acțiunilor personalului. Acțiunile lucrătorului medical sunt examinate de către Comitetul de etică instituite în cadrul instituțiilor medico-sanitare, care se realizează în conformitate cu prevederile Codului deontologic al lucrătorului medical și al farmacistului (HG Nr. 192 din 24.03.2017).

Răspundere juridică civilă este un raport juridic obligațional în baza căreia o persoană este ținută să repare prejudiciul cauzat altei persoane, prin fapta sa ori în cazurile prevăzute de lege, pentru prejudiciul pentru care este răspunzătoare. Un caracter specific al răspunderii civile este determinat de necesitatea dovedirii unor elemente obligatorii ale răspunderii delictuale: vinovăție, faptă ilicită, prejudiciu și legătură de cauzalitate între faptă și prejudiciu.

În cazul în care lipsește unul dintre elementele menționate mai sus, atunci nu există posibilitatea tragerii la răspundere civilă și implicit a pronunțării unei hotărâri judecătorești. Modalitatea de dovedire a erorii medicale se va stabili în urma probelor ce vor fi dispuse și administrate în cauză.

Răspundere penală se caracterizează prin fapte ilicite care constituie infracțiunii, prezentând un anumit grad de pericol social. Fiecare infracțiune are elementele sale specifice care urmează sa fie probate de către organul de urmărire penală. Răspunderea penală se întemeiază totdeauna pe vinovăția autorului faptei ilicite, care poate să fie sine încrederea în sine sau neglijența. Menționăm asupra faptului că răspunderea personala a medicului nu exclude și răspunderea instituției unde s-a produs incidentul investigat.

Linia subțire dintre eroarea medicală și infracțiune face dificilă specificarea clară a acestui concept și excluderea posibilelor interpretări. În acest context reglementarea noțiunii și conceptului de eroare medicală și a malpraxisului în legislația națională va schimba situația în care, orice act sau omisiune a unui lucrător medical care a condus la o dereglare a stării de sănătate a pacientului, va crea un cadru de reglementare și instituțional în definiția juridică a neglijenței medicale, va permite pacienților și profesioniștilor din domeniul medical să-și protejeze interesele în cadrul juridic.

O analiză a naturii juridice și a caracteristicilor unei erori medicale profesionale a arătat că răspunderea penală survine nu numai în cazul încălcării prevederilor legislative, dar și în cazul încălcării standardelor minime de acordare a îngrijirilor medicale necesare (Brînza, Stati, 2011).

Înăsprirea cadrului legal cu privirea la reglementarea erorii medicale duce la apariția fenomenului de medicină defensivă – adică prescrierea în exces a analizelor și acțiunilor premergătoare actului medical propriu zis în vederea asigurării ulterioare de consecințele nefavorabile. Acest fenomen duce la sporirea costului intervenției medicale și la tergiversarea examinării cazului medical.

Complexitatea tot mai mare a proceselor de furnizare a asistenței medicale, însoțită de un prejudiciu crescut asupra pacienților din instituțiile de îngrijire a sănătății, solicită îmbunătățirea continuă a practicilor de învățare a erorilor (Buromsky, 2021) și nevoia de a transforma cultura dezvăluirii erorilor în comunitatea medicală dintr-o cultură care este adesea punitivă, într-o cultură de recuperare și sprijin (Han, Vapiwala, 2018).

Capacitatea de analiza, evaluarea obiectiva a rezultatelor propriei activități profesionale este o condiție importanta pentru prevenirea erorilor profesionale. Dar, din păcate, medicul nu are întotdeauna are o înțelegere clară a aspectelor legale ale relației cu pacientul; în privința drepturilor și responsabilităților, în privința asigurării civile a acțiunilor sale și acoperii prejudiciului cauzat pentru vătămarea sănătății pacientului din cauza unei erori medicale. (Cernikov ș.a., 2009).

Tendințele moderne în reglementarea legislativă a tuturor aspectelor activității medicale fac relevantă introducerea unui curs special de pregătire universitară și postuniversitară a unui medic (Vorobiev, 2013; Pisarenco, 2019).

În ultimele decenii, la nivel internațional au fost luate inițiative pentru a asigura calitatea învățământului medical universitar și postuniversitar. Acestea includ introducerea de standarde și crearea de sisteme de recunoaștere și acreditare a universităților și a programelor.

Potrivit grupului de lucru internațional al WFME, educația medicală de bază în toate țările este influențată de principii care sunt comune tradițiilor majorității universităților.

Multe universități europene pun accentul pe pregătire practică – studenții petrec mult timp în clinici și centre de cercetare încă din primul an, se familiarizează cu realitățile medicinei moderne.

După cum a arătat studiul atitudinea studenților la medicină din diferite universități față de siguranța pacienților sunt similare, cu excepția înțelegerii erorii medicale, în comparație cu studenții care au primit instruire pe această temă și manifestă o atitudine semnificativ mai pozitivă (Alser et al. 2020).

În Republica Moldova și România problema greșelilor medicale și malpraxisului este într-o anumită măsură elucidată în programele de „Etică medicală”, „Drept medical”, „Medicină legală” etc., printre obiectivele generale ale cărora le remarcăm la fel ca: dobândirea de cunoștințe și abilitați necesare pentru gestionarea cazurilor curente și a situațiilor complexe, interdisciplinare din viitoarea practica medicala în conformitate cu cerințele legale aplicabile și pentru identificarea necesității dezvoltării unor noi reglementari; cunoașterea și înțelegerea cerințelor legale pentru a dezvolta o practica medicala eficienta și sigura; dezvoltarea relației cu pacienții pornind de la respectarea drepturilor specifice.

O imagine mai completă problemei cu privire la malpraxis studenții obțin în cursurile pe „Elemente juridice și malpraxis”, „Malpraxis și decizie morală în medicina clinică” etc., al cărui scop special este: conștientizarea faptului ca necesitatea alinierii practicii de zi cu zi la cerințele legale specifice influențează orice decizie medicala; conștientizarea responsabilității juridice; identificarea vulnerabilităților în fața acuzațiilor de malpraxis medical și inițierea de activități adresate acestora.

În cursul practicii clinice, studenții aprofundează cunoștințele teoretice dobândite în studiul disciplinelor de mai sus, își formează abilitățile de a rezolva profesionist situații dificile.

Cu scopul de a încuraja și a sprijini extinderea a discuțiilor despre siguranța pacienților și erorile medicale, Asociația Colegiilor Medicale Americane a dezvoltat un ghid de studiu. Manualul oferă o trecere în revistă amănunțită a literaturii din acest domeniu și includ: aspecte etice, juridice, profesionale și de cultură a medicinei; tratamentul recomandat al erorilor medicale; impactul greșelii asupra medicului și importanța conștientizării personale; prevenirea erorilor medicale; educați studenții de medicină și rezidenții cu privire la siguranța pacienților și erorile medicale etc. (Halbach, Sullivan, 2005).

Noile tehnologii înalte intră în practica zilnică a unui medic, necesitând noi cunoștințe și abilități pentru utilizarea lor eficientă, arsenalul de medicamente este de mii. Fluxul de informații medicale este ca o avalanșă. În aceste condiții de muncă devine evident că cunoștințele dobândite pe banca elevului nu mai sunt suficiente pentru un medic modern.

Activitățile de dezvoltare profesională continuă ar trebui să se bazeze pe un proces continuu, pe tot parcursul carierii medicale, începând cu admiterea studentului la facultatea de medicină (WFME, 2007).

Conform standardelor internaționale WFME, procesul de reînnoire a curriculum-ului ar trebui să se bazeze pe cercetări și analize prospective, iar revizuirea politicii și practicii programelor de formare medicală postuniversitară ar trebui efectuată în conformitate cu experiența trecută, activitățile curente și perspectivele viitoare.

În același timp, trebuie remarcat rolul asociațiilor și organizațiilor profesionale, precum Uniunea Europeană a Medicilor Specialiști (UEMS) și Comitetul permanent al medicilor europeni (The Standing Committee of European Doctors – CPME).

Consiliul European și Colegiul de Obstetrică și Ginecologie au lansat un „Proiect de Consens pentru Predare" pentru a armoniza educația în obstetrică și ginecologie în toată Europa. Acest proiect, numit EBCOG-PACT, va dezvolta un curriculum paneuropean avansat care va servi drept exemplu de armonizare a educației postuniversitare în Europa (van der Aa et al., 2016).

În Republica Moldova problema greșelilor medicale și malpraxisului este elucidată în programele de formare și dezvoltare profesională continuă. Medicii, cadrul managerial și personalul non-medical implicat în managementul IMSP au posibilitatea de a-și îmbunătăți cunoștințele și abilitățile cu privire la aspecte relevante în cursurile de „Etică, integritate și legislație în activitatea lucrătorilor medical, „Etică, comunicare și consilierea pacientului", „Managementul calității"; medici de familie – „Dreptul medical în practica medicului de familie"; experții ginecologi și obstetricieni – „Legislație în practica ginecologică și obstetricală"; experții judiciari – „Documentarea activității de expertiză judiciară", „Reglementarea juridică a activității de expertiză judiciară".

Armonizarea în continuare a educației medicale în Euroregiunea va contribui la extinderea schimbului internațional de bune practici în domeniul asistenței medicale, mobilitatea studenților-medicilor și specialiștilor medicali, dar în primul rând, la îmbunătățirea siguranței pacienților, inclusiv prin schimbarea atitudinilor față de erorile medicale și reducerea numărului acestora.

4. Concluzie

Problema erorilor medicale este specifică răspunderii juridice a lucrătorilor medicali, prestatorilor de servicii medicale și farmaceutice. În literatura de specialitate nu există un punct de vedere unic asupra calificării erorilor medicale. Din punct de vedere juridic, printre erorile este necesar să se facă distincția între eroarea medicală și infracțiune. Delimitarea acestor calificări poate facilita stabilirea și consolidarea juridică a conceptului de eroare medicală și a malpraxisului în legislația națională. Utilizarea de noi abordări juridice și educaționale europene pentru a rezolva problema erorii medicale va minimiza riscul încălcării drepturilor cetățenilor atunci când le acordă îngrijiri medicale, precum și va proteja medicii împotriva acuzațiilor nefondate ale pacienților.

Bibliografie:

1. Ababii, I. Astărăstoae V., Hotineanu, V. (2015, Ianuarie 28). Erorile medicale au fost și vor fi…. https://fiziologie.usmf.md/ru/node/11557
2. Alser, M., Böttcher, B., Alfaqawi, M. et al. (2020). Undergraduate medical students' attitudes towards medical errors and patient safety: a multi-center cross-sectional study in the Gaza Strip, Palestine. *BMC Med Educ* 20, 447. https://doi.org/10.1186/s12909-020-02375-z
3. Beliș, V. (2010, Mai 1) Malpraxisul în domeniul medical. http://www.aafdutm.ro/revista/anul-ii/malpraxisul-in-domeniul-medical/
4. Brînza, S., Stați, V. (2011). Drept Penal, partea specială, vol. I. Chișinău: Tipografia Centrală, p. 86. 1062 p.
5. Cod Nr. 1107 din 06-06-2002 Codul Civil al Republicii Moldova. Publicat: 22-06-2002 în Monitorul Oficial Nr. 82-86 art. 661. Republicat în Monitorul Oficial Nr. 66-75 din 01.03.2019 art. 132. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=110279&lang=ro
6. Cod Nr. 985 din 18-04-2002 Codul Penal al Republicii Moldova. Publicat: 14-04-2009 în Monitorul Oficial Nr. 72-74 art. 195. Publicat: 14-04-2009 în Monitorul Oficial Nr. 72-74 art. 195. Modificat. LP138 din 19.07.18 MO347-357 din 14.09.18 art. 584. https://www.legis.md/cautare-/getResults?doc_id=122429&lang=ro
7. Cod Nr. 122 din 14-03-2003 Codul de Procedură Penală al Republicii Moldova. Publicat: 05-11-2013 în Monitorul Oficial Nr. 248-251 art. 699. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=96049-&lang=ro
8. Cod Nr. 225 din 30-05-2003 Codul de Procedură Civilă al Republicii Moldova. Publicat: 03-08-2018 în Monitorul Oficial Nr. 285-294 art. 436. Publicat: 03-08-2018 în Monitorul Oficial Nr. 285-294 art. 436. Versiune în vigoare din 14.01.19 în baza modificărilor prin LP133 din 15.11.18 MO 467-479 din 14.12.18 art. 784. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=110220&lang=ro

9. Cod Nr. 218 din 24-10-2008 Codul contravențional al Republicii Moldova. Publicat: 17-03-2017 în Monitorul Oficial Nr. 78-84 art. 100. Modificat. LP133 din 15.11.18 MO 467-479 din 14.12.18 art. 784. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=125094&lang=ro
10. Dandeș, V. (2019, Februarie 15). Правовые аспекты специфики медицинской деятельности. In: Știință, educație, cultură (conferință științifico-practică internațională), Vol. 1. Comrat, 2019, pp. 237-241. ISBN 978-9975-3246-7-0. https://kdu.md/images/Files/%D0%A2%D0%9E%D0%9C1-20191605.pdf
11. Dicționar explicativ al limbii române. Recuperat Aprilie 29, 2022 din https://dexonline.ro/definitie/malpraxis
12. Eţco, C., Mecineanu, A. (2013). Sistemul malpraxisului medical din Republica Moldova. *Sănătate publică, economie şi management în medicină (Chișinău)*, vol. 46, p. 8-15. https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/22788
13. Gaţcan, Șt. (2003). Profilaxia greșelilor şi culpelor medicale. *Info-Med (Chișinău)*, Nr. 1, p. 21-27. https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/12663
14. Georgescu, Șt. O., Vintilă, D. (2012). Despre patologia iatrogenă. *Jurnalul de Chirurgie (Iași)*, vol. 8, Nr. 3, p. 217. https://kdu.md/images/Files/%D0%A2%D0%9E%D0%9C1-20191605.pdf
15. Gîrla, L., Suhorucov, A. (2016, Noiembrie 9-10). Repere privind malpraxisul medical comis la etapa de diagnosticare. In: Integrare prin cercetare și inovare (conferință științifico-practică internațională). Chișinău, 2017, p. 50-54. https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/50-54_25.pdf
16. Halbach, J., Sullivan, L. (2005, January 22). Medical Errors and Patient Safety: A Curriculum Guide for Teaching Medical Students and Family Practice Residents. https://doi.org/10.15766/mep_2374-8265.101
17. Jason J. Han & Neha Vapiwala (2019) Pre-specialization – Considerations for more focused and personalized educational modules in the twenty-first century. *Medical Teacher*, 41:2, 190-194, https://doi.org/10.1080/0142159X.2018.1459532
18. Hotărâre Guvernului Nr. 192 din 24-03-2017 cu privire la aprobarea Codului deontologic al lucrătorului medical şi al farmacistului. Publicat: 31-03-2017 în Monitorul Oficial Nr. 92-102 art. 265. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=98572&lang=ro
19. Iachimciuc, A. (2019, Februarie10). În Moldova lipsește legislația care ar soluționa efectiv cazurile de malpraxis. https://www.ziarelive.ro/stiri/avocat-in-moldova-lipseste-legislatia-care-ar-solutiona-efectiv-cazurile-de-malpraxis.html
20. Iftenie, V. (2007). Culpa medicală. În: Revista Română de Medicină Legală, vol.15 (1), p. 63-66. https://www.mededportal.org/doi/10.15766/mep_2374-8265.101
21. Lege Nr. 263 din 27-10-2005 cu privire la drepturile şi responsabilitățile pacientului. Publicat: 30-12-2005 în Monitorul Oficial Nr. 176-181 art. 867. Versiune în vigoare din 30.12.18 în baza modificărilor prin LP238 din 08.11.18 MO441-447 din 30.11.18 art. 709. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=107308&lang=ro
22. Lege Nr. 411 din 28-03-1995 ocrotirii sănătății. Publicat: 22-06-1995 în Monitorul Oficial Nr. 34 art. 373. Modificat. LP169 din 06.12.19, MO367-377/13.12.19 art. 258; în vigoare 01.01.20. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=119465&lang=ro
23. Lege Nr. 95 din 14 aprilie 2006 (**republicată**) privind reforma în domeniul sănătății. Emitent Parlamentul României. Publicat în Monitorul Oficial Nr. 652 din 28 august 2015. https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/71139
24. Lege Nr. 264 din 27-10-2005 cu privire la exercitarea profesiunii de medic. Publicat: 23-12-2005 în Monitorul Oficial Nr. 172-175 art. 839. Versiune în vigoare din 30.12.18 în baza modificărilor prin LP238 din 08.11.18 MO441-447 din 30.11.18 art. 709. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=110649&lang=ro
25. Lege Nr. 1086 din 23-06-2000 cu privire la expertiza judiciară, constatările tehnico-ştiinţifice şi medico-legale. Publicat: 16-11-2000 în Monitorul Oficial Nr. 144-145 art. 1056. Versiune în vigoare din 01.10.2012 în baza modificărilor prin LP120 din 25.05.12, MO103/29.05.12 art. 353. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=65642&lang=ro
26. Medical Errors and Patient Safety: A Curriculum Guide for Teaching Medical Students and Family Practice Residents. Joseph Halbach, MD, MPH and Laurie Sullivan, PhD, LCSW. https://www.mededportal.org/doi/10.15766/mep_2374-8265.101

27. Midrigan, V.-S. (2011). Conceptul, particularităţile, sistematizarea şi diferenţierea erorilor şi greşelilor medicale profesionale: polemici privind raţionalitatea standardelor de calitate a îngrijirilor medicale. *Revista Naţională de Drept (Chişinău)*, Nr. 12, p. 36-44. https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Conceptul%20particularitatile%20erorilor%20medicale%2036_44.pdf
28. Pădure, A. (2011). Analiza medico-legală a deficienţelor admise în asistenţa medicală de profil chirurgical. Autoreferatul tezei de doctor habilitat în medicină. Chişinău, 2011, p. 5-6. http://www.cnaa.md/files/theses/2011/20252/andrei_padure_abstract.pdf
29. Planul de învățământ: programul de studii Medicina. Universitatea de Stat de Medicină și Farmacie „Nicolae Testemițanu" din Republica Moldova. https://didactic.usmf.md/sites/default/files/inline-files/Plan%20invatamant_Medicina%202021-2022.PDF
30. Planul de învățământ: programul de studii Medicina. Universitatea de Medicina și Farmacie „Carol Davila" din București. https://umfcd.ro/educatie/facultati-si-resurse/facultatea-de-medicina/#eluid-823830bf_1_4
31. Proiectul de Lege cu privire la malpraxisul medical. Autor: Gațcan Ștefan, deputat în deputat în Parlamentul Republicii Moldova. Număr înregistrare: 371. Data înregistrării: 03.09.2020. https://www.parlament.md/ProcesulLegislativ/Proiectedeactelegislative/tabid/61/
32. Riegelman Richard, K. (1991). Minimizing Medical Mistakes. The Art of Medical Decision Making By. Little, Brown & Co., Boston, 1991, 228 pp.
33. Sipherd Ray (2018, Feb 22). The third-leading cause of death in US most doctors don't want you to know about. https://www.cnbc.com/2018/02/22/medical-errors-third-leading-cause-of-death-in-america.html
34. van der Aa, J.E., Goverde, A.J., Teunissen, P.W., Scheele, F. (2016) Paving the road for a European postgraduate training curriculum. *Eur J Obstet Gynecol Reprod Biol.*, 203:229-31. https://doi:10.1016/j.ejogrb.2016.05.020. Epub 2016 Jun 18.
35. Watson, K., & Kottenhagen, R. (2018). Patients' Rights, Medical Error and Harmonisation of Compensation Mechanisms in Europe, *European Journal of Health Law*, *25*(1), 1-23. https://doi: https://doi.org/10.1163/15718093-12460348
36. WFME Global Standards for Quality Improvement in Medical Education: European Specifications. MEDINE The Thematic Network on Medical Education in Europe. Copenhagen, 2007. 80 p. ISBN: 978-87989108-6-2 https://www.researchgate.net/publication/237189562
37. Абдрахманова, Е.С. (2022, Mai 25). Врачебная ошибка: юридические аспекты. Российская офтальмология онлайн. https://eyepress.ru/article.aspx?13084
38. Бастрыкин, А.И. (2017, Октябрь 7). Взаимодействие Следственного Комитета РФ и НМП. (съезд Союза медицинского сообщества «Национальная Медицинская Палата»). Москва, 2017. https://nacmedpalata.ru/?action=show&id=29305
39. Буромский, И. (2021, Апрель 19). Врачебные ошибки и последствия их совершения. Адвокатская газета. https://www.advgazeta.ru/novosti/vrachebnye-oshibki-i-posledstviya-ikh-sovershеniya/
40. Всемирная Организация Здравоохранения (2019, Сентябрь, 17). Во Всемирный день безопасности пациентов в ВОЗ напоминают, что от врачебных ошибок страдают десятки миллионов человек. https://news.un.org/ru/story/2019/09/1363052
41. Воробьев, К. П. (2013). Какие виды компетентности необходимо формировать в процессе до- и последипломного образования врача? *Вестник Санкт-Петербургского университета*, сер. 11, 2013, вып. 3, с. 184-193. https://cyberleninka.ru/article/n/kakie-vidy-kompetentnosti-neobhodimo-formirovat-v-protsesse-doi-poslediplomnogo-obrazovaniya-vracha
42. Гырла Л. (2007). Нарушение по халатности правил и методов оказания медицинской помощи. Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale), Nr. 3, p. 116-119.
43. https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/23.%20Narushenie%20po%20halatnosti%20pravil%20i%20metodov.pdf
44. Давыдовский И.В. (1941). Врачебные ошибки. *Советская медицина*, 1941. №3, с. 3-10.
45. Краснопеева, М. К. (2017). Современные врачебные ошибки, статистика летальных исходов в России. *Проблемы современной науки и образования*, 2017, с. 78-80.

https://cyberleninka.ru/article/n/sovremennye-vrachebnye-oshibki-statistika-letalnyh-ishodov-v-rossii/pdf

46. Пашинян, Г.А., Ившин, И.В. (2006). Профессиональные преступления медицинских работников против жизни и здоровья: Судебная медицина. Москва, 2006. 196 с. https://www.studmed.ru/view/pashinyan-ga-ivshin-iv-professionalnye-prestupleniya-medicinskih-rabotnikov-protiv-zhizni-i-zdorovya_14176a5b809.html
47. Писаренко, К.С., Писаренко, С.В. (2019, Октябрь 29 - Ноябрь 1). Стандарты оказания пульмонологической помощи в разграничении медицинской ошибки от преступления. În: 29-ый Национальный конгресс по болезням органов дыхания. Москва, №204, с. 167. ISBN 978-5-901450-18-5. https://spulmo.ru/upload/Sbornik%20Trudov%202019%20Web.pdf
48. Черников, Е. Э., Зарецкий, М. М., Черникова, Н. М. (2009). Врачебная ошибка: невежество или халатность? *Украинский медицинский журнал*, № 2(70), с. 70-73. https://www.umj.com.ua/wp/wp-content/uploads/archive/70/pdf/1402_rus.pdf?upload=

CHANGING THE MENTALITY IS NOT A MISSION OF THE UNIVERSITY

CZU: 378.4.096:34:159.922-057.87

Natalia CRECIUN[1],
Moldova State University

ABSTRACT. This study is carried out within the framework of the State Project (Republic of Moldova) „Modernization of governance mechanisms focused on the protection of human rights" (cypher 20.80009.1606.15). The proposed theme for research is to identify the extent of the university mission and of the law faculty in the direct realization and promotion of education, research, innovation and societal integration. Does higher education have implications for mentality change? How do we react to defensive or skeptical attitudes from students regarding the university's involvement in changing mindset? What feedback can we give to skeptics, not to imagine that we might be persuasive, but at least to make them think? The research is a result of a reflection exercise in the context of conducting practical classes at the law faculty, with first-year students, Cycle I, licence (bachelor). Influenced by the social environment, affected by crises, in which even justice does not have the best image, they accept change in itself only as a theoretical formula, not as a practical one, only as a story told, not assumed. A formidable solution, excellently functional for reorienting the way of thinking of the current generation of students is hard to find, given the objective limits of communication and the formative substrate of the mentality of young people before their access to higher education. However, the university must also value ethical, attitudinal, affective, creative dimensions. And the law faculty must also emphasize the revitalization of the essence of civic courage, implicitly – to shape courageous lawyers.

***Keywords**: university mission, law faculty, change, mentality*

Introduction. This study is carried out within the state project (Republic of Moldova) "Modernization of governance mechanisms focused on the protection of human rights" (cypher 20.80009.1606.15). Good governance, human rights, justice, education, university mission, law faculty, modernization, change, mentality: we try to validate the existence of a connection of essence and value between these conceptual landmarks, connection with direct implications on the orientation of governance mechanisms towards the protection of human rights.

Contextual reflection exercise

At one of the practical classes at the university, at the Faculty of Law, one of the students, first year, first cycle, bachelor, said that *the university has a clear and limited role - to provide knowledge for future law professionals. That's all. The change of mentality does not fall within the spectrum of the missions of law schools*.

This is true! Other students agreed, without even questioning the veracity of the statement and without admitting, even hypothetically, that it shatters the essence of education itself and shakes the value foundations of humanity.

The discussion took place against the background of a period of crisis. We refer to the global crisis generated by Covid-19, which also affected the national education system, to the humanitarian crisis generated by the invasion of the Russian Federation in Ukraine, to the human crisis, a phenomenon that turned man into a statistical element, accidental tourist in the journey for good governance (Creciun, 2022, p.121). All these have led to an increase in disorientation, social isolation, disappointment, awareness of the limits of the organizational and functional system of

[1] **Natalia CRECIUN,** PhD, university lecturer, Faculty of Law, Moldova State University, Republic of Moldova natalia.creciun@gmail.com, +37379420007, https://orcid.org/0000-0002-1936-9137

society in times of crisis. The sound that announced the end of the class left the dilemma suspended and lacking adequate response - something that was noticed by the teacher rather than by the students. The dilemma, however, continued to concern me in the pedagogical path, the present study being a process of searching for answers, revealing limits, designing solutions. And invitation to discussions.

The problem. The problem is of a strategic nature, in the context of achieving the objectives of good governance (through policy development and implementation, especially in the field of education and justice, these being areas of interest for research), but also of a general value. The way we perceive the mission of the university and of the law faculty, not in terms of mission statements, but in terms of impact on the reasons of those who form the university world - teachers and students - directly influences the vector of higher education and its degree of engagement in the process of modernization of governance mechanisms in education and justice. The problem itself, which is subjectively addressed by the author, is that a good part of the students at law consider that the change of mentality is not a mission of the university, the mission of the university being reduced to providing knowledge, including applicative knowledge, not to get involved in changing "the particular attitude or way of thinking of a person or group " (Dictionary. Oxford learner`s dictionaries).

Why do we study the problem? Why is the issue worth studying? Does it have practical significance? Research questions. Skepticism and nihilism, persisting continuously and becoming a natural learning environment, are brakes rather than tools for accelerating progress. What perspective would such an attitude have on medical research, which tends to invent an effective treatment for cancer, for immunodeficiency syndrome? Or for studies in the field of waste processing for the development of environmentally sustainable programs? The same questions apply to legal education. Even if the sphere of social sciences is more difficult to analyze through measurable variables, how can a judge for whom the letter of the law does not resonate with the spirit of the law, a prosecutor or a civil servant for whom loyalty to the system and to the hierarchical superior is more important than loyalty to the law and the institution whose image should not be undermined, a professor at law who does not admit that he/she can be overtaken by his own student, a law graduate who could not afford to overcome skepticism and nihilism, but becomes part of the mechanism for achieving governance, good governance? The issue is worth studying, not because it would help the authorities to govern, but because it would help the community to benefit from the benefit from the advantages of good governance.

This paper comprises 3 basic compartments: in the first section are generalized doctrinal approaches regarding the mission of the contemporary university and the role of the law faculty in the accomplishment of the university mission; the second section is dedicated to the explanation of the data and the methodology used, these being collected from the didactic activity at the Faculty of Law of the State University of Moldova, from the practical classes of administrative law with 1st year students (license/bachelor); the third section reveals the model and the findings, formulated, in a largely subjective way, given that the research started spontaneously and was carried out of curiosity and professional interest and not for the purpose of data accumulation and compilation of statistics. The study also contains some conclusions, perhaps more in the form of questions than deductions and judgments.

1.Literature review

1.1 *What is the mission of the contemporary university?*

The university, as a training institution in the field of higher education, has a not at all easy mission in the contemporary society, which is in a very accentuated development dynamism. The university has a central role to play in shaping a European knowledge area and "developing the European cultural dimension" (The Bologna Declaration). Specialists in various fields of real and social sciences are trained in the university so that, quantitatively and qualitatively, the economic,

political and cultural needs are covered, by ensuring the implementation of good governance policies on the labour market, and by promoting innovation and progress (Tajpour and Hosseini, 2021), locally, regionally and globally, "the COVID-19 pandemic […] demonstrating that global issues know no borders and require global cooperation and engagement for the common good" (Jones, Leask, Brandenburg, and de Wit, 2021, p.342). It is not enough, for a university graduate, just to have knowledge, even elevated, current, interdisciplinary. Along with teaching and research, a third mission of higher education has become prominent for some time - that of societal impact or outreach (Knudsen, Frederiksen, and Goduscheit, 2019). Although the third mission is perceived and assumed differently, from one higher education institution to another, its dimensions, for the most part, remain the same: "Knowledge and technology transfer" ("Co-operative knowledge creation", "personal transfer" etc.), "Further education" ("Certificate studies", "Informal education" etc.) and "Societal engagement" ("Widening participation", "Civic engagement" etc.) (Berghaeuser and Hoelscher, 2020, Table 1). In this sense, skills training is imperative. Knowing and understanding the phenomena is a first step in training the professional: this allows him to formulate definitions, to explain concepts, to reproduce data. Application, analysis and synthesis are the second level and include the ability to use the knowledge gained. The third level is evaluation, which refers to the ability to integrate knowledge, to argue, to appreciate, to design, to make predictions, to create. It is the essence of "Bloom's Taxonomy […] made by Benjamin Bloom amid the 1950s […]. There are six levels in the taxonomy, each requiring a more elevated amount of abstraction from the students" (Prasad 2021, p.1-2). In the midst of the Covid-19 pandemic, it has been revised, expanded and adapted to online education through synchronous and asynchronous teaching methods ("the model of Bloom's Digital Taxonomy", proposed by Andrew Churches, in 2008). "It not only functions as a savior for teachers amidst the 'work from home' culture but also helps students rediscover their strengths and rework on their weaknesses" (Bagchi and Parasar, 2021).

From a simpler formula (in terms of construction, not in essence) - *"To build a better world through higher education"* (the mission of The Association of Commonwealth Universities), to larger ones - *"IAU promotes collaboration […], advocates for higher education policies and practices that respect diverse perspectives and promote social responsibility, […] encourages innovation, mutual learning and cooperation among institutions"* (the mission of International Association of Universities) or *training highly qualified staff for the national economy […]; organizing and conducting fundamental and applied scientific research, aimed at solving current socio-economic problems and achieving the technological transfer of the results of university scientific research* (the mission of Moldova State University), the mission of university education is a complex one.

"The university is not a company whose main purpose is to efficiently produce products for the market or to support governmental political programs" (Scholz, 2020). The university must invest in human capital. In this approach, the mission of higher education includes the training - creation, shape - of people well prepared in certain professional fields, with skills of application and integration of knowledge, able to enter the labour market, solve problems, but also design the architecture of a change in the social and cultural-value environment and to ensure the viability and sustainability of this edifice of progress. "Generation by generation universities serve to make students think" (Boulton and Lucas, 2011, p.2511).

The graduate of a higher education institution must be able to plant the germ of change and able to influence (systems, structures, procedures, principles, values, perceptions). Able to change and influence people. Able to change and influence the mentality.

1.2 The role of the law faculty in carrying out the university mission

"The humanities are concerned with what it means to be human: the stories, the ideas, the words […]. They give voice to feeling and artistic shape to experience, exploring issues of morality and value." (Boulton and Lucas, 2011, p.2514). "Law is a dynamic field of knowledge. Therefore, a

stronger emphasis on the skills is vital for a successful legal career" (Luengvilai, Wongta and Yodmongkol, 2021, p.726). The law faculty should be part of that training for future lawyers, able to implement and integrate the knowledge gained in the educational process, to respond to social needs through topicality, adaptability, openness to progress and sustainable development. "[…] [E]xperts in the field of law are faced not only with the solution of classical problems of protecting human rights […] but also with a willingness to […] transform their own skills […] to the […] requirements of the […] activity of a modern lawyer" (Myronets, Danyliuk, Dembytska, Frantsuz-Yakovets and O. Dei, 2020, p.449). The Faculty of Law also has the mission of encouraging the creative spirit, oriented equally towards the protection of permanent values (rule of law, democracy, human rights, freedom, non-discrimination, independent justice, fair trial etc.) and the promotion of innovation trends, as a value of topicality and perspective.

2. Data and methodology

2.1 Indicators used for the model, data source, methods used

The idea for this study came spontaneously, the primary source being the equally spontaneous statement of a student - that changing the mindset is not a mission of the university. As a research hypothesis, it was verified in the teaching activity at the Faculty of Law of the State University of Moldova, during 30 practical hours of administrative law, on a sample of 62 1st year students (license/bachelor).

The law student is initiated in understanding the legal phenomenon, the state mechanism, the role of person and society in its realization. The law student learns constitutional law, general theory of law, administrative law, organization of legal professions, civil law and procedure, criminal law and procedure, customs law, legal protection of human rights, legal philosophy, legal methodology etc. Elaboration of the curriculum for each discipline is an important component of the course administration. The development of (current and summative) assessment tests is another component, through which the student is evaluated: the extent to which he/she has developed skills. The teaching methods themselves are the dynamic part of the teaching-learning-evaluation process; they vary from one teacher to another, from one group of students to another, depending on the institution, institutional management, academic year, discipline, format (online or offline), purpose, objectives etc.

2.2 From the experience of teaching at the Faculty of Law

Regardless of the field, the university teaching experience consumes: by requiring basic professional training, continuous improvement and self-improvement ("lifelong learning […] is a key to growth and jobs and can allow citizens to participate fully in society" (Association Agreement)), openness and communication, mastery of teaching methods, emotional dedication.

At law school (we do not rely on exclusivity) not only questions for and from students consume, but also their answers.

The oath of office of the civil servant is just a formality, a signature for the personal file. The principle of loyalty, specific to the public service, means fidelity to the hierarchical superior and to the system. Public authorities are affected by bureaucracy, conservatism and reluctance to innovate. Justice and the police are ordinary business. Justice is selective and corrupt. The legislation is imperfect, and the subjects involved in the legislative process have poor professional training. Law has nothing to do with morality, much less with religion. Discipline and public order can only be ensured through dictatorship. The efficiency of public services can be ensured by intensifying control and coercion. Ethical rules are optional for judges and civil servants. Graduation is not a proof of a solid training in the chosen field.

These are just some of the answers heard at the practical courses at the Faculty of Law. And additionally: *There is a need for a change in the judiciary. There is a need to change the (deviant) thinking and behaviour of the system. But I'm not the one to change things. Things are generally unlikely to change.*

3. The model and findings. The methods of verifying the hypothesis were oriented towards obtaining concrete data, which would allow, even subjectively, to appreciate the fact if the students who have just arrived to the university admit that, at the end of each year of study and, accordingly, at the graduation, they could perceive reality (including legal reality) differently, perhaps even to a different extent than that instilled in them by their living environment (parents, friends, colleagues, acquaintances holding positions in the state or practicing in the field of law), as well as whether such a possible change of mentality is only hypothetically accepted or absolutely necessary.

Such types of answers, mentioned above - under the heading "from the experience of teaching at the Faculty of Law" - consume. Consume emotionally. Consume mentally.

Because the civil servant's oath is a solemn assumption of respect for the Constitution, human rights, sovereignty, independence, territorial integrity of the state and the refusal to take the oath has the effect of dismissing the civil servant (Law on the civil service and the status of the civil servant, art.32). Loyalty is manifested to the Constitution, to the law, to the public authority, the image and prestige of which must be protected (Law on the Code of Conduct for Civil Servants, art.7). Loyalty is not an equivalent for fidelity to the superior, nor for the execution of his/her (illegal) indications, nor for organizational silence, or the acceptance, even in a tacit manner, of illegal practices. Public authorities in all states have a more or less bureaucratic organization and operation, which does not diminish their essence, degree of involvement and exclusivity in certain respects. Public authorities can and must be efficient, innovative, accessible, user-oriented. Justice and police are public services exercised as a state monopoly, they cannot be assigned, delegated to individuals, the activity in justice and police is not compatible with the activity of entrepreneurship. Justice is not selective and corrupt; there are incoherent and corrupt judges; the delimitation is significant. Perfect legislation does not exist anywhere in the world; the letter of the law matters, but the spirit of the law, the interpretation of the law, good faith in capitalizing on the discretionary right of the subjects involved in the legislative process matter too.

There are legal norms inspired by moral and religious norms. Law must also be moral; the symbiosis between law and religion in Islamic communities is an additional example of this. I am not sure we are talking about discipline in authoritarian regimes, but rather about fear. Obviously, it depends a lot on how you perceive things: whether discipline and public order involve terror and censorship or participation and culture, whether they are imposed or accepted voluntarily and assumed. In democratic regimes, discipline and public order can also be ensured through examinations of conscience. Social and legal culture and consciousness are also the pillars of efficient public services; coercion, as a method of conducting public administration, should be preceded by other methods, based on persuasion, participation in decision-making, collaboration and social control. Coercion and sanction are necessary, but only for serious violations, only as a result of a fair (including judicial) trial, with individualization of liability and punishment, in strict accordance with the law. Ethical (deontological) norms are not recommended, they are enshrined in Codes of Ethics and are binding (examples: for civil servants (Law on the Code of Conduct for Civil Servants, art.7), for civil servants with special status within the Ministry of Internal Affairs (Code of ethics and deontology of the civil servant with special status within the Ministry of Internal Affairs), for judges (Code of ethics and professional conduct of the judge), for prosecutors (Code of ethics of prosecutors) etc.).

It is just a synthetic feedback on the students' statements, mentioned above. Obviously, in the didactic activity of training future lawyers, the theoretical reasoning is not enough. Arguments of another nature are also needed, arguments that students can perceive, analyze, be aware of, appreciate. Important causes can be supported by examples and teaching methods. The examples from the professional practical activity on the one hand satisfy the curiosity, on the other hand offer memorable answers and explanations. Teaching methods are chosen according to multiple criteria; sometimes they are planned in advance (when planning the course), sometimes it is a momentary

decision, given the unpredictability of the reactions at the courses. For example, in sensitive situations - allegations that *judges are corrupt* or *corruption is a systemic problem that persists over time and cannot be overcome* – it is not enough to deny them. Could be useful methods involving empathic communication, which places the student on the position of the judge, litigant, civil servant, active citizen, as appropriate, and gives him/her the opportunity to decide on his/her own conduct in a concrete situation, arguing his/her decision and assessing the impact on human rights (direct impact, on the subjects involved in the case, but also indirect impact, with reference to the violation of the rights of third parties). This involves both the application of knowledge acquired at the law school (and not only) and the use of the properties of human nature. There is no right and wrong empathic communication; its role is to hear the student applying knowledge, appreciating situations, arguing decisions, building patterns of behaviour, advancing solutions. It is important to be prepared for less desired student options, for example - close to what in practical activity we call *organizational silence* (for example: if the system is corrupt, I will comply too; if I see that the system is corrupt, I leave and build my career in another institution or field). "Many young people complete their socialization by learning, explicitly or implicitly, that corruption is *normal*" (Denisova-Schmidt, 2017, p.18). And, in such cases, it is advisable to guide the student to make a decision in the spirit of law and morality: again, either by explanations, examples, or by additional inductive questions. All this is done not (only) to transmit knowledge, but to develop skills, to change perceptions, people, generations. Education should be student-centred: "Institutions should ensure that the programmes are delivered in a way that encourages students to take an active role in creating the learning process, and that the assessment of students reflects this approach" (Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area, 2015, standard 1.3).

Conclusions. The analyzes carried out have had and continue to have strong implications for my individual way of organizing practical classes, setting up tasks for group work or for assessment tests. Being revealed at a round table entitled "The role of legal education in promoting the values of good governance in justice", organized by the Laboratory of Scientific Research "Comparative Public Law and e-Government", within the project "Modernization of governance mechanisms focused on the protection of human rights", the findings and conclusions regarding the existence of some deficiencies (objective and subjective) in the process of fulfilling the assumed mission by the university was confirmed by other participants, among which representatives of academia, judges, civil servants, representatives of civil society .

At the same time, perhaps to a greater extent than the existence of some deficiencies, we find vulnerabilities: it is unrealistic not to be affected by skepticism and nihilism for a society part of a young democracy, such as the Republic of Moldova, which declared its independence only 30 years ago, with generations formed in the Soviet Union, society for which mere freedom to think critically was an illusion, a society in which the government allocates 0.2% of gross domestic product (compared to 2.3% in the EU) to research and development (Republic of Moldova versus European Union, 2022), in which the corruption perception index, in 2021, is 36 (100 meaning "very clean" and 0 (zero) – "highly corrupt"), the state ranking "105th out of 180 countries" (Corruption Perceptions Index, 2021), trust in justice is also a concern (44% - do not trust at all, 32% - do not trust much, 2% - some trust, 16% - very much trust) (Barometer of the public opinion, 2021). The methods of overcoming them, by creating the premises for another perception of reality, marked by achievable optimism, through initiative, creativity and courage, could be thought and elaborated applying in practice some recommendations proposed by the Centre for Civil and Political Rights (in the context of the fight against corruption, but also valid for the subject addressed in this study), on "[a]mplifying synergy" and on a "[t]heory of change […] for the mid-term period in Moldova", through promoting "evidence-based research […]" (Centre of Civil and Political Rights, p.74, 76).

Research shortcomings obviously exist. However, this was more out of curiosity and professional interest, than for the purpose of carrying out concrete measurements or compiling

statistics. However, I am convinced once again that the educational segment is in a very close symbiosis with the spiritual, emotional and value one. And higher education, in particular in law, this being the field about which I have already created a certain vision for myself, has the mission to train generations of lawyers capable of demonstrating application skills and community involvement, therefore, able to evaluate, create, design, be visionary. What would be the most appropriate methods to direct students to new spiritual horizons, by accepting the idea of change itself, remains a question on which, I suppose, come back teachers who are consciously and voluntarily dedicated to fulfilling the mission of the university. There are many avenues for research.

Beyond the conclusions, what feedback can we provide?

What feedback can we give in cases of such statements as: *Graduation is not a proof of a solid training in the chosen field. A change in the judiciary is needed. There is a need to change the (deviant) thinking and behaviour of the system. But I'm not the one to change things. Things are generally unlikely to change.*

Probably - that education (including legal education) and justice are interconnected, intended for those who can voluntarily assume their development and get involved in this process, becoming themselves agents of change. The mission of legal education is to train courageous lawyers.

The solution for the contextual reflection exercise

What would be the role of university training, if the distinction between the first year student and the graduate of the institution were limited to the volume of knowledge acquired and lacked the connection with reality, in terms of applicability and integration?

What role would university education have if the world of knowledge were detached from emotional experience and ethical valorisation - dimensions that guide human behaviour, shape behavioural and mental patterns?

What value would the mission statement of the university have?

What future awaits us?

Changing the mentality is not a mission of the university - is a false statement.

That's all.

References:

1. Association Agreement between the European Union and the European Atomic Energy Community and their Member States, of the one part and the Republic of Moldova of the other part. Official Journal of the European Union, L 260/4, 30.08.2014. http://publications.europa.eu/resource/cellar/19877a6a-300b-11e4-8c3c-01aa75ed71a1.0006.03/DOC_75
2. Association of Commonwealth Universities. Mission. https://www.acu.ac.uk/about-us/about-the-acu/
3. Bagchi, P., Parasar, A. (2021). Contextualizing Bloom's Taxonomy for Post-Pandemic Education. Efflatounia, 5(2), 246-253, ISSN: 1110-8703. https://www.researchgate.net/profile/Pronema-Bagchi/publication/355357812_Contextualizing_Bloom's_Taxonomy_for_Post-Pandemic_Education/links/616c04cc951b3574c6537d9e/Contextualizing-Blooms-Taxonomy-for-Post-Pandemic-Education.pdf
4. Barometer of public opinion, June 2021. https://ipp.md/wp-content/uploads/2021/07/1-Prezentarea-rezultatelor-BOP-2021-iunie-1.pdf
5. Berghaeuser ,H., Hoelscher (2020). M. Reinventing the third mission of higher education in Germany: political frameworks and universities` reactions. Tertiary Education and Management, 26, 57-76. https://doi.org/10.1007/s11233-019-09030-3
6. Bologna Declaration of 19 June 1999. The European Higher Education Area. http://www.ehea.info-/media.ehea.info/file/Ministerial_conferences/02/8/1999_Bologna_Declaration_English_553028.pdf
7. Boulton, G., Lucas, C. (2011). What are universities for? Chinese Science Bulletin, 56(23), 2506-2517. Doi: 10.1007/s11434-011-4608-7
8. Centre of Civil and Political Rights. The impact of corruption on the fulfilment of human rights in Moldova: An analytical study with policy recommendations. Geneva-Chisinau, 2021. https://www.undp.org/ro/moldova/publications/impactul-corup%C8%9Biei-asupra-realiz%C4%83rii-drepturilor-omului-%C3%AEn-republica-moldova-studiu-analitic-cu-recomand%C4%83ri-de-politici

9. Code of ethics and professional conduct of the judge (Republic of Moldova). Approved by the Decision of the General Assembly of Judges, no.8 of 11.09.2015. Amended by the Decision of the General Assembly of Judges, no.12 of 11.03.2016. https://www.csm.md/files/Acte_normative/Codul_de_etica_al_judecatorului.pdf
10. Code of ethics and deontology of the civil servant with special status within the Ministry of Internal Affairs. Approved by Government Decision no. 629 of 08.08.2017. Official Gazette of the Republic of Moldova, 11.08.2017, no.289-300
11. Code of ethics for prosecutors. Approved by the Decision of the General Assembly of Prosecutors, no. 4 of 27.05.2016. http://procuratura.md/file/CODUL%20de%20Etica%20Redactat%2015.07.2019.pdf
12. Corruption Perceptions Index, 2021. Transparency International. https://www.transparency.org/en/cpi/2021
13. Creciun, N. (2021). Care, totuși, este miza călătoriei spre buna guvernare în justiție? [Which is, still, the stake of the journey to good governance in justice?] In Ciobanu, R. (Ed.) State, security and human rights in the digital era (pp.118-127) DOI 10.5281/zenodo.6393014
14. Denisova-Schmidt, E. (2017). The Challenges of Academic Integrity in Higher Education: Current Trends and Prospects. CIHE Perspectives no.5. The Boston College Center for International Higher Education, USA. ISSN: 2475-2657 (Print). ISSN: 2475-2657. https://www.alexandria.unisg.ch/251258/1/Perspectives%20No%205%20June%2013%2C%202017%20No%20cropsFINAL.pdf
15. Dictionary. Oxford Learner`s Dictionaries. Retrieved June 09, 2022, from https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/american_english/mentality#:~:text=%2Fm%C9%9Bn%CB%88t%C3%A6l%C9%99t%CC%AEi%2F,the%20mentality%20of%20video%20gamers.
16. International Association of Universities. Mission. https://www.iau-aiu.net/Vision-Mission
17. Jones, E., Leask, B., Brandenburg, U., & de Wit, H. (2021). Global Social Responsibility and Internationalisation of Higher Education for Society. Journal of Studies in International Education, 25(4), 330-347. DOI: 10.1177/10283153211031679
18. Knudsen, M. P., Frederiksen, M. H., & Goduscheit R. C. (2019). New Forms of Engagement in Third Mission Activities: A Multi-Level University-Centric Approach. Innovation 23(2), 209-240, DOI: 10.1080/14479338.2019.1670666
19. Law on the Code of Conduct for Civil Servants, no. 25 of 22.02.2008. Official Gazette of the Republic of Moldova, 11.04.2008, no.74-75
20. Law on the civil service and the status of the civil servant, no. 158 of 04.07.2008. Official Gazette of the Republic of Moldova, 23.12.2008, no.230-232
21. Luengvilai, C., Wongta, N., & Yodmongkol, P. (2021). Design and Application of a Legal Game to Promote Factual Investigation Knowledge for Undergraduate Law Students. Pertanika Journal of Social Sciences and Humanities, 29(1), 707-729. ISSN: 0128-7702 e-ISSN 2231-8534 DOI: https://doi.org/10.47836/pjssh.29.1.39
22. Myronets, P., Danyliuk, I. V., Dembytska, N. M., Frantsuz-Yakovets T. A., & Dei M. O. (2020). Current Issues and Prospects of Modern Higher Legal Education in Conditions of the Fight against COVID-19. Cuestiones Politicas, 37(65), 438-456. https://doi.org/10.46398/cuestpol.3865.29
23. Moldova State University. Mission. https://usm.md/?page_id=143
24. Prasad, G.N.R. (2021). Evaluating student performance based on Bloom`s taxonomy levels. Journal of Physics: Conference series, 1797(012063). doi:10.1088/1742-6596/1797/1/012063
25. Republica Moldova versus Uniunea Europeana (UE-27) [Republic of Moldova versus European Union (EU-27)]. https://statistica.gov.md/public/files/publicatii_electronice/RM_vs._UE/Brosura_-RM_UE_2022.pdf
26. Scholz, R. W. (2020). Transdisciplinarity: science for and with society in light of the university`s roles and functions. Sutainability Science, 15, 1033-1049. https://doi.org/10.1007/s11625-020-00794-x
27. Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG) (2015). Brussels, Belgium. ISBN: 978-9-08-168672-3. https://www.enqa.eu/wp-content/uploads/-2015/11/ESG_2015.pdf
28. Tajpour, M., & Hosseini, E. (2021). Towards the Creative-Oriented University. Journal of Business Strategy, Finance and Management, 02(1&2), 07-14. https://mail.jbsfm.org/pdf/vol2no1/-JBSFM_Vol2_No1_p_07-14.pdf

RASPUNDEREA ANGAJATORULUI IN CAZUL ACCIDENTULUI DE MUNCA

CZU: 331.468

Angela CIUBOTARU[1],
Universitatea de Stat din Moldova

ABSTRACT. *The Constitution of the Republic of Moldova states that the Republic of Moldova is a democratic state, where human dignity, rights and freedoms, the free development of the human personality, justice and political pluralism are supreme values and are guaranteed. Everyone has the right to work, to free choice of work, to fair and satisfactory working conditions, as well as to protection against unemployment, employees have the right to work protection. Employees have the right to labor protection.*

Keywords: Constitution of the Republic of Moldova, right to work, working conditions, work protection

Constituția Republicii Moldova afirmă că Republica Moldova - este un stat de drept, democratic, în care demnitatea omului, drepturile şi libertăţile lui, libera dezvoltare a personalității umane, dreptatea şi pluralismul politic reprezintă valori supreme şi sunt garantate.

Respectarea şi ocrotirea persoanei constituie o îndatorire primordială a statului (art. 16 alin.(1) și (2) Constituția Republicii Moldova).

Orice persoană are dreptul la muncă, la libera alegere a muncii, la condiții echitabile și satisfăcătoare de muncă, precum şi la protecția împotriva șomajului, salariații au dreptul la protecția muncii. Salariaţii au dreptul la protecţia muncii. Măsurile de protecţie privesc securitatea şi igiena muncii, regimul de muncă al femeilor şi al tinerilor, instituirea unui salariu minim pe economie, repaosul săptămânal, concediul de odihnă plătit, prestarea muncii în condiţii grele, precum şi alte situaţii specifice, art.43 alin. (1), (2) din Constituția Republicii Moldova.

Angajatorul, reieșind din alin.(2) art.10 al Codului muncii, este obligat să asigurare prevenirea riscurilor profesionale, protecția lucrătorilor la locul de muncă, eliminarea factorilor de accidentare, instruirea lucrătorilor, etc, obligații impuse prin Legea specială, legea securității și sănătății în muncă nr. 186-XVI din 10.07.2008 aplicabilă domeniului privat, angajatorilor, salariaților, întru executarea căreia a fost adoptat regulamentul privind modul de organizare a activităţilor de protecţie a lucrătorilor la locul de muncă şi prevenire a riscurilor profesionale, aprobat prin Hotărîrea Guvernului nr.95 din 5 februarie 2009.

Obligația de a asigura securitatea şi sănătatea lucrătorilor sub toate aspectele ce ţin de activitatea desfășurată, este atribuită prin lege angajatorului.

Prin accident de muncă se înţelege acel eveniment care a produs vătămarea violentă a organismului salariatului (leziune, stres psihologic, electrocutare, arsură, degerare, asfixiere, intoxicaţie acută, leziuni corporale provocate de insecte şi animale, de calamităţi naturale etc.), ca urmare a acţiunii unui factor de risc (însuşire, stare, proces, fenomen, comportament) propriu unui element al sistemului de muncă (executant, sarcini de muncă, mijloace de producţie, mediu de muncă) şi care a condus la pierderea temporară sau permanentă a capacităţii de muncă ori la decesul salariatului.

Accident de muncă se consideră momentul când accidentul a survenit*: în timpul îndeplinirii sarcinii de muncă sau obligaţiilor de serviciu; înainte de începerea sau după încetarea lucrului, când salariatul se deplasează de la intrarea în incinta întreprinderii, instituţiei, organizaţiei (în continuare – unitate) până la locul de muncă, şi invers, îşi schimbă îmbrăcămintea personală,*

[1] **Angela CIUBOTARU**[1], *Doctorandă, Universitatea de Stat din Moldova*

echipamentul individual de protecţie şi de lucru, şi invers, preia sau predă locul de muncă şi mijloacele de producţie; în timpul pauzelor stabilite, când salariatul se află pe teritoriul unităţii sau la locul de muncă, precum şi în timpul frecventării încăperilor sanitaro-igienice sau auxiliare; în timpul deplasării de la domiciliu la lucru, şi invers, cu transportul oferit de unitate, în modul stabilit, precum şi în timpul îmbarcării sau debarcării din acest mijloc de transport; în timpul deplasării la unitatea în care este încadrat salariatul, până la locul de muncă, organizat în afara teritoriului unităţii, sau până la o altă unitate, şi invers, pentru îndeplinirea unei sarcini de muncă sau a obligaţiilor de serviciu, în timpul util pentru aceasta şi pe traseul stabilit al deplasării, indiferent de modul de deplasare sau mijlocul de transport utilizat; în cadrul participării la acţiuni culturale, sportive sau la alte activităţi organizate de unitate în baza ordinului sau dispoziţiei emise de angajator; în cadrul acţiunii întreprinse din proprie iniţiativă pentru prevenirea sau înlăturarea unui pericol ori pentru salvarea altui salariat de la un pericol în circumstanţele specificate la literele a), b), c), d) şi f) ale prezentului punct;) în timpul instruirii de producţie sau practicii profesionale în bază de contract încheiat între angajator şi instituţia de învăţământ, între angajator, elevi şi studenţi.

Nerespectarea condițiile echitabile și satisfăcătoare de muncă, care ar cauza un *accident individual, în urma căruia este afectat un singur salariat sau un accident colectiv, în urma căruia sînt afectaţi, în acelaşi timp, în acelaşi loc şi din aceeaşi cauză, minimum doi salariaţi, atrage răspunderea angajatorului.*

Or, anume conducerea întreprinderilor este obligată să introducă măsuri moderne de siguranță care să prevină vătămările industriale, să asigure condiții sanitare și igienice care să prevină apariția bolilor profesionale ale lucrătorilor. Angajatorul este obligat să asigure securitatea şi sănătatea lucrătorilor sub toate aspectele ce ţin de activitatea desfăşurată. În cazul în care angajatorul apelează la servicii externe de protecţie şi prevenire, el nu este exonerat de responsabilităţile sale în domeniul securităţii şi sănătăţii în muncă. Obligaţiile lucrătorilor în domeniul securităţii şi sănătăţii în muncă nu aduc atingere principiului responsabilităţii angajatorului.

În cadrul responsabilităţilor sale, angajatorul este obligat să ia măsurile necesare pentru protecţia securităţii şi sănătăţii lucrătorilor, inclusiv pentru prevenirea riscurilor profesionale, asigurarea informării şi instruirii, precum şi pentru asigurarea organizării şi a mijloacelor necesare.

Angajatorul este obligat să vegheze la adaptarea măsurilor prevăzute la alin. (1), ţinînd seama de schimbarea împrejurărilor, cu scopul de a ameliora situaţia existentă.

Angajatorul este obligat să aplice măsurile prevăzute la alin.(1) şi (2) în baza următoarelor principii generale de prevenire: *a) evitarea riscurilor profesionale;b) evaluarea riscurilor profesionale ce nu pot fi evitate;c) combaterea riscurilor profesionale la sursă;d) adaptarea locului de muncă în funcţie de necesităţile persoanei, inclusiv ale persoanelor cu dizabilităţi, în special în ceea ce priveşte adaptarea rezonabilă a locului de muncă, alegerea echipamentelor de lucru, a metodelor de producţie şi de lucru, în vederea atenuării muncii monotone şi a muncii normate şi reducerii efectelor acestora asupra sănătăţii;e) adaptarea la progresul tehnic;f) înlocuirea aspectelor periculoase prin aspecte nepericuloase sau mai puţin periculoase;g) dezvoltarea unei politici de prevenire ample şi coerente, care să includă tehnologia, organizarea muncii, condiţiile de muncă, relaţiile sociale şi influenţa factorilor legaţi de mediul de lucru;h) acordarea priorităţii măsurilor de protecţie colectivă faţă de măsurile de protecţie individuală, cu excepţia cazurilor cînd acestea se referă la persoanele cu dizabilităţi;i) asigurarea lucrătorilor cu instrucţiunile corespunzătoare privind securitatea şi sănătatea în muncă, j) furnizarea de noi tehnologii şi dispozitive de asistenţă, de instrumente şi echipamente care să permită persoanelor cu dizabilităţi menţinerea locului de muncă, k) crearea şi menţinerea unor condiţii igienice pentru viaţă şi muncă, l) propagarea odihnei active în rîndul salariaţilor.*

Tot angajatorului îi revine obligația de a *evalua riscurile profesionale, în special la alegerea echipamentelor de lucru, a substanţelor sau a preparatelor chimice utilizate, precum şi la*

amenajarea locurilor de muncă; de a asigura, ulterior evaluării prevăzute la lit.a) şi în funcţie de necesităţi, aplicarea de către angajator a măsurilor de prevenire, precum şi a metodelor de producţie şi de lucru care să ducă la îmbunătăţirea nivelului securităţii şi al protecţiei sănătăţii lucrătorilor şi să fie integrate în toate activităţile unităţii respective şi la toate nivelurile ierarhice; de a lua în considerare capacitatea lucrătorilor în ceea ce priveşte sănătatea şi securitatea acestora ori de cîte ori le încredinţează o sarcină; de a asigura că planificarea şi introducerea de noi tehnologii fac obiectul consultării lucrătorilor şi/sau a reprezentanţilor lor în ceea ce priveşte consecinţele alegerii echipamentului, condiţi-ilor de lucru şi mediului de lucru asupra securităţii şi sănătăţii lucrătorilor; de a lua măsurile corespunzătoare pentru ca în zonele de risc grav şi specific să poată avea acces numai salariaţii care au primit instrucţiuni adecvate privind securitatea şi sănătatea în muncă.

În cazul în care administraţia întreprinderii nu întreprinde măsuri eficiente pentru asigurarea unor condiţii de muncă în conformitate cu legislație în vigoare, nu îndeplinește contractele colective, planurile şi alte măsuri de îmbunătățire a condițiilor de muncă şi a securitaţii muncii, Guvernul Republicii Moldova are dreptul, în baza avizului Expertizei de stat a condițiilor de muncă sau la propunerea organelor sindicale, să stabilească pentru aceste întreprinderi tarife majorate de decontări pentru asigurarea socială a lucrătorilor.

Întreprinderea vinovată de accidentul de muncă este obligată să repare prejudiciul material și moral salariatului, în modul stabilit de lege, să plătească instituţiilor curative şi de internare costul tratamentului şi să compenseze în întregime organelor de asigurare socială cheltuielile pentru plata pensiei şi a altor indemnizaţii. Salariatului căruia i s-a evaluat procentul capacităţii de muncă păstrată ca urmare a unui accident de muncă sau a unei boli profesionale i se plăteşte, din contul unităţii care poartă vina pentru accidentul de muncă sau pentru boala profesională, pe lîngă despăgubirea stabilită de lege, o indemnizaţie unică, luîndu-se ca bază salariul mediu lunar pe ţară, pentru fiecare procent de pierdere a capacităţii de muncă, dar nu mai puţin de un salariu anual al accidentatului. În caz de deces al lucrătorului în urma unui accident de muncă sau a unei boli profesionale, unitatea care poartă vina pentru accidentul de muncă sau pentru boala profesională repară prejudiciul material persoanelor care au dreptul la aceasta, în modul şi în mărimea stabilită de lege, şi, în plus, le plăteşte, din contul mijloacelor proprii, o indemnizaţie unică, luîndu-se ca bază salariul mediu anual al celui decedat, înmulţit la numărul anilor compleţi pe care acesta nu i-a trăit pînă la vîrsta de 62 de ani, dar nu mai puţin de 10 salarii medii anuale. Dacă reducerea capacităţii de muncă sau decesul lucrătorului a survenit în urma unui accident de muncă nu numai din vina unităţii ci şi a accidentatului, se aplică răspunderea mixtă conform legii şi mărimea indemnizaţiei unice se reduce în dependenţă de gradul de vinovăţie a accidentatului. Indemnizaţia unică se plăteşte persoanelor care au dreptul la aceasta de către unitatea care poartă vina pentru accidentul de muncă sau pentru boala profesională, în modul stabilit de Guvern.

Pentru încălcarea actelor legislative şi altor acte normative de protecţie a muncii, angajatorul poartă răspundere penală, art. 183 Cod penal, care cristalizează răspunderea penală pentru încălcarea regulilor de protecţie a muncii, de către o persoană cu funcţie de răspundere ori de către o persoană care gestionează o organizaţie comercială, obştească sau altă organizaţie nestatală a tehnicii securităţii, a igienei industriale sau a altor reguli de protecţie a muncii, dacă această încălcare a provocat accidente cu oameni sau alte urmări grave, faptă ce se pedepseşte cu amendă în mărime de la 550 la 850 unităţi convenţionale sau cu muncă neremunerată în folosul comunităţii de la 100 la 200 de ore, sau cu închisoare de pînă la 2 ani.

Potrivit alineatului (2) al aceluiași articol, aceeași acţiune care a provocat din imprudenţă decesul unei persoane, atrage răspunderea penală conform semnelor infracțiunii prevăzute la art. 183 alin.(2) Cod penal, care se pedepsește cu închisoare de la 2 la 6 ani cu privarea de dreptul de a ocupa anumite funcţii sau de a exercita o anumită activitate pe un termen de pînă la 3 ani.

În cazul în care, angajatorul încălcă legislaţia privind securitatea şi sănătatea în muncă, dacă fapta nu constituie infracţiune, manifestată prin: a) neevaluarea riscurilor profesionale la locurile de muncă; b) neinformarea salariaţilor cu privire la riscurile profesionale; c) lipsa în unitatea economică a actelor în domeniul securităţii şi sănătăţii în muncă, ce trebuie să fie elaborate şi/sau deţinute de angajator conform legislaţiei în vigoare; d) neasigurarea salariaţilor cu instrucţiuni şi instruiri privind securitatea şi sănătatea în muncă; e) atragerea la munci interzise de lege a unor categorii de salariaţi; f) admiterea la muncă a salariaţilor fără pregătire profesională şi/sau instruirea necesare în domeniul securităţii şi sănătăţii în muncă; g) nerespectarea obligaţiei de stabilire pentru salariaţi a atribuţiilor ce le revin în domeniul securităţii şi sănătăţii în muncă; h) nerespectarea obligaţiei de creare şi menţinere a condiţiilor igienice şi sanitare de muncă; i) nerespectarea obligaţiei de acordare gratuită a echipamentului de protecţie; j) neasigurarea condiţiilor de efectuare a examenului medical periodic în modul stabilit de lege şi, după caz, a testării psihologice periodice a salariaţilor; k) nerespectarea obligaţiei de a lua măsurile necesare pentru acordarea primului ajutor, stingerea incendiilor şi evacuarea lucrătorilor; l) nerespectarea obligaţiei de a asigura funcţionarea permanentă şi corespunzătoare a sistemelor şi dispozitivelor de protecţie, a aparaturii de măsurare şi de control, precum şi a instalaţiilor de captare, de reţinere şi de neutralizare a substanţelor nocive degajate în timpul proceselor tehnologice, survine răspunderea contravențională conform art. 55^3 alin.(1) Cod contravențional, care sancţionează cu amendă de la 100 la 200 de unităţi convenţionale aplicată persoanei cu funcţie de răspundere, cu amendă de la 250 la 400 de unităţi convenţionale aplicată persoanei juridice. În acest sens, cu ușurință, poate fi accesată practica judiciară, care atestă sancționarea contravențională, sau penală a administratorului persoanei juridice de drept privat pentru infracțiunea prevăzută la art. 183 Cod penal și 55^3 alin.(1) Cod penal.

Cu părere de rău, tot practica judiciară, ușor accesibilă denotă faptul, că deși legea garantează salariatului dreptul la protecția muncii, drept constituțional garantat de normele de drept naționale și internaționale, acesta nu este respectat, deoarece, deseori sunt întîlnite, cauze, în care angajatorul, în instituția de drept privat, al cărui fondator administrator este, a avut loc un accident de muncă individual grav, nu poartă răspundere penală, civilă, pentru diferite motive, cum ar fi: expirarea termenului de tragere la răspundere penală (art. 60 Cod penal), intervenirea circumstanțelor care exclude urmărirea penală (art.53 Cod penal, 275 Cod de procedură penală), etc, circumstanțe, care ulterior, îngrădesc dreptul salariatului la revendicarea prejudiciului material, moral suportat, urmare accidentului de muncă.

Pentru încălcarea regulilor de protecția muncii administratorul societății comerciale poate fi tras la răspundere penală conform art. 183 Cod penal. (decizia CSJ din 26.07.2017 prin care a fost respins recursul și menținută decizia și sentința instanțelor inferioare prin care PV a fost condamnat în baza art. 183 alin. (2) Cod penal, la 2 ani închisoare, fără privarea de dreptul de a ocupa anumite funcţii sau de a exercita o anumită activitate. În temeiul art. 90 Cod penal, pedeapsa stabilită a fost suspendată pe un termen de probă de 1 an.

Drept temei de tragerea la răspunderea penală și aplicarea pedepsei penale a servit faptul PV, fiind conducătorul SRL, care activează în baza licenţei seria cu genul de activitate: construcţiile de clădiri, reconstrucţii, consolidări, conform „Instrucţiunii de îndatoriri funcţionale directorului privind securitatea şi sănătatea în muncă” a SRL, aprobată prin ordinul nr. 1 din 01 martie 2013, fiind persoană care gestionează o organizație comercială, obligat să asigure supravegherea securităţii şi igienei muncii, dispunând de certificat de atestare tehnico-profesională seria 2009-DŞ nr.0183, eliberat la data de 01.10.2009, pentru a activa în calitate de diriginte de șantier, încălcând regulile de protecție a muncii, insuficient a controlat respectarea cerințelor de securitate şi sănătate în muncă la efectuarea lucrărilor de betonare de către lucrătorii săi şi la folosirea echipamentelor individuale de protecţie şi de lucru, la efectuarea lucrărilor pe șantierul de construcție amplasat pe adresa mun. Chişinău, str. Suceava 119 şi ca rezultat, la 10.05.2013,

aproximativ la orele 1100, SS, angajat în baza contractului individual de muncă nr.10 din 01.11.2012, în timp ce efectua lucrări cu aparatul de vibrat la montarea betonului, a fost electrocutat, fapt care a provocat decesul acestuia.

Caz similar decizia CSJ din 28 aprilie 2021 din care NV a fost condamnat în baza art. 183 alin.(2) Cod penal, pentru că exercitând funcția de director a Î.C.S. „S" S.R.L., în baza statului întreprinderii vizate și a deciziei fondatorului din 25.07.2006 potrivit art.124 Cod penal, fiind persoană care gestionează o organizație comercială, ...căreia, i se acordă, permanent sau... prin numire și alegere... anumite drepturi și obligații în vederea exercitării funcțiilor și acțiunilor administrative de dispoziție și organizatoric-economice, în perioada 25.07.2006-19.10.2007 a încălcat regulile de protecție a muncii prevăzute de art.225 alin.1) din Codul Muncii. (Capitolul II organizarea securității și sănătății în muncă. Asigurarea dreptului salariaților la o muncă care să corespundă cerințelor de securitate și sănătate în muncă.)

Regretabil este faptul că atît angajații sistemului medical, cît și angajatorul personal, nu-și onorează obligațiunea legală de a comunica organelor responsabile despre producerea accidentului de muncă Inspeciției Muncii, inspectorului teritorial de muncă, procuratura teritorială, etc), sau comunică acest fapt ulterior, cu mult peste termenul legal de comunicare a accidentului de muncă, ceea ce ulterior atrage faptul întocmirii a unul act, de către organele competente în constatarea cauzelor accidentelor de muncă, în baza unor probe care nu se păstrează, emițînd o concluzie în defavoarea salariatului, reieșind din probatoriul prezentat de către angajator, de multe ori, pierdut, dispărut, sustras, motive diferite, astfel, salariatul fiind dezavantajat în raport cu angajatorul, deși starea sănătății îi este vătămată, starea materială afectată din cauza sănătății, este impusă să-și caute dreptatea judiciar, probatoriul fiind lipsă, într-un caz destul de important în constatarea faptelor și circumstanțelor pentru justa soluționarea cauzei.

În concluzie: obligațiile angajatorului derivă de principiile generale înserate în contactul individual de muncă, în cazul unui accident de muncă răspunderea angajatorului se bazează pe principiile generale de protecție a salariaților, specificate în legislația muncii.

Pentru rezolvarea situațiilor litigioase, în care angajatorul este absolvit de răspunde penală, iar salariatul este în imposibilitatea revendicării dreptului legal, ar urma să se propună la nivel legislativ, includerea răspunderii fie disciplinară, penală, contravențională a reprezentantului Inspecției Muncii pentru calitatea actului întocmit urmare inspectării accidentului de muncă. În lipsa acestor prevederi legale, inclusiv cadrului legal învechit referitor la constatarea accidentelor de muncă, unii dintre salariați, afectat de un eveniment neplăcut, produs la locul de muncă, sunt neprotejați într-un stat democrat, ca efect al acțiunilor organelor statale.

Referinţe:

1. Hotărâre Guvernului nr. 1361 din 22.12.2005 pentru aprobarea Regulamentului privind modul de cercetare a accidentelor de muncă. M.O. nr. 9-12 din 20.01.2006, art.51
2. Lege nr.186 din 10.07.2008 securității și sănătății în muncă, M.O. nr.143-144 din 05.08.2008 art.587
3. Lege nr.1137 din 02.04.1997 privind societățile pe acțiuni*, M.O. nr.372-382 din 31.12.2020 art.341
4. Lege nr.135 din 14.04.2007 privind societățile cu răspundere limitată, M.O. nr.127-130 din 17.08.2007 art.548
5. Cod Civil Al Republicii Moldova nr.1107 din 06.06.2002, M.O. nr.66-75 din 01.03.2019, art.132., republicat în Monitorul Oficial nr.66-75 din 01.03.2019 art.132
6. Cod Penal al Republicii Moldova nr.985 din 18.04.2002, M.O. nr.72-74 din 14.04.2009, art. 195
7. Codul Contravențional al Republicii Moldova nr.218 din 24.10.2008, M.O. nr.78-84 din 17.03.2017, art. 100
8. Codul Muncii al Republicii Moldova nr.154 din 28.03.2003, M.O. nr.159-162 din 29.07.2003, art. 648
9. Practica judiciară, portalul instanțelor de judecată.

LEGAL-CRIMINAL ANALYSIS OF THE CRIME PROVIDED IN ART. 204 OF THE CRIMINAL CODE OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA - DISCLOSURE OF THE SECRET OF ADOPTION

CZU: 343.452:343(478)(094.4)

Alina TAMAZLÎCARU[1],
Moldova State University

ABSTRACT. According to Directive (EU) 2016/680 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016, "the protection of individuals with regard to the processing of personal data and of fundamental rights". The Council of Europe Recommendation No. 582 (1970) on media communication and human rights defines the right to privacy, which includes "the right to protection against the disclosure of information provided or obtained confidentially by the individual". The secret of adoption is part of the person's right to privacy, being an element of the right to respect for private and family life, as well as the data provided in the adoption process are personal data, which must be treated accordingly.

Keywords: *professional secrecy, adoption, legal regime of adoption, protection of secrecy, privacy, conditionality, special subject etc.*

1. Introducere. Scopul lucrării constă în elaborarea conceptului științific al protecției juridico-penale a secretului adopției în legea penală a Republicii Moldova și în legislația statelor vecine, în accepţiunea aspectelor de lege ferenda.

Obiectivele cercetării analiza principiului confidențialității adopției și necesitatea incriminării faptei de divulgare a secretului adopției; analiza aspectelor juridico-penale a normei prevăzute la art.204 din CP al RM; elucidarea specificului subiectului infracțiunii și exemplificarea acestora; delimitarea infracțiunii prevăzute la art.204 cu cea incriminată la art.177 CP al RM.

Noutatea și originalitatea ştiinţifică derivă din abordarea multiaspectuală a protecției juridico-penale a secretului adopției în legea penală a Republicii Moldova, prin consolidarea prevederilor incriminatoare cu aspectele doctrinare, precum și cu instrumentele internaționale și regionale și cu mecanismele care le pun în acțiune pentru combaterea dezvăluirii și a altor încălcări ale secretului profesional (secretul adopției).

Familia reprezintă o realitate socială, prin ea realizându-se o comunitate de viaţă între soţi, între părinţi şi copii, precum şi, uneori, între alte persoane Instituţiile specializate ale statului au obligaţia de a interveni prin măsuri de protecţie a minorului şi de a sprijini sau de a prelua integral, prin măsuri cu caracter temporar sau permanent, sarcina ocrotirii acestuia. [1, p.115.] Din mai multe considerente (biologice, sociale etc), un cuplu poate recurge la adopție ca formă specială de protecţie, aplicată în interesul superior al copilului, prin care se stabileşte filiaţia între copilul adoptat şi adoptator, precum şi legăturile de rudenie între copilul adoptat şi rudele adoptatorului.

Unul din principiile de bază ale adopţiei este garantarea confidenţialităţii informaţiilor obţinute în procesul de adopţie în ceea ce priveşte datele de identificare ale copilului adoptabil, adoptatorului, precum şi ale părinţilor biologici, în conformitate cu art.3, lit.g) din Legea Nr. 99 din 28-05-2010 privind regimul juridic al adopţiei.

Informațiile care constituie secretul de natură privată sunt personale și garantate de normele dreptului constituțional. Secretele profesionale, în conformitate cu criteriul continuității, aparțin

[1] **Alina TAMAZLÎCARU,** 4th year student, Faculty of Law, Moldova State University, Republic of Moldova, atamazlicaru@gmail.com, +373 79 211 922

clasei secretelor derivate. Pe de o parte, subiectul acestora este purtătorul profesionist al secretului străin și anume din acest motiv îi este încredințată informația. Pe de altă parte, activitatea acestui profesionist, de regulă, posedă un caracter public, respectiv relația privind secretul profesional este de natură mixtă (publică-privată). În cazul unui secret primar, proprietarul secretului își protejează propriile informații, iar în cazul unui secret derivat (secundar) informațiile se obțin din mâinile altora. [2, p.10]

Legiuitorul moldav a incriminat o normă ce prevede expres răspunderea penală pentru divulgarea informației păstrate în regim de secret profesional, cum ar fi în cazul divulgării secretului adopţiei contrar voinţei adoptatorului, „săvârșită de o persoană obligată să păstreze faptul adopţiei ca un secret profesional sau de serviciu” (art.204 CP RM). Constatăm că din conținutul dispoziției incriminatoare putem statua că una și aceeași secret, informația secretă este protejată de legiuitor în unul din două regimuri de confidențialitate, fie în regim de secret profesional, fie în regim de secret de serviciu.

Articolul 204 stabilește răspunderea pentru divulgara secretului adopției contrar voinței adoptatorului, săvârșită de o persoană obligată să păstreze faptul adopției ca un secret profesional sau de serviciu. Incriminarea unei astfel de fapte rezidă anume în protecția interesului superior al copilului, principiu proclamat de actele internaționale în materia adopției și care se manifestă în asigurarea dezvoltării normale a copilului adoptat, pentru a nu tulbura copilul din punct de vedere psiho-emoțional. Din cele expuse putem deduce definiția secretului adopției privit în calitate de informație protejată de lege ce vizează faptul adopției, precum și alte împrejurări specifice divulgarea căruia duce la perturbarea regimului de confidențialitate, și poate provoca urmări negative pentru posesorii acestei informații (părinți adoptatori, copilul adoptar, rude apropiate).

Astfel, obiectul juridic special al infracţiunii prevăzute la art.204 CP RM îl formează relaţiile sociale cu privire la inviolabilitatea secretului adopţiei. Obiectul imaterial al infracţiunii analizate îl reprezintă informaţiile care conţin secretul adopţiei. Victimă a divulgării secretului adopţiei poate fi, după caz, copilul adoptat, părinţii adoptatori sau unul dintre părinţii adoptatori, părinţii biologici sau unul dintre părinţii biologici. Latura obiectivă a infracţiunii specificate la art.204 CP RM se exprimă în fapta prejudiciabilă, care se concretizează în acţiunea de divulgare a secretului adopţiei. Modalitatea prin care este realizată divulgarea (verbal, scris, cu utilizarea tehnologiilor informaționale) nu contează la calificare, ci doar la individualizarea pedepsei. Latura subiectivă a infracţiunii de divulgare a secretului adopţiei se exprimă, în primul rând, în vinovăţie sub formă de intenţie directă. De cele mai multe ori, motivele acestei infracţiuni sunt: interesul material; răzbunarea; invidia etc. Subiectul infracţiunii specificate la art.204 CP RM este persoana fizică responsabilă care la momentul comiterii infracţiunii a atins vârsta de 16 ani. În plus, subiectul trebuie să aibă calitatea specială de persoană obligată să păstreze faptul adopţiei ca un secret profesional sau de serviciu. Nici o altă persoană (inclusiv unul dintre părinţii adoptatori) nu poate fi subiect al infracţiunii de divulgare a secretului adopţiei. [3, p.1328]

Cu referire la subiectul acestei infracțiuni, S. Brînza și V. Stati exprimă următoarea părere: „În prezența unor condiții necesare, sunt obligaţi să păstreze faptul adopției: ca pe un secret profesional, preoţii (în ce privește secretul confesiunii); ca pe un secret de serviciu: judecătorul; unii participanţi la procesul judiciar de încuviinţare a adopţiei copilului (de exemplu, procurorul); reprezentantul Ministerului Muncii, Protecţiei Sociale şi Familiei; reprezentantul secţiei/direcţiei de asistenţă socială şi de protecţie a familiei sau al Direcţiei municipale pentru protecţia drepturilor copilului Chişinău”. De exemplu, din pct. 18 al Nomenclatorului serviciilor sociale, aprobat prin Ordinul Ministrului Muncii, Protecției Sociale și Familiei nr. 353 din 15.12.2011, aflăm că, printre altele, asistentul parental profesionist facilitează socializarea şi (re)integrarea copilului în familia biologică, extinsă, adoptatoare sau în alte forme de îngrijire de tip familial. În pct. 19 al aceluiași act normativ se arată că același serviciu social este prestat de către părintele-educator. În aceste condiții

– în cazul în care asistentul parental profesionist sau părintele-educator căruia i-a fost încredinţat ori i-a devenit cunoscut secretul adopției în virtutea obligațiilor profesionale îndeplinite, divulgă acest secret fără a avea consimţământul titularului secretului adopției – asistentul parental profesionist sau părintele-educator trebuie considerat subiect special al infracțiunii prevăzute la art. 204 CP RM. [4]

În ceea ce priveşte delimitarea infracţiunii de divulgare a secretului adopţiei (art. 204 CP) de alte infracţiuni, expunem următoarele. Comun pentru norma prevăzută de art. 177, cât şi cea din art. 204 CP, este faptul că obiectul juridic special al ambelor componenţe este guvernat de garanţia din art. 8 al Convenţiei Europene pentru Apărarea Drepturilor Omului şi a Libertăţilor Fundamentale, care proclamă dreptul la respectarea vieţii private şi de familie. Pe de o parte, obiectul infracţiunii specificate de alin. (1) art. 177 CP îl formează relaţiile sociale cu privire la realizarea, în condiţiile art. 28 din Constituţia Republicii Moldova, dreptului la viaţa intimă, privată şi de familie. Obiectul juridic al infracţiunii de la art. 204 CP îl formează relaţiile sociale cu privire la inviolabilitatea secretului adopţiei, care, într-un fel, de asemenea constituie un aspect ce ţine de viaţa privată. Victimă a infracţiunii prevăzute de art. 177 CP poate fi orice persoană, pe când, în cazul componenţei de la art. 204 CP, aceasta se individualizează print-o calitate specială şi anume: copilul adoptat, părinţii adoptatori sau unul din părinţii adoptatori, părinţii biologici sau unul dintre ei. Cu referire la latura obiectivă a infracţiunilor analizate, merită de menţionat că, în cazul infracţiunii prevăzute de art. 177 CP, există o serie de modalităţi cu caracter alternativ, şi anume: fie culegerea ilegală a informaţiilor ocrotite de lege, fie răspândirea fără consimţământul victimei a informaţiilor protejate de lege, care vizează, în principal, secretul personal sau familial al acesteia. Astfel, nu va fi aplicabilă norma de la art. 204 CP în situaţia în care informaţiile privind secretul adopţiei au fost culese de o terţă persoană, însă nu au fost divulgate, mai mult – la art. 204 CP trebuie să existe calitatea specială a făptuitorului, care nu poate avea o calitate generală şi impersonală precum în cazul infracţiunii de la art. 177 CP. În ipoteza componenţei de infracţiune care incriminează divulgarea secretului adopţiei, se impune prezenţa calităţii speciale a făptuitorului, şi anume persoana obligată să păstreze faptul adopţiei ca pe un secret profesional sau de serviciu. În final, menţionăm că norma de la art. 204 CP apare ca o componenţă specială în raport cu infracţiunile specificate la art. 177 şi 2601 CP. [5, p.44]

Spre deosebire de Codul penal al Republicii Moldova (unde divulgarea secretului adopției este infracțiune contra familiei și minorilor), fapta infracțională de divulgare a secretului de adopție este plasată în Titlul V al Părții speciale a Codului penal al Ucrainei „Infracțiuni contra drepturilor electorale, muncii sau altor drepturi și libertăți personale ale omului și ale cetățeanului” , fiind incriminată în art.168 (Divulgarea secretului de adopție). La alin.(1) art.168 din acest Cod se prevede răspundere penală pentru „dezvăluirea secretului de adopție contra voinței adoptatorului”. Iar, la alin.(2) din același articol se prevede varianta agravată a acesteia – „același act comis de un funcționar sau de un angajat al unei instituții medicale căruia informațiile despre adopție au devenit cunoscute în virtutea obligațiilor de serviciu sau de muncă sau dacă au condus la urmări grave”. În opinia noastră, această abordare este oportună, luând în considerare specificul obiectului de atentare al faptei infracționale în cauză. [6]

La fel, este interesantă abordarea legislatorului Federației Ruse, care pe lângă persoana ce este obligată să păstreze secretul adopției ca fiind unul profesional sau de serviciu, legislația rusă incrimineaza și fapta persoanei care nu este obligată din punct de vedere profesional și de serviciu să păstreze secretul adopției, dar recurge la acest pas din motivele expres prevăzute de lege. Articolul 155 din Codul Penal al Federației Ruse are următorul conținut – „Dezvăluirea secretului adopției împotriva voinței adoptatorului, săvârșită de o persoană obligată să păstreze faptul adopției ca secret oficial sau profesional, sau de către o altă persoană din motive mercenare (cupiditate) sau alte motive josnice.

În urma analizei reglementărilor statelor străine, considerăm oportună modificarea art.204 prin introducerea și unei categorii noi de subiecți pasibile de răspundere penale și anume – persoanele care divulgă secretul adopției din motive meschine, josnice, răzbunare.

Concluzie. În calitate de concluzie, menționăm că legătura infracțiunii prevăzute de art.204 cu adopţia – una dintre instituţiile dreptului familiei – este ceea ce o deosebeşte în raport cu celelalte infracţiuni contra familie. Cu siguranţă, soluţia adopţiei este preferabilă instituţionalizării copiilor în casa de copii, deoarece oferă posibilitatea dezvoltării personalităţii copiilor într-un mediu firesc al familiei. Dar, pentru păstrarea acestui mediu, se cere ocrotirea secretului adopţiei, inclusiv ocrotirea pe cale penală. Factorul, care are menirea de a asigura existenţa normală a familiei, dezvoltarea benefică a copilului adoptat, păstrarea liniştii persoanelor care nu-i sunt rude de sânge, este tocmai secretul adopţiei. Actele internaționale protejează confidențialitatea datelor legate de adopție, statuând că autoritatea competentă încuviințează adopția numai după ce au fost realizate anchetele corespunzătoare cu privire la adoptator, la copil şi la familia acestuia. [8] Pe durata acestor anchete şi ulterior, datele pot fi colectate, procesate şi comunicate numai în conformitate cu reglementările privind confidenţialitatea profesională şi protecţia datelor cu caracter personal. Adoptatorii sunt cei care mizează, în mod rezonabil, pe intimitat, dreptul la respectul vieţii private şi de familie (care include și secretul adopției, deoarece ține nemijlocit de o familie creată prin filiația adoptivă a copilului) trebuie protejat, astfel articolul 46 din Legea cu privire la regimul juridic al adopției prevede expres cazurile, condițiile în care secretul adopției poate fi dezvăluit.

Referințe:

1. BRÎNZA S., BOTEZATU I., Răspunderea penală pentru infracțiunile în materie de adopție (art.204 și art.205 CP RM). În: Revistă Științifică a Universității de Stat din Moldova, 2012, nr.3(53), p.115
2. MOȚOC C., Secretul profesional în legea penală a României și în cea a Republicii Moldova: studiu de drept penal" Chișinău 2021 [citat 18 februarie 2022]. Disponibil: http://www.cnaa.md/files/theses/2021/57529/costica_motoc_thesis.pdf
3. BRÎNZA S., STATI V. Tratat de drept penal. Partea Specială. Vol. I. – Chișinău: Tipografia Centrală, 2015. – 1328 p.
4. STATI N., Răspunderea penală a personalului din sistemul de asistenţă socială, 2020 [citat 17 februarie 2022]. Disponibil: https://juridicemoldova.md/9579/raspunderea-penala-a-personalului-din-sistemul-de-asistenta-sociala.html
5. GUȚU D., Delimitarea infracțiunilor contra familiei de alte infracțiuni conexe. În Revista Institutului Național al Justiției nr.1(44), 2018, p.44
6. MOȚOC C., Secretul profesional în legea penală a României și în cea a Republicii Moldova: studiu de drept penal" Chișinău 2021 [citat 20 februarie 2022]. Disponibil: http://www.cnaa.md/files/theses/2021/57529/costica_motoc_thesis.pdf
7. BRÎNZA S., BOTEZATU I., Răspunderea penală pentru infracțiunile în materie de adopție (art.204 și art.205 CP RM). În: Revistă Științifică a Universității de Stat din Moldova, 2012, nr.3(53), p.115
8. Convenția europeană în materia adopției de copii, Strasbourg, 24 aprilie 1967 [Disponibil: https://www.refworld.org.ru/cgibin/texis/vtx/rwmain/opendocpdf.pdf?reldoc=y&docid=55cb063e4
9. COD Nr. 985 din 18-04-2002, CODUL PENAL AL REPUBLICII MOLDOVA. Publicat : 14-04-2009 în Monitorul Oficial Nr. 72-74 art. 195. MODIFICAT: LP73 din 31.03.22, MO115-117/20.04.22 art.196; în vigoare 20.04.22
10. LEGE Nr. 99 din 28-05-2010 privind regimul juridic al adopţiei Publicat : 30-07-2010 în Monitorul Oficial Nr. 131-134 art. 441. MODIFICAT. LP112 din 09.07.20, MO205-211/14.08.20 art.454; în vigoare 14.08.20

ASPECTE PRIVIND EVOLUȚIA RADIOULUI ÎN RSSM

CZU: 654.16(478)(091)

Mariana ȚÎBULAC-CIOBANU[1],
Institutul de Istorie

ABSTRACT. Today, in the age of the internet and borderless communications, it seems hard to imagine that a century ago there was not even a radio station in our country. This study is an attempt to outline, based on documents and photographs discovered in the National Radio Museum of the State Company TeleradioMoldova, recently chronologically classified documents, which allow us the evolution over the years of Radio Moldova and the analysis of the policy of the MSSR authorities. Politically, the national radio, was used as an important tool for the Soviet nomenclature which was duplicitous and ambiguous at the time, and which operated under unwritten laws, strengthened by the party and state apparatus, based on on the propagation by coercion in the MSSR space of communist and comsomolist values. At the same time, by broadcasting various educational and cultural shows on the radio, we notice that some of the artists have managed to preserve and pass on that specific nationality of the Bessarabians, as history, traditions and language, which has kept our national identity in the consciousness of the masses.

Keywords: *Radio station, communications, TeleradioMoldova Company, culture, soviet period.*

Articolul de față vine să prezinte istoria apariției, dar și evoluția radioului în perioada sovietică drept mijloc de promovare a politicilor totalitare pe teritoriul autohton. Așadar, în spaţiul istoric al Republicii Moldova, emisia radiofonică a fost iniţiată acum 93 de ani, adică în coordonate temporare aproape similare cu cele ale constituirii radiodifuziunii ca mijloc de informare în masă în lume (în SUA – în anul 1920, în ţările din Europa Occidentală – între anii 1922 şi 1926). Primul nod de telecomunicaţii, care retransmitea emisiuni radio în limbile ucraineană şi rusă, printr-o reţea de cablu a fost constituit în luna februarie a anului 1928, la Balta – capitala de atunci a RASS Moldoveneşti. Prima emisiune în limba română însă a fost pusă pe post doi ani mai tîrziu, la 30 octombrie 1930, într-un studio improvizat în incinta serviciului poştal din Tiraspol, unde utilizarea unui emiţător RV-57 oferea posibilitate ascultătorilor să audieze programele la radioreceptoare fără fir. Scopul principal al postului din Tiraspol, îl constituia propaganda antiromânească a Moldovei dintre Prut și Nistru, astfel ziua de 30 octombrie 1930 este considerată Ziua Radioului Naţional (Radio Moldova).

Istoria Radiodifuziunii Naţionale începută în RSSM și continuată pînă astăzi a parcurs mai multe etape de dezvoltare:

a) În 1930 este inaugurată în Republica Autonomă Moldovenească difuzarea emisiunilor radio autohtone de la un emiţător de 4 kHz instalat la Balta, care în principal era constituită doar din transmisiuni de la mitinguri şi concerte;

b) Tot în toamna anului 1930 este dat în exploatare un emiţător de 10 kHz la Tiraspol. Conţinutul emisiunilor este determinat de obiectivele politice, sociale, culturale şi de altă natură care erau promovate în acea perioadă;

c) În octombrie 1939 prin transmisiunea liturghiei de la Catedrala Metropolitană din Chişinău, este inaugurat postul de radio, Radio Basarabia. Programul era alcătuit din emisiuni muzicale şi buletine de ştiri în limbile română si rusă, lansate de la un emiţător de 20 kHz.

[1] **Mariana ȚÎBULAC-CIOBANU**, Dr., Cercetător științific superior, Institutul de Istorie, mariana.tibulac@historyinstitute.md, +37369281668, https://orcid.org/0000-0002-0857-3642

d) din septembrie 1944 Radiodifuziunea Moldovei activează fără întrerupere, extinzîndu-şi în timp volumul de emisie şi spectrul tematic.

Analizînd această evoluție, știm că emițătorul pus în funcțiune la Tiraspol în 1930 avea 4 kW, primele cicluri de emisiuni ale acestuia au fost „Colectivistul Moldovei" şi „Gazeta muncitorească", iar recepţionarea emisiunilor radiofonice pe întregul teritoriu al RASSM a devenit posibilă în anul 1936, când la Tiraspol a fost construită Staţia „M. Gorki" (Constantin, 2016. p. 761-778) care permitea o acoperire mult mai mare pe teritoriul Basarabiei.

Pe teritoriul Chișinăului primul post de radio, era Radio Basarabia, condus inițial de Gheorghe Neamu și era „de două ori mai puternic decât cel din București sau cel din Tiraspol", scria "Gazeta Basarabiei" în iulie 1939. Acesta avea o putere de 20 kW şi era dotat cu echipament de fabricaţie engleză. Durata de emisie era de 6 ore pe zi, având trei studiouri (unul mare - pentru orchestră, muzică militară şi coruri, altul - pentru soliştii-instrumentişti şi cei vocali şi unul mic - pentru crainici). Recepția era clară și puternică, atât ziua cât și noaptea, eliminând practic influența posturilor rusești de la Tiraspol și Odessa.

„Prin instalarea acestui post de radio emisiune la Chişinău se va putea desfăşura, cât mai larg, atât propaganda cât şi cultura naţională, astfel ca ea să fie cunoscută de toţi locuitorii acestei provincii, ceea ce este în interesul Ţării. Afară de aceasta, Chişinăul, fiind un centru de cultură foarte dezvoltat, postul de radio ar da prilejul intelectualilor, artiştilor şi instituţiilor de cultură să manifeste şi să contribuie la programele ce se vor emite, răspândind astfel învăţătura şi cultura românească peste hotare şi în toate straturile sociale" - se arăta în jurnalul primăriei Chişinău care cedează Societăţii Române de Radio, în anul 1937, clădirea fostului Auditoriu Puşkin din strada Carol I, drept sediu pentru Radio Basarabia. Emisiunile experimentale au început în primele zile din iunie 1939, dar programul zilnic era redus la 2 ore, între 21 00 și 23 00, iar emisia radiofonică a fost iniţiată la 8 octombrie 1939, cînd a și fost inaugurat oficial Radio Basarabia odată cu transmiterea liturghiei de la Catedrala Mitropolitană din Chișinău. Acest post de radio a fost primul studio regional al Societății Române de Radiodifuziune, totodată fiind răspunsul Societăţii Române de Radio la cererea guvernului şi a Marelui Stat Major de instalare a unor emiţătoare în zonele limitrofe ale țării, destinate a combate propaganda bolşevică și revizonistă. Postul Radio Basarabia a existat 300 de zile, în tot acest timp serviciu de radio informa populaţia şi contracara influenţa ideologică a URSS. Așadar, radiodifuziunea din RASSM a fost angajată în promovarea politicilor totalitare sovietice pe teritoriul autohton.

Odată cu ocupația sovietică a Basarabiei din iunie 1940, a însemnat închiderea postului Radio Basarabia. Cea mai mare parte a materialelor de rezervă, personalul și arhiva au fost retrase la Huși, dar nu și emițătorul de 20 kw. Pe cei rămași acolo sovieticii nu i-au cruțat, cadavrele lor fiind găsite într-un puț părăsit din curtea postului, iar clădirea, cu tot ce se afla în ea, a fost aruncată în aer de Armata Roșie. După revenirea armatelor și a administrației române în Basarabia în 1941, Societatea Română de Radiodifuziune i-a trimis la Chișinău pe inginerul Emil Petrașcu și pe Alexandru Hodoș (ziarist) pentru a evalua pagubele produse de armatele rusești în retragere. Clădirea postului, emițătorul și pilonii antenei au fost distruse prin dinamitare, iar toate aparatele de radio-recepție fuseseră confiscate. După ce Arhiva Centrală a Armatei Ruse a desecretizat o serie de materiale de la începutul războiului, cu referire la distrugerea Chișinăului, documentele îi nominalizează pe toți făptuitorii, pe fiecare cu „clădirea sa". Bunăoară, stația de Radio Basarabia a fost aruncată în aer de către locotenentul inferior Hadji Kamalov, iar clădirea primăriei orașului, pe care o cunoaștem în această ipostază și astăzi, a fost distrusă până la temelie de către un grup operativ, condus de Pocernik Fiodor Semionovici și Merenkov. La fel s-a procedat cu alte peste 30 de obiective importante din Chișinău, printre care: Banca Centrală (astăzi, Sala cu Orgă), aruncată în aer de un oarecare Manin, Casa Eparhială - de Mirosnicenco și Pavlovski A. M., Gimnaziul nr. 2 – de Rehet și Bolgar A.P., Moara lui Kogan – de Lahov și Gorevoi M. A. (Mârzencu, 2020) etc.

Lucrarea lui Florian Bichir, „Război în eter” scrie că un an mai târziu, la 2 noiembrie 1941, la Iași, a fost înființat postul de radio „Radio Moldova” cu o putere de emisie de 10 kw și denumit mai tîrziu, în 1944 - „Radio Moldovița” (Bichir, 2015). Acesta a fost singurul post teritorial care a funcționat în timpul regimului antonescian, ca principal post de propagandă românească și antipropagandă sovietică. Postul de radio a fost desființat în cadrul unei acțiuni de restituire a materialelor radiofonice către URSS prevăzută în acordul de armistițiu, la 19 aprilie 1945.

Aşadar, în 1941, armatele sovietice aflate în retragere şi-au desăvârşit opera de distrugere aruncând în aer cladirea postului şi emiţătorul. Activitatea Radio Basarabia / Chişinău a fost continuată de „Radio Moldova” la Iași.

În ianuarie 1942, pe lângă alte emisiuni difuzate, postul „Radio Moldova“ – Iași, pregătea pentru ascultătorii săi din Bucovina emisiunea „Ora Bucovinei”, iar programul postului urma să fie reluat și de un nou post de radio instalat la Chișinău ale cărui emisiuni trebuiau să acopere ţinuturile Basarabiei, Bucovinei şi Transnistriei. În contextul în care aparatele de radio intrate în patrimoniul statului, în urma politicii de românizare, urmau să fie împărţite comunelor, în martie 1942, Ministerul Propagandei Naţionale a hotărât să repartizeze Căminelor Culturale din Bucovina, 200 de aparate de recepţie. În Consiliul de Coordonare din 30 iunie 1942, Mareşalul Antonescu a dispus ca la distribuirea aparatelor de radio „să se ţină seama în primul rând de Basarabia şi Bucovina, apoi de Vechiul Regat, deoarece acolo acţiunea de propagandă prin radio şi de scuturarea influenţei comuniste ruseşti, trebuie să fie mai activă”. Propaganda radio a fost susţinută şi de un alt element: tocmai fiindcă Bucovina nu avea postul său de radio, la sediul Guvernului a fost instalat un post de radio amplificare, ale cărui emisiuni şi retransmisiuni includeau comunicate şi comentarii despre situaţia de pe front, propagandă pentru susţinerea „moralului frontului intern”. Astfel, „difuzoare populare” ale postului de radio-amplificare au fost instalate în şcolile secundare, spitalele şi unităţile din zonă, în fabrici, iar primele emisiuni de probă au început în februarie 1943, în oraşul Hotin.

La 14 februarie 1943, postul Radio Moldova începe să emită pe 64,5 m lungime de undă. În 1944, odată cu intrarea trupelor sovietice în Iaşi, postul „Radio Moldova” şi-a încetat activitatea, iar propaganda radiofonică la est de Carpaţi, s-a atenuat foarte mult.

În fapt, după ce în anul 1944, „Radio Moldova” a fost singurul post teritorial care a funcţionat în timpul regimului antonescian, la 18 martie 1944, postul este evacuat la Bod, unde a continuat să emită din 23 mai până la 23 august. Trebuie spus că „Radio Moldova” a fost desfiinţat în cadrul unei acţiuni de restituire a materialelor radiofonice către U.R.S.S. prevăzută şi în acordul de armistiţiu din 19 aprilie 1945 (Moceanu, 2019, p.8). În epocă, „Radio Basarabia” era cunoscut şi drept „Radio Chişinău” atât pe plan local cât şi în documentele de la Bucureşti. Condițiile tehnice cu timpul se îmbunătățeau tot mai mult, însă „supravegherea supremă” asupra conținutului, mesajului în programele artistice se simțea tot mai mult, ajungându-se la mari exagerări din partea ,,specialiștilor angajați” de anumite organe, ceea ce aduse într-un timp la „fabricarea” doar a cântecelor ,,de viață nouă”, ci și a creațiilor orientate „spre ziua de mâine”.

Redacțiile de informație și propagandă purtau un caracter vădit prioritar în fața programelor artistice (atât din punctul de vedere al atenției din partea celor ce stăteau la straja ideologiei regimului, cât și al dotării cu tehnica timpului), emisiunile muzicale și literare făcându-și loc spre undele de radio cu mult mai multe eforturi... Existau situații când se invita în studio o persoană care trebuia să sonorizeze de pe foaie un text redactat de redactorul emisiunii, șeful de secție, apoi redactorul-șef, iar în unele cazuri conținutul mesajului era adus și la cunoștința conducerii Comitetului de Stat al Sovietului Miniștrilor al RSSM pentru televiziune și radiodifuziune, ca nu cumva să se strecoare vreo frază ce ar putea da bănuieli de o altă interpretare decât cea de „încredere fermă în viitorul luminos pe care ne duce partidul” și altceva era când trebuia să realizezi o emisiune „pe viu”, adică în direct, în condiții tehnice aproape insuportabile cu un colectiv artistic, de multe ori numeros, de la care se cerea calitate și, mai ales, un repertoriu în unison cu aspirațiile comuniste.

De multe ori în ajutorul acelor ,,specialiști” le venea și Consiliul artistic al radioteleviziunii, alcătuit în majoritatea cazurilor din autori și interpreți de valoare, dar care nu puteau spune ceea ce gândesc, pentru că mașina ideologică din acele timpuri strivea fără milă pe oricine ce îndrăznea să gândească altfel decât se „recomanda” de la partid. Dacă în privința textelor cântecelor populare nu apăreau probleme, pentru că era mai simplu să-ți dai seama dacă sunt proaste, sau, și mai grav, ,,fără conținut patriotic”, apoi ce ținea de melodii, se întâmplau discuții aprinse și interminabile pentru a defini că ele sunt proprii locuitorilor din spațiul pruto-nistrean și nu a celor din Craiova, Dobrogea sau Ardeal. Se organizau audiții suplimentare, se invitau specialiști din afara Consiliului, ca până la urmă, pentru orice eventualitate, înregistrarea audio să fie pusă pe o poliță specială sau chiar demagnetizată. Despre calitatea creațiilor semnate de compozitorii autohtoni sau a celor din spațiul sovietic în general, se vorbea, de regulă, laconic, înregistrările fiind ușor acceptate pentru eter. Școală pentru regizori de sunete nu exista. Erau însă printre muzicieni doritori de a însuși această profesie, această arta a înveșticirii armoniilor, meseria fiind transmisă din generație în generație și perfecționată în urma experiențelor acumulate, dar și datorită aparatelor de înregistrare, care din an în an se vroiau tot mai performante.

După 1940 toți reprezentanții intelectualității de creație a RSSM se aflau sub controlul organelor Securității de Stat. Caracterul acestui control este sugerat de nota informativă „Cu privire la existența unor materiale compromițătoare la adresa oamenilor de artă din RSSM”, întocmită de MSS al RSSM în mai 1947. În notă erau incluse date privind „petele întunecate” din biografiile unui grup mare de regizori, artiști, oameni de teatru, de televiziune și radio – despre relațiile lor cu străinătatea, comportamentul lor în perioada ocupației, „afirmațiile antisovietice” etc. Materialele de acest fel puteau deveni în orice moment un pretext pentru represalii. Autoritățile erau foarte atente la diverse denunțuri anonime privind intelectualitatea de creație. Astfel, la 18 aprilie 1951 de la al PC(b)U la CC al PC(b)M a fost transmisă prin telefonogramă o declarație anonimă în care, deopotrivă cu scriitorii Bucov și Istru, era acuzată de relații antisovietice cea mai faimoasă cântăreață din RSSM, - Ceban Tamara Savelievna (1914-1990) – solistă la radioul moldovenesc, iar din 1951, solistă la Filarmonica Moldovenească; artistă a poporului din URSS (1960), laureat al Premiului „Stalin” (1950), distinsă cu Ordinul „Lenin” și alte două ordine, deputat în Sovietul Suprem al URSS în anii 1950-1962.) Autorul scrisorii, ascuns după semnătura „un grup de comuniști”, nu afirma doar că Tamara Ceban ar avea relații de rudenie cu „membri activi și simpatizanți ai diverselor partide profasciste ale boierilor și românilor”, ci o și ofensa pe Ceban ca persoană. În pofida tonului revoltător al scrisorii și al caracterului ei anonim, a fost ca de obicei efectuată verificarea faptelor. La 10 iulie 1951, secretarul CC al PC(b)M pentru ideologie Gorban a comunicat la Moscova că „verificarea na confirmat faptele” enunțate. Amintim că astfel de denunțuri și verificările lor adumbreau viața multor oameni de cultură.

În ceea ce privește perioada „dezghețului”, în Moldova sunt întreprinse acțiuni concrete pentru extinderea rețelei de radio. „De acum, în anul 1950, aceasta depășea de două ori nivelul de până la război, iar opt ani mai târziu, în republică, a fost încheiată radioficarea tuturor orașelor.” După 1960, timp de 10 ani, asigurarea populației republicane cu aparate de radio și difuzoare a crescut de la 485 mii la 1093 mii, volumul mediu pe zi al emisiunilor radiodifuziunii moldovenești a crescut de la 17,5 la 55,1 ore, din care volumul programelor radiodifuziunii republican a crescut respective de la 12,1 la 24,1 de ore (Timpul, 1980, p.7).

La mijlocul anului 1965, I. Bodiul, prim-secretar al CC al PCM, şi N. Şciolokov, președintele adjunct al Consiliului de Miniștri al RSSM, semnalau la Moscova despre tendința unei ,,părți considerabile a populației” din RSSM ,,de a privi și asculta programe ale tele - și radioemisiunilor străine, mai cu seamă din România”. ,,Necesitatea extremă” de a contracara influența României, care dispunea de instalaţii mult mai performante, determină pe I. Bodiul şi N. Şciolokov să solicite organelor centrale ,,construirea unei Case Radio şi a unui puternic ansamblu de aparataj pentru

studiouri, care să nu fie inferior capacităţii instalaţiilor dispuse de-a lungul frontierei cu ţările vecine”. Instituția TeleRadio Moldova a fost fondată în 1958 și este fosta companie de stat de radio și televiziune, care ulterior a fost transformată într-o companie publică de stat care se întinde pe un teren de 7,8 ha, pe care sunt construite mai multe clădiri, acestea fiind utilizate în activitățile de difuzare a informațiilor, iar motivaţiile acestora erau vădit de ordin propagandistic și ideologic. Casa Radio (actuala Instituţie Publică Naţională a Audiovizualului Compania „Teleradio-Moldova”) a fost dată în exploatare la începutul anului 1985, aceasta dispune de 5 studiouri de imprimare, 3 studiouri de difuzare şi 3 studiouri de înregistrare a fonogramelor muzicale cu o suprafaţă totală de 850 metri patraţi. Clădirea cu 10 etaje este asigurată cu tehnică și utilaje de ultimă oră care va permite ameliorarea considerabilă în difuzarea în efir a emisiunilor privind educaţia oamenilor muncii, sporind astfel influenţa asupra maselor.

Într-o altă corespondenţă secretă către CC al PCUS, din 10 decembrie 1966, I. Bodiul solicita dotarea radioului şi televiziunii cu aparataj modern şi extinderea ariei de cuprindere a teritoriului RSSM cu emisiuni ale televiziunii unionale în scopul contrabalansării influenţelor românești. ,,Zona de frontieră a republicii, de-a lungul râului Prut, unde locuiesc peste 600 mii de oameni, nota I. Bodiul, se află în afara zonei de acţiune a emiţătoarelor republicii şi, din această cauză, populaţia de aici beneficiază de transmisiunile din România. Din păcate, comitetul de Stat de Planificare al URSS a susţinut doar o parte a lucrărilor de extindere a Centrului de Radioteleviziune al Moldovei. Pentru acoperirea întregului teritoriu de către canalul I TV sunt necesare alocări suplimentate pentru construcţia a două retransmiţătoare de 5 kW şi cinci de putere mică, la preţul de 1 mil. de ruble”. Situația se complica și prin faptul că de-a lungul frontierei noastre românii au instalat un șir de retransmițătoare puternice, ceea ce face ca emisiunile lor, care conțin multe opinii de natură naționalistă, numeroase informații din China, din alte state imperialiste să fie accesibile în întregime în Moldova, sud – vestul Ucrainei și Bucovina. Locuitorii raioanelor de frontieră, neavând posibilitatea să recepționeze Chișinăul, privesc și ascultă aceste emisiuni.

În acest sens, guvernului de la Moscova i se solicita consolidarea bazei tehnico-materiale a radioului și televiziunii, să repartizeze investiții capitale suplimentare pentru construirea a unor transmițătoare puternice pentru a contrabalansa influența televiziunii și a radioului din RSR.

Analizând hotărârea din 3 iunie 1968 a Biroului CC al PCM ,,Despre măsurile privind îndeplinirea hotărârii CC al PCUS ,,Cu privire la măsurile de ajutorare a RSS Moldoveneşti în ameliorarea muncii ideologice” prevedea, printre alte acţiuni, ,,sporirea eficacităţii radioemisiunilor pentru România”, ,,lărgirea tematicii” şi ,,ameliorarea calităţii emisiunilor” radioului unional şi a ale celui chişinăuian. În acest scop, posturile de radio erau obligate să ,,informeze” radioascultătorii români despre:

a) ,,marea prietenie dintre popoarele moldovenesc, rus şi ucrainean şi alte popoare ale URSS”,
b) ,,cele mai importante evenimente istorico-revoluţionare care s-au produs în republică”,
c) ,,realizările în dezvoltarea economiei şi culturii RSS Moldoveneşti”,
d) ,,creşterea bunăstării poporului în anii puterii sovietice”,
e) ,,consolidarea mişcării comuniste mondiale”,
f) ,,îmbinarea obiectivelor naţionale şi internaţionale în construcţia socialistă”,etc.

În aceeași ordine de idei, Comitetul pentru Televiziune și Radiodifuziune al URSS era obligat să ,,sporească volumul radiodifuziunii locale în RSS Moldovenească” şi să ,,extindă emisiunile pe teme politice în limba moldovenească, să asigure recepţionarea sigură a radioemisiunilor pe teritoriul Moldovei, având în vedere că aceste emisiuni erau recepţionate şi pe teritoriul României”. România a fost învinuită că ,,seamănă discordie în comunitatea ţărilor socialiste, că se îndepărtează tot mai mult şi mai mult de acţiunile coordonate în politica internaţională, uită principiile de clasă în relaţiile de reciprocitate cu ţările capitaliste”(Negru, 2010, p. 174.)

Aşadar, controlul statului asupra informaţiei în această perioadă poate fi departajat în: „cenzură de răspândire a informaţiei" din anumite considerente de stat şi „cenzură de control asupra procesului de creaţie a intelectualităţii." Pentru perioada sovietică interdicţiile au o istorie aparte, cu o mulţime de pagini necunoscute sau pline de mister, interdicţii care erau impuse de către „Glavlit"-ul din RSSM privind apariţiile media în periodicele republicane, periodice a căror informaţie putea fi sonorizată în diverse emisiuni radiofonice. Până la sfârşitul anului 1989, instituţia dată reprezintă un model de suprimare a oricărei cugetări străine sistemului. Aceasta cenzură este determinată de creşterea fluxului informaţional şi de dificultăţile pe care le întâlneau organele de interdicţie privind controlul asupra acestui flux informaţional şi de schimbările social-politice ce aveau loc în întregul sistem sovietic.

Pentru înţelegerea situaţiei create către anii '70 e necesar a se face nişte referinţe istorice privind constituirea acestui organ de cenzură în RSSM. Constituit în URSS încă în anii '20, îndată cu instaurarea puterii sovietice, organul de interdicţie „Glavlit", printre atribuţiile sale includea controlul prealabil al tipăriturilor periodice şi neperiodice, al desenelor, fotografiilor difuzate și mediatizate în acele timpuri. Este de menționat că această instituţie, care devine un organ de represiune cu caracter de oprimare ideologică pe teritoriul URSS, în RSSM se constituie în august 1944.

Analiza materialelor de arhivă ne permite să identificăm şi alte interdicţii spre publicare sau spre difuzare, care erau aduse la cunoştinţă Comitetului Central sau a altor instituţii de resort, legate de problema naţională. În scrisorile din partea „Glavlit"-ului atestăm aceleaşi suspiciuni legate de această problemă. În scrisoarea adresată ministrului Culturii RSSM, N.S. Constantinov, din data de 29 ianuarie 1969, şeful „Glavlit"-ului, I. Stelea indică (Lisnic, 2012, p. 305) încălcarea cerinţei de acceptare spre regie a anumitor spectacole, emisiuni. Deopotrivă cu această formă de control asupra informaţiei din mediul teatral, audiovizual şi mass-media, atestăm o listă impunătoare de interdicţii potrivit cărora nu se permitea a fi difuzate în publicaţii informaţii privitor la problema libertăţii confesionale. În 1971, la toate direcţiile „Glavlit"-urilor republicane este trimisă o scrisoare-circulară de la Moscova, în care se indică lista informaţiei care era interzisă spre publicare. Printre interdicţiile pe care le întâlnim în această listă atestăm: „se consideră nedorit de a fi difuzate: date despre numărul de organizaţii religioase, biserici, moschei, sinagogi şi alte instituţii religioase care funcţionează în URSS, despre numărul de lucrători ai cultelor; date privind numărul de ritualuri religioase efectuate în aceste edificii religioase; date despre veniturile şi cheltuielile organizaţiilor religioase din URSS; materiale (rapoarte, instrucţii, stenograme, dări de seamă, date statistice etc.), care caracterizează starea de fapt a gradului de religiozitate a populaţiei şi a ritualurilor religioase din întreaga Uniune şi din republicile unionale; dispoziţiile Sovietului Suprem al URSS şi ale republicilor unionale cu privire la efectuarea controlului privind legalitatea cultelor religioase; informaţii generalizatoare privitor la relaţiile internaţionale cu alte organizaţii religioase din lume, precum şi rapoartele reprezentanţilor centrelor religioase referitor la deplasările lor de peste hotare; etc. Circulara dată vine să demonstreze existenţa unei stări tensionate în rândul populaţiei din URSS şi din republicile unionale.

Totodată, CC al PCM era preocupat de extinderea influenței radioului de la Chișinău și asupra românilor din RSR, care potrivit oficialităților comuniste sovietice, nu erau informați corect ,,despre politica PCUS și a statului sovietic". Având în vedere că ,,posturile de radio străine desfășurau o propagandă dușmănoasă împotriva RSR și a RSSM, ceea ce ducea la dezorientarea unei părți a radioascultătorilor, Comitetul de Stat pentru Televiziune și Radiodifuziune din RSSM, în nota informativă secretă către CC al PCM din 30 decembrie 1971, considera necesar alocarea mai multor ,,secvențe de timp pentru emisiunile în limba moldovenească, destinate ascultătorilor din străinătate". Deoarece, începând cu luna iulie 1970, emisiunile radioului de la Chișinău erau transmise prin stația de radio ,,Știorm" (,,Furtuna" – n.n.), care avea o capacitate mai mare, permițând cuprinderea sub aria sa de influență a unui teritoriu mult mai vast peste hotarele

republicii, Comitetul de Stat pentru Televiziune și Radiodifuziune din RSSM stabilește un orar al emisiunilor în „limba moldovenească” destinate ascultătorilor din RSR. Astfel, în cadrul redacțiilor ,,propagandă”, ,,pentru copii și tineret”, ,,programe de schimb” au fost stabilite mai multe intervale de timp săptămânale, iar în cadrul redacției principale ,,informații” – intervale zilnice pentru difuzarea emisiunilor destinate ascultătorilor RSR.

La şedinţa Biroului CC al PCM din 3 august 1982, unde au participat o serie de miniştri şi conducători de instituţii conexe lucrului ideologic, s-a discutat chestiunea ,,Cu privire la faptele de manifestare a naţionalismului în republică şi sarcinile privind educaţia ideologico-politică şi internaţionalistă a oamenilor muncii”. În timpul dezbaterilor a fost abordat şi subiectul referitor la ,,influenţa negativă sau pozitivă” a radioului şi televiziunii române asupra locuitorilor RSSM. În această ordine de idei, editura de partid a Comitetului Central al PC al Moldovei, publica la Chișinău, în 1961, materialul metodic „Ziar Radiofonic” – din experiența nodului de radio colhoznic din sate, (satul Crasnencoe, raionul Rîbnița). Acesta scria precum că „alături de programele primate de aparatul de recepție de la stațiile de radiodifuziune, prin rețeaua de translare se mai pot face și emisiuni locale, numite „Ziar radiofonic”, care are un rol principal în implicarea muncitorilor de la cluburi și biblioteci să folosească dibaci această formă de radio în scopul educării politice și artistice a maselor. Ca orice redacție, redacția radiodifuziunii colhoznice ține o legătură strânsă cu masele. Ea primește o mulțime de articole, cereri și întrebări de la oamenii muncii din colhoz. De această dată cu mult interes au fost ascultate rubricile „Familia și școala”, „Educația prin muncă a școlarilor”, „Regimul școlarului”, totodată în colhoz se scriu zeci de foi volante, ziare de perete, note informative cu știri din brigăzi și de la ferme, unde cunt enumerați oamenii care muncesc cinstit și cu stăruință, de asemenea și cei care încalcă disciplina sunt acuzați la rubrica satirică a ziarului radiofonic. În brigăzile de colhoz se publică multă informație interesantă, dar un om singur nu reușește să le citească pe toate, de aceea este nevoie ca prin radio să se transmit sumarul presei de perete din colhozurile noastre, contribuind astfel la propagarea și informarea politică a populației, a mersului intrecerii socialiste, a experințelor înaintate pre știință, artă sau literatură”. Despre importanța acestei sarcini se vorbește și în faptul că în Hotărârea Comitetului Central al PCUS „Despre sarcinile propagandei de partid în condițiile actuale”, precum și în hotărârile despre îmbunătățirea radiodifuziunii și dezvoltarea de mai departe a televiziunii se atrage atenția, că în acele vremuri, folosirea radioului în scopul educării maselor de la sate se ducea încă slab și necesita a fi dezvoltat.

În concluzie, menționăm că democratizarea societății moldovenești și trecerea la economia de piață a făcut necesară elaborarea unei politici în domeniul audiovizualului, adoptarea unor acte normative în domeniu, crearea unui mecanism independent de coordonare a emisiunilor și tematicilor acestora. Este de menționat zilele de 19, 20, 21 și 22 august 1991, când mii de cetățeni au creat un zid viu și au stat zi și noapte în jurul Televiziunii și Radioului, apărându-le, în eventualitatea unui atac al puciștilor. Jurnaliștii radio-ului nu au decepționat publicul ascultător: au fost prezenți cu dictofoanele în cele mai riscante situații și și-au făcut datoria de cronicari ai celor mai dramatice evenimente ale perioadei. Între ele – criza găgăuză din octombrie- noiembrie 1990, referendumul din martie 1991, provocările teroriste în zona transnistreană din 1990-1991, puciul din august 1991, războiul de pe Nistru din 1992. Au oglindit cu fidelitate, profesionist și emoționant, evenimente epocale ale vremii – Podurile de flori din 1990 și 1991, proclamarea Independenței în august 1991, multe alte evenimente de mare rezonanță politică și socială, caracteristice perioadei de mare schimbare.

Multe dintre transformările produse în interior s-au datorat poziției civice active a jurnaliștilor, editorilor, cameramanilor, tehnicienilor. Trecerea de la Comitetul de Stat pentru televiziune și radiodifuziune al perioadei sovietice la Radioteleviziunea Națională post-sovietică a fost marcată de greve redacționale, proteste împotriva tentativelor de menținere a instituției în

vechea tradiție sovietică. Numirile politice a redactorilor șefi au fost respinse de jurnaliști. În redacția Actualități, la insistența expresă a jurnaliștilor, funcțiile de conducere au fost suplinite prin vot moral și profesional. Popularitatea și credibilitatea emisiunilor a crescut, iar răscrucea de vremuri impunea altă abordare a jurnalismului, unul luat din serviciul clanului politic și dat în serviciul publicului larg. Așadar, dezvoltarea tehnologiilor informaționale din ultimele decenii ale secolului XX a oferit un support temerar de instaurare în societate a unei noi forme de informare operative și cu forță de convingere pentru cele mai largi categorii de populație, și anume apariția internetului, care pune la dispoziția cetățeanului diverse posturi de Radio și Televiziune, precum și presă scrisă, cu promovarea liberă a tuturor valorilor.

Referințe:

1. ANRM, F. 3209, inv. 1a, d. 5, f. 1.
2. ANRM, F. 3902, inv. 1, d. 46, f. 3.
3. Bichir F., Război în eter: 23 august 1944 pe unde radio Dezinformare și propagandă, Editura RAO, București, 2015.
4. Enciclopedia Moldovei. Republica Moldova. Ediție consacrată împlinirii a 650 de ani de la întemeierea statului moldovenesc. Chișinău: Enciclopedia Moldovei, 2009. –730 p.
5. Lisnic A., Cenzura din domeniul culturii în RSSM în anii ’60-’70 ai secolului xx: referinţe de arhivă. În: Tyragetia. Serie nouă, 2012, nr. 2 (21), pp. 305-320.
6. Marin C., Mass-media şi activitatea editorială. Chișinău, 2016. p. 761-778. http://dspace.usm.md:8080/xmlui/bitstream/handle/123456789/1667/MASS-MEDIA%20%C3%8EN%20REPUBLICA%20MOLDOVA.pdf?sequence=3&isAllowed=y [vizitat la 20.09.2021].
7. Mârzencu G., Chișinăul în foc roșu. Ziarul Timpul, Chișinău.18 august 2020.
8. Membru al Academiei Europene de Științe și Arte Aurelian Dănilă : Biobibliografie, Chişinău: Biblioteca Ştiinţifică (Institut) “Andrei Lupan”, 2018, p. 129-133.
9. Moceanu R., Documentar: Radio Iaşi, oglinda vieţii profunde a Moldovei, împlineşte 75 de ani de existenţă. https://www.rador.ro/2016/11/02/radio-iasi-oglinda-vietii-profunde-a-moldovei-implineste-75-de-ani-de-existenta/ [vizitat la 25.07.2021].
10. Negru E., Gheorghe Negru, PCM și naționalismul (1965-1989). Documente adunate în cadrul programului de cercetări efectuate de către Comisia pentru studierea și aprecierea regimului totalitar comunist din Republica Moldova, în Destin românesc. Revistă de istorie și cultură, Ediție specială, nr. 5-6 (69-70), 2010, p. 174.
11. Pasat V., Intelectualii și puterea. Sovietizarea creației în RSS Moldovenească în primii ani postbelici. https://tribuna.md/2020/07/16/intelectualii-si-puterea-sovietizarea-creatiei-in-rss-moldoveneasca-in-primii-ani-postbelici/ [vizitat la 20.05.2021].
12. Televiziunea și Radiodifuziunea Moldovei Sovietice, Chișinău: Timpul, 1980, p. 7.

2.3. EXPERIENCE OF EASTERN PARTNERSHIP COUNTRIES ASSOCIATED TO HORIZON EUROPE AND OTHER EU'S PROGRAMMES SUPPORTING EDUCATION, RESEARCH, INNOVATION, YOUTH AND SPORT

EaPConnect PROJECT - E-INFRASTRUCTURE AND SERVICES FOR RESEARCH AND EDUCATION SUPPORT

CZU: 004.45:[001.891 + 378]

Petru BOGATENCOV[1],
Chair of RENAM Association Management Board

ABSTRACT: Described the development trends of the national and regional e-infrastructures in Moldova and in Eastern Partnership (EaP) countries for effective support of research and educational activities. Considering important initiatives, approaches and solutions for development of modern e-Infrastructure resources for providing specific services to the research and educational communities in Moldova and other EaP countries. The transition of the traditional science and higher education to e-Science and e-Education is fueled by the ever increasing needs to have access, process and visualize of exceedingly large amounts of data that can't be managed without modern communication and computing instruments. e-Infrastructure designates a new generation of integrated ICT based resources, services and is widely considered as a key enabler for intensification of research and educational activities. Such infrastructures represent a distributed medium based on high-bandwidth networks, distributed computing resources, High Performance Computing (HPC) and respective data repositories. Special attention is focused on description of implementation of new Cross Border Fibers (CBF) connections in the region, other components of the e-infrastructures in the framework of the UE EaPConnect project. Created networking infrastructure is the basis for deployment and operation of national and regional e-Infrastructures that are providing wide range of specific services for universities and research centers. Argued importance of developing of Research and Educational networks as a key e-Infrastructures' enables. Described outcomes of regional and national projects in the area of e-infrastructures and modern services deployment for research and education.

***Keywords**: e-infrastructures, services for research and education, regional cooperation*

Introduction. The e-infrastructure for science and education in the Republic of Moldova is based on the networking infrastructure of RENAM Association, which provides the necessary specific services, ensures interaction with the pan-European academic network GEANT and other European e-Infrastructures. Organizational structure of RENAM Association uses the European model attributed to a National Research and Education Network (NREN) aimed to support collaborative research of regional and pan-European scale that is realizing in a form of various international projects. Current trends in the modernization of e-infrastructures indicate the need to expand the capabilities of the main national e-Infrastructure components like external networking connections, the internal optical networking infrastructure of NREN, distributed and HPC computing resources in order to improve connectivity, offer possibility to elaborate complex applications and deploy modern services for support research and education.

Expanding the capabilities of national optical infrastructure and Cross Border Fiber (CBF) connections are the main directions of RENAM networking infrastructure development that is supported by international projects. In this direction it is important participation of RENAM in the European Commission (EC) initiatives focused on analyzing current state and activities of NRENs

[1] **Petru BOGATENCOV**, *PhD, RENAM Association, Chair of RENAM Association Management Board*

in the Eastern Partnership countries (Azerbaijan, Armenia, Belarus, Georgia, Moldova and Ukraine), developing appropriate proposals for the regional NRENs operation enhancement, implementation of effective connections to GEANT network.

It should be mentioned that during last few years important development of e-Infrastructures in EaP countries has been made, however there is still a visible gap between the developed European countries and the EaP region in access to modern services and resources of European and national e-Infrastructures. Support from National Governments and EU for the further development of e-Infrastructures in the region is essential for the integration of scientific potential of these countries in the European Research Area. Since 2015 EaP countries are participating in the regional initiative named EaPConnect that is supported by European Commission in a form of co-funded project. The project is intending to intensify take-up of specialized services, use of resources of existing and also developing e-Infrastructures to support research and educational activities in the region.

EaPConnect project activities can be structured in following directions:

- development of regional networking infrastructure and its interconnection with the pan-European GÉANT network;
- development of the national networking backbone infrastructure;
- deployment of the national computing facilities integrated into European level computing infrastructure;
- deploying and development of specific services focused on support of research and educational activities.

The number of users of various networking services, computing resources and data repositories in EaP countries is constantly growing. Key research applications and services that are developing in the region covering a wide range of scientific disciplines, such as earth and climate sciences, particle physics, life sciences, computational chemistry, economical behavior, mathematical modelling, computational engineering, etc. Accumulated experience of new networking and computing technologies application shows that for more active and effective use of available e-Infrastructure resources and services is necessary to reorganize users' support activities, activate new approaches of users' communities engagement, enhance educational and training activities, provide operative consultations for professionals to raise their skills in deployment and use of new demanded services.

1. Development of regional networking infrastructure for connecting EaP NRENs to GEANT. In Europe research and education networking infrastructure represented by GÉANT network that is interconnecting almost all European national research and education networks. GÉANT network operation and development is supporting by a serious of EU funded projects that endorse collaboration between 40 partners represented by European NRENs, including from EaP countries - Armenia, Azerbaijan, Belarus, Georgia, Moldova and Ukraine. GÉANT provides a high-bandwidth, first-class network infrastructure and services, connecting over 50 million users at over 10000 institutions across Europe.

Dialogue of NRENs from EaP countries with GEANT Association having the aim to investigate possible solutions for integrating EaP region to GÉANT and launch new initiative to support realization of proposed solutions was initiated in 2012. During EaPConnect project elaboration were analyzed requirements of national R&E users' communities in connectivity, computational resources and various specific IT services (Bogatencov, Astsatryan, Dombrougov et al, 2013). The accumulated information was used for EaPConnect project Concept Notes document elaboration, where systemized and analyzed information about needs in connectivity, resources of computing infrastructure, networking and other specific services for each EaP Country.

The development of the regional optical networking infrastructure for efficient access to the GEANT network and associated services required the identification of sustainable and cost-

effective technical solutions for new connections implementation. For this, a number of technical workshops were organized, in which specialists from GEANT, EU and EaP NRENs took part. The results of these studies and discussions allowed to form a common vision regarding the development of the regional network infrastructure in the Eastern Partnership region and recommendations for the use of long-term allocated DF or spectrum on fiber connections. The proposed regional network topology is consisting of two sub-regions that will have their own primary and back-up connections to GEANT:

- Eastern Europe networking segment, which covers NREN Belarus, Moldova and Ukraine;
- Caucasus Networking segment, which includes NRENs from three Caucasus countries.

The developed topology for Eastern Europe networking segment became the subject of implementation within the framework of the first stage of the EaPConnect project, during 2019-2021. At this stage a detail technical solution was developed to create a CBF connection between Moldova (NREN RENAM) and Ukraine (NREN URAN), to establish effective connections to GÉANT network PoPs in Poznan (Poland) and Bucharest (Romania) as development of regional communication arch implemented by support of the EaPConnect project that is now integrated in the GEANT optical networking backbone (Bogatencov, Secrieru, Gaugas, Degteariov, 2021).

The general scheme of the implemented regional connectivity that is taking into account the requirements of RENAM and URAN, is shown in Figure 1. The realized solution based on results of previous studies and analysis of new RENAM and URAN connectivity requirements, overview of the available options to use DF, lambda or spectrum resources.

Fig. 1. RO-MD-UA-PL communication semi-ring based on CBF connections

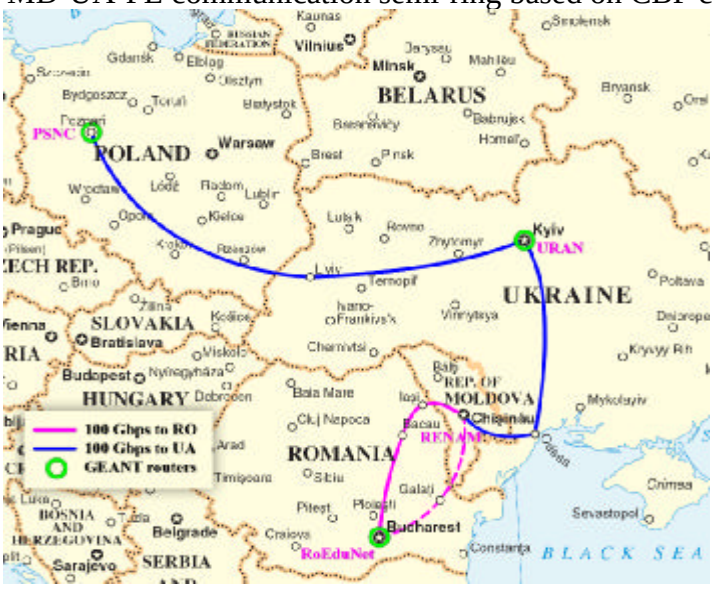

To comply with general approach of GEANT backbone extension, for connecting of Eastern Europe NRENs to GÉANT network deployed new GEANT PoPs in Kiev and Chisinau. The initially elaborated technical proposal takes into account the long-term perspective of possible updates of the NRENs interconnection topologies and later it was extended by inclusion expansion of the GÉANT network in the Black Sea region for realization of new high-capacity and sustainable connections for South Caucasian countries.

2. Development of the national networking backbone in Moldova.

Implementation of new external connections to GEANT and analysis of RENAM users’ needs obviously show necessity to extend capacity of internal optical infrastructure on the territory of Moldova. The development of the national backbone considering to be implemented in stage-by-stage manner.

The first stage of the national optical backbone deployment was realized in 2016-2021. In 2021-2022, as preparation for the second stage of internal optical infrastructure development was elaborated technical project of the existing optical connections reengineering and creation of several new optical connections in Chisinau City. For the next stage is planned to elaborate solutions for creating of optical connections to the peripheral cities on the territory of Moldova where universities' campuses located.

The activities for transition of RENAM national backbone to using new optical infrastructure and started right after putting in operation the first 10 Gbps optical connection between RoEduNet (Romania) and RENAM in 2010. In this context, in 2014 RENAM initiated modernization of the national networking infrastructure. The main goal of this activities was significant improvement of the quality of access to a wide range of GEANT/RENAM services and resources for national research and educational institutions (Bogatencov, Secrieru, Goncearuc at al, 2015).

The proposed for first stage implementation of the RENAM metropolitan network architecture logically consists of five main communication elements and comprises three optical communication rings, central and back-up communication nodes that unites the mentioned communication rings as it shown in Figure 2. The Central Node of the RENAM network is located in bloc No 2 of the Technical University of Moldova. This node is collocated with the RENAM NOC - Network Operations Center that has an important mission of non-stop support of the whole network operation.

The basic equipment installed now in RENAM communication nodes is Juniper EX series switches EX4600, EX3400 and similar that ensure data transmission speed up to 10 Gbps. The realized in 2016-2021 connections in RENAM metropolitan network allow to offer various data transport services to the connected institutions, including organization of VLAN and VPN. Direct peering was implemented with main national Internet operators, RENAM also present and connected with local operators at the Chisinau Internet Exchange (KIVIX) point.

Implemented the first stage of RENAM optical backbone development project covers only part of universities and research institutes campuses and buildings, limited number of students dormitories. After negotiation with research, educational, medical and cultural institutions of their requirements for optical infrastructure extension, RENAM prepared new technical project of optical the infrastructure extension in Chisinau. The project plans to cover by optical links all locations of the institutions connected to RENAM and inclusion them in the metropolitan DF optical backbone. The project presumes installation of five DF optical segments that will allow to extend RENAM backbone DF cloud by integrating 25 additional campuses and buildings of research, educational, medical and cultural institutions in Chisinau.

Fig. 2. RENAM 1st stage optical backbone logical structure

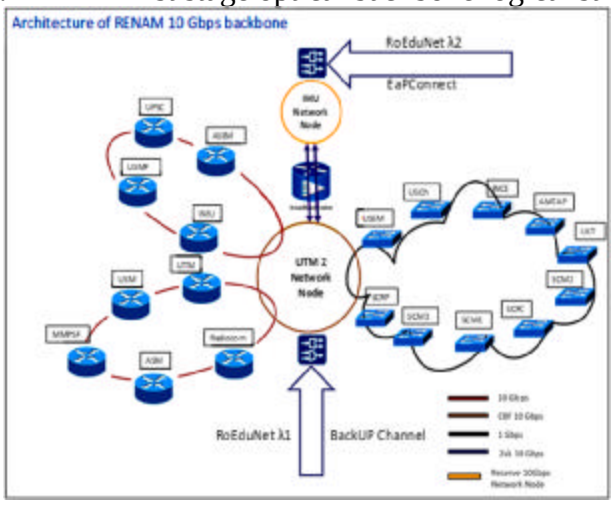

3. Computing and Data Infrastructures for use by research and educational communities.

Recent two decades EU via different projects contributed to the building of the next generation pan-European and regional computing infrastructures for providing intensive computation and analysis of shared large-scale datasets. SEE-GRID (South East European Grid) regional initiative pushed to deploy sustainable national Grid infrastructures in the EaP countries and to integrate them into the pan-European and worldwide e-Infrastructures. Armenian, Georgian and Moldavian infrastructures were part of the SEE-GRID initiative. In parallel National Computing Grid Initiatives (NGI) have been established in EaP countries, which manage the computing resources provided to the national users' communities and integrated into the European and regional computing infrastructures. In addition, NGIs are focusing on forming of national users' communities, organization end user support, analyzing the needs of users, deploying demanded services for users' communities.

In 2010 the European Grid Foundation (EGI) was launched. The goal of EGI-InSPIRE project (EU FP7 EGI-InSPIRE project, 2014) is to establish a sustainable European computing infrastructure and provide European scientists and their international partners with a sustainable, reliable distributed computing resources that can support their needs for large-scale data analysis and simulations. 51 national and international institutions from Europe and Asia Pacific region were partners of the project, among them organizations from Armenia, Belarus, Georgia, Moldova and Ukraine. Information about computing facilities in EaP countries is presented in Table 1.

Work on the implementation of National cloud infrastructure in Moldova began in 2013-2014, as a result of the participation of RENAM and the Institute of Mathematics and Computer Science (IMCS) in the regional project Experimental Deployment of an Integrated Grid and Cloud Enabled Environment in BSEC Countries on the Base of gEclipse (BSEC gEclipseGrid) supported by Black Sea Economic Cooperation Programme (Astsatryan, Hayrapetyan, Narsesian et al, 2013).

Table 1

Grid and cloud computing facilities in EaP countries

	Total Number of Sites	**Number of Sites in EGI EGI**	**Physical CPU EGI**	**Logical CPU EGI**	**Storage Capacity EGI, TB**	**Supported VOs**
Armenia	8	2	148	592	27	6
Azerbaijan	3	0	84	336	72	4
Belarus	6	1	64	228	28	2
Georgia	2	1	74	300	28	5
Moldova	3	2	48	192	11	5
Ukraine	41	10	938	2372	455	45

Source: GRID statistics (2015)

The experience accumulated within this project resulted in installation of the Cloud infrastructure based on OpenStack version 13 Mitaka (release 2016), accessible at https://cloud.renam.md/ and available for technology evaluation and applications testing. It was deployed using part of resources of two multiprocessor clusters of IMCS and RENAM. Despite the modest resources deployed, this infrastructure was widely used, both for evaluation purposes, and in several short-term projects and tasks in which it was necessary to deploy quickly a virtual infrastructure to test various scenarios, applications and products.

In 2018, the infrastructure was upgraded with modern high-performance servers. This upgrade has opened a new stage in the development of scientific Cloud computing facility – new resources were allocated for several projects in the field of Machine Learning and Neural Language

Processing. Since 2019 the created Cloud infrastructure began to use for new services – support of on-line lectures organization for the State University and the Technical University of Moldova. Although the deployed system had some disadvantages due to the limited number of available resources and lack of a high throughput network interconnection between nodes and storage elements, the experience gained over the years and user feedback made it clear the necessity of further development of National Cloud infrastructure (Degteariov et al, 2020).

To overcome the known limitations of the first realization of Cloud infrastructure in Moldova the State University of Moldova (SUM), IMCS and RENAM united efforts for developing and providing resources of the innovative federated Cloud environment that ensures the efficient use of available hardware and software resources for development of digital technologies for research and education (R&E) and solving problems that require high-performance computing resources and processing of large amounts of data. Computing facilities operated in SUM, RENAM and IMCS were upgraded: new high-performance servers for compute nodes and storage elements were installed; 10 Gbps optical network deployed between the main computing locations; IMCS and RENAM servers' rooms were modernized – modern uninterruptible power supply systems for server equipment and industrial air-cooling systems were installed. Current activities focused on deployment and development of HPC cloud infrastructure by implementing SaaS, PaaS, and IaaS service models for the joint use of parallel computing clusters integrated into a single distributed Cloud environment.

At the next stage of the distributed computing infrastructure development, it is planned to create a multi-zone IaaS Cloud infrastructure that combines existing and new perspective computing resources into one distributed computing network for processing scientific data, storing and archiving permanently increasing volumes of research data (Figure 3).

Fig. 3. Multi-zone cloud: RENAM - IMCS – SUM

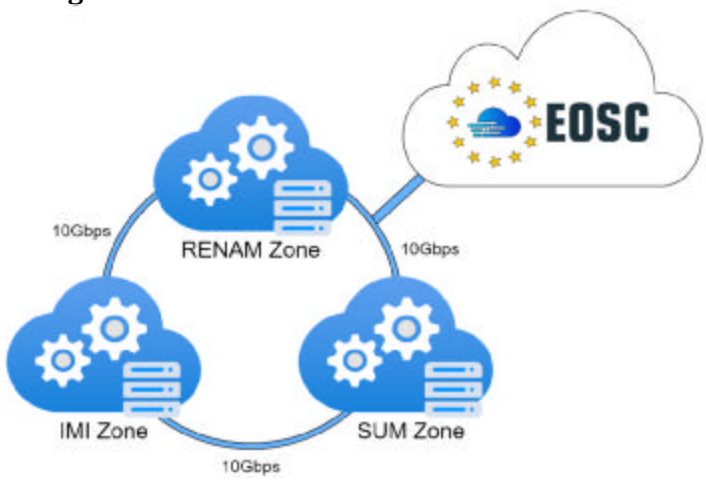

Distributed computing infrastructure will use the adaptive execution framework that can be adapted for the solution of different complex applications, certified and on-boarded as generic service to EOSC. The research team from SUM developed several applications that require resources of multiprocessor clusters integrated in the distributed Cloud infrastructure.

4. Services for regional and national research and educational communities

During the EaPConnect project proposal elaboration the analysis of the most demanded e-Infrastructure services in EaP region was produced (Bogatencov, Astsatryan, Dombrougov et al, 2014). The services developing in EaP countries enable to support the needs of researchers, students, educators and other user communities both at national and regional levels. The services proposed for implementation are grouped as presented in Figure 4.

EaPConnect project contributed to the deployment of the following groups of services in EaP countries:

1. Connectivity & network management: *eduroam* - wi-fi roaming; *perfSONAR* - PERFormance Service Oriented Network Monitoring Architecture; *Software Defined Networks* - allow users themselves to manage parameters of the owned network infrastructure.
2. Trust & Identity: *Web Single Sign-On* - the federated service available to connect campuses via identity federations; *eduGAIN* - service for organization of inter-federation environments.
3. Specific/thematic: *Open Access initiative* - a value-added service for NRENs that is dedicated to support and promote open access to electronic publications; *Platforms and tools* for support of Open Science; *Real-time musical collaboration LOLA* (LOw LAtency audio visual streaming system); *Digitization of Cultural Heritage*.

Fig. 4. Grouping of the implemented e-infrastructure services

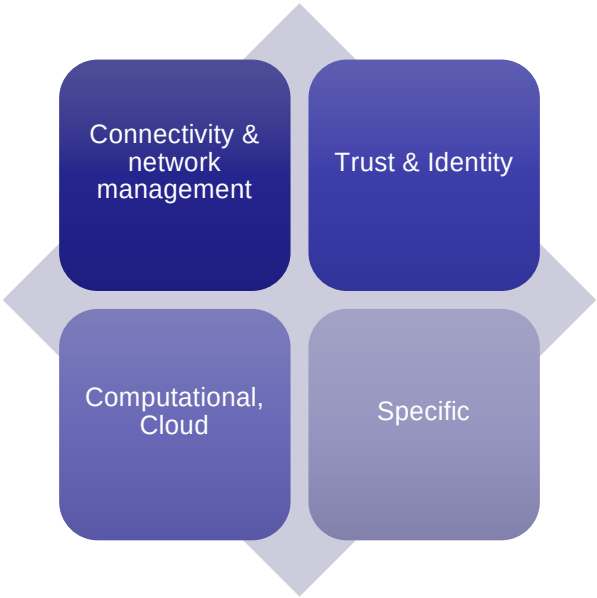

In 2021 RENAM with methodological support of EaPConnect project and organizational assistance of the Ministry of Education and research of Moldova organized Users' Needs Assessment Survey to determine real needs national users' community in e-Infrastructure services offering by RENAM. Analysis of 170 responses received identified the following priorities of services take-up in Moldova:

- Need to increase external and internal connectivity (53% of responders);
- eduroam - wi-fi roaming (70% of responders);
- eduGAIN and identity management services (72% of responders);
- Video conferencing (70% of responders);
- Research data virtual archiving service (61% of responders);
- Virtual learning environment service, such as Moodle, integrated with real-time communications (60% of responders);
- Use of the Cloud computing resources (52% of responders).

Conclusion

During the last few years important development of e-Infrastructure in EaP countries has been made. The realization of regional projects like EaPConnect significantly contribute to development

of the high-quality networking infrastructure, well-developed informational services deployment and also to providing access to European Research Infrastructures with global impact for research and educational communities in EaP region.

Complementary support from National Governments and EC of the further development of e-Infrastructure and associated services in the region is essential for the take-up modern educational technologies, integration of scientific potential of EaP countries in the European Research Area.

References:

1. Astsatryan, H., Hayrapetyan, A., Narsesian, W., Bogatencov, P., Iliuha, N., et al. (2013). Deployment of a Federated Cloud Infrastructure in the Black Sea Region. *Computer Science and Information Technologies. Proceedings of the CSIT Conference, Erevan, Armenia,* 283–285. ISBN 978-5-8080-0797-0.
2. Bogatencov, P., Astsatryan, H., Dombrougov, M., et al. (2013). E-Infrastructures for Research and Education in Eastern Europe Partnership Countries. *Computer Science and Information Technologies. Proceedings of the CSIT Conference, Erevan, Armenia,* 231-235. ISBN 978-5-8080-0797-0.
3. Bogatencov, P., Dombrougov, M., Galagan, V., et al. (2014). E-Infrastructures and E-Services in the Eastern Partnership Countries. "Networking in Education and Research", *Proceedings of the 13th RoEduNet IEEE International Conference, Chisinau, Moldova,* 25-30. ISSN-L 2068-1038.
4. Bogatencov, P., Secrieru, G., Goncearuc, A., Orbu, M., Roșca, P. (2015). New Technologies Implementation in RENAM National Backbone. *"Networking in Education and Research", Proceedings of the 14th RoEduNet International Conference,* Craiova, Romania, 68-72. ISSN 978-1-4673-8179-6
5. Bogatencov, P., Secrieru, G., Gaugas, S., Degteariov, N. (2021). New developments of the RENAM-GEANT communication platform for support science and education in Moldova. *Proceedings of the 20th RoEduNet IEEE International Conference: Networking in Education and Research (RoEduNet), Iasi, Romania,* https://doi.org/10.1109/RoEduNet54112.2021.9638287.
6. Degteariov, N., Bogatencov, P., Iliuha, N., Secrieru, G. (2020). Upgrading Cloud Infrastructure for Research Activities Support. *In Workshop on Intelligent Information Systems (WIIS2020) Proceedings, Chisinau, IMI,* 69-74. ISBN 978-9975-68-415-6.

2.4. CONNECTING BUSINESS, RESEARCH AND EDUCATION COMMUNITIES

BOOSTING ENTREPRENEURSHIP AND ENTREPRENEURIAL SKILLS OF ACADEMIC COMMUNITY AT THE UNIVERSITIES OF ARMENIA

CZU: 378.4(479.25):334.012

Gohar DOKHOLYAN[1]
Ph.D, Associate Professor,
International Relations and Grants Promotion Officer,
“Vanadzor State University after H. Tumanyan” Foundation

ABSTRACT. *The article introduces the steps carried out for the reinforcement of entrepreneurship at Armenian universities and the main mechanisms for the enhancement and development of entrepreneurial skills of students and staff. The research has been done according to oral and written inquiry, information placed on the websites and social media pages of Armenian universities, as well as surveys. To this end, much funding has been and is still being invested by European and British organizations for fostering entrepreneurial education at Armenian HEIs and establishing co-creative hubs, the main aim of which is to create a favorable environment for young entrepreneurs and to give birth to innovative ideas through entrepreneurship or open innovation. To lay ground and build capacities for the digital and entrepreneurial education, special centres have been established in major Armenian cities where the competences of younger generation could be improved. Still there is an urgent need for the embedment of entrepreneurial component in the curricula and for the creation of a favourable ecosystem for research and innovation at Armenian universities.*

Key words: *entrepreneurship, entrepreneurial skills, Armenian universities, ecosystem, co-creative hubs*

These days we are experiencing the drastic developments of the Fourth Industrial Revolution. People are connected by mobile devices, with unprecedented processing power, storage capacity, and access to knowledge and possibilities to learn something new, acquire various skills and create unique things. All these possibilities will increase and develop in fields such as artificial intelligence, robotics, the Internet of Things, autonomous vehicles, 3-D printing, nanotechnology, biotechnology, and many other new fields.

To work, to be competitive and to improve one’s career in this rapidly changing world, special 21st century skills are required and not only knowledge. As the keynote speaker Dr Neil Marshal noted in his speech during the conference held on 13 October, 2021 in Tsakhkadzor [5], “learning is no longer about knowledge. Yes, it gives a base, but now it’s also about learning how to learn”. Additionally, he stated in his speech that our research, knowledge creation is no longer possible by sitting in the lab. It’s no longer an individual activity but collaboration and networking. Nowadays university graduates need the 21st century skills that demand considerably more soft than hard skills. That’s why universities should be responsive to the changes of the labour market, engage with industry, review and update the curriculum, teaching and learning approaches, boost collaborative research as well as enhance the entrepreneurial abilities of their students.

Many Armenian universities have already started serious steps towards these developments and are quite cognizant of the need to respond to it as quickly as possible. In the 2030 Development

[1] **Gohar DOKHOLYAN**[1]**,** *Ph.D, Associate Professor, International Relations and Grants Promotion Officer, “Vanadzor State University after H. Tumanyan” Foundation*

Draft Plan of the Education Law of Armenia, discussed during the period 14.02.- 01.03.2022 and given to the RA Government for approval, it is emphasized that there is an imperative need to bolster professional orientation, career guidance, set up relevant centers, introducing entrepreneurial training. Another very important imperative is to enhance the IT field, to intensively implement distant learning mechanisms and tools, to ensure the security of the virtual platforms, to enhance the innovative approaches to teaching and learning. In addition to this, the RA government responds to the European Commission's message, entitled "Rethinking Education", and considers work-based learning to be a strategic priority. Work-based learning, such as the dual approach, should be a central pillar of the vocational education and training system, with the aim of reducing youth unemployment, ensuring an easy transition from education to work, and developing the ability to respond to skills needed in the labor market (30). Special attention is also paid to the training of students in the fields of mathematics, natural sciences, engineering and information technologies (STEM), mastery of foreign languages, as well as the development of students' critical, analytical, innovative, independent and creative thinking. The total amount of STEM subjects in the RA general education programs is not enough, and more than half of the university students are involved in the fields of humanities, arts, management and law, while the share of ICT in the economy is constantly growing (24).

To support and assist Armenian universities for the mainstreaming entrepreneurship and innovation among the members of academic community, intensive European assistance has been provided throughout the recent years. Substantial funding in the development of entrepreneurial education has been provided by the GIZ program via EU4Business Innovative Tourism in Armenia project [7], Erasmus+ Capacity Building “INNOCENS,” “SMART,” “CONNECT,” “FlexWBL” and “WBL4JOB” projects as well as British Council Creative Spark Programme [2] implemented by several Armenian and British institutions.

Due to the EU4Business Innovative Tourism in Armenia project Armenian HEIs and students have benefited in the main following spheres:

- Establishment of entrepreneurial relations among the students and community members,
- Exchange of International knowledge and support of high-tech researchers,
- Development and implementation of educational programs (BI and Customer Development, PM and Analytics, Growth Hacking, Enterprise Sales, UI/UX Design),
- Enhancement of capacities in Computer Science to engage in scientific activities in the fields of data science,
- Establishment / improvement of laboratories in some Armenian universities,
- Involvement of regional students in entrepreneurial and technological fields.

Erasmus+ Capacity building projects implemented in Armenia have had a great impact in reforming higher education and improving the educational spaces with modern equipment. Among the 30 implemented projects funded by the Erasmus+ program five projects are mainly related to entrepreneurial education and work-based learning.

The INNOCENS project [12] which ended in 2020, mainly aimed at enhancing innovation competences and entrepreneurial skills in engineering education through university-business cooperation in order to support creation of new enterprises, new jobs and economic growth in the partner countries. The main outcomes of the project are the establishment and exploitation of innovative centres (incubators) at National Polytechnic University of Armenia (NPUA) and National University of Architecture and Construction of Armenia (NUACA), creation of Business Mentor Teams and generation of innovative ideas, development and introduction of new courses: "Innovation systems", "Introduction to Engineering Entrepreneurship", "Engineering Entrepreneurship" and "Innovative Pedagogy and Innovative Teaching Methods”.

The aim of the SMART project [14] was to encourage students’ entrepreneurial intent and support open innovation approach in collaboration between companies and universities in creative,

supportive and motivating environment – SMART Caffes. As a result, two Armenian HEIs, Brusov State University and Gavar State University, benefited from the project and established centres for entrepreneurial education where various workshops, meetings and events were held to raise the entrepreneurial capacities of students. The project fostered the implementation of new teaching approaches, increased the entrepreneurial skills of teaching staff, and improved the quality of education. At the regional and national levels, the project created a new model of a public-private-people partnership and built a strong network of motivating environment for students in Eastern Partner Countries. Finally, yet importantly, the project fostered the integration of EaCP HEIs into the European Higher Education Area by using common tools for compatibility of EaCP higher education systems with the European ones.

Starting from 2021 three new Erasmus+ CBHE projects were funded which aimed at the development of entrepreneurial skills and work-based learning in Armenian HEIs: WBL4JOB/ Introducing work-based learning in higher education systems of Armenia and Moldova for better employability of graduates [17], FlexWBL/ Development of a flexible, innovative and practical framework for Work-based Learning in higher education of Armenia and Russia [8], and CONNECT/ Connecting universities-industry through smart entrepreneurial cooperation and competitive intelligence of students in MD, GE and AM [4]. The first two projects mainly focus on the creation of the work-based framework as well as development and implementation of supporting policy to enhance partnership between enterprises and HEIs and to increase graduates' employability. The CONNECT project aims at the reinforcement of university-industry relationship based on smart (multidimensional) entrepreneurial approach in HEIs from EaPCs and enhancement of students' and graduates' competitive intelligence (behaviours, skills, mindsets) and their ability to create jobs. The project intends to establish co-creative hubs, Smart Caffes, which would support students who generate, develop, market their own innovative ideas through entrepreneurship and/or open innovation in three EaPCs. This project has given a new breath to the academic community of consortium HEIs to improve the digital, entrepreneurial and art skills of students and staff by offering courses related to the mentioned fields. The members of this academic community are armed with great enthusiasm and skills to launch the activities of the Smart Caffe which will create a new environment for the young generation to co-create and build networking through enthusiastic teamwork, engagement and cooperation.

Serious investments have also been made by the Creative Spark Program of the British Council which has been funding projects since 2018 with Armenian and British partnership. All the projects implemented were aimed at the development of entrepreneurial and creative capacities of students at Armenian institutions. The beneficiary institutions are as follows:

1. American University of Armenia and Northumbria University, Newcastle;
2. V. Brusov State University, State Academy of Fine Arts in Armenia, University of Essex and Change School;
3. Armenian National Laboratories, CITY University of London and Change School;
4. Yerevan State University and Nottingham Trend University;
5. Armenian State Polytechnical University and the University of Southampton;
6. TUMO Centre for Creative Technologies and Norwich University of Arts;
7. FAST Foundation and Aston University, Birmingham.

Within the four-year long intensive undertaking the Creative Spark program greatly fostered the creation and establishment of 17 innovation centers (incubators), trained around 500 staff, implemented more than 100 courses directed to the development of different entrepreneurial skills, involved more than 15 000 students in the courses and prepared more than 500 students to take part in the competition "Big Idea Challenge" to develop innovative startups in four categories, which are Climate Change, Digital Technology, Social impact and Creative [3]. On the official website of the competition one can vote for the 12 Armenian finalists.

With the initiative of the RA government and the World Bank Enterprise Incubator Foundation (EIF) was established to enhance the IT/High-Tech development in Armenia [6]. It executes various activities such as ICT-related legal, business and educational reforms, investment channeling and creation of funding schemes for startups, individualized services and consulting for IT and Engineering companies, talent identification and workforce development. EIF provides different types of financial support to startups in various stages. With the support of EIF and the RA government Vanadzor Technology Center [16] and Gyumri Technology Center [10] were established to turn Vanadzor and Gyumri into regional and international high-tech centers which focus on assisting technology companies in business consultancy, mentoring, marketing and promotion, introduction to funding opportunities, and attracting the younger generation to create technology teams, start-ups and develop their innovative ideas into successful businesses within Armenia and internationally.

Another very important foundation which aims at building an ecosystem of innovation to lead scientists, technologists, and innovators in Armenia and beyond is the Foundation for Armenian Science and Technology [8]. It was founded with the initiative of an Armenian philanthropist Ruben Vardanyan who is also the leader of the “Future Armenian” movement endeavoring to bring creative, intellectual and progressive Armenians all over the world together around 15 main goals. FAST implements various projects related to education, research and commercialization. One of the projects implemented is the SciNova Program which developed a curriculum on "Research Design” and “Science Commercialization". The curriculum introduces Masters and/or Ph.D. students in Armenia to the basics of conducting quality research and creating commercial value from scientific inventions. In 2021 it was first piloted in Armenian National Agrarian University (ANAU) and has recently organized training for trainers to introduce the courses at leading Universities of Armenia where STEM education is provided.

Since 2011 with the assistance of the representatives from Armenian Diaspora four TUMO Centers with 5 TUMO boxes operating in neighboring towns have been opened in Armenia (Yerevan, Dilijan, Gyumri and Stepanakert) with the aim of developing cutting-edge skills of the younger generation aged from 12 to 18 years to become competitive in the labour market [15].

Philip Morris International’s R&D Centre in Armenia, established in 2018 has adopted a unique approach to support the research and education ecosystem. In collaboration with EIF, PMI Science supports Masters and PhD programs, promotes Faculty team research projects, supports organization of scientific-technological conferences and conducts trainings. The centre has been cooperating with more than 125 scientists of leading scientific institutes and laboratories of the Republic of Armenia within the framework of the programs/projects implemented jointly with scientific institutions. Within the support of PMI Science R&D Center in Armenia, more than 120 Master’s, 40 PhD students and 62 Faculty research teams were awarded scholarships [13].

Apart from these centers there are also centres/hubs/incubators funded by various foundations such as Impact Hub [11], Agritech [1] and some other social innovation spaces founded in the capital city and other cities of Armenia in the recent years with a mission to support social impact projects and enterprises.

And yet, there are certain challenges that have to be overcome to create a thriving innovation ecosystem where people collaborate across organizations, cultures and generations to solve the grand challenges of our time. The main steps that have to be undertaken are as follows:

- development and promotion of an ecosystem of entrepreneurship in universities through private sector - university long-term and sustainable cooperation;
- establishment and development of legislative settings at all levels: university, private sector, state;
- enhancement and implementation of innovative approaches to teaching and learning;
- establishments of more creative spaces/hubs inside universities;

●regulation of intellectual property culture;

●integration of entrepreneurial component in academic programs to promote creative-entrepreneurial mentality, both among students and faculty.

In the long run, it is worth emphasizing the significance to create a collaborative spirit and to spread the responsiveness to meet the challenges and find reasonable solutions through creative mind and sensible solutions. Only through strategically designed and cutting-edge endeavors would it be possible to create a thriving community.

References:

1. Agritech, https://anau.am/en/impact-aim-anau-agritech-incubator/
2. Creative Spark, https://www.britishcouncil.am/en/programmes/education/creative-spark
3. Creative Spark Big Idea, https://creativespark-bigidea.uk/finalists/
4. CONNECT/ Connecting universities-industry through smart entrepreneurial cooperation and competitive intelligence of students in MD, GE and AM - 617393-EPP-1-2020-1-MD-EPPKA2-CBHE-JP, http://connecterasmus.com/
5. "Entrepreneurship and Innovation in Higher Education in Armenia" Conference, 13 October, 2021, https://erasmusplus.am/entrepreneurship-and-innovation-in-higher-education-in-armenia/
6. Enterprise Incubator Foundation, https://www.eif.am/eng/
7. EU4Business, https://eu4business.eu/news/eu4business-supports-armenias-tourism-sector-through-an-action-grants-competition-innovative-in-of/
8. FAST Foundation, https://www.fast.foundation/
9. FlexWBL/ Development of a flexible, innovative and practical framework for Work-based Learning in higher education of Armenia and Russia (610072-EPP-1-2019-1-LV-EPPKA2-CBHE-JP, http://www.flexwbl.org/
10. Gyumri Technology Centre, https://gtc.am/
11. Impact Hub, https://yerevan.impacthub.net/
12. INNOSENS/ Enhancing innovation competences and entrepreneurial skills in engineering education-573965-EPP-1-2016-1-SE-EPPKA2-CBHE-JP, https://gidec.abe.kth.se/innocens/
13. Philip Morris Armenia LLC https://staff.am/en/company/philip-morris-armenia-llc
14. SMART/ Fostering University-Enterprise Cooperation and Entrepreneurship of Students Via Smart Caffes - 585620-EPP-1- 2017-1-ELEPPKA2-CBHE-JP, https://www.smartcaffe.eu/
15. TUMO, https://tumo.org/
16. Vanadzor Technology Centre, http://vtc.am/en/
17. WBL4JOB/ Introducing work-based learning in higher education systems of Armenia and Moldova for better employability of graduates - 618801-EPP-1-2020-1-AM-EPPKA2-CBHE-SP, https://www.wbl4job.com/

THE IMPACT OF DIGITALIZATION ON THE DEVELOPMENT OF ENTREPRENEURIAL PERFORMANCE IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION

CZU: [334:004]:316.42

Rina ȚURCAN[1],
Technical University of Moldova
Iuliu ȚURCAN[2],
Technical University of Moldova
Alina STRATILA[3]
Technical University of Moldova

ABSTRACT. The topicality of the research in this article is indisputable, considering that we live in the era of intense digitalization in all areas of socio-economic life. In order to face stiff competition and not be left behind, it is important to continuously improve its activities, intensifying the use of information technologies in the organization of its processes and in communication with customers. The main purpose of this article is to examine the importance of business digitization in the eyes of different researchers and in this context, to examine the real situation of business digitalization trends in the Republic of Moldova to establish the link between digitization and business performance. In the context of identifying future directions of development, this article has taken into account the results of the survey report organized within the Erasmus + Project "Connecting universities-industry through smart entrepreneurial cooperation & competitive intelligence of students in MD, GE and AM (CONNECT)", being examined the desire for the participation of its employees in the trainings focused on the use of digital platforms in business and in the trainings focused on digital tools for communication and content creation. At the same time, in this article was examined the appreciation by the companies of the knowledges in communication and information technologies for entrepreneurship. The methods of discretionary statistics were applied as methods of analysis.

As methods of analysis were applied the methods of descriptive statistics and it was performed the dynamic and structural analysis, as well as the survey method focused on a sample of 78 companies operating in the Republic of Moldova.

The research was conducted within the Erasmus+ Project „Connecting universities-industry through smart entrepreneurial cooperation & competitive intelligence of students in MD, GE and AM (CONNECT)", reference number: 617393-EPP-1-2020-1-MD-EPPKA2-CBHE-JP.

***Keywords**: communication, digitization, digital platforms, efficiency, entrepreneurship, information technology, performance.*

Introduction

Today, human society and entrepreneurship are undergoing a rapid and intense transformation aimed at the transformation and use of information technologies more and more intensively. Digital tools come to streamline business, improve communication, facilitate employee work, increase sales, and more.

[1] **Rina ȚURCAN,** PhD, Technical University of Moldova, Faculty of Economic Engineering and Business, Department of Economics and Management, Chisinau, Republic of Moldova, e-mail: rina.turcan@emin.utm.md
[2] **Iuliu ȚURCAN[2],** PhD, Technical University of Moldova, Faculty of Economic Engineering and Business, Department of Economics and Management, Chisinau, Republic of Moldova, e-mail: iuliu.turcan@emin.utm.md
[3] **Alina STRATILA,** PhD, Technical University of Moldova, Faculty of Economic Engineering and Business, Department of Economics and Management, Chisinau, Republic of Moldova, e-mail: alina.stratila@emc.utm.md

Business digitalization is the driving force behind progress and performance that saves time and increases productivity, optimizes and improves communications, both internal and external, ensures competitiveness at all levels of activity. The strategies that companies take in terms of digitization differ considerably from one company to another. Some changes in this regard are well weighed and planned, and others are undertaken on purpose in response to the pressing needs of the environment or the market. In this context, the situation created in connection with the COVID-19 pandemic was a visible example that forced companies to move quickly to new technologies that they did not intend to implement for a while and to revise their strategic priorities.

1. Literature review

Technologies and the considerable increase in the amount of information in the internal and external environment of the company (Fernandez-Portillo A. and others, 2022). Digitization, according to some scholars, is a key factor in helping SMEs to develop and implement competitive strategies focused on innovation, cost reduction and internationalization (Raimo N. and others, 2021).

The research of many authors confirms that there is a very close direct link between the level of business digitalization and the level of business performance. Using the most advanced ICT tools, the digitalization of business has a direct impact on the performance of SMEs (Curraj E., 2020).

Innovation plays a very important role in ensuring the digitization and economic and financial performance of companies (Fernandez-Portillo A. and others, 2022). Research in the field shows that one of the most effective development strategies is to integrate digitization directions that will include the latest digital technologies, using modern online business platforms to create substantial digital changes (Miethlich B. and others, 2021).

A digital transformation project of the company must ensure the integration of innovative information technologies and in some cases combine them with existing technologies, developing complex automation projects so as to ensure the reduction of the number of operations in which manual work is performed (Sotnyk I and others, 2020).

Another important direction of digitization is the possibility of using it to analyze decisions and select new decision-making possibilities, considering the challenges of big data / fast data. Namely, the use of powerful intelligent systems is one of the relevant solutions after digitization, thus optimizing and streamlining the processes of planning, problem solving and decision making (Carlsson C., 2017).

Digitization currently underpins the priority model of global development, directly affecting production efficiency, economic and financial performance, competitiveness and growth, at various levels, from the business level, then to the country, region and up to world economy as a whole (Stroiko T. and others, 2022).

The development of information technologies is not only the basis of economic growth, but directly determines the transformation of the competitive space both at the company level and the transformation of acts of competition from a procedural and legal point of view, ultimately ensuring multiple advantages in terms of regarding the increase of labor productivity, the creation of new jobs and the improvement of living standards (Huru D. and others, 2021).

In order to intensify the digitalization of companies on the inside through processes, products, labor force, business models, etc. Adequate administrative-legal conditions, a digital-oriented society, available human capital and a thriving innovation landscape are needed (Buchel J. & Engels B., 2021).

Obviously, in addition to its positive and beneficial effects, digitalization is also linked to multiple risks: technical, competence, acceptance by staff, acceptance by customers and partners, data privacy and security and financial risks. According to research (Kovaite K. & Stankeviciene J., 2019) the biggest effect is related to customer channels, key resources, revenue and customer segmentation, while the lowest risk has been shown to be related to key partners.

2. Research results and analysis

The level of interest and the effort made to improve the situation regarding the use of information technologies can be assessed on the basis of the expenses incurred in this regard. Thus, figure 1 reflects the evolution of the legal entities' expenditures for information technologies in the Republic of Moldova during 2011-2020.

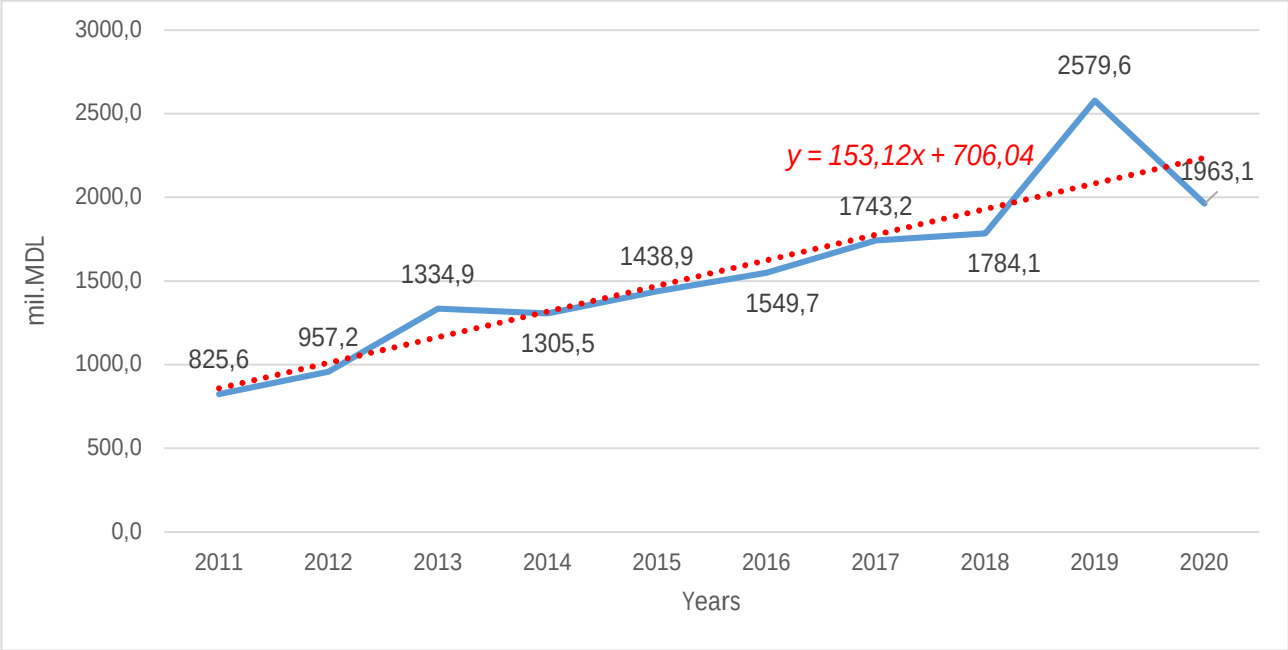

Fig. 1. The evolution of the legal entities' expenditures for information technologies in the Republic of Moldova during 2011-2020

Source: Elaborated by the authors based on statistical data available at https://statistica.gov.md/

The expenditures for information technologies of the legal entities from the Republic of Moldova during 2011-2020 have a continuous growth trend, increasing in the analyzed period 2.37 times. The maximum level of these expenses was reached in 2019 and amounted to about 2579.6 million lei. As shown by the regression coefficient in the trend line equation, annually the expenditures for information technologies of the legal entities from the Republic of Moldova increase by about 153.12 million lei. Theoretically positive is the increase in spending of domestic companies for the development of information technology, on the other hand is that these increases are quite modest, considering the number of active enterprises and the annual inflation rate.

If we analyze the directions for allocating expenditures for information technologies of legal entities from the Republic of Moldova in 2020, we will have the following situation:

- Procurement of computer equipment - 569.6 million lei;
- Procurement of software products - 359.03 million lei;
- Designs and elaborations of information systems - 182.31 million lei;
- Other expenses - 852.2 million lei.

The first three categories of expenses mentioned above have the highest expenses, the leader being the direction of purchasing computer equipment. It is positive that companies are investing in the acquisition and development of software tools, but their growth rates remain quite modest.

One of the statistical reports presented by the economic entities operating in the Republic of Moldova assumes the existence of the company's website. The following figure reflects the evolution of the number of legal entities that have a website in the Republic of Moldova during 2011-2020.

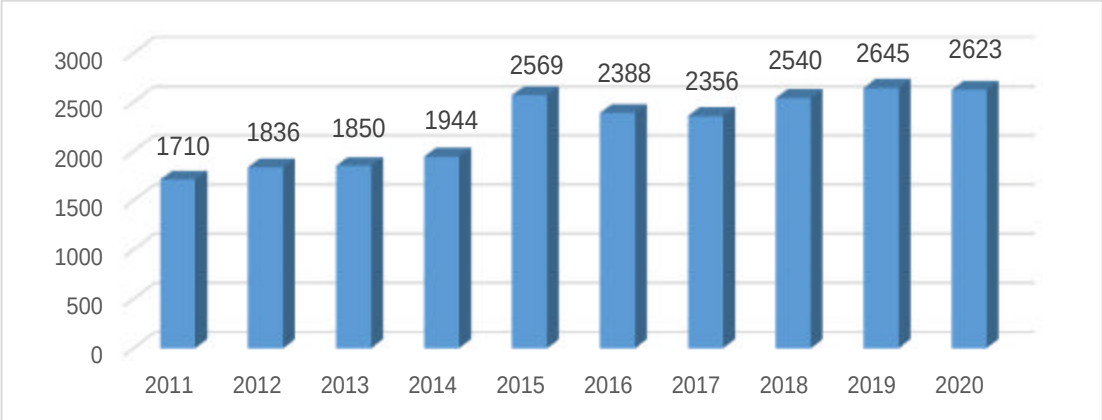

Fig. 2. The evolution of the number of legal entities that have a website in the Republic of Moldova during 2011-2020
Source: Elaborated by the authors based on statistical data available at https://statistica.gov.md/

According to the data presented, the number of companies that have a website is increasing, increasing in 10 years by about 53.4%. Thus, every year the number of legal entities that have a website in the Republic of Moldova increases by 111 companies. Finally, it can be concluded that the growth rates of the number of legal entities that have a website in the Republic of Moldova are quite modest.

At the same time, business digitization directly contributes to:

- meeting customer needs faster and better;
- facilitating communication between the company and the client;
- development of new sales tools;
- optimization of delivery and payment processes;
- automation of communications within the company;
- improving product quality;
- reduction of labor costs;
- improving the efficiency of the company's activity as a whole;
- encouraging self-confidence in its position in relation to technical and scientific progress.

The fact that Moldovan entrepreneurs are interested in increasing the use of digital tools is confirmed by the results of the survey. When the companies were asked about their desire of employees participating in trainings focused on the use of digital platforms in business, there obtained the following results (figure 3):

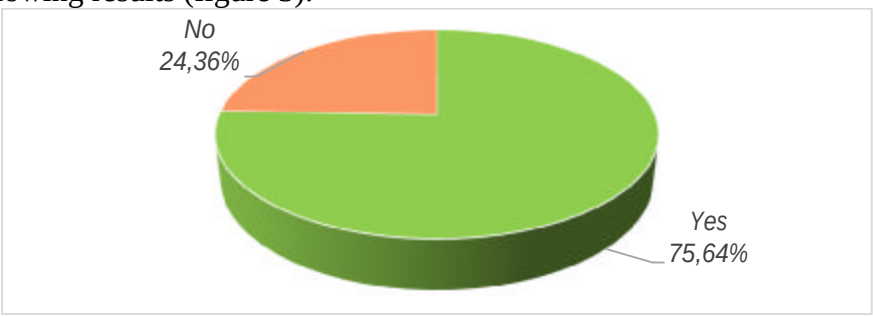

Fig. 3. The structure of the answers regarding the companies’ desire for the participation of its employees in the trainings focused on the use of digital platforms in business
Source: Elaborated by the authors based on the statistical data obtained in the Erasmus+ Project 617393-EPP-1-2020-1-MD-EPPKA2-CBHE-JP „Connecting universities-industry through smart entrepreneurial cooperation & competitive intelligence of students in MD, GE and AM (CONNECT)”

As the responses of the interviewed companies regarding the companies' desire for the participation of its employees in the trainings focused on the use of digital platforms in business were distributed, it is observed that 75.64% (59 companies out of the 78) of the interviewed companies. would like to participate in such trainings. Although only 24.36% (19 of the 78 companies) of the interviewed companies consider that they do not need such training, we consider this share to be quite high, ie a part of the companies operating in the Republic of Moldova failed to be aware of the importance of digital tools in promoting and developing entrepreneurship.

Another question in the survey focuses on desire of employees participating in trainings focused on digital tools for communication and content creation, with the following results (figure 4).

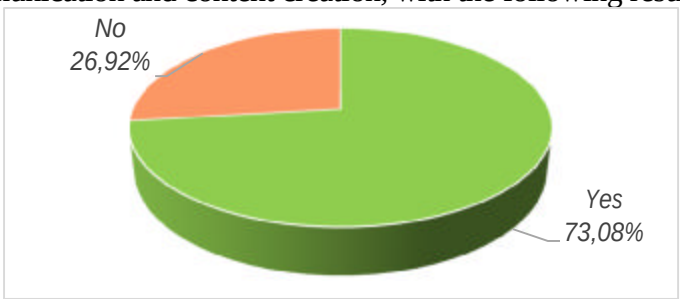

Fig. 4. The structure of the answers regarding the companies' desire for the participation of its employees in the trainings focused on digital tools for communication and content creation
Source: Elaborated by the authors based on the statistical data obtained in the Erasmus+ Project 617393-EPP-1-2020-1-MD-EPPKA2-CBHE-JP „Connecting universities-industry through smart entrepreneurial cooperation & competitive intelligence of students in MD, GE and AM (CONNECT)"

The companies' answers regarding the companies' desire for the participation of its employees in the trainings focused on digital tools for communication and content creation confirm that 73.08% (57 companies out of the 78) of the interviewed companies would like to participate in such trainings. At the same time, 26.92% (21 of the 78 companies) of the interviewed companies consider that they do not need such training. It is quite suspicious that in the age of digitalization, when more and more sales are made in the online format, local businesses are closed to change.

On the other hand, it is impressive that companies are aware of the importance of knowledges in Communication and Information Technologies for entrepreneurship. Figure 5 reflects the companies' distribution of answers to the question: "How important is knowledge in Communication and Information Technologies for entrepreneurship?".

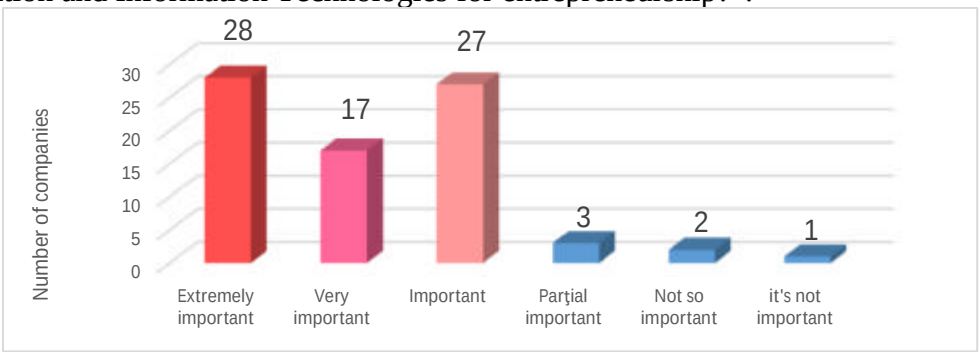

Fig. 5. The distribution of the companies' answers to the question: „How important is knowledge in communication and information technologies for entrepreneurship?"
Source: Elaborated by the authors based on the statistical data obtained in the Erasmus+ Project 617393-EPP-1-2020-1-MD-EPPKA2-CBHE-JP „Connecting universities-industry through smart entrepreneurial cooperation & competitive intelligence of students in MD, GE and AM (CONNECT)"

According to the distribution of the answers of the companies that participated in the study, the vast majority of companies, namely 92.30% consider that the knowledges in communication and information technologies for entrepreneurship are extremely important, very important and important. From this distribution of answers is observed the awareness by entrepreneurs of the importance of the knowledges in communication and information technologies for entrepreneurship.

When asked to mention the topics / themes of the courses / trainings that will increase the efficiency and productivity of your employees, the companies indicated the following:

- digital business instruments;
- digital business platforms;
- acceleration program for existing companies.

If we compare the results of the survey based on the last 3 figures, it can be concluded that local entrepreneurs are aware of the importance and need of the knowledges in communication and information technologies for entrepreneurship, but do not intend to improve their employees in this field.

Conclusions and suggestions

It is obvious that in the conditions of fierce competition that manifests itself in different fields of activity, only those companies that have the best digital tools able to respond to market changes, to perfect the organization of processes within the organization will survive in the long run. As evidenced by the results of the research, digitization is very important for businesses and provides multiple benefits in order to increase their performance.

In the Republic of Moldova, the evolution of the number of legal entities' expenditures for information technologies, as well as the number of legal entities that have a website has a positive dynamic, although the growth rates of this indicator are quite modest.

As demonstrated by the results of the survey report organized within the Erasmus+ Project "Connecting universities-industry through smart entrepreneurial cooperation & competitive intelligence of students in MD, GE and AM (CONNECT)", most companies express their desire for the participation of its employees. In the trainings focused on the use of digital platforms in business and in the trainings focused on digital tools for communication and content creation. At the same time, local entrepreneurs are aware and appreciate at a high level the knowledges in communication and information technologies for entrepreneurship.

As an idea for previous research could serve to establish the mathematical-economic model that would reflect the dependence of the correlation between the intensity of digitization and the level of performance of companies.

References:

1. Fernandez-Portillo A., Almodovar-Gonzalez A, Sanchez-Escobedo M.C., Coca-Perez J.L. (2022). The role of innovation in the relationship between digitalization and economic and financial performance. A company-level research. *European research on management and business economics 28 (2022) 100190*, www.elsevier.es/ermbe, available on https://www.researchgate.net/publication/357599724_-The_role_of_innovation_in_the_relationship_between_digitalisation_and_economic_and_financial_performance_A_company-level_research
2. Curraj E. (2020). Business digitalization of SMEs in Albania: innovative approaches and their impact on performance. Available on https://doi.org/10.31237/osf.io/p3yq9
3. Raimo N., Turi I., Rubino M., Vitolla F. (2021) Which Italian SMEs fall in love with digitalisation? An exploration into the determinants. DOI: 10.1108/MEDAR-02-2021-1210
4. Miethlich B., Belotserkovich D., Abasova S.T., Zatsarinnaya E., Veselitsky O. (2022) Transformation of Digital Management in Enterprises Amidst the COVID-19 Pandemic. DOI: 10.22452/IJIE.vol14no1.1
5. Sotnyk I., Zavrazhnyi K., Kasianenko V., Roubík H., Sidorov O. (2020) Investment Management of Business Digital Innovations. *Marketing and Management of Innovations. Issue 1, 2020*, avalable on http://doi.org/10.21272/mmi.2020.1-07

6. Carlsson C. (2017), Decision Analytics – Key to Digitalisation. DOI: 10.1016/j.ins.2017.08.087
7. Stroiko T., Nazarova L., Danik N. (2022) Transformation of economic processes on the basis of digitalization. *Baltic Journal of Economic Studies 7(1)*, DOI: 10.30525/2256-0742/2021-7-1-102-106
8. Huru D., Paraschiv A.M., Santa A.M. (2021), Digitalisation and Competition in the European Union. *Proceedings of the 4th International Conference on Economics and Social Sciences, 2021*. DOI: 10.2478/9788366675704-027
9. Buchel J., Engels B. (2021) Digitalisation of the Economy in Germany Digitalisation Index 2021. Digitalisation Index 2021, available on https://www.researchgate.net/publication/357402351
10. Yadav S. (2021), Rethinking business revenue models in the age of digitalization, International Journal of Technology Transfer and Commercialisation 18(3):334, DOI: 10.1504/IJTTC.2021.118869
11. Kovaite K., Stankeviciene J. (2019), Risks of digitalisation of business models, DOI: 10.3846/cibmee.2019.039
12. Survey report organized within the Erasmus+ Project „Connecting universities-industry through smart entrepreneurial cooperation & competitive intelligence of students in MD, GE and AM (CONNECT)", reference number: 617393-EPP-1-2020-1-MD-EPPKA2-CBHE-JP
13. https://statistica.gov.md/

ИЗМЕРЕНИЕ ФАКТОРОВ ВЛИЯНИЯ НА УРОВЕНЬ ОПЛАТЫ ТРУДА ЖЕНЩИН В МОЛДОВЕ

CZU: 331.215.8:316.346.2-055.2(478)

Алина СТРАТИЛА[1],
Technical University of Moldova
Ина ГУМЕНЮК[2],
Technical University of Moldova

Ключевая идея: в условиях постоянной борьбы мирового сообщества за равенство между мужчинами и женщинами, исследование проблемы гендерной дифференциации оплаты труда является весьма актуальным. Несмотря на конституционные гарантии соблюдения прав женщин в Молдове, гендерное неравенство сохраняется по сей день в экономической, политической и других сферах. Различие в оплате труда мужчин и женщин представляет собой комплексное явление, которое не поддаётся исчерпывающему объяснению. Ряд факторов влияния на уровень оплаты труда женщин является субъективным, а также не поддается количественному измерению. Данная публикация является продолжением научного исследования, связанного с изучением причин гендерного разрыва в оплате труда в Молдове и представляет собой более глубокий анализ и количественное измерение факторов, обуславливающих данный феномен. В данном исследовании выполняется идентификация и измерение факторов, оказывающих влияние на гендерный разрыв в оплате труда в Молдове при помощи применения метода корреляционного анализа. Исходной информацией для выполнения анализа послужили официальные данные Национального Бюро Статистики Республики Молдова за 7 лет (период 2014-2020 гг.). Результаты корреляционного анализа показали, что динамика гендерного разрыва в оплате труда на 86,61 % зависит от изменения включенных в математическую многофакторную стохастическую модель факторов, что позволяет заключить о высокой практической значимости для глубокого понимания рассматриваемого феномена.

***Ключевые слова**: гендерный разрыв в оплате труда, статистический портрет женщин в Молдове.*

Введение

Различие в оплате труда мужчин и женщин представляет собой комплексное явление, которое не поддаётся исчерпывающему объяснению.

В данном исследовании выполняется идентификация и измерение факторов, оказывающих влияние на гендерный разрыв в оплате труда в Молдове при помощи применения метода корреляционного анализа.

Исходной информацией для выполнения анализа послужили официальные данные Национального Бюро Статистики Республики Молдова за 7 лет (период 2014-2020 гг.).

Данная публикация является продолжением научного исследования, связанного с изучением причин гендерного разрыва в оплате труда в Молдове и представляет собой более

[1] **Алина СТРАТИЛА**, PhD., Technical University of Moldova, Faculty of Economic Engineering and Business, Economics and Management Department, Chisinau, Republic of Moldova. https://orcid.org/0000-0002-7119-9171.
E-mail: alina.stratila@emc.utm.md.
[2] **Ина ГУМЕНЮК,** PhD., Technical University of Moldova, Faculty of Economic Engineering and Business, Economics and Management Department, Chisinau, Republic of Moldova. https://orcid.org/0000-0001-9626-4147.
E-mail: ina.gumeniuc@emin.utm.md.

глубокий анализ и количественное измерение факторов, обуславливающих данный феномен (Стратила & Гуменюк, 2021).

1. Методы исследования

В качестве инструментария исследования использовались общие методы экономического анализа. В частности, методы обработки и систематизации данных при помощи анализа, статистического метода обработки данных и корреляционной регрессии.

2. Результаты и обсуждение

В качестве результативного показателя выбрана доля разницы между среднемесячным валовым заработком мужчин и женщин в среднем валовом месячном заработке мужчин (Рисунок 1).

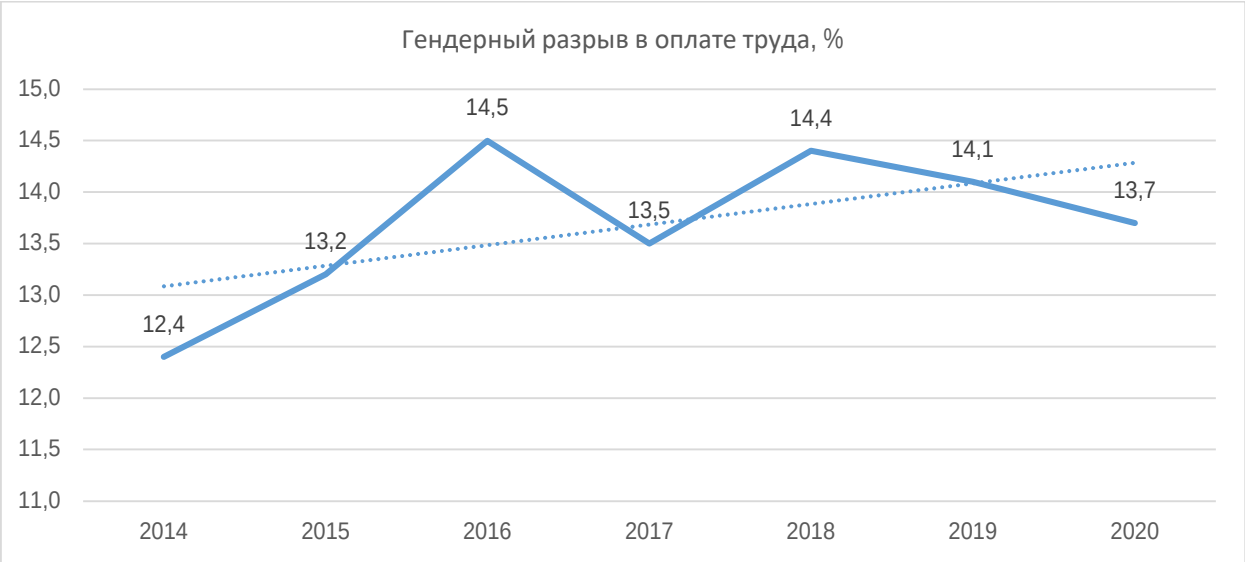

Рис. 1. Эволюция гендерного разрыва в оплате труда
Источник: Statistica gender, 2020.

Согласно данным, представленным на рисунке 1, наблюдается увеличение гендерного разрыва в оплате труда за рассматриваемый период.

Для того, чтобы понять суть рассматриваемого явления, необходимо составить среднестатистический портрет женщин в Молдове. (Portret statistic al femeilor și bărbaților în Republica Moldova în anul 2018, Profilul femeilor în economie și afaceri 2016, Utilizarea timpului pentru îngrijirea copiilor de către părinții din Moldova, 2021).

По данным 2020 года женское население преобладало в общем населении Молдовы – удельный вес женщин 52,3 %. (Populația și procesele demografice, 2020). Корреляция между женщинами и мужчинами составила 109,4 % в 2020 году. (Populația și procesele demografice, 2020).

Женщины имели более высокий уровень образования по сравнению с мужчинами - 20,3 % женщин против 15,8 % мужчин. (Statistica socială, 2020).

Несмотря на преимущество с точки зрения уровня образования, занятость среди женщин была ниже, чем среди мужчин. Так, в частности, в 2020 году доля женщин составила 47,9 % в общей численности занятого населения. (Statistica socială, 2020).

Как уже было отмечено, в 2020 году женщины заработали в среднем на 13,7 % меньше мужчин. (Statistica socială, 2020). Наибольшие расхождения в доходах женщин и мужчин наблюдались в финансовой деятельности, информационные услуги и связи, здравоохранение и социальные услуги (Рисунок 2).

Рис. 2. Гендерный разрыв в оплате труда по видам деятельности, 2020 (%)
Источник: Statistica socială, 2020.

Доля женщин-руководителей на всех уровнях была ниже доли мужчин в 2020 году. Из общего числа лидеров всех уровней (законодатели, члены исполнительной власти, другие высшие должностные лица и руководители органов государственного управления, руководители и высшие должностные лица подразделений) 42,3 % составляли женщины и 57,7 % - мужчины. (Statistica socială, 2020).

Следует отметить, что, молдавские женщины полностью вписываются в мировой тренд: они имеют более высокий уровень образования, их доля в общей численности занятых идентична удельному весу мужчин, уровень оплаты труда женщин ниже, даже если они работают в одинаковых с мужчинами видах деятельности. (Kovalenko, 2019).

Представляется интересным определить часть факторов, оказывающих положительное либо отрицательное влияние на запросы женщин по уровню заработка в отсутствие объективных причин для его снижения. (Gendernoe ravenstvo, 2022; Стратила & Гуменюк, 2021).

Наряду с ранее рассмотренными аспектами женщин и их статусом, были проанализированы следующие показатели: возраст, уровень образования, наличие детей, статус безработного, участие в рабочей силе, неполная занятость по отношению к рабочему времени и пр.

Часть отобранных факторов была исключена из поля зрения по причине слабой связи с результативным показателем, либо по причине нарушения пропорциональности связи и пр.

В данном исследовании проводилось по отдельности измерение тесноты корреляционной связи между гендерным разрывом в оплате труда и такими факторами как:

- доля занятых женщин в возрасте 24-49 лет, имеющих не менее 1 ребенка (до 6 лет);
- валовой удельный вес охвата высшим образованием среди женщин;
- доля занятых женщин, по профессиональным группам 1-4* в общей численности занятых женщин (лидеры всех уровней, специалисты, административные чиновники и пр.);
- доля занятых женщин, имеющих высшее и профессионально-техническое образование в общей численности занятых женщин;

●доля занятых женщин возрастной группы 25-54 года в общей численности занятых женщин (более качественная категория работников по возрастному признаку).

Исходные данные для корреляционного анализа представлены в Таблице 1.

Таблица 1

Исходные данные

№	Показатели	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
1.	Доля занятых женщин в возрасте 24-49 лет, имеющих не менее 1 ребенка (до 6 лет), %	38,4	38,7	40,7	36,7	40,3	39,4	35,5
2.	Валовой удельный вес охвата высшим образованием среди женщин, %	57,3	57,1	58,4	59,9	62,5	65,3	73,5
3.	Доля занятых женщин по профессиональным группам 1-4 в общей численности занятых женщин, %	37,7	38,5	36,2	36,7	35	43,7	43,8
4.	Доля занятых женщин, имеющих высшее и профессионально-техническое образование в общей численности занятых женщин, %	60	60,6	59,4	60,2	57,8	66,5	66,7
5.	Доля занятых женщин возрастной группы 25-54 года в общей численности занятых женщин, %	77,1	76,4	75,5	74,2	72	74	75,2

Источник: Statistica gender, 2020; Statistica socială, 2021.

Результаты корреляционного анализа представлены в Таблице 2.

Таблица 2

Результаты корреляционного анализа

Факторы	Уравнение множественной корреляции	Коэффициент Детерминации	Коэффициент Корреляции
Доля занятых женщин в возрасте 24-49 лет, имеющих не менее 1 ребенка (до 6 лет), %	1,8376 + 0,2788 x1 + 0,2767 t	0,7958	0,8921
Валовой удельный вес охвата высшим образованием среди женщин, %	21,5664 – 0,1665 x1 + 0,6110 t	0,6509	0,8065
Доля занятых женщин по профессиональным группам 1-4 в общей численности занятых женщин, %	17,3631 – 0,1284 x1 + 0,3261 t	0,5893	0,7677
Доля занятых женщин, имеющих высшее и профессионально-техническое образование в общей численности занятых женщин, %	20,5980 – 0,1347 x1 + 0,3457 t	0,5758	0,7588
Доля занятых женщин возрастной группы 25-54 года в общей численности занятых женщин, %	32,2376 – 0,2516 x1 + 0,0742 t	0,5411	0,7356

Источник: рассчитана авторами.

Проверка коэффициентов регрессии по критерию Стьюдента показала, что их величина считается существенной. Теснота корреляционной связи является высокой.

Вероятностная связь отобранных факторов с результативным показателем обуславливает его изменение в зависимости от оптимальности сочетания факторов, формирующих этот показатель.

С учетом ограничений по количеству наблюдений о величине исследуемого показателя в динамике, а также уровня значимости факторов (первые три фактора из Таблицы 2), далее была смоделирована модель, которая наиболее точно выражает сущность исследуемой зависимости (Рисунок 3).

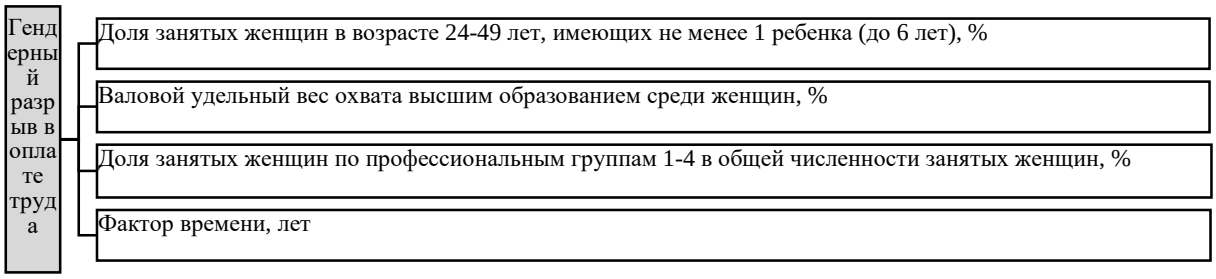

Рис. 3. Факторы влияния на гендерный разрыв в оплате труда, включенные в модель
Источник: составлен авторами.

Чтобы убедиться в надежности показателей связи и правомерности их практического использования, была проведена статистическая оценка по критерию Стьюдента. Расчетное значение надежности коэффициента корреляции выше табличного при уровне доверительной вероятности 0,05 (Таблица 3).

Таблица 3

Коэффициенты регрессии по критерию Стьюдента

Parameter	Coefficient	SEB	t_{calc}
Intercept	7,9227	9,5116	0,8330
b 1	0,2166	0,1365	1,5865
b 2	-0,0276	0,1117	-0,2468
b 3	-0,0626	0,0820	-0,7640
b 4	0,3891	0,2446	1,5908

Источник: рассчитана авторами.

Уравнение множественной корреляции получило следующий вид:

$$\mathbf{Y_x = 7,9227 + 0,2166\ x_1 - 0,0276\ x_2 - 0,0626\ x_3 + 0,3891\ t.}$$

Экономическое значение коэффициентов регрессии может быть интерпретировано следующим образом:

- b_1 = 0,2166, коэффициент регрессии при факторе x_1 означает, что повышение доли занятых женщин в возрасте 24-49 лет, имеющих не менее 1 ребенка, на 1 % приведет к увеличению гендерного разрыва в оплате труда на 0,2166 %;
- b_2 = - 0,0276, коэффициент регрессии при факторе x_2 означает, что повышение валового удельного веса охвата высшим образованием среди женщин на 1 % приведет к снижению гендерного разрыва в оплате труда на 0,0276 %;
- b_3 = - 0,0626, коэффициент регрессии при факторе x_3 означает, что повышение доли занятых женщин по профессиональным группам 1-4 в общей численности занятых женщин на 1 % приведет к снижению гендерного разрыва в оплате труда на 0,0626 %;
- t = 0,3891, коэффициент регрессии при факторе t означает, что ежегодно гендерный разрыв в оплате труда увеличивается в среднем на 0,3891 %.

Полученное значение коэффициента детерминации (0,8661) свидетельствует о полноте уравнения связи. В корреляционную модель удалось включить наиболее существенные

факторы. Изменение гендерного разрыва в оплате труда на 86,61 % зависит от изменения включенных в модель факторов, а на долю неучтенных факторов приходится 13,39 % вариации результативного показателя. Коэффициент корреляции составляет 0,9306.

3. Выводы

Таким образом, выполненный многофакторный корреляционный анализ имеет высокую практическую значимость для глубокого понимания феномена «гендерного разрыва в оплате труда».

В Молдове существуют все предпосылки к тому, чтобы обеспечить снижение его уровня. В частности, на законодательном уровне существует возможность брать отпуск по уходу за ребенком для каждого из родителей (Codul muncii, 2022), уравнен пенсионный возраст для обоих полов (Lege privind sistemul public de pensii, 1998), предоставлены равные права и оказывается поддержка женщин для открытия бизнеса (Programul femei în afaceri, 2016; Lege cu privire la asigurarea egalității, 2012) и пр.

В будущих исследованиях представляется интересным детально рассмотреть взаимосвязь между приростом занятости женщин в экономике и экономическим развитием Молдовы в целом.

Литература:

1. Biroul Național de Statistică, Banca de date, Statistica gender. (2020). https://statbank.statistica.md/pxweb/pxweb/ro/50%20Statistica%20gender/?rxid=d0197c39-e89b-4380-9e64-ec840a8a8066.
2. Biroul Național de Statistică, Banca de date, Populația și procesele demografice. (2020). https://statbank.statistica.md/PxWeb/pxweb/ro/20%20Populatia%20si%20procesele%20demografice/?rxid=b-2ff27d7-0b96-43c9-934b-42e1a2a9a774.
3. Biroul Național de Statistică, Banca de date, Statistica socială. (2020). https://statbank.statistica.md/PxWeb/pxweb/ro/30%20Statistica%20sociala/?rxid=b2ff27d7-0b96-43c9-934b-42e1a2a9a774.
4. Biroul Național de statistică. (2016). *Profilul femeilor în economie și afaceri 2016.* https://statistica.gov.md/public/files/Cooperare_internationala/PNUD/10_tablouri_femei_RM/prof_4_economie.pdf.
5. Biroul Național de statistică. (2018). *Portret statistic al femeilor și bărbaților în Republica Moldova în anul 2018.* https://statistica.gov.md/newsview.php?l=ro&idc=168&id=6599.
6. Biroul Național de statistică. (2021). *Utilizarea timpului pentru îngrijirea copiilor de către părinții din Moldova.* https://statistica.gov.md/public/files/publicatii_electronice/Utilizarea_timpului_RM/Infografice/Timp_educatie.pdf.
7. Codul muncii. (2022). https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=129889&lang=ro#
8. Kovalenko I. (2019). Tsena gendernogo ravenstva. *Ekonomicheskoe obozrenie: Logos Press*, 17 (1279). http://logos.press.md/1279_12_1/.
9. LEGE Nr. 121 din 25-05-2012 cu privire la asigurarea egalității. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=106454&lang=ro.
10. LEGE Nr. 156 din 14-10-1998 privind sistemul public de pensii. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=125082&lang=ro.
11. Organizatsiya Ob"edinennykh Natsii. (2022). *Gendernoe ravenstvo.* https://www.un.org/ru/global-issues/gender-equality.
12. Programul femei în afaceri. (2016). https://www.odimm.md/ro/femeiinafaceri.
13. Stratila, A., Gumeniuc, I. (2021). Gender wage gap in Moldova: influence factors. *În: tezele Conferinţei economice internaţionale „ Competitiveness and sustainable development in the context of European integration”*, online, 4-5 noiembrie 2021. Chişinău, Tehnica-UTM, pp.175-180. ISBN 978-9975-45-739-2. https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Culegerea-de-articole-a-Conferintei-FIEB-04.11.2021.pdf.

ВЛИЯНИЕ ФЕЙКОВЫХ НОВОСТЕЙ НА ОБЩЕСТВЕННОЕ И ЛИЧНОСТНОЕ ЗДОРОВЬЕ

CZU: 070.16:[613.86 + 614.2]

Татьяна НОСОВА[1],
Людмила АНЦИБОР[2],
Государственный университет Молдовы

АННОТАЦИЯ. Как показал двухлетний опыт пандемии, распространение фейков — опасная проблема мирового масштаба, из-за которой страдают самые разные группы населения. Непроверенная информация чаще всего появляется в Сети, нередко транслируется по телевидению и тиражируется в печатных изданиях. В результате массированного информационного диссонанса люди сталкиваются с колоссальным количеством проблем, от депрессивных расстройств и ПТСР, выраженного как травма свидетеля, до онлайн травли и/или офлайн буллинга. Ситуация заметно ухудшилась в конце февраля 2022 года на фоне геополитических изменений, причем очень серьезно пострадали жители стран, соседствующих с зоной конфликта и столкнувшихся с кризисом беженцев. Одной из первых удар приняла на себя Республика Молдова, чье географическое положение и история неизбежно были и будут связаны с любыми событиями, происходящими на территории Европы, поэтому невозможно рассматривать ни сам феномен, ни наше исследование вне европейского контекста. Правительство РМ предприняло ряд мер, направленных на борьбу с дезинформацией, а мы в своем исследовании попробуем разобраться в обоснованиях этих мер.

***Ключевые слова**: фейк ньюс, фальшивые новости, посттравматическое стрессовое расстройство, здоровье личности, общественное здоровье, ангедония, выученная беспомощность, дистресс.*

Актуальность исследования. В контексте пандемии COVID-19 стало ясно, что большое количество тематической информации может привести индивидуума к кризису информационной перегрузки. Также уже в контексте пандемии стали проявляться негативные последствия ложной информации, распространяющейся как через СМИ, так и посредством частного постинга и/или перепоста непроверенных или заведомо ложных сведений.

Третья сторона проблемы состоит еще и в том, что данную ситуацию немедленно использовали политические силы для продвижения своих ценностей. Для этого чаще всего использовались синкретические человек-бот-технологии, в том числе с применением искусственного интеллекта − однако конкретно об искусственном интеллекте в связи с политтехнологиями и психологическим здоровьем мы расскажем в своих будущих исследованиях. Данное исследование посвящено лишь общему влиянию фейковых новостей на психологическое здоровье индивидуума и общества.

Фейковые новости — это ложная или вводящая в заблуждение информация, представленная как новость. Хотя фальшивые новости распространялись на протяжении всей истории, термин «фейковые новости» впервые был использован в 1890-х годах. Распространение термина началось после доклада ЮНЕСКО о мировых тенденциях 2017 и 2018 годов. Также в январе 2017 года Палата общин Соединенного Королевства впервые начала парламентское расследование «растущего феномена фейковых новостей» [18].

[1] **Татьяна НОСОВА[1],** *докторант, tanya.nosova@gmail.com, +37369122138*
[2] **Людмила АНЦИБОР[2],** *доктор биологических наук, доктор хабилитат психологических наук, конференциар университарб Кафедра общей психологии Государственного университета Молдовы*

Важность этой проблемы очень ярко проявилась на фоне мировой пандемии, которая во временно**м** срезе сразу же перешла в геополитический конфликт в Восточной Европе, который так или иначе затронул весь мир.

Все вышесказанное не только отражает актуальность нашего исследования, но и показывает, что продолжение изучения данного вопроса является абсолютным императивом в реалиях сегодняшнего дня и той особенной роли, которую играет в геополитическом кризисе позиция Республики Молдова и ее граждан.

7 апреля 2022 года Парламент РМ одобрил в первом чтении законопроект, предусматривающий введение новых мер по противодействию распространения дезинформации. Документ обсуждали более трех часов.

В новом законе было дано определение понятий медиапространства, публичного информационного пространства, недостоверной информации, информации, влияющей на безопасность публичного информационного пространства и дезинформации. В том же ключе проект предусматривает запрет на дезинформацию и/или распространение информации, влияющей на безопасность публичного информационного пространства. Также вводится наказание вплоть до уголовного за неисполнение положений Комиссии по чрезвычайным ситуациям или решений Высшего совета безопасности.

Проблема исследования. Основные положения:

− из-за массированного потока фальшивых новостей у человека может развиться как незначительный психологический дискомфорт, так и серьезные психические проблемы, такие как посттравматическое стрессовое расстройство, большое тревожное расстройство, а также весь спектр симптоматики этих заболеваний от панических атак до суицидальных мыслей и намерений;

− дезинформация, намеренная или непреднамеренная, влияет на общественность, убеждая ее в истинности ложного контента и таким образом формируя массу важнейших факторов, от политической повестки дня и вопросов миграции до глобальных последствий, таких как изменения климата и нарушение вектора устойчивого развития человечества;

− угроза жизни, настоящая или придуманная, транслируемая через новости в СМИ и сетях, воспринимается конкретным человеком так же реально, а зачастую даже более ярко, чем реальная, то есть существующая в данный момент угроза для жизни данного человека;

− это, по-видимому, связано с древними механизмами защиты от опасности. Такие механизмы только начали изучаться, и наше исследование призвано стать частью будущих разработок;

− данные механизмы, по всей видимости, повинны в том, что вслед за психологическим проблемами возникают психические и физические негативные проявления, ухудшающие здоровье большинства людей и, как результат, снижающие показатели общественного здоровья;

− существует гипотеза о том, что невозможность противостоять негативным новостям, и, как следствие, отделять в информационном потоке достоверные новости от фальшивых, связана с комплексом Танатоса (понятие психоанализа, открытое как феномен Сабиной Шпильрейн и введенное в оборот Зигмундом Фрейдом), и эта гипотеза, безусловно, ждет дополнительных исследований, так как является небесспорной, но интересной, и имеет отличные фундаментальные обоснования;

−существует также гипотеза и наработки, позволяющие предположить, что освещение новостей средствами массовой информации увеличивает и/или изменяет продолжительность периодов экономического роста или экономического спада;

− несмотря на малоизученность проблемы, уже сегодня, по завершению нашего исследования, можно дать рекомендации для противостояния негативному влиянию фейковых новостей − рекомендации как индивидуальные, так и более глобальные.

Цель: это исследование было направлено на изучение того, как распространение фальшивых новостей и поведение пользователей при поиске информации влияют на воспринимаемую информационную перегрузку во время пандемии COVID-19 и геополитической напряженности 2022 года в Восточной Европе. Мы также исследовали влияние воспринимаемой информационной перегрузки на симптомы ПТСР и степень их выраженности.

Методология исследования представлена, прежде всего, обработкой и анализом научной и научно-популярной литературы, а также творческим обобщением эмпирических данных в области исследования феномена распространения фейковых новостей и их влияния на общественное здоровье.

Данные для нашего исследования были получены в результате анонимного опроса [13] совершеннолетних граждан Республики Молдова в возрасте от 18 до 76 лет без привязки к полу, уровню образования и роду деятельности. На момент начала опроса все респонденты были клинически здоровы и не демонстрировали радикальных политических или каких-либо иных взглядов. В итоговую выборку вошли 40 респондентов.

Степень депрессии была рассчитана на базе опросника Занга. *Шкала Занга для самооценки депрессии* — тест, разработанный в Университете Дюка психиатром доктором Уильямом Зангом. Этот инструмент самооценки психического состояния подтвердил свою эффективность для предварительной диагностики и скрининга депрессивного расстройства. Шкала Занга для самооценки депрессии переведена на многие языки, переделана и валидизирована в различных этнических и культурных средах. Тест позволяет оценить уровень депрессии пациентов и определить степень депрессивного расстройства [13].

Исследование направлено на то, чтобы выработать практические рекомендации для противостояния влиянию информационного хаоса в общем и фейковых новостей, в частности.

Контекст. 15 апреля 2013 года на финише ежегодного Бостонского марафона с произошло два взрыва. Три человека, в том числе 8-летний мальчик, погибли. Сотни были ранены, десятки из них столкнулись в итоге ампутацией. СМИ освещали происшествие много месяцев подряд: за трагедией последовали многочисленные интервью, ток-шоу и судебные заседания.

Ужасающие кадры раз за разом появлялись в СМИ и соцсетях. В эти дни Элисон Холмэн с коллегами из Калифорнийского университета в Ирвайне работала над вполне обычным исследованием психического здоровья, в котором участвовали 5000 американцев. Спустя несколько недель группа Холмэн, используя имевшуюся базу данных, опросила участников исследования повторно, чтобы узнать, как изменилось их состояние после трагедии. Среди опрошенных были как люди, пострадавшие от трагедии и бывшие на месте трагедии, так и те, кто никогда там не был и узнал все из новостей, просматривая их от шести часов в сутки и более. И вот что поразительно: психика тех из участников, которые не присутствовали на месте трагедии, пострадала сильнее, чем психика пострадавших и очевидцев, при этом высокий уровень стресса не был связан с тем, что люди близко знали кого-то, кто погиб или был ранен.

«Для нас это было озарением, - рассказывала Холмэн в интервью. - Я поняла, что люди очень недооценивают воздействие новостей» [21].

Аналогичное исследование провели российские ученые из Санкт-Петербургского государственного университета кино и телевидения. Они задались вопросом: почему же, если подобный контент шокирует зрителя, программ, использующих трагические, негативные и зачастую сфабрикованные инфоповоды, так много на телевидении? Ведь опросы показывают, что после просмотра эфиров на темы криминала, убийств, насилия, возникает чувство страха за собственную жизнь и за жизнь близких, пропадает уверенность в

завтрашнем дне. И выяснилось, что подавляющее большинство потребителей визуального контента не могут отказаться от потребности смотреть на катастрофы и страдания, будучи при этом в безопасности. И прежде всего поэтому, считают авторы исследования, у передач с изображением и/или обсуждением жестокости разрушения и катастроф такие высокие рейтинги [4].

Надо заметить, что это замкнутый круг: спрос побуждает производителей контента создавать всё больше подобных программ. Есть также данные, что на введении в сценарий сцен смертельной опасности и насилия настаивают рекламодатели, опираясь на устоявшееся мнение таргетологов [4], ссылающихся на труды Фрейда и утверждения ученых первой трети прошлого столетия о том, что зрелище смерти более всего возбуждает интерес потребителей контента. Второй момент– эмпирические наблюдения показывают, что человеку гораздо легче критиковать, чем хвалить, поэтому негативная новость всегда опережает по спросу позитивную.

Главным манипулятором в современном обществе являются средства массовой информации (в первую очередь телевидение), которые реконструируют и объективируют внутренний мир личности посредством всевозможных знаков и образов (зрительных, слуховых). Как следствие, внутренний мир человека хаотизируется при несостыковках «психологических матриц», выражающих деструктивные тенденции современного общественного сознания [1]. К сожалению, это стало обыденной историей в ситуации, когда большинство людей, являясь постоянными потребителями того или иного типа тщательно сформированных и/или отфильтрованных новостей, в качестве ориентиров используют слова и образы, созданные в нарративе постправды [2]. *Постправда* — положение дел, когда «объективные факты оказывают меньшее влияние на формирование общественного мнения, чем апелляции к эмоциям и личным убеждениям», как указала в 2016 году редакция Оксфордского словаря, которая выбрала этот термин «словом года» [18].

Следует упомянуть об опыте команды российского сайта «Городской репортер» (Ростов-на-Дону): в 2014 году журналисты решили провести эксперимент и выкладывали целый день только хорошие новости, игнорируя плохие. Результат – количество просмотров рухнуло, обвалившись на невероятные 68%.

Здесь надо подчеркнуть, что негативные новости, особенно фейковые, формируют представления аудитории об опасности: расширяется спектр ситуаций, воспринимаемых нами как опасные. Об этом давно знают политтехнологи, используя тот факт, что представления об опасности и безопасности являются базовыми для человека, поскольку позволяют ему адаптироваться к окружающей среде. Этот механизм объясняет, почему неудачи человека более заметны, чем его положительные стороны, почему утраты влияют на нас ярче, чем обретения, и почему страх нас мотивирует сильнее, чем новые перспективы [4].

К сожалению, новостные сообщения порой заставляют нас чувствовать опасность там, где объективно ее нет. Однако ряд экспериментов показал, что: после того, как люди просматривали драматичные новости, у них повышался уровень реактивной тревожности, который, как известно, характеризуется напряжением и беспокойством, а постоянные тревожные стимулы провоцировали хронизацию депрессивной симптоматики.

Митху Сторони в своей книге «Без стресса. Научный подход к борьбе с депрессией, тревожностью и выгоранием» [12] выделяет 7 главных последствий хронического стресса:

– трудности с концентрацией внимания;

– всплески или падение уровня кортизола;

– снижение синаптической пластичности (основной механизм мозга, с помощью которого реализуется феномен памяти и обучения);

– сонливость и/или бессонница;

− воспалительные реакции (повышение температуры, отеки, покраснения и боль);
− резистентность к инсулину (и как следствие повышение уровня сахара в крови);
− апатия.

Поскольку в новостях человек раз за разом получает информацию о ситуациях и обстоятельствах, на которые невозможно повлиять, он становится более пассивным и апатичным день ото дня. Количество людей, обратившихся за помощью в конце пандемийного периода с жалобой на симптомы, которые указывают на депрессивное, тревожное или посттравматическое расстройство (причем далеко не все эти люди переболели, потеряли близких или являются медработниками − среди представителей указанных групп цифры почти вдвое выше), по разным оценкам, равняется в среднем около трети популяции в развитых странах [5].

В подобных обстоятельствах невозможно говорить о свободе и контроле даже над собственной жизнью: попытки изменить ситуацию видятся бесполезными и бессмысленными, у человека развивается синдром выученной беспомощности. *Выученная беспомощность* – состояние человека или животного, при котором индивид не предпринимает попыток к улучшению своего состояния (не пытается избежать отрицательных стимулов или получить положительные), хотя имеет такую возможность [2].

Еще одно тяжелейшее последствие хронического стресса — ангедония. *Ангедония* — симптом, при котором снижается или полностью теряется способность получать удовольствие. При ангедонии пациент утрачивают мотивацию к активностям, которые раньше приносили удовольствие: например, спорт, хобби, музыка, общение, секс и т.д. [10].

Серьезную проблему представляет также дистресс — состояние страдания, при котором человек не может полностью адаптироваться к стрессовым факторам и вызванному ими стрессу и демонстрирует дезадаптивное поведение и неадекватное социальное взаимодействие (например, агрессия, пассивность или отстранённость. Дистресс — противоположность эустресса, положительного мотивирующего стресса [10].

К большому сожалению, именно фейковые новости становятся вирусными, особенно теперь, когда соцсети достигли действительно высокого развития по функционалу и количеству.

Удивительно еще и то, что фейковые новости уменьшают влияние реальных новостей, как показал анализ ресурса BuzzFeed: их статистка бесспорно доказала, что самые популярные новости о президентских выборах в США в 2016 были именно фейковыми, фальшивыми, сфабрикованными.

Нельзя упускать из виду еще тот момент, что у потребителей новостного контента формируется картина мира, далёкая от реальности и абсолютно беспросветная: аварии, грабежи, убийства, взяточничество и разруха. Но, как мы уже указывали выше, пристрастие СМИ к «чернухе», в том числе фейковой, вполне объяснимо: такие сюжеты и заголовки быстрее и легче привлекают публику [7]. Возникает общее агрессивное настроение в обществе, агрессия нарастает, как снежный ком, начинает преобладать отрицательная модель поведения (агрессивность водителей и пешеходов на дорогах; реакция человека на обиду, несоразмерная с проступком, и т.д.). То же самое происходит и с экономическими новостями: исследование, проведенное в Нидерландах, подтвердило, что освещение экономики новостей обычно рисует куда более мрачную картину, чем в реальности, и в итоге совершенно не отражает существующего экономического положения [3].

Этот постоянный негативизм ведет к формированию неверной картины у каждого отдельного взятого человека и прямо влияет на общественное здоровье и экономику страны [2], [3]. *Общественное здоровье* – это совокупное здоровье общества, которое складывается из множеств здоровья и нездоровья отдельных людей, входящих в это общество. Как здоровье каждого отдельного человека, как и здоровье популяции людей оценивается

конкретными показателями, например, такими как ожидаемая продолжительность жизни, уровень рождаемости, заболеваемость [16].

Но если рассуждать шире, становится ясно: коллективный пессимизм, нарастая и закольцовываясь с новостями, может превратиться в самовоплощаемое пророчество. И виноваты в этом будут недостоверные, фальшивые новости.

При этом полученные в результате нашего исследования данные свидетельствуют о том, что никто из опрошенных не продемонстрировал истинного депрессивного состояния, что указывает на то, что хотя авторами и распространителями фейковых новостей используются яркие эмоции, преимущественно негативные (страх, отвращение, паника, жалость), у клинически здоровых людей это, по-видимому, не вызывает острого ПТСР, во всяком случае, если негативное влияние является относительно непродолжительным.. Однако проявление симптомов депрессии, тревожных расстройств и отсроченного ПТСР требуют дополнительных исследований, в том числе лонгитюдных.

Результаты исследования и обсуждение

Результаты данного пилотажного исследования согласуются с большинством исследований, проводимых в последние годы в поле личного и общественного здоровья, а также влиянии СМИ на психическое состояние пользователей.

Так, в нашем исследовании никто из субъектов не продемонстрировал истинное депрессивное состояние, субдепрессивное или замаскированную депрессию – 7,5%, (3 чел.), легкую депрессию ситуативного или невротического генеза 22,5% (9 чел.). Полученные результаты указывают на то, что показатели депрессивных состояний на фоне фейковых новостей как минимум вдвое выше, чем в среднем по популяции, если опираться на данные ВОЗ [4].

Заметим, что в аналогичном исследовании психологов Квебекского университета от 2012 года [7] выяснилось, что женщины, подвергшиеся потоку негативных новостей, затем испытывали больший стресс и в других жизненных ситуациях, и это вело к скачкам уровня кортизола, гормона стресса, в их организме. «У мужчин обычно и так довольно высок уровень кортизола, так что, вполне возможно, что у них просто уже некуда его повышать, - отметила Мари-Франс Марин, психолог, автор исследования.−Однако у женщин, вероятно, лучше память на все негативное, так что на них, видимо, это действительно сильнее влияет».

Результаты китайских исследователей показали, что респонденты, которые были моложе, были женщинами, имели более высокий социально-экономический статус и имели уязвимых членов семьи, с большей вероятностью чувствовали себя подавленными негативной информацией [цит. по 7].

И сразу в нескольких исследованиях, в том числе опубликованных в 2022 году, упоминается о том факте, что перегрузка негативными новостями вызывает учащенное сердцебиение, и обнаружены признаки того, что это может иметь серьезные долговременные последствия для здоровья человека [15]. Например, когда Холмэн с коллегами изучала уже последствия событий 11 сентября, выяснилось, что респонденты, сообщавшие об учащенном сердцебиении в день теракта и последующие несколько дней, с вероятностью на 53% выше, чем в контрольной группе, сталкивались с сердечно-сосудистыми проблемами в последующие три года, причем было принято в расчет их состояние здоровья в период, предшествовавший трагедии [21].

Выводы. Полученных в данном исследовании результатов исследования недостаточно, чтобы сделать фундаментальные выводы, однако их можно использовать для дальнейших исследований, которые, безусловно, необходимы.

На данный момент для того, чтобы каждый человек и общество в целом могли противостоять шквалу фейковых новостей, особенно в сложившейся ныне в Восточной Европе геополитической ситуации, мы предлагаем следующие практические рекомендации:

1. Соблюдать информационную гигиену: отсекать лишнее, читать и смотреть только реально необходимое.

2. Выбирать только качественную информацию: подписанную не анонимом, а автором, у которого есть реальный профайл. Брать ее на проверенных ресурсах, проверяя признаки сомнительного онлайн или офлайн издания: нет исходных данных о том, кому оно принадлежит, нет юридического адреса, не указаны данные главного редактора, нет информации о составе редакции.

3. Проверять лингвистику: жаргонизмы, просторечие, кликбейтные заголовки, Caps-Lock, восклицательные знаки, фразы, оборванные фразы, выражения «ШОК», «такого раньше не было», имена известных людей, отсылки к словам тайных «первых лиц», «первоисточника» указывают на то, что новость с большой вероятностью фальшивая.

4. Избегать ресурсов с большим количество рекламы.

5. Проверять, эксплуатируются ли яркие эмоции, преимущественно негативные: страх, отвращение, паника, жалость.

6. Разделять личное мнение и факты. Как? Все факты −числа, даты, имена, события – можно подтвердить. Если нельзя – новость по умолчанию недостоверная, во всяком случае, на данный момент. Остальное – оценочное мнение, то есть выражение субъективной позиции автора, который интерпретирует новости, исходя из личного мировоззрения, опыта, имеющихся знаний, своих симпатий и антипатий.

7. Не допускать информационной перегрузки на уровне личности, на уровнях СМИ, на уровне правительственных и неправительственных организаций и институтов.

8. Стимулировать разработку медицинских технологий для борьбы с симптомами и следствиями тревожных, депрессивных, посттравматических расстройств, методов их диагностики, профилактики на ранней стадии и углубленного лечения.

9. Осуществить анализ результатов применения таких технологий: это должна быть последовательная цепочка доклинических и клинических исследований, обобщение международного опыта в систематических обзорах и клинических рекомендациях в соответствии с требованиями ВОЗ, комплексная клинико-экономическая оценка, прогноз применения этих технологий, а также принятие органами власти протоколов и законов. Но самое главное − сделать управление общественным здоровьем проактивным, не исправляя уже возникшие трудности, а прогнозируя их и устраняя причины.

В заключение отметим, что хорошей новостью в этом плане можно считать уже то, что законопроект правительства РМ, предусматривающий введение новых мер по противодействию распространению дезинформации, получил положительное заключение правительства.

В документе четко говорится, что дезинформация и/или распространение информации, влияющей на безопасность публичного информационного пространства, будут запрещены и наказуемы.

Библиография:

1. Анцибор Л. Макиавеллизм в структуре современного психологическогоо знания: проблемы теории и методологии анализа. – Кишинэу, CEP USM, 2014. – 292 с. ISBN 978-9975-71-592-8.
2. Анцибор Л. Субъективная картина мира и образ жизни как источник развития и формирования зрелой личности. // Studia Universitas. Seria Ştiinţe ale Educaţiei Pedagogie, Psihologie. Didactica ştiinţei, nr. 9 (49). – Chişinău, CEP USM, 2011, p. 153 -161. ISBN 1857-2103
3. Букун Н. Анцибор Л. Эволюционное трактование образа жизни как условие психического развития. // Збізник наукових тез. «Особистість в е диному освітньому просторі». III Міжнародний Форум (6-29 квітня, 2012), т. 1, – Україна, р.м. Запоріжжя, 2012, с. 168-174.
4. Журналистика, «фейковые новости» и дезинформация: Руководство для академической и профессиональной подготовки журналистов. Коллективный автор: ЮНЕСКО. Авторы: Ireton, Cherilyn [editor], Posetti, Julie [editor] ISBN: 978-92-3-400027-7. Доступно: https://unesdoc.unesco.org-/ark:/48223/pf0000371785
5. История и теория fake news: как их производили со времен Древнего Рима и как отличить их от правды. Артем Кавалерян. Доступно: https://knife.media/fake-news-history

6. Как новости влияют на человека и что с этим делать. Доступно: https://weekend.rambler.ru/read/38912791
7. Как новости искажают наше представление о мире и губят наше здоровье. BBC News Русская служба, Зария Горветт. Доступно: https://www.bbc.com/russian/vert-fut-52774764
8. Когда надо проверить информацию на достоверность. И как это сделать. Илья Бер. Доступно: https://sdelano.media/checkinformation/
9. Негативная медийная информация её влияние на человека. М.О. Руденко, Санкт-петербургский государственный университет кино и телевидения. Доступно: https://cyberleninka.ru/article/n/negativnaya-mediynaya-informatsiya-i-ee-vliyanie-na-cheloveka/viewer
10. Посттравматическое стрессовое расстройство (ПТСР). John W. Barnhill , MD, New York-Presbyterian Hospital. Доступно https://www.msdmanuals.com/ru
11. Скоординированная травля. Фейковые новости отравляют жизнь невинным людям. Как это остановить. Доступно: https://m.lenta.ru/articles/2021/12/17/fake/Keywords
12. Сторони Митху. Издательство Манн, Иванов и Фербер, Москва, 2019 ISBN: 978-5-00117-633-6.
14. Шкала Занга для самооценки депрессии. Доступно: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A8%D0%BA%D0%B0%D0%BB%D0%B0_%D0%97%D0%B0%D0%BD%D0%B3%D0%B0_%D0%B4%D0%BB%D1%8F_%D1%81%D0%B0%D0%BC%D0%BE%D0%BE%D1%86%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%B8_%D0%B4%D0%B5%D0%BF%D1%80%D0%B5%D1%81%D1%81%D0%B8%D0%B8
15. Управление общественным здоровьем — это процесс управления сложной системой: https://www.ipu.ru/press-center/57049
16. COVID-19 Information Overload, Negative Emotions and Posttraumatic Stress Disorder: A Cross-Sectional Study. Jingjun Wang, Xia Huang, Ya Wang, Mengmeng WANG, Jiajun XUN and Xiaolin Li. Front. Psychiatry, 13 May 2022 . Доступно: https://doi.org/10.3389/fpsyt.2022.894174
17. Economic News Through the Magnifying Glass. How the media cover economic boom and bust. Arjen van Dalen, Claes de Vreese &Erik Albæk. Доступно: https://www.tandfonline.com/doi/abs/-10.1080/1461670X.2015.1089183
18. Impacts of the 2010 VA PTSD Rule Change on Participation in SSA Disability Programs. Kara Contreary, PhD, Jennifer Tennant, PhD, Yonatan Ben-Shalom, PhD. Доступно: https://doi.org/10.-1177/104420732210948
19. Fake News https://www.buzzfeednews.com/article/craigsilverman/bogus-news-facebook-page-ads
20. Fake news https://en.wikipedia.org/wiki/Fake_news
21. Lies That “Might” Eventually Come True: People Willing To Spread Misinformation if They Believe It Could Become True in the Future. AMERICAN PSYCHOLOGICAL ASSOCIATION APRIL 14, 2022. Доступно: https://scitechdaily.com/lies-that-might-eventually-come-true-people-willing-to-spread-misinformation-if-they-believe-it-could-become-true-in-the-future/
22. Media’s role in broadcasting acute stress following the Boston Marathon bombingsE. Alison Holman, Dana Rose Garfin, and Roxane Cohen Silver. Доступно: https://www.pnas.org/doi/10.1073/pnas.-1316265110
23. Stratified Impacts of the Infodemic During the COVID-19 Pandemic: Cross-sectional Survey in 6 Asian Jurisdictions. Xi Chen et al. J Med Internet Res. 2022. Доступно: https://pubmed.ncbi.-nlm.nih.gov/35103601/
24. Terrorism, Acute Stress, and Cardiovascular Health. A 3-Year National Study Following the September 11th Attacks. E. Alison Holman, FNP, PhD; Roxane Cohen Silver, PhD; Michael Poulin, PhD. Доступно: https://jamanetwork.com/journals/jamapsychiatry/fullarticle/482561
25. The psychological impact of negative TV news bulletins: The catastrophizing of personal worries. Wendy M. Johnston, Graham C. L. Davey. Доступно: https://bpspsychub.onlinelibrary.wiley.com/-doi/abs/10.1111/j.2044-8295.1997.tb02622.
26. World Trends in Freedom of Expression and Media Development Global Report 2017/2018. UNESCO. 2018. p. 202

CROSS-CULTURAL RELATIONS AND BUSINESS CULTURE IN GEORGIA

CZU: 334.021(479.22):303.433.2

Bondo GASVIANI[1],
Ilia State University, Tbilisi, Georgia

ABSTRACT. The present study "Cross-cultural relations and business Culture in Georgia" is dedicated to the Analysis of specifics of Georgian business culture according to the several characteristics of the value factors compiled by Geert Hofstede (1980, 1984) and Fons Trompenaars (1994). Prepared questionnaires related to the main characteristics of the culture (Power distance, individualism / collectivism, uncertainty avoidance rate, masculinity / femininity, universalism - particularism, neutral / emotional, specific (special) / diffuse, achievement and ascription culture and Time Attitude) Selective interviews were conducted with up to 50 respondents who were foreign nationals and owned a business or were employed in the Georgian labor market. As a result of the research, the peculiarities of the Georgian business-cultural phenomenon have been identified, which foreign entrepreneurs must take into account in order to effectively operate in the mentioned market.

The conclusions and recommendations will help all those who are interested in doing business in Georgia and will facilitate the effective implementation of business communications in the country.

***Keywords**: Culture, Cross-Culture, Business-Communication, Business Negotiation, International Business*

Introduction. Modern business is impossible to imagine without a proper understanding of cross-cultural problems and their adequate cognition. As a result of globalization, business transnationalization has established a cultural factor priority in the field of business relationships, whereupon, the study of cross-cultural differences became the basis of successful business activity. The formation of human awareness is based on the knowledge, beliefs, morals, laws, values, norms and on the basis of the habits which they acquire in conducting public coexistence and conducting joint material activities. Consequently, only with the correct knowledge of a society with different cultural values and norms, with the correct perception of its traditions, successful business activities are possible. Culture is one of the main components of business and it has influence on its strategic directions, management, decision-making process and all business functions. Business culture is reflected in activities such as: meetings, negotiations, formalities, use of social media, location of office, etc. Business culture is connected to behavior, ethics, and etiquette. It presents the values, vision, work style, beliefs and habits of the organization.

The formation of the business culture of any country is impacted by the environment in which a certain society lives. Prerequisite for the formation of a society is the geographical and climatic conditions of the country, demographic status, linguistic affiliation, expression of self-identification, stratified castes and clusters in it. In the context of cross-cultural business relations, an objective assessment of certain characteristics of a country is especially important.

In view of all the above, the study of the characteristics of the Georgian business culture became important. For this, we have used the cultural characteristics of Hofstede and Trompenaars that give a general idea of the peculiarities of business culture. Due to the urgency of the research the following questions were formed:

[1] **Bondo GASVIANI,** Ph.D. in Business Administration, The Faculty of Business, Technology and Education, Ilia State University, Tbilisi, Georgia,m e-Mail: bondo.gasviani@iliauni.edu.ge, +995577380204, https://orcid.org/0000-0003-0763-5028

- Which of the respondents' representatives are interested in doing business in Georgia;
- What kind of business activities are held in the Georgian market;
- Duration of their activities and dimensions of enterprises;
- Factors to consider when organizing business and negotiations in Georgia.

In view of all the above, the characteristics established by Hofstede (1980, 1984) and Trompenaars (1994) were analyzed and systematized. The main part of the paper discusses each characteristic and the results of their research (characteristics of other countries) which is compared with the Georgian reality. Where the result of the research is graphically represented and analyzed its impact on business processes. Thus, the data of our study are compared with the results of similar studies, the differences are analyzed and the relevant conclusions are made.

1. Literature review

Cultural understanding is a key issue in the development of cross-cultural relationships and is one of the major issues facing multi-national organizations both internally within their human resource development and externally with the numerous relationships they develop with buyers and suppliers in many different international countries (Tse, Lee, Vertinsky and Wehrung 1988). Yet, although these issues have been highlighted previously (see Ajiferuke and Boddewyn 1970; Adler 1983; Bhaghat and McQuaid 1982; Smircich 1983) the academic community is still grappling with these contentious issues. With insufficient progress being made towards cultural research, especially cultural studies external to the United States, more research needs to be conducted. Aspects of cross-cultural business relations are widely discussed in recent scientific literature. (Lowe, Purchase & Veludo, 2002, p.2) In modern business literature, media and Internet sources the peculiarities of this or that country are reflected in the process of business activity (Team management, leading style, negotiation, etc.).

However, it should be noted that Georgian culture is less studied in terms of business relations, team management and generally only in unit cases it is discussed in the context of cross-cultural business relations.

Based on the obtained scientific research, published literature and other available materials (information), we have found that the characteristics of business culture are undergoing some changes in parallel with the process of globalization. However, the study of key factors requires constant monitoring and consideration of the implementation process in the country, especially at the initial stage when there is a primary contact with local cultures.

Dutch researcher of organizational culture typology, scientist, professor of anthropology Geert Hofstede conducted research from 1960 to 1980 in 70 countries around the world. More than 60,000 respondents were interviewed about their satisfaction with their work, colleagues, leading, life goals, perception of labor process problems, and professional priorities. In addition, he took into account gender-age and professional (work experience, profession) indicators. National-state and ethnic factors were considered as the criteria of this typology. He constructed a four-factor value model (1980) and identified the following key characteristics: power distance, individualism / collectivism, uncertainty avoidance rate, masculinity / femininity. All four dimensions of culture are closely interacting, and based on and combining them, it is possible to identify important characteristics such as the management style of a given organization, potentially probability of unleashing conflicts, the nature of their course and the means of solving them. Based on these data, a conclusion can be made about the compatibility of organizations and possible outcomes.

G. Hofstede research is widely accepted. Nevertheless, a certain "weakness" of the structure stimulates the use of other approaches. The research of a Holland scientist Fons Trompenaars (1994) has found wide recognition. He singled out five cultural variables that can be considered G. Hofstede's indices analogous. These characteristics are: universalism - particularism, individualism-collectivism, neutral and emotional cultures, specific and diffuse cultures, achievement and

ascription culture (belonging to a group). F. Trompenaars also paid special attention to the commandment of time and its attitude toward it. In this regard, he notes the existence of two approaches: consistent (American) and synchronous (Mexican).

The scientific findings of Trompenaar have not been widely criticized. However, some researchers point to a number of defects in the Trompenaaresian classification of business culture. For example, his research has been criticized for being too territorial. Finally, it is noteworthy that in the survey there were the lack of situational tests used, which lies in the fact that the researcher offers the respondent in advance possible options for behavior, so the researcher restricts the respondent's freedom of expression.

Nevertheless, assessing the cultural and value side of the impact on the organizational environment and the competitiveness of the company is one of the most important issues for modern management. Trompenaars's research has given us a lot of information on how to do business in different countries.

Georgian scientific literature on the study of cross-cultural business relations is very poor, but in this regard, the article "Cultural Values and Georgian Society in Business Communication" published in 2015 in the journal Education and Humanities by the Georgian professor Maia Kutateladze is noteworthy. In this article she discusses and analyzes several important features of the cultural values of Georgian society according to the criteria established by Hofstede and Trompenaars. According to the article, Georgian society is characterized by a high power distance, one can always feel deep respect and reverence towards superiors and elders. It is very difficult to specifically attribute Georgian culture to the individual or the collective, as individual achievements are valued in the country, although kinship is also important. Living without belonging to a particular group, membership, is actually impossible. Georgians are characterized by a high rate of avoidance of uncertainty, they are less risk-averse and prefer clarity and security in business. According to masculinity / femininity, Georgian culture is characterized as strongly masculine, with small traits of femininity. He tends to be more particular, so relationships are very important and involving a relative or family member in the business is natural and acceptable, even if it is against certain rules. We Georgians are very emotional, which in many cases is not hidden. Georgian people are very diffuse, people who meet in one work environment often become close friends, sometimes they even make relative connections between others. Achievements are valued, however ascription is still characterizing and belonging to a particular group gives certain advantages. As for time management, Georgians love to do everything at the last second, even though they try to be punctual, a 10-15 minute delay is acceptable to them (Kutateladze, 2015).

2. Data and Methodology

For in-depth study and practical support of the arguments, as mentioned above, we conducted an interview-questionnaire in the local market with about 50 foreign nationals who owned a business or were employed in the Georgian labor market. The results of the research reflected the opinions, problems and recommendations of entrepreneurs and / or employees in almost all major economic sectors. The representativeness of the survey results was also conditioned by the fact that the survey concerned enterprises of different sizes and duration of activities. In particular, according to the number of employees, 83.3% of the respondents surveyed are employed in small enterprises (up to 50 employees), 5.6% - in medium enterprises (employs 50 to 250 employees), and 11.1% - in large ones. (Number of employees exceeds 249). As for the annual turnover, the turnover of 88.9% of the enterprises that owned or operated was less than 12 million GEL, while 11.1% exceeded 60 million GEL. One of the important criteria for the research is the duration of operation in Georgia. It was found that 55.6% of the above-mentioned enterprises have been operating in the Georgian market for less than three years, 27.8% for 3-5 years, 16.7% for more than 5 years.

3. The Model and Findings

The aim of the research was to determine the representatives of which countries are engaged in business activities in Georgia. The results are distributed as follows (Figure 1):

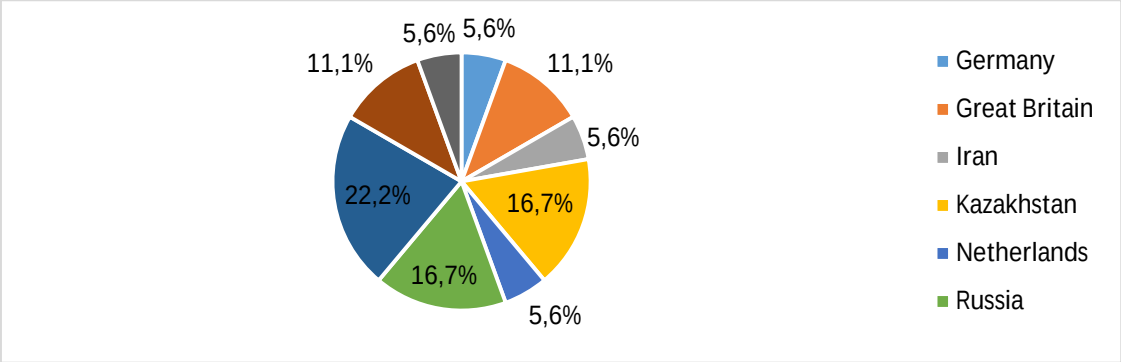

Fig. 1. Foreigners engaged in business in Georgia by nationality
Source: Compiled based on the results of surveys conducted by the author.

According to the analysis of the Figure, a large part of foreign businessmen belongs to the representatives of the countries included in the clusters of South-Eastern Europe, Eastern Europe and the Middle East. Georgia has a historical connection with these countries (50.0% of the former USSR). The interest of American, British and Iranian entrepreneurs toward Georgia is also noteworthy.

The most interesting cultural value especially in business is the distance of power. It is connected to how much culture encourages leaders to use power. A high index of power distance means recognizing that hierarchy is naturally unequal, orders are not obeyed, power prevails over law, top management is not available, employees are afraid to express their opinion, they trust less each other. Low index, in turn, means that inequality of roles is quite pronounced in the organization, while hierarchical leadership is focused on the style of convenient management of employees, law prevails over power, higher management is available, it is enough to redistribute power to change the existing hierarchy; There is a hidden harmony between managers and subordinates, and solidarity between ordinary employees. Culture with a high degree of power distance is typical for France and India for example, while culture with a low power distance index is typical for Austria and Israel (Hofstede 1980).

The views of the respondents were equally divided in this case (See Figure 2). In fact, it has been confirmed that "Georgian society is inclined to the distance of high power, always feels awe and respect for leaders and superiors. Although Georgians are very sociable and the workplace is no exception, it is possible to see more informal relations with both superiors and leaders (Kutateladze 2015).

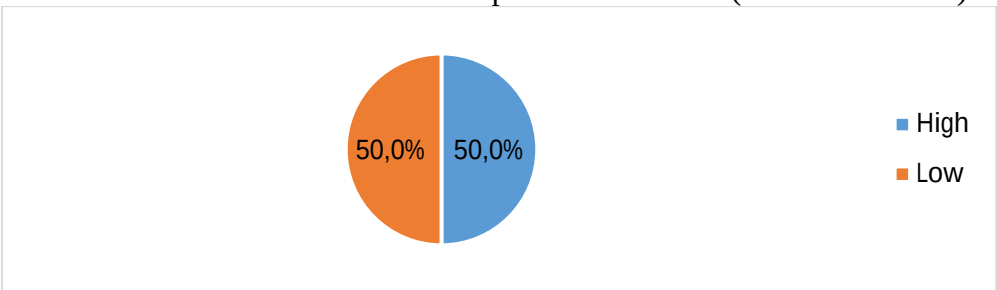

Fig. 2. Characteristics of Georgian Culture Distance of power
Source: Compiled based on the results of surveys conducted by the author.

Another characteristic that clearly expresses cultural differences is individualism and collectivism. The parameter evaluates the degree of integration of individuals into groups. Individualism means that a person acts in the interests of both himself and the people closest to him, so in the interests of relatives. Individualist culture (e.g., USA, England) emphasizes personal initiative and

achievement, and everyone has the right to personal life and opinion. Collectivism (Iran, Peru), on the other hand, holds that all people by birth or work belong to a more or less close group and has no right to consider himself separate from it. The group cares about its members and they, in turn, make every effort to ensure its well-being. In an individualistic culture the ideal is a good leader (Hofstede, 1980; Trompenaars, & Hampden-Turner 1994).

Judging by the results of the survey, it is difficult to clearly define which characteristic of Georgian society belongs. 27.8% of respondents consider them individualists, 11.1% perceive them as a collective society, 27.8% attribute both characteristics, and 33.3% find it difficult to answer (Figure 3).

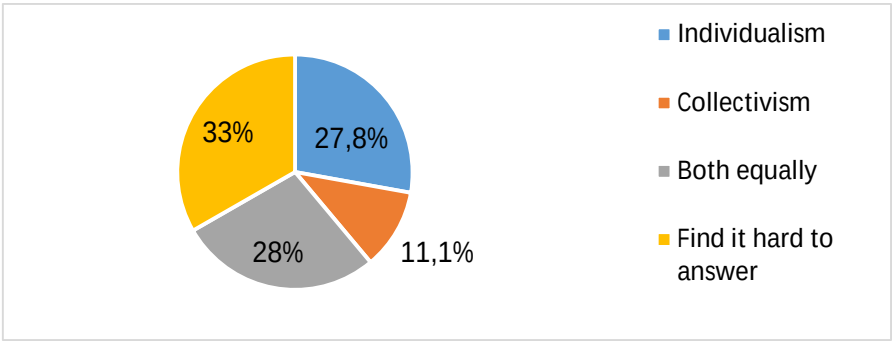

Fig. 3. Characteristics of Georgian culture according to individualism / collectivism
Source: Compiled based on the results of surveys conducted by the author.

Individualism is valued in Georgia, some people have benefits. But society also has a close connection with collectivism, because Georgians are very close to their relatives and living without belonging to a small group literally makes no sense. It is noteworthy that individualistic cultures believe in the existence of universal values that must be shared. Some Georgians believe that the way of life they go through individually is preferable. Most share the belief of collectivism that different groups may have different values (Kutateladze 2015).

Another difference between cultures is the rate of avoidance of uncertainty. Cultures with a high rate of avoidance of uncertainty feel uncomfortable because of risk and uncertainty and use multiple rituals, routines and bureaucracies (Japan, Argentina, France). Risk in the society of low rate of avoidance of uncertainty is acceptable and more informality and flexibility is observed in business communication (Hofstede 1980). The results of the survey gave us a different picture (from Kutateladze 2015), unequivocally Georgians can be attributed to a society with a low culture of avoiding the risk of uncertainty, 88.9% of respondents believe that they are informal in business relationships, they are flexible and love to take risks. Only 11.1% of respondents believe that they are characterized by a high level of avoidance of uncertainty, although it is noteworthy that in this case the majority of respondents work as consultants, or implement projects of donor organizations in the public sector, which is characterized by bureaucracy and routine (Figure 4).

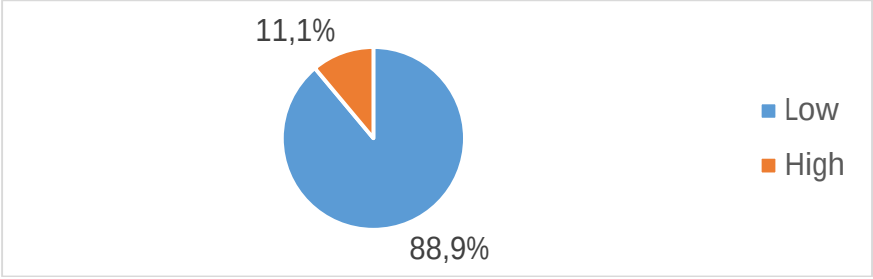

Fig. 4. Characteristics of Georgian culture according to uncertainty avoiding
Source: Compiled based on the results of surveys conducted by the author.

Masculinity and femininity are cultural dimensions that reflect a culture's tendency to follow the style of male or female behavior. The name of this parameter is related to the traditional representation of the social roles of women and men. The man is usually committed to demonstrating strength, on the production of livelihoods while the woman should be engaged in improving the quality of life and caring for the weak. Accordingly, the role of men in relation to the organization means "life for work", or orientation to achieve the goal, and the role of women - work "for life" or orientation to accomplish the task. Consequently, in "masculine" cultures, the humanization of labor is perceived as an opportunity for recognition, self-realization, and career building. In "feminine" cultures, the humanization of labor is seen as the existence of constant attention to employees, good relations between members of the organization. Examples of "masculine" culture are Austria, Italy and "feminine" are the Netherlands, Sweden.

"Masculine" and "feminine" cultures choose different ways of solving problems. Where "feminine" values predominate, preference is given to group decision-making, while in "masculine" culture, individual effort is preferred. Ways of resolving conflicts also depend on the nature of the culture. In "masculine" organizations, the conflict is open and strict, which usually reaches a logical end, while in "feminine" organizations it is more often disguised, has latent nature and solution is made by non-violent methods, but in the process of discussion, negotiations (Hofstede 1980).

The results of the research show (Figure 5) that Georgian culture is significantly masculine (88.9% of respondents), with very few traits of femininity. Georgians love competition, success and money, but on the other hand they are people who care a lot about others and more or less support them (Kutateladze 2015).

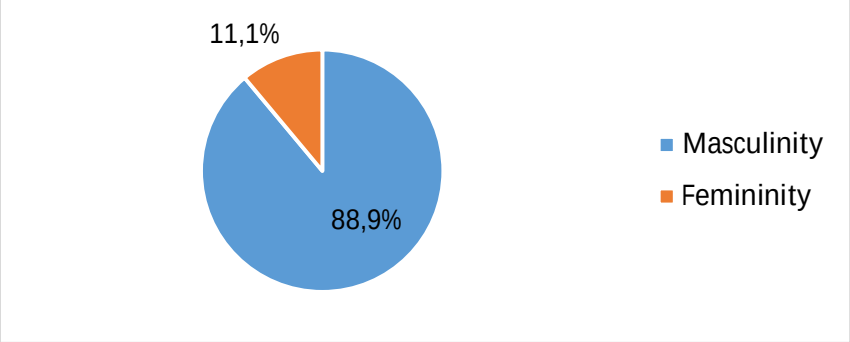

Fig. 5. Characteristics of Georgian Culture Masculinity / femininity
Source: Compiled based on the results of surveys conducted by the author.

One of the characteristics of the differences between cultures is particularism or relationship-based and universalism or rule-based cultures. Universalism is the belief that ideas and practices can be applied everywhere, without change. Specialization arose from the belief that circumstances dictate how ideas and practices should be applied. Cultures with a high universalism index focus more on formal rules than on relationships. Business contracts are considered very narrow because people think that "a deal is a deal". In low-value cultures of universalism, the focus is on relationships and trust rather than formal rules. In such cultures, contracts change frequently, and because partners know each other much better, depending on the circumstances they often change the way to achieve results (Trompenaars, & Hampden-Turner, 1994).

In Trompenaars's early studies was found that the United States, Australia, Germany, Sweden, and the United Kingdom were with a high value of the Universalism Index, while Venezuela, the CIS, Indonesia, and China were low.

On question how Georgians are characterized in this regard, 55.6% of respondents believe that Georgians are more inclined to particularism, 38.8% found it difficult to give a specific answer, and only 5.6% perceive Georgians as universalists (Figure 6).

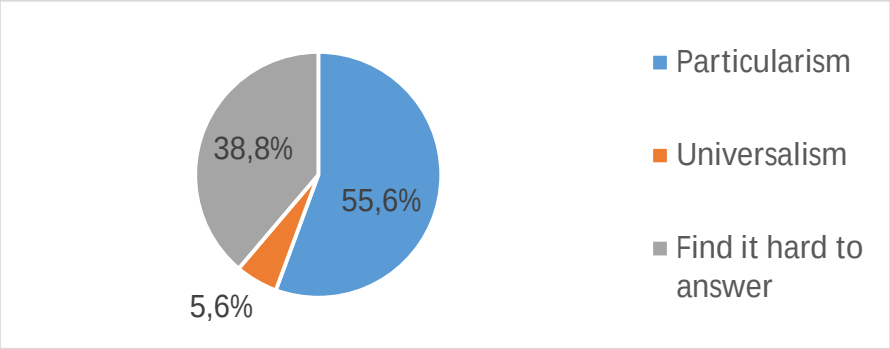

Fig. 6. Characteristics of Georgian Culture Particularism / universalism
Source: Compiled based on the results of surveys conducted by the author.

In fact, we can conclude that particularism is characteristic of Georgian culture and it is based more on relationships. In Georgia, it is accepted (in some cases even mandatory) to involve a friend or family member in business, although this may be against certain rules. In contrast to a rule-based society, where a businessman "can invest in family or friends, but this is not a general model and this can lead to more tensions that relationships can withstand" (Kutateladze 2015). Thus, it is clear that international business demands of knowledge of the nature of obedience to the rules of society somehow.

One of the interesting dimensions is Neutral and Emotional cultures. In neutral cultures, emotion control is accepted. In this field similar approaches have such different cultures as Japanese and English. Representatives of these nations do not express their feelings. They calmly deal with difficulties. Otherwise representatives of emotional cultures express their feelings openly and naturally. They are mostly noisy and sociable. According to Trompenaars, representatives of emotional culture include Mexicans, Dutch, and Swiss. Their restraint does not constitute support for projects or lack of interest. Rather, it may indicate a focus on the issue. On the other hand, representatives of a neutral culture should adequately respond to openness and emotionality, while at the same time not overestimating the importance of strong expression of feelings (Trompenaars, & Hampden-Turner, 1994).

According to the results of the survey Georgians can be attributed to emotional culture, 88.9% of respondents believe that they are very emotional and sometimes that’s cannot be hidden. During negotiations Georgians can be quite emotional talkers - the tone of voice may increase and gestures may become more active. Only 11.1% of respondents attributes them to representatives of a neutral culture, but it is noteworthy, that in this case the majority of respondents were members of no less emotional cultures as the Italians, the Spaniards and the Greeks (Figure 7).

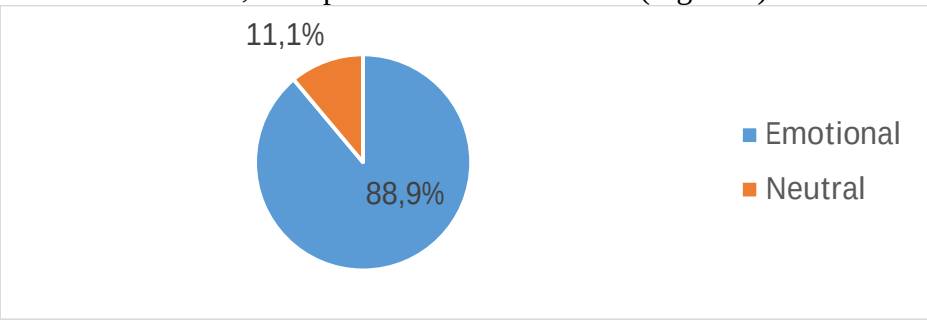

Fig. 7. Characteristics of Georgian Culture Neutral / Emotional
Source: Compiled based on the results of surveys conducted by the author.

When starting a cross-cultural business, it is important to determine whether the culture is specific or diffuse. Special culture implies a strict separation of a person’s public and private space. Representatives of a special culture try to expand their own public space, they are happy to share it

with others and easily get in touch. At the same time, they are quite strict about protecting their personal life and share it only with close friends and colleagues. Diffuse culture is characterized by a combination of public and private spaces. Representatives of this type of culture are stricter with regard to public space, since its accessibility means personal penetration. According to empirical studies, countries with special cultures include the United Kingdom, the United States, and Switzerland. Diffuse culture dominates in Venezuela, China and Spain (Trompenaars et al, 1994).

88.9% of respondents believe that Georgian culture is diffuse, only 11.1% attribute it to specific (Figure 8). So we can to confirm that Georgian people are diffuse in relations. People who work together often become very close friends, sometimes even relatives or get married. Diffuse cultures are characterized by less workforce mobility and a greater focus on company success. They also value solitude and the personal, but fully or almost completely "living alone causes alienation and superficiality" (Kutateladze 2015).

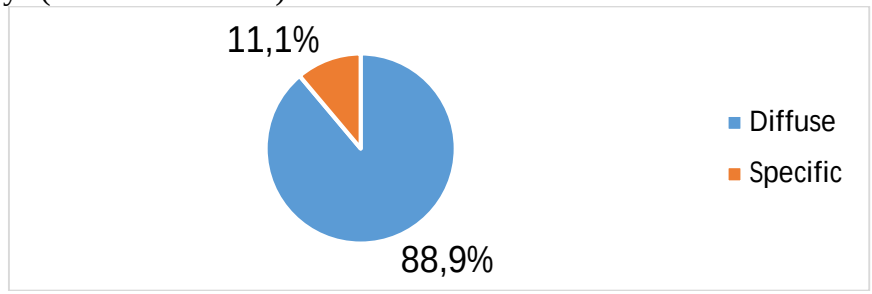

Fig. 8. Characteristics of Georgian culture according to specific / diffuse
Source: Compiled based on the results of surveys conducted by the author.

An important feature of culture is the focus on achievement and belonging. The culture of achievement is characterized by the fact that the status of a member of the community is determined by the successful performance of his functions. Belonging status culture is determined by a person belonging to a particular group on the basis of kinship or professional sign (Trompenaars et al, 1994). Trompenaars (1994) attributed the culture of achievement to Austria, USA, Great Britain, Switzerland, Mexico, Germany. Attribution-oriented indicators characterize Venezuela, Indonesia, Chile, CIS countries.

The recommendations of the Trompenaars (1994) for the interaction of the representatives of this type of culture are as follows: in order to work in the countries of the respective cultures, it is necessary to select the most authoritative individuals to establish partnerships, who have high status due to age, social ties, etc. (Relevant information, technical experts, etc.). To ensure a favorable climate in a country with a culture of achievement, you need to convince your partners that your team is staffed and professionally competent (has relevant information, has technical experts, etc.).

The diversity of Georgian society and its aspiration for equal human capabilities make it difficult for it to belong to achievement-oriented or belonging-oriented cultures. According to the survey, 16.7% of respondents consider it achievement-oriented, 22.2% perceive it as attribution-oriented, while 61.1% find it difficult to give a specific answer and believe that both characteristics are equally felt in society (Figure N9).

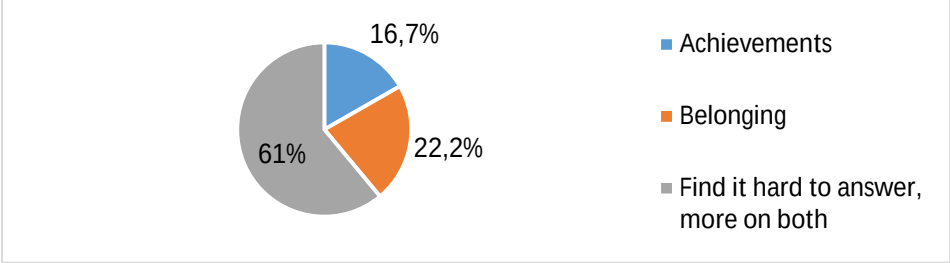

Fig. 9. Characteristics of Georgian culture, orientation towards achievement / belonging
Source: Compiled based on the results of surveys conducted by the author.

In achievement-oriented cultures, people are judged by their achievements and the successful performance of their assigned functions. Georgian society remembers and appreciates human merit for a long time. However, belonging orientation is not unusual in Georgia. Belonging means giving status with something like birth, kinship, gender, age, personal connections, or educational attainment. This is not a bad practice, however, its excessive use can lead to unintended consequences not only in business, but also can create some problems in human rights.

In addition to the above, another important feature of comparing cultures is the approach to time. In terms of time management there are consistent and synchronous cultures. Consistent cultures such as North Americans, English, Germans, and others typically focus on each item on the agenda. They believe that the individual can have an impact on the future, but there are plenty of opportunities and making the right decision is vital. Thus, they are more focused on short-term planning in business. Representatives of synchronous cultures such as Southern Europe, South America, Asia time is seen as a kind of section from the past, present and future. More precisely, “time is flexible and different activities can be carried out at the same time. Representatives of synchronous culture have a goal, but there is no single "critical way" to achieve this goal. There are many ways to achieve a goal and one can switch between activities as needed” It is these factors that affect the ability to meet deadlines (Trompenaars et al, 1994). 88.9% of the respondents describe Georgians as representatives of synchronous culture and think that they are less punctual and mostly procrastinators - The case is completed by the last second (see Figure N10). This in itself affects their strategic thinking and business development. They usually have long-term plans and feel uncomfortable with short-term planning. This is also a problem as the development of modern, especially international business is more focused on short-term planning, as it is difficult to find solid ground or stable demand for one type of business with limitless diversity. Especially if we take into account the socio-political and economic situation of the country, the unstable social environment, the high degree of regular legislative changes and the creeping occupation create additional problems in the long-term strategic planning and execution of the plan.

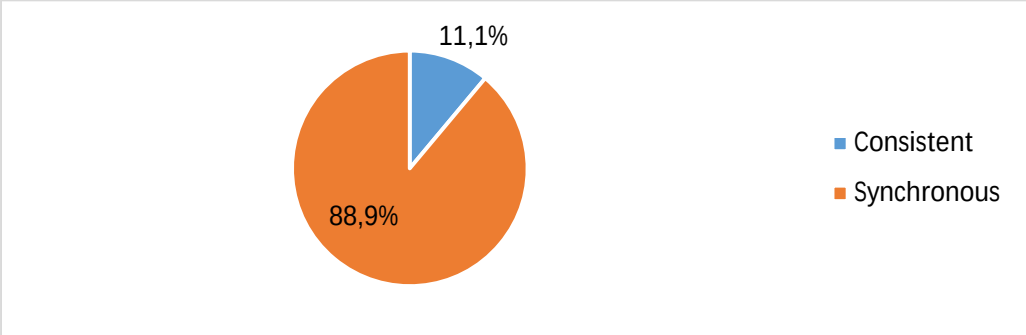

Fig. 10. Characteristics of Georgian culture in the approach to time
Source: Compiled based on the results of surveys conducted by the author.

Time management skills also affect punctuality, Georgians generally try to be punctual, although a 10 or 15-minute delay is natural and acceptable. Restraint should not be left without attention, which is the biggest challenge for Georgians.

Doing business in Georgia, as in many other countries, is not easy in some contexts. Here people have an individual pace of culture that is foreign to other countries, their timeliness, expressiveness, and ability to obey the law can be confusing, but their sociable, managerial, and caring nature truly has fertile ground for promising, successful and profitable business communication. Which is a good foundation for a promising and profitable partnership. There are

many small things in interpersonal and business relationships in Georgia (Kutateladze,2015). Local environment has a significant impact on building long-term mutually beneficial relationships. Georgian business culture is less formal compared to other countries. Therefore, in the sources published by various foreign researchers and businessmen, we come across the following theses and advice for those who plan or have business relations in Georgia (Georgian Journal, 2011):

- Shake hand to everyone when meeting and saying goodbye;
- Maintain eye contact when greeting, speaking. Avoiding the eye contact is perceived as hiding something or telling a lie;
- Georgians do not avoid of expressing emotions. Do not be surprised if you witness the manifestation of anger at a business meeting;
- Georgians can be quite emotional talkers. During speech, the tone of voice may increase and gestures may become more active;
- Although Georgians are distinguished by kindness and kindness, they can be quite direct and direct in arguing;
- At the beginning of the meeting, the attendees are introduced according to the hierarchy (leaders) and age, women are introduced first;
- Be prepared to talk in detail about your education, professional experience and the purpose of the visit;
- At the very first meeting you will be watching the possibility of establishing a business relationship. Do not wait for any contract to be signed immediately. Be patient, this step takes time;
- Meetings can be in the form of lunch or dinner. The topics of conversation will be far from business issues, but they are very important as the Georgian hosts try to get to know the partner on a personal level;
- In most cases, all decisions are made at the highest level of the company;
- The meeting can often be delayed by external problems. It should not be understood as if the host is not interested in a particular issue, Georgians simply do not see the difficulties in doing several things at the same time;
- In business relations with Georgians, their lack of punctuality should be taken into account. Being late as an early departure from work is accepted event here;
- Trade with Georgians is not even possible but necessary. The practice of discounts and concessions is widely spread and common here;
- Subordinate watching from above is not accepted in Georgia. In this case leader may be considered as a despot or a tyrant;
- If you learn a few words in Georgian, you can gain the goodwill of your Georgian partners.

Conclusions

Overall, despite the process of economic and social transformation in the country, the particularism is still high, it is more relationship-based. People try to deal with the uncertainty of the future in different ways. Frequency of stress and tension, health status are important elements for assessing the avoidance of uncertainty, the level of which is low in Georgian society. Elements of masculinity dominate for Georgian society. With the Georgian mentality, national traditions must be adapted to a new environment, which indicates a long-term orientation of culture. Our culture is characterized by high contextually.

Based on the above, foreign entrepreneurs should take into account the following features of the Georgian cross-cultural phenomenon:

●Georgian society is based on the foundations of individualism as a result of modernization and transformation. Therefore, the individual achievements of employees in the process of encouragement, promotion should be taken into account;

●The pursuit of individualism and the low level of avoidance of uncertainty give us reason to conclude that high hierarchy and inflexible management style do not work effectively in our country. It is important for the international manager to show an encouraging attitude towards local workers' initiatives;

●Due to the low level of avoidance of uncertainty, the introduction of new technologies in Georgia and the entry of new products into the market will increase the competitiveness of companies;

●International managers need to connect motivation to masculine values;

●Due to the socio-cultural peculiarities revealed in Georgia, the cross-cultural factor hindering international business relations is the low level of trust. Therefore, it is important for foreign businessmen to establish an atmosphere of mutual trust.

References:

1. Alder, N.J. (1983), "A typology of management studies involving culture," Journal of International Business Studies, Fall, 29-47
2. Ajiferuke, M. and Boddewyn, J. (1970), "Culture" and other explanatory variables in comparative management studies," Academy of Management Journal, 13, 153-163
3. Bhagat, R. and Mc Quaid S. (1982), "Role of subjective culture in organizations: A review and directions for future research," Journal of Applied Psychology Monography, 67(5), 653-685
4. Georgian Journal, (2011). Business Etiquette and Customs in Georgia. https://georgianjournal.ge/-business/6469-business-etiquette-and-customs-in-georgia-.html
5. Hofstede, G. (1980), Culture's Consequences: International Differences in Work Related Values, Beverly Hills/London: Sage, Volume: 4 issue: 4, page(s): 390-391. https://doi.org/10.1177/0170840-68300400409
6. Hofstede, G (1984), Culture's Consequences (abridged edition), Beverly Hills/London and New Delhi: Sage, Volume: 5 issue: 4, page(s): 379-380. https://doi.org/10.1177/017084068400500423
7. Kutateladze M (2015). Cultural Values and Georgian Society in Business Communication. Journal in Humanities; Volume 4, Issue 2, 35–37. https://doi.org/10.31578/sjh.v4i2.322
8. Lowe S., Purchase S. and de Lurdes Veludo M. Business relationships: cross-cultural analysis. Proceedings of the 18th IMP-conference. Perth, Australia. 2002 https://www.researchgate.net/publication/255661755_Business_relationships_cross-cultural_analysis
9. Smircich, L. (1983), "concepts of culture and organizational analysis," Administrative Science Quarterly, 28, 339-358.
10. Trompenaars, F. & Hampden-Turner Ch. (1994), Riding the Waves of Culture – Understanding Diversity in Global Business, London, Nicholas Brealey Publishing (1997). https://www.academia.edu/6693076/Riding_The_Waves_Of_Culture_by_Trompenaars
11. Tse, D., Lee, K., Vertinsky, I. and Wehrung, D. (1988), "Does Culture Matter? A Cross Cultural Study of Executives' Choice, Decisiveness, and Rick Adjustment in International Marketing." Journal of Marketing, 52(4), 81 -95.
12. Wikipedia Geert Hofstede. (2022, May 4). In Wikipedia. https://en.wikipedia.org/wiki/Geert_Hofstede

CUPRINS

1.1: EASTERN PARTNERSHIP AS A SUCCESSFUL FORM OF THE EUROPEAN UNION'S COOPERATION WITH THIRD COUNTRIES

Virginia ZAHARIA, *Universitatea Cooperatist-Comercială din Moldova*
Veronica POZNEACOVA, *Universitatea de Stat din Moldova*
Implementarea Acordului de Asociere Republica Moldova – Uniunea Europeană în domeniul învățământului superior …….. 3

Vasile MUSTEATA, *State University of Medicine and Pharmacy "N. Testemitanu"*
Veronica CIOBANU, *Institute of Oncology, Consulting-Diagnostic Center*
Diana SIMASCO, *Institute of Oncology, Service of Institutional Coordination*
Veronica FINCIUC, *Institute of Oncology, Department of Hematology*
Cristina DUDNIC, *Institute of Oncology, Department of Hematology*
Olesea MUSTEATA, *State University of Medicine and Pharmacy "N. Testemitanu"*
Innovation and education for the development and piloting of smart care and healthcare models in the Republic of Moldova ……. 12

Nicolae COȘLEȚ, *Moldova State University*
Dumitru STOICA, *Moldova State University*
The Europenization of the Eastern Partnership Countries throught the local and national initiatives ……. 19

Mirela PANDELICĂ, *Universitatea de Stat din Moldova*
Istoria cercetărilor psihopedagogice din România în contextul europenizării 26

Viorel BULIMAGA, *Universitatea de Stat din Moldova*
Concept și model funcțional pentru sistem suport decizii destinat exportului de date din registrul de stat al accidentelor rutiere în formatul CADaS al Uniunii Europene ……... 34

1.2: INTEGRATION OF EASTERN PARTNERSHIP IN EU THROUGH EDUCATION-RESEARCH-INNOVATION

Viorica CONDRAT, *„Alecu Russo" Balti State University*
Developing the intercultural communicative competence through task-based learning: a case study …….. 38

Liudmila TODOROVA, *Association for Supporting Innovations and Sustainable Development "IMPULS"*
The use of modern technologies in higher education as an opportunity to increase the competitiveness of universities in the European space 45

Larisa BUGAIAN, Natalia VLADEI, Cristina DIACONU, *University Center "Erasmus+", Technical University of Moldova*
European Integration of Technical University of Moldova through the straightening of education, research and innovations 51

1.3: KNOWLEDGE ECONOMY – UNIVERSAL LANGUAGE FOR THE EUROPEAN UNION AND EASTERN PARTNERSHIP COUNTRIES

Maria MOGÎLDEA, *Universitatea de Stat din Moldova*
Analysis of university business cooperation– good practices through research 56

Liviu VACARCIUC, *State Agrarian University of Moldova*
Elizaveta BREAHNA, *The National Office of Vine and Wine (ONVV)*
Eugen BOGATÎI, *State Agrarian University of Moldova*
Filiera vitivinicolă a Republicii Moldova în contextul alinierii la cerințele UE 66

2.1: YOUTH AND EUROPENIZATION OF EASTERN PARTNERSHIP COUNTRIES THROUGH EDUCATION, RESEARCH, INNOVATION
Ala OBERȘT, *Technical University of Moldova*
Stela CUCOȘ, *Technical University of Moldova*
The importance of communication in managerial leadership 72
Victoria POSTOLACHE, *“Alecu Russo” Balti State University*
Formarea economiei cunoașterii în Republica Moldova: probleme şi soluţii 80
Svetlana PETRASCU, *State Agrarian University of Moldova*
Essential trends in academic mobility (SAUM study case) 86
Lidia STRAH, *Moldova State University*
Suggestions for teaching and learning semantic and textual relations to foreign students …… 90

2.2: LEGAL ASPECTS OF THE EUROPEAN INTEGRATION PROCESS
Svetlana SLUSARENCO, *Moldova State University*
Veronica POZNEACOVA, *Moldova State University*
Implementarea Acordului de Asociere Republica Moldova – Uniunea Europeană în domeniul cercetării ……... 96
Gheorghe BOSÎI, *Moldova State University*
Importanța asigurării dreptului la educație pentru persoanele cu dizabilități în contextul integrării europene 105
Petru VÎRLAN, *Moldova State University*
Prevenirea și combaterea corupției în statele parteneriatului estic prin analiza de drept comparat a infracțiunii de îmbogățire ilicită …….. 110
Constantin PISARENCO, *Universitatea Libera Internațională din Moldova*
Serghei PISARENCO, *IMSP Institutul de Ftiziopneumologie „Chiril Draganiuc”,*
Eroare medicală pe calea îmbunătățirii siguranței pacienților: abordări juridice și educaționale europene pentru rezolvarea problemei 115
Natalia CRECIUN, *Moldova State University*
Changing the mentality is not a mission of the university 127
Angela Ciubotaru, *Moldova State University*
Răspunderea angajatorului în cazul accidentului de muncă ……. 135
Alina TAMAZLÎCARU, *Moldova State University*
Legal-criminal analysis of the crime provided in art. 204 of the Criminal Code of the Republic of Moldova - disclosure of the secret of adoption …….. 140
Mariana ȚÎBULAC-CIOBANU, *Institutul de Istorie*
Aspecte privind evoluția radioului în RSSM ……. 144

2.3: EXPERIENCE OF EASTERN PARTNERSHIP COUNTRIES ASSOCIATED TO HORIZON EUROPE AND OTHER EU’S PROGRAMMES SUPPORTING EDUCATION, RESEARCH, INNOVATION, YOUTH AND SPORT
Petru BOGATENCOV, *RENAM Association,*
EaPConnect project - E-Infrastructure and Services for Research and Education support 152
2.4: CONNECTING BUSINESS, RESEARCH AND EDUCATION COMMUNITIES
Gohar DOKHOLYAN, *“Vanadzor State University after H. Tumanyan” Foundation*
Boosting Entrepreneurship and Entrepreneurial Skills of Academic Community at the Universities of Armenia …… 160

Rina ȚURCAN, *Technical University of Moldova*
Iuliu ȚURCAN, *Technical University of Moldova*
Alina STRATILA, *Technical University of Moldova*
The impact of digitalization on the development of entrepreneurial performance in the context of globalization 165
Алина СТРАТИЛА, *Technical University of Moldova*
Ина ГУМЕНЮК, *Technical University of Moldova*
Измерение факторов влияния на уровень оплаты труда женщин в Молдове 172
Татьяна НОСОВА**,** *Государственный университет Молдовы*
Влияние фейковых новостей на общественное и личностное здоровье 178
Bondo GASVIANI, *Ilia State University, Georgia*
Cross-cultural relations and business culture in Georgia 186

Lucrările **conferinței internaționale „Integrarea europeană prin redresarea educației, cercetării, inovației în țările Parteneriatului Estic”** *face parte din activitățile realizate în cadrul prioectului* nr. 610666-EPP-1-2019-1-MD-EPPJMO-PROJECT „Integrarea economică europeană a Republicii Moldova prin valori comune ale UE: educație-cercetare-inovare”.

Obiective:

● Încurajarea și consolidarea înțelegerii și conștientizării publicului larg cu privire la calitatea educației și a activităților științifice-educaționale-tehnologice comune ale Parteneriatului Estic-UE;

● Promovarea implicării publicului larg într-un dialog de politici publice privind integrarea europeană a Moldovei;

● Informarea și conștientizarea reprezentanților lumii academice, tinerilor, cercetătorilor, tinerilor profesioniști, societății civile la nivel regional și local cu privire la importanța valorilor comune ale UE (inovare-cercetare-educație) pentru dezvoltarea țării și promovarea implicării lor în dialogul politic în comunitățile locale;

● Îmbunătățirea implicării, conștientizarea și informarea publicului larg asupra progreselor realizate în direcția asocierii economice a Republicii Moldova cu UE datorită accesului la programele de finanțare UE pentru educație-cercetare-inovare.

Reproducerea este permisă. Pentru orice utilizare sau reproducere a fiecărei părți în parte, trebuie să se solicite direct permisiunea deținătorului drepturilor de autor și/sau citarea autorului

Date de contact:
simciuc.elena@gmail

Denumirea proiectului: **Integrarea economică europeană a Republicii Moldova prin valori comune ale UE: educație-cercetare-inovare”**

Acronim: **EUSHARE**
Nr.: **610666-EPP-1-2019-1-MD-EPPJMO-PROJECT**

Data de începere: **16 octombrie 2019**

Instituția beneficiară: **Universitatea de Stat din Moldova (USM)**

Pagina oficială a proiectului:
www.eushare-project.eu

www.eushare-project.eu

Opiniile prezentate în acest document sunt ale autorilor și nu neapărat reprezintă poziția Uniunii Europene

The European Commission support for this publication does not constitute an endorsement of the contents which reflects the view of the authors, and Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.